

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

Megjelenik kéthavonta

19. (129.) évfolyam, 3. szám

Megjelent: 2024. június

Kiadja a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

Felelős kiadó:

Farkas Szabolcs

Felelős szerkesztő:

Girmann Zsuzsanna

Tervezőszerkesztő:

Plette Péter

Tördelőszerkesztő:

Mányoki Anna

Szerkesztőség:

Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

1054 Budapest, Zoltán u. 6.

Levélcím: 1438 Budapest, Pf. 415

E-mail: szerkesztoseg@hipo.gov.hu

Telefon: 06 1 474 5767

www.sztnh.gov.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján,

a hírlapot kézbesítőknél, a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06 1 767 8262 számon,

levélben az MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél:
www.posta.hu, WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
1900 Budapest, 06 1 767 8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Egy szám ára: 2100 Ft

Egy évre: 12 600 Ft

SZTNH – 2024/6

HU ISSN

1587–5563

Szerkesztőbizottság:

*Dr. Baticz Csaba, Buzás-Fekete Blanka, Girmann Zsuzsanna,
Gyetvainé Virág Dóra, dr. Lábodý Péter, dr. Mikló Katalin,
dr. Sulyok Ádám, dr. Szakács Lilla Fanni, dr. Zábori Zoltán*

19. (129.) ÉVFOLYAM 3. SZÁM

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

19. (129.) ÉVFOLYAM 3. SZÁM

2024. június

Tóth Bence

Az egyetemi modellváltás kihívásai: a felsőoktatási szellemi tulajdon-kezelés szabályozása

Beck Judit

A gyógyszer-szabadalmaztatás aktuális kihívásai

Dr. Keserű Barna Arnold

A kúriai felülvizsgálat lehetőségei az SZTNH döntéseinek megváltoztatására irányuló védjegyügyekben

Mezei Péter

Új általános szerzői jogi kivétel a láthatáron? Pastiche az Európai Bíróság előtt

Marján Anna

A játékok hallgatnak – a game-streaming és a jogvédett zenék találkozása a szerzői jog tükrében

Dr. Keserű Barna Arnold

Szócikkek az IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia Szerzői jog és iparjogvédelem rovatából – A biológiai találmányok jogi védelme

Válogatás az Iparjogvédelmi Szakértői Testület szakvéleményeiből

Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből

Könyv- és folyóiratszemle

Summaries

SZELLEMI TULAJDON NEMZETI HIVATALA

Tájékoztató szerzőinknek

Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle szerkesztősége örömmel fogad minden, a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó írást. A beérkezett kéziratok a szerkesztőbizottság jóváhagyása esetén nyelvhelyességi és a kiadvány stílusához igazodó stilisztikai javítások után kerülnek publikálásra, amelyek nem érintik a mű tartalmi értékét. A kéziratot – a szerkesztőbizottság döntése alapján, az írás témája és mélysége szerint – a Tanulmányok, a Jogesetek, a Technikatörténet, a Fórum vagy a Hírek, események rovatban tesszük közzé. Az írás terjedelmét nem korlátozzuk, igen hosszú cikket esetleg két vagy több részben, egymást követő lapszámokban teszünk közzé a szerzővel történő egyeztetés után. Az egyes cikkekben kifejeződő állásfoglalásnak nem feltétlenül kell tükröznie a szerkesztőbizottság véleményét.

A Word vagy Rich Text formátumban készült kéziratokat e-mailben kérjük elküldeni az alábbi címek valamelyikére. Kérjük szerzőinket, hogy a szöveget ne formázzák, zárják balra, kiemelésként csak dőlt betűt alkalmazzanak, a címeket, alcímeket ne húzzák alá, a címhierarchiát lehetőleg számozással jelezzék. Tanulmányuk magyar és angol nyelvű összefoglalóját szíveskedjenek maximum 10 sorban mellékelni. A szövegben előforduló rövidítéseket, betűszókat első előfordulásukkor fel kell oldani. A hivatkozásokban kérjük az összes bibliográfiai adat (szerző, cím, kiadó, kiadás helye és éve, oldalszám, webcím) feltüntetését.

További kérdéseik esetén a szerkesztőség készséggel áll a rendelkezésükre (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 1054 Budapest, Zoltán u. 6., Girmann Zsuzsanna szerkesztő, szerkesztoseg@hipo.gov.hu, tel.: 06 1 474 5767.

TARTALOM

Az egyetemi modellváltás kihívásai: a felsőoktatási szellemi tulajdon-kezelés szabályozása	
TÓTH BENCE	7
A gyógyszer-szabadalmaztatás aktuális kihívásai	
BECK JUDIT	26
A kúriai felülvizsgálat lehetőségei az SZTNH döntéseinek megváltoztatására irányuló védjegyügyekben	
DR. KESERŐ BARNA ARNOLD	55
Új általános szerzői jogi kivétel a láthatáron? Pastiche az Európai Bíróság előtt	
MEZEI PÉTER	68
A játékok hallgatnak – a game-streaming és a jogvédett zenék találkozása a szerzői jog tükrében	
MARJÁN ANNA	100
Szócikkek az IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia Szerzői jog és iparjogvédelem rovatából – A biológiai találmányok jogi védelme	
DR. KESERŐ BARNA ARNOLD	133
Válogatás az Iparjogvédelmi Szakértői Testület szakvéleményeiből	146
– ISZT-1/2022 – Szakértői vélemény formatervezésiminta-oltalom kérdésében	146
Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből	151
– SZJSZT-24/2021 – Építész névfeltüntési joga	151
– SZJSZT-25/2021 – Cikk, publikációk, műrészletek jogosulatlan felhasználása	157
Könyv- és folyóiratszemle	164
– Tim Marshall: <i>A földrajz jövője. Hogyan változtatja meg világunkat a hatalom és a politika a világűrben?</i> (Dr. Osman Péter)	164
– Rolf Dobelli: <i>Ne olvass híreket! Avagy miért mondj le a hírekről a testi és lelki egészséged érdekében?</i> (Dr. Osman Péter)	176
Summaries	187

A folyóiratban megjelenő tanulmányok a szerzők véleményét tükrözik, amely nem feltétlenül azonos a szerkesztőbizottság álláspontjával.

CONTENTS

Challenges of the model change of the universities: regulation of the management of intellectual property in higher education	
BENCE TÓTH	7
Recent challenges of the patenting of pharmaceuticals	
JUDIT BECK	26
Options to review for the Supreme Court in trademark cases aiming to change the decisions of the Hungarian Intellectual Property Office	
DR BARNA ARNOLD KESERŰ	55
New general copyright exception on the horizon? Pastiche before the Court of Justice of the European Union	
PÉTER MEZEI	68
Silence of the games – meeting of game-streaming and copyrighted music in the light of copyright	
ANNA MARJÁN	100
Entries from the copyright and industrial property section of the IJOTEN online legal encyclopedia – Legal protection of biological inventions	
DR BARNA ARNOLD KESERŰ	133
Selection from the expert opinions of the Body of Experts of Industrial Property	146
Selection of advisory opinions of the Body of Experts on Copyright	151
Review of books and periodicals	164
Summaries	187

CONTENT

Les défis du changement du modèle des universités: la réglementation de la gestion de la propriété intellectuelle dans l'enseignement supérieur BENCE TÓTH	7
Les défis actuels du brevetage des médicaments JUDIT BECK	26
Les options de la révision pour la Cour supérieure dans les affaires de marques afin de changer les décisions de l'Office hongrois de la propriété intellectuelle DR BARNA ARNOLD KESERŰ	55
Une exception générale du droit d'auteur à l'horizon? Pastiche devant la Cour de justice de l'Union européenne PÉTER MEZEI	68
Silence des jeux – la rencontre du jeu en streaming et de la musique protégée par le droit d'auteur à la lumière du droit d'auteur ANNA MARJÁN	100
Entrées de la rubrique du droit d'auteur et de la propriété industrielle de l'encyclopédie de la science juridique en ligne IJOTEN – La protection juridique des inventions biologiques DR BARNA ARNOLD KESERŰ	133
Sélection des avis d'expert du conseil pour la protection de la propriété industrielle	146
Avis d'expert choisis du corps des experts en droits d'auteur	151
Revue des livres et périodiques	164
Summaries	187

INHALT

Die Herausforderungen des Modellwechsels für Universitäten: die Regelung der Verwaltung des geistigen Eigentums in der Hochschulbildung BENCE TÓTH	7
Die aktuellen Herausforderungen der Patentierung der Medizinen JUDIT BECK	26
Die Möglichkeiten des Obersten Gerichtshofs für Überprüfung in Markenfällen zur Änderung die Entscheidungen des Ungarischen Amt für Geistiges Eigentum DR. BARNA ARNOLD KESERŰ	55
Neue allgemeine urheberrechtliche Ausnahme in Sicht? Pastiche vor dem Gerichtshof der Europäischen Union PÉTER MEZEI	68
Das Schweigen der Lämmer – das Treffen des Game-Streaming und der vom Recht geschützten Musiken im Hinblick auf das Urheberrecht ANNA MARJÁN	100
Einträge aus der Rubriken über das Urheberrecht und das gewerbliche Eigentum der online rechtswissenschaftlichen Enzyklopädie IJOTEN – Der rechtliche Schutz der biologischen Erfindungen DR. BARNA ARNOLD KESERŰ	133
Ausgewählte Expertisen des Expertenkollegiums für Gewerblichen Rechtsschutz	146
Ausgewählte Expertisen des Expertenkollegiums für Urheberrecht	151
Übersicht von Büchern und Zeitschriften	164
Summaries	187

AZ EGYETEMI MODELLVÁLTÁS KIHÍVÁSAI: A FELSŐOKTATÁSI SZELLEMITULAJDON-KEZELÉS SZABÁLYOZÁSA

EGYETEMEK A K+F+I-TÉRKÉPEN

Az elmúlt években meghatározó közéleti téma volt a hazai felsőoktatás átalakítása, amelyet modellváltásnak nevezünk.² Ennek keretében az egyetemek alapítói és fenntartói jogai kikerültek az állam kezéből, és egy kifejezetten erre a célra létrehozott, közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványra szálltak át.³ A kérdés átpolitizáltságát meghaladva, szakmai szempontból is érdekes folyamatnak lehetünk szemtanúi. Az elmúlt évtizedekben a nemzetközi környezetben kiszélesedett a felsőoktatás szerepe. A korábban klasszikusan oktatási és kutatási profillal bíró intézmények mára egy *harmadik missziót*⁴ is szolgálnak: a létrehozott tudást nem szabad az egyetem falain belül tartani, hanem széles körben szükséges azt felhasználni, ezzel hozzájárulva annak társadalmi és gazdasági hasznosításához.

A fentiek gyakorlatba való átültetését számos intézkedés mutatja. A fenntartói struktúra átalakítása mellett már korábban létrejött a *duális vezetés*⁵ modellje, ahol a rektor alapvetően az oktatási-akadémiai, míg a kancellár az operatív-gazdálkodási feladatokért felelős.⁶ Az állami finanszírozás korábbi normatív rendszere kevésbé motiválta az egyetemeket a teljesítmény fokozására. A jelenlegi megoldásban a klasszikus közfinanszírozás kisebb szerepet kap, így az egyetemeknek több lábon álló *finanszírozási portfóliót* kell kialakítaniuk. Nagyobb hangsúlyt fektetnek a hazai és nemzetközi pályázatokon való aktív részvételre, valamint vállalati kapcsolataik útján önálló bevétel szerzésére. Utóbbinak elsődleges eszköze a kutatás-fejlesztés és innováció (KFI) területén történő együttműködés.⁷ A hazai felsőoktatásban meglévő tudományos kompetenciákat és infrastruktúrát a versenyszférával együttműködve célszerű kiaknázni, aminek az eredménye új innovatív termékek és megoldások

¹ A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Ujvári János diplomadíj-pályázatán díjazott tanulmány: t.bence@stud.uni-obuda.hu; ORCID.

² Felsőoktatási Stratégia (2016): Fokozatváltás a felsőoktatásban – középtávú szakpolitikai stratégia.

³ 2021. évi IX. törvény a közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványokról.

⁴ Lorenzo Compagnucci, Francesca Spigarelli: The third mission of the university: A systematic literature review on potentials and constraints. Technological Forecasting & Social Change, 161. évf., 2020: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120284>.

⁵ Kováts Gergely (szerk.): A kancellári rendszer bevezetése a magyar felsőoktatásban. Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja, 2016, p. 102.

⁶ 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról.

⁷ Alessandro Muscio, Davide Quaglione, Giovanna Vallanti: Does government funding complement or substitute private research funding to universities? Research Policy, 42. évf. 1. sz., p. 63–75: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2012.04.010>.

megjelenése lehet a piacon. Mindez hozzájárul a tudás korábban említett társadalmi-gazdasági hasznosításához, valamint az intézmények erősödő finanszírozásához. A profitorientált szemlélet átültetése a felsőoktatásban fokozza az intézmények közötti versenyt, amely a közgazdaságtan törvényei szerint javítja a színvonalat, hatékonyságot.⁸

A jelenlegi kormányzati struktúrában a felsőoktatási és innovációs szakpolitika egy kézben összpontosul, ami lehetővé teszi a területek összehangolt kooperációját. A KFI-területen az elmúlt években megkezdődött az úgynevezett *innovációs ökoszisztéma*⁹ építése, amely összeköti és hálózatba szervezi az innovációs folyamatok szereplőit, bázisának pedig az egyetemi-kutatóintézeti erőforrásokat tekinti.¹⁰ Ez a szemlélet a nemzetközi viszonyokban már évtizedek óta bevett. A tengerentúlon az egyetemek és a vállalatok szoros együttműködésben kutatnak és fejlesztenek a leginnovatívabb iparágakban. 2008-ban az Európai Bizottság ajánlást¹¹ adott ki, amely az egyetemek tudásátadását (technológia- és tudástranszfer) szorgalmazza, valamint felhívja a figyelmet a szellemi tulajdon-kezelés szabályozására is.

Miután a felsőoktatási modellváltás egyben *szemléletváltást* is jelent, ezért helytálló a címben említett kifejezés, mely szerint új kihívásokkal és elvárásokkal kell szembenéznük az egyetemeknek.¹² Mára már aktuálissá vált annak vizsgálata, hogy ez a folyamat hogyan jelenik meg a gyakorlatban, ennek egyik lehetséges tükré a *szellemi tulajdon-védelmi* (IP) *szabályozás*.

EGYETEMI TUDÁSTRANSZFER ÉS SZELLEMITULAJDON-KEZELÉS

A fentiekben áttekintett felsőoktatási változások és kapcsolódó KFI-stratégiák¹³ céljainak megvalósítását a sikeres egyetemi technológia- és tudástranszfer segítheti elő. Ez egy olyan folyamat, melynek keretében az egyetem falain belül létrehozott új ismeret és technológiai megoldás elérhetővé válik külső szereplőknek, például ipari partnereknek.¹⁴ Így jutnak el

⁸ Bob Jessop: On academic capitalism. Critical Policy Studies, 12. évf. 1. sz., 2018, p. 104–109: <https://doi.org/10.1080/19460171.2017.1403342>.

⁹ Ove Granstrand, Marcus Holgersson: Innovation ecosystems: A conceptual review and a new definition. Technovation, 90–91. évf. 2020, p. 12: <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2019.102098>.

¹⁰ Zoltán Birkner, Ádám Mészáros, István Szabó: Handling regional research, development and innovation (RDI) disparities in Hungary: New measures of university-based innovation ecosystem. Regional Statistics, 12. évf. 4. sz., p. 27–55: <https://doi.org/10.15196/RS120402>.

¹¹ 2008/416/EK ajánlás a szellemi tulajdon kezeléséről a tudásátadás során, valamint az egyetemeknek és más állami kutatószervezeteknek szóló gyakorlati útmutatóról.

¹² Liber Noémi: Az innovációmenedzsment kihívásai és megoldásai a felsőoktatásban – I. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 11. (121.) évf. 2. sz., 2016. április, p. 11.

¹³ KFI Stratégia (2021): Magyarország Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Stratégiája (2021–2030) és Neumann János Program (2023).

¹⁴ Donald S. Siegel, David A. Waldman, Leanne E. Atwater, Albert N. Link: Toward a model of the effective transfer of scientific knowledge from academicians to practitioners: qualitative evidence from the commercialization of university technologies. Journal of Engineering and Technology Management, 21. évf. 1–2. sz., p. 115–142: <https://doi.org/10.1016/j.jengtecman.2003.12.006>.

a tudományos eredmények a lehető legszélesebb társadalmi és fogyasztói körhöz.¹⁵ Ennek gyökerei Izraelbe nyúlnak vissza, amely a nemzeti innovációs rendszerek (ökoszisztémák) egyik alapmodellje a nemzetközi megítélésben. Az 1950-es években létrejöttek olyan egyetemi vállalatok, melyek kifejezetten az intézményi tudástranszfer menedzsmentjét látták el. Az USA-ban néhány évtizeddel később, az 1980-as években jelentek meg az intézményeken belüli tudástranszfer-irodák. Európában ma az egyetemen belüli és azon kívüli szervezeti megoldásokra is találunk példát, melyek közös vonása, hogy nagyfokú önállóságot élveznek, dedikáltan tudástranszfer-feladatokat látnak el, és jellemzően valamilyen akadémiai felsővezető felügyeli a tevékenységet.¹⁶ Az egyetemek harmadik missziójának megjelenésével hazánkban is egyre fontosabb szerepet tölt be a technológia- és tudástranszfer, valamint az innovációmenedzsment, melyre külön pályázati programot is működtet a szakpolitika. Ezen folyamatok révén erősödik az intézmények finanszírozási portfóliója, hiszen a közfinanszírozás mellett jelentősebb szerepet kapnak a *piaci* megrendelésekből származó *bevételek*. Szükségszerű, hogy az egyetemi menedzsment is szintet lépjen, hiszen így újfajta tudásra és professzionális vezetésre van szükség. Hangsúlyosabbá válik továbbá a vagyongazdálkodás szerepe, amelynek a duális vezetés kialakítása ágyazott meg korábban.¹⁷ Egy, az amerikai modellre vonatkozó kutatásban 60 egyetem tudástranszfer-tevékenységét vizsgálták, melynek során összesen négy különböző iskolát állapítottak meg. Az eredmények alapján a kutatás és a startup (spin-off) fókuszú egyetemek voltak a leginkább sikeresek gazdasági értelemben.¹⁸ Ennek megfelelően a hasznosító vállalkozások alapítására vonatkozó szabályok vizsgálata kiemelt figyelmet kap a jelen kutatásban is.

A hazai intézményi tudástranszfer-menedzsment belső, de önálló szervezeti egységei úgynevezett *technológia- és tudástranszfer-irodák* (TTI) formájában kerültek megszervezésre, melyek tevékenységüket külön stratégia és szabályzat (pl. IP-szabályzat) alapján folytatják. Az iroda gyakorlatilag *híd szerepet* tölt be az egyetem és a külső, akár ipari szereplők között.¹⁹ Egyrészt kapcsolatot tart az egyetemi kutatókkal és más szervezeti egységekkel, feltérképezi a tudományos eredményeket; másrészt információs és tanácsadási szolgáltatást is nyújt, amellyel elősegíti a kutatási eredmények hasznosítását. Ellátja a KFI-megrendelésekhez, pályázati projektekhez és szellemi tulajdon-védelmi ügyekhez tartozó adminisztratív feladatokat. A jól működő TTI-menedzsment ezzel terhet vesz le a kutatók

¹⁵ Kézikönyv az egyetemek és az ipar között megvalósuló kutatásfejlesztési és innovációs együttműködések kialakításához. Debreceni Egyetem, 2013, p. 14.

¹⁶ Antoni Gy., Bene T.: Ajánlás és gyakorlati útmutató egyetemek részére tudástranszfer tevékenységeik fejlesztéséhez. 2013. p. 9.

¹⁷ Liber: i. m. (12), p. 18.

¹⁸ Daniela Baglieri, Francesco Baldi, Cristopher Tucci: University technology transfer office business models: One size does not fit all. Technovation, 76–77. évf. 2018, p. 51–63: <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2018.05.003>.

¹⁹ Marcus Holgersson, Lise Aabo: A literature review of intellectual property management in technology transfer offices: From appropriation to utilization. Technology in Society, 59. évf. 2019, p. 10: <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2019.04.008>.

válláról, a professzionális adminisztrációval pedig pozitív reputációt épít a külső szereplőkkel való kapcsolatokban. Ugyanakkor elengedhetetlen, hogy a kutatók, hallgatók is rendelkezzenek alapszintű innovációmenedzsment-ismeretekkel, amit a tudástranszfer-iroda különböző képzésekkel, workshopokkal, ismeretterjesztéssel támogathat.²⁰

A szellemi tulajdon-kezelés kérdésköre nem számít közbeszéd tárgyának, pedig a popkultúrában is jelen van, még ha láthatatlan módon is. Erre példa az *Agymenők*²¹ című amerikai televíziós sorozat alábbi jelenete. A három fiatal tudós egy új giroszkóp ötletének kidolgozását követően – a gazdagság reményében – szeretné szabadalmaztatni találmányát az egyetem TTI-irodáján keresztül.

- Egyetemi ügyintéző: Átnéztem a papírokat, úgy tűnik nincs akadálya, hogy szabadalmaztassák az örökké fennmaradó giroszkópot.
- Leonard Hofstadter: Ez nagyszerű! Szóval akkor most mi lesz?
- Egyetemi ügyintéző: A jogi csapat átnézi a szabadalmakat, nehogy ütközzön egy korábbival.
- Howard Wolowitz: Szerintem nem fog, mi is utánajártunk.
- Egyetemi ügyintéző: Ez klassz, de a mieink „kicsit” alaposabbak.
- ...
- Egyetemi ügyintéző: Már csak ezt kell átnézniük, és aláírniuk, hogy beleegyeznek, hogy az egyetemé legyen a szabadalom 75%-a.
- Sheldon Cooper: Felháborító! Ez a mi ötletünk, és mi dolgoztuk ki, hogy lehetne az egyetemé a nagyobb részesedés?
- Egyetemi ügyintéző: Ez egyetemi szabályzat.
- ...
- Leonard Hofstadter: Szóval mi hárman végeztük el a munkát, de csak 25%-ot kapunk?
- Egyetemi ügyintéző: Dr. Hofstadter, az egyetem 10 éve fizeti a munkájukat, azt hitte, hogy merő szívjóságból tesszük?
- Leonard Hofstadter: Hát, amíg a szemembe nem vágta... igen.

A jelenet alapján a laikus nézőben is számos kérdés felmerülhet, hogy vajon egy ilyen szituáció a valóságban hogyan és milyen szabályok alapján működik. A dialógus ugyanakkor

²⁰ Inez Macho-Stadler, David Pérez-Castrillo, Reinhilde Veugelers: Licensing of university inventions: The role of a technology transfer office. *International Journal of Industrial Organization*, 25. évf. 3. sz., 2007, p. 483–510: <https://doi.org/10.1016/j.ijindorg.2006.06.001>.

²¹ *Agymenők* (The Big Bang Theory), amerikai szitkom televíziós sorozat 9. évad 18. rész (2015).

szakmailag rendkívül találó, hiszen a témához kapcsolódó legfontosabb témákat érinti: az újdonságkutatás fontossága és annak alapossága; a kutatók és az egyetem közötti jogviszony egy iparjogvédelmi bejelentés esetén; a hasznosítási bevételekből való részesedés aránya; az egyetemi IP-szabályzat szükségessége; és a szolgálati-alkalmazotti találmány kérdéskörei.

A KUTATÁS AKTUALITÁSA ÉS KÉRDÉSEI

Az Európai Unióban a Lisszaboni Stratégia alapján került megfogalmazásra 2005-ben a közfinanszírozású kutatóhelyek és a vállalati szféra közti kapcsolatok erősítésének szükségessége. Az együttműködések elősegítik a tudásalapú társadalom fejlődését, ezzel az európai gazdaság versenyképességét és az életszínvonal emelkedését. Ennek megfelelően az Európai Bizottság ajánlást készített (2008/416/EK), melyben megfogalmazzák a tagállamok számára, hogyan segítsék elő az akadémiai szféra szellemi tulajdon-kezelési politikájának tudatos kialakítását. Az ajánlás összesen 18 pontban fogalmaz meg elveket az intézményi szellemi tulajdon-védelem, a tudásátadás és az együttműködés vagy szerződés alapján végzett kutatások vonatkozásában. Ezen belül az alábbi öt pont vonatkozik kifejezetten az ajánlott intézményi szellemi tulajdon-védelmi politika tartalmi szabályai közé:

- új ötletek, szellemi alkotások nyilvánosságra hozatala;
- kutatási eredmények tulajdonjoga;
- szellemi alkotások nyilvántartása;
- harmadik féllel való kapcsolat rendezése;
- jogok tisztázása a kutatás megkezdése előtt.

2014-ben az új KFI-törvény²² 33. § (1) bekezdése írta elő a szabályzatok létrehozását: „A költségvetési kutatóhelynek és közalapítványnak, a felsőoktatási intézménynek, valamint az állami és önkormányzati tulajdonban álló, kutatóhelynek minősülő közhasznú jogállású nonprofit gazdasági társaságnak szellemi tulajdon-kezelési szabályzattal kell rendelkeznie.” A paragrafus (2) bekezdése tartalmi követelményeket is támaszt. A szabályzatoknak az alábbiakra kell kiterjedniük:

- a szellemi alkotások értékelésének és nyilvántartásának elvei;
- a szellemi alkotások gazdasági társaságba való apportálásával vagy egyéb módon történő hasznosításának feltételei;
- a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok védelmével kapcsolatos elvek és követelmények;
- a szellemi alkotás létrehozásában közreműködő kutatók jogai és kötelezettségei a hasznosítás folyamatában;
- a szellemi alkotásokkal összefüggő értékelési, nyilvántartási és hasznosítási eljárások elvei;
- a kapcsolódó felelősség- és hatáskörök meghatározása.

²² 2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról.

A *Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala* (SZTNH) 2018-ban készített elemzést a közfinanszírozású kutatóhelyeken történő szellemi tulajdon-kezelésről.²³ Ennek keretében két kutatóintézet és hét egyetem vonatkozó szabályzatait és gyakorlatát tekintették át. A vonatkozó szervezeti egységek vezetőivel készített interjúk, a rendelkezésre álló hasznosítási adatok és az IP-szabályzatok elemzése alapján a hivatal magas szintű helyzetértékelést adott a hazai gyakorlatról. Az elemzés mind a tudástranszferre, mind a szellemi tulajdon-kezelésre vonatkozóan számos javaslatot fogalmazott meg (1. táblázat). Ezek egy része országos szintű, általános problémára, esetleg jogszabályi vagy módszertani anomáliára reagál. Bizonyos felvetések (pl. összeférhetetlenség, kutatói előmenetel) olykor az intézmények más szabályzataiban kerülnek rendezésre (pl. etikai kódex, humánpolitikai szabályzat). Az SZTNH által megállapított javaslatokat, észrevételeket természetesen a jelen kutatás is igyekezett figyelembe venni.

<i>Személyi hatály</i>	A szabályzatnak való alárendelés a foglalkoztattak munkajogi dokumentumban (kinevezési okmány, munkaszerződés stb.) való rendezése.
	Foglalkoztatottakon kívüli személyekre vonatkozó hatály rendezése (hallgatók, vendégkutatók, egyéb munkavégzésre irányuló jogviszony).
	Személyi hatályra vonatkozó szabályok betartásáért felelős személy/szervezet kijelölése.
<i>Tárgyi hatály</i>	A szellemi alkotások megítélésében a szolgálati-alkalmazotti jellegre való korlátozás indokolatlanul szűkíti a tárgyi hatályt.
	Tárgyi hatály széles körű kiterjesztése az üzletileg hasznosítható eredményekre, függetlenül a szellemi alkotás lehetséges oltalmi formájától.
	A tárgyi hatály a szellemi alkotásokon kívül az azokhoz kapcsolódó jogokra is terjedjen ki.
<i>Szellemi alkotások kezelése és a kapcsolódó jogok</i>	Harmadik személlyel együttműködésre vonatkozó szabályok kialakítása.
	Szellemi alkotások kezeléséért, hasznosításáért felelős szervezeti egység és döntéshozók kijelölése.
	Szellemi alkotásról való lemondást követően felmerülő intézményi igények rendezése.
	A hasznosításból származó bevételek megosztásának átlátható és kiszámítható szabályozása.

1. táblázat: Javaslatok a szellemi tulajdon-védelmi szabályozás fejlesztésére, SZTNH (2018)

²³ Szellemi tulajdon-kezelés és a kutatási eredmények hasznosítása a közfinanszírozású kutatóhelyeken. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2018, p. 50.

Egy évvel később, 2019-ben a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) meghirdette Egyetemi Innovációs Ökoszisztéma²⁴ (EIÖ) pályázatát, amely a hazai felsőoktatási tudástranszfer-tevékenységet kívánta támogatni. Ennek természetesen elválaszthatatlan részét képezi a szakmailag megfelelő szellemi tulajdon-kezelés kialakítása. A felhívás keretében összesen 22 hazai egyetem részesült támogatásban, összesen 4,4 Mrd Ft értékben. A pályázat lényege, hogy az intézménynek egy elkülönült, dedikáltan technológia- és tudástranszferrel foglalkozó szervezeti egységet (TTI) kell létrehoznia és sikeresen működtetnie. Kötelező továbbá a *szellemi tulajdon-kezelési szabályzat felülvizsgálata és frissítése*, valamint az iparjogvédelmi költségek finanszírozására biztosított pénzügyi alap létrehozása.

A projektek 2023–2024-ben zárulnak, így a 2018-as SZTNH-elemzést követően aktuálisá vált áttekinteni, hogy azon egyetemek, melyek dedikált állami támogatásban részesültek tudástranszfer-tevékenységük fejlesztésére, milyen szabályozást alkalmaznak napjainkban. Az akkor vizsgált szabályzatok 2006–2016 között léptek hatályba a vizsgált intézményeknél, tehát az EIÖ programban történt kötelező felülvizsgálat és frissítés alapján a szabályzatok kidolgozottsága várhatóan javult.

Jelen kutatás a támogatott egyetemek szellemi tulajdon-kezelési szabályzatát hasonlítja össze és elemzi az alábbi kutatási kérdések mentén.

- K₁ A szabályzatok mennyiben felelnek meg a jogszabályi követelményeknek, a hazai és nemzetközi ajánlásoknak?
- K₂ Van-e trendként azonosítható modell a szellemi tulajdon-kezelésben?
- K₃ Milyen szabályozási különbségek vannak az intézmények között?

MINTA ÉS MÓDSZER

Az EIÖ-pályázaton összesen 22 intézmény került támogatásra. Ebből 17 modellváltó egyetem, négy állami fenntartásban álló (BME, ELTE, MKE, NKE), egy pedig egyházi intézmény (EKKE). A Színház- és Filmművészeti Egyetem a kutatás lezárásáig nem frissítette – vagy a frissítést nem tette közzé – 2014-ben elfogadott szabályzatát, ezért nem része a vizsgálatnak. Így összesen 21 egyetem szabályzata alkotja a mintát. Az intézmények rövidítésének jegyzékét az 1. melléklet tartalmazza.

A dokumentumok áttekintése összegyűjtötte a legfőbb szabályozási megoldásokat a személyi és tárgyi hatályt, a szellemi tulajdon-kezelést és -hasznosítást illetően. Azonosításra kerültek az intézmények közötti hasonlóságok és különbségek, valamint elemzésre kerültek a jogszabályi kötelezettségeknek és szakmai ajánlásoknak való megfelelés szempontjából.

²⁴ Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott 2019-1.2.1-EGYETEMI ÖKO konstrukció.

ÁLTALÁNOS ÁTTEKINTÉS

Az összesen 21 vizsgált intézmény IP-szabályzata terjedelmében igen magas szórást mutat. A legrövidebb szabályzat csupán 9 (SZE), a leghosszabb 44 (PE) oldalas mellékletek nélkül. Az átlagosan 22 oldalas dokumentumok így összesen 479 oldalnyi vizsgálati anyagot képeztek. A szellemi tulajdon-kezelési szabályzat megléte jogszabályi előírás, azonban az EIÖ projekt keretében kötelező volt azt felülvizsgálni és frissíteni, így a jelenleg hatályos szövegek a 2020–2022 években kerültek elfogadásra. Egyes intézmények a meglévő dokumentumot módosították, míg mások teljesen újat hoztak létre. A legtöbb esetben (17) az intézmény legfőbb döntéshozó szerve, vagyis a *szenátus* (BCE – elnöki testület) *fogadta el* a szövegezést. A BME és MOME esetén a rektor és a kancellár közös utasításaként találjuk meg, míg a MATE szabályzata a kuratórium döntéséhez kapcsolódik. Hét egyetemenél a szervezeti és működési szabályzat (SZMSZ) részeként vagy annak mellékleteként jelenik meg az intézményi szabályozásban, a többség (14) viszont teljesen önálló formában alkotta meg.

Mivel a szabályzat szövegét nem csupán a vonatkozó szakmai szervezeti egységek, hanem számos egyetemi polgár használja, ezért a dokumentum áttekinthetőségét jelentősen megkönnyíti a tartalomjegyzék elhelyezése, amely a legtöbb esetben (16) megtalálható. Megállapítható, hogy a *felépítésük jellegzetes*, többnyire ugyanazon logika és tárgykörök mentén haladnak. Természetesen vannak egyetemek, melyek nem térnek ki minden, a 2. táblázatban feltüntetett szempontra, és akadnak, melyek szélesebb kört szabályoznak. Az eredmények ismertetése során a szélsőségek mindig bemutatásra kerülnek.

Tartalomjegyzék, értelmező rendelkezések
Preambulum, szabályzat célja, alapelvei
Személyi és tárgyi hatály
Szellemi alkotásokhoz kapcsolódó jogok megszerzése
Szellemi alkotás létrehozásának bejelentése, a vonatkozó eljárás és a részt vevő szervezeti egységek
Szellemi alkotások hasznosítása, hasznosítási formák, bevételek megosztása
Adminisztratív szabályok, a szellemi alkotások nyilvántartása és gazdálkodási szabályok
Titoktartás, összeférhetetlenség, felelősség és jogorvoslat
Záró és hatályba léptető rendelkezések
Mellékletek

2. táblázat: IP-szabályzatok felépítése, saját szerkesztés

A szabályzatok érdemi része minden egyetemenél (kivéve BCE) preambulummal kezdődik, amely megjelöli a vonatkozó jogszabályi hátteret is (Nftv. és KFltv.). Ezt követően röviden ismertetésre kerül *a szabályzat célja* és az intézményi szellemi tulajdon-kezelés *alapelvei*. Ezen belül meghatározásra kerül, hogy az intézmény támogatja a tudományos kutatást, a szellemi alkotások létrehozását és azok jogi védelmét, az erre vonatkozó egyetemi eljárásrendet. Meghatározza a vonatkozó feladat- és felelősségi köröket, kijelöli a tudástranszfer, valamint a további KFI-partnerségi együttműködések alapvető szabályait. Több esetben az ismertetett szakpolitikai irányokra is utalnak azzal, hogy a tudományos eredmények gazdasági és társadalmi hasznosítására kell törekedni. Általános és visszatérő pont továbbá a szellemi alkotásokból származó gazdasági haszon méltányos megosztása, ezzel a *kutatók motiválása* és elismerése. Az ELTE célja továbbá serkenteni a vállalatok – kiemelten a térségi és kkv-szektor – és a környező ökoszisztéma felé irányuló tudásáramlást. Megjelenik benne továbbá a tudomány általi *társadalmi felelősségvállalás* is, amely egyedinek számít a szabályzatok között. A Debreceni Egyetem az intézmény és a kutatók jó hírének növelését tűzte ki célul azzal, hogy a kutatási eredmények szolgálják a közjót. A MOME a kreativitás szémszögéből az emberközpontú jövő és a fenntartható fejlődés előmozdítását, valamint a *szellemi tulajdon-tudatos szemlélet* meggyökeresedését hangsúlyozza.

A szabályzat következetes alkalmazását segíti elő, amennyiben kifejti a legfontosabb definíciókat fogalomtár vagy *értelmező rendelkezések* keretében. Ez csupán négy intézmény esetén hiányzik. Az ELTE ugyanakkor feladatként határozza meg a TTI számára, hogy külön dokumentumban hozzon létre erre vonatkozó tájékoztatót, míg a Miskolci Egyetem arra tesz általános utalást, hogy a fogalmakat a jogszabályi rendelkezések alapján kell értelmezni. Néhány intézmény a jogszabályi paragrafusok idézésével operál. Egyes fogalmak esetén természetesen megkerülhetetlen a törvényi szöveg szabados használata, azonban a legtöbb esetben ennél gyakorlatiasabb megközelítés tapasztalható. Ezen a területen kifejezetten részletes a MATE szabályzata, amely az agrártudományi sajátosságokra tekintettel számos egyedi fogalommal operál például az állat- és növényfajták nemesítésének terén. Az egyetemek többsége a pontos és egységes intézményi adminisztráció érdekében *formanyomtatványokat* alkalmaz a szellemi tulajdon-kezeléshez kapcsolódó ügyintézés során. Ezek jellemzően az új szellemi alkotás bejelentésére vonatkozó űrlapok, titoktartási nyilatkozatok, kutatási és más szerződésminták. Sok esetben a szabályzat mellékleteként található meg, míg van, ahol elektronikus elérési út kerül megadásra. Utóbbi azért előnyös, mert ezek változása esetén nem szükséges frissíteni a szabályzatot. A létrehozott nyomtatványok számában és kidolgozottságában kiemelkedik az EKKE, a MATE és az SZE.

A SZABÁLYZAT HATÁLYA

Megállapítható, hogy minden vizsgált IP-szabályzat rendezi a *személyi hatály* kérdését, ezzel megállapítva, hogy mely természetes és jogi személyek, valamint jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek körében szükséges azt alkalmazni. Ennek a gyakorlata kisebb eltéréseket mutat az intézményeknél. Alapvetően mindenhol kiterjed a személyi hatály az egyetemi oktatókra, kutatókra, hallgatókra, valamint azon személyekre, akik átmeneti jogviszonnyal rendelkeznek (vendégkutatók), illetve akiknek a tevékenysége kifejezetten kutatásfejlesztésre vonatkozik. A szabályzatok szövegezésében az alábbi megfogalmazásokkal találkozhatunk:

- az egyetem és annak szervezeti egységei;
- közalkalmazottként foglalkoztatottak;
- munkaviszonyban foglalkoztatottak;
- munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban állók;
- egyéb polgári jogi jogviszony alatt állók, akik részt vesznek az egyetem oktatási, kutatási tevékenységében;
- hallgatók, doktoranduszok;
- az egyetem erőforrásait használó, kutatásfejlesztési tevékenységet végző gazdálkodó szervezetek;
- az egyetem hasznosító vállalkozásai, azokkal foglalkoztatásra irányuló jogviszonyban állók.

A közalkalmazotti jogviszony említése leginkább az állami fenntartású egyetemek esetén releváns. A fentieken túl az egyetem képzési és tudományos profiljából adódóan más speciális jogviszony is megjelenhet, mint pl. az egészségügyi szolgálati jogviszony (PTE és SE). A foglalkoztatottak esetén jellemzően a munkaszerződés, kinevezési okirat vagy más *munkajogi dokumentum* tartalmazza a szabályzat hatályának elfogadását. Az egyetemi hallgatók rendszerint csak akkor veendők figyelembe, ha tudományos tevékenységük túlmutat az oktatásban való részvételen – például tudományos diákköri tevékenység által –, így szellemi alkotás létrehozása valószínűsíthető. Mellettük a vendégoktatók, vendégkutatók az a személyi kör, akik kifejezetten egy erre vonatkozó *nyilatkozat* aláírásával vagy szerződés megkötésével ismerik el a szabályzat hatályát. Számos intézmény kijelöli a fentiek érvényesítésének *felelőseit*, amely azonban megosztott gyakorlatot mutat az adott szervezeti egység vezetője (intézet, tanszék), valamint a TTI vezetője között. A BME kitér arra is, hogy a munkajogi dokumentumokban és a munkaköri leírásokban érdemes megemlíteni a kutatási-alkotási kötelezettséget, mellyel a létrehozott szellemi alkotások szolgálati jellegének megállapítása egyértelművé válik. Számos intézmény a szabályzatában külön fejezetben szabályozza a hallgatók által létrehozott szellemi alkotásokat, valamint a Kooperatív Doktori Program (KDP) ösztöndíjait. Ezen területen a BME állapít meg kifejezetten részletes szabályokat.

A személyi hatály mellett szintén minden szabályzat kitér a *tárgyi hatályra*, azaz hogy mely alkotásokra kell alkalmazni a szabályokat. A két legfontosabb kategória, amely a szabályzatok túlnyomó többségében megjelenik, az oltalmazhatósághoz és a szolgálati-alkalmazotti jelleghez kapcsolódik. Ezek mellett az alábbi bevett pontokat tartalmazzák jellemzően a vizsgált dokumentumok. Közös szabályozási pont, hogy a személyi hatály alá tartozók alkotásait sorolják ide. A tárgyi hatály meghatározása jellemzően az alábbiakra terjed ki:

- szellemi alkotások, melyekre iparjogvédelmi oltalom szerezhető;
- szellemi alkotások, melyek szolgálati vagy alkalmazotti jellege megállapítható;
- ezekhez közvetlenül kapcsolódó védjegyek és árujelzők;
- szellemi alkotások, melyek jogait az egyetem ingyenes vagy visszerthes jogügylet során megszerezte;
- a szabályzat hatálybalépésekor az egyetem tulajdonában álló szellemi alkotások;
- know-how, üzleti titok;
- szerzői művek.

Az Óbudai Egyetem megjegyzi, hogy a védjegyekre és árujelzőkre vonatkozó szabályokat külön dokumentumban határozza meg. Az ELTE a tárgyi hatály alá tartozónak tekinti az MI-alapú rendszerek segítségével létrehozott alkotásokat is. A MATE megemlíti még a PhD-kutatások eredményeit és az azokból készült publikációkat, a PTE pedig idesorolja az innovatív ötleteket is.

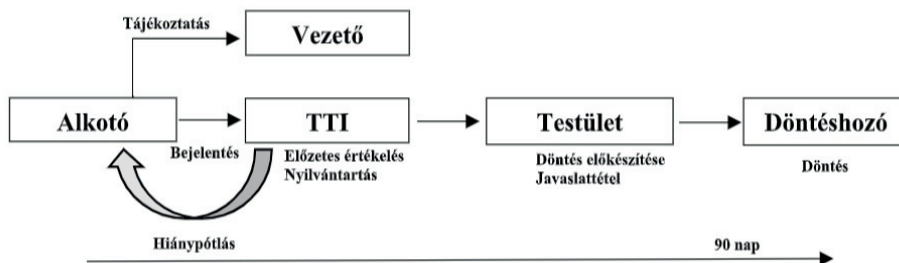
A jogi kodifikációban bevett, hogy a személyi és tárgyi mellett a *területi hatály* is meghatározásra kerül. Ilyen típusú szabályt egyedül a MATE fogalmazott meg, ami feltehetően az egyetem képzési helyszíneinek és telephelyeinek kiterjedt, hálózatos rendszerének köszönhető.

SZELLEMITULAJDON-KEZELÉS

A vizsgált dokumentumokban közös, hogy a létrejövő szellemi alkotások vagyoni, hasznosítási és rendelkezési jogai főszabály szerint az egyetemet illetik meg. Ennek részletei, valamint az ettől való eltérés annak függvénye, hogy megállapítható-e az alkotás szolgálati vagy alkalmazotti jellege, milyen jogviszony keretében került létrehozásra, valamint mennyiben kerültek felhasználásra egyetemi kapacitások, erőforrások. A külső partnerrel való együttműködés során létrejött alkotások jogai a feleket hozzájárulásuk arányában illetik meg. Jellemző előírás, hogy ezen arányokat még a *kutatás megkezdése előtt írásban* kötelező rögzíteni. Ennek felelőse általában az adott szervezeti egység vezetője vagy azon személy, aki jogosult az egyetem nevében szerződést kötni (pl. kancellár, rektor). Ennek elmaradása esetén a felek egyenlő arányban válnak jogosulttá.

Az alkotó a létrehozást követően haladéktalanul köteles *bejelentést tenni* az egyetem részére. Több esetben erre határidőt is megállapít a szabályzat, amely jellemzően 8-15 nap. Ezt

jellemzően a mellékletekben feltüntetett rendszeresített nyomtatványon szükséges megtenni. A bejelentéssel elindul egy intézményi eljárás, melynek logikáját az 1. ábra mutatja be.

1. ábra: Bejelentett szellemi alkotásokra vonatkozó intézményi eljárás, saját szerkesztés

Ennek során az intézménynek döntenie kell az alkotás befogadásáról vagy elutasításáról, valamint annak optimális hasznosításáról. A legtöbb esetben az alkotó a TTI részére jelenti be, jellemzően elektronikus úton, amelyben ismerteti a szellemi alkotás részleteit, körülményeit. Ezzel párhuzamosan tájékoztatja szervezeti egységének vezetőjét (kar, intézet, tanszék). A TTI megvizsgálja a bejelentést, szükség esetén hiánypótlásra szólítja fel az alkotót. Ezt követően megtörténik a *szellemi alkotás értékelése* az alábbi szempontok szerint:

- szakmai, tudományos és technológiai szempontok;
- az alkotás piaci potenciálja;
- oltalmazhatóság kérdése;
- optimális hasznosítási mód;
- külső szakértő bevonásának szükségessége (pl. szabadalmi ügyvivő);
- a megalkotás költségei és a várható gazdasági haszon;
- továbbfejlesztési lehetőségek.

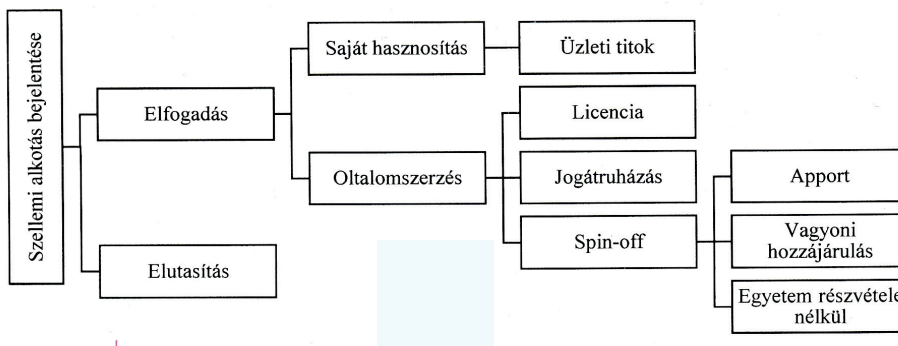
Az értékelés után egy döntés-előkészítő testülethez kerül a bejelentés, amely megvizsgálja a rendelkezésre álló információkat, és javaslatot tesz a végső döntéshozónak. A testület jellemzően valamilyen tanács vagy bizottság, amely az egyetem pénzügyi, szakmai és tudományos vezetőiből, ritkán külső meghívott szakértőkből áll. A legtöbb esetben a szellemi alkotásról való döntést a *rektor* hozza meg. A DUE és a SZE esetében ezt a hatáskört a rektor és a kancellár (gazdasági főigazgató) közösen gyakorolják. Szintén bevett gyakorlat, hogy a döntést nem egyszemélyi vezető hozza meg, hanem maga a – korábban említett – testület. Amennyiben az eljárás kevesebb lépésből áll és kevesebb szereplő részvételével történik, az egyszerűsítheti és gyorsíthatja az adminisztrációt. Rendkívül decentralizált a Debreceni Egyetem, ahol a TTI nagyon erős hatáskörrel rendelkezik, hiszen a teljes eljárás lefolytatása, beleértve az alkotás befogadásáról és hasznosításáról való döntést is, annak vezetőjét illeti meg.

Jogszabályi előírás, hogy a munkáltató (egyetem) 90 napon belül köteles nyilatkozni arról, hogy a szolgálati találmányra igényt tart-e.²⁵ Ellenkező esetben a jogok az alkotót illetik meg. A szabályzat alkalmazását segíti, amennyiben az egyetem beépíti saját dokumentumába is a rendelkezést. Ennél rövidebb (szigorúbb) határidőt állapít meg a BCE, DE, MATE (60 nap) és a Miskolci Egyetem (30 nap). Tovább növeli az eljárás átláthatóságát és kiszámíthatóságát, ha nem csupán a szellemi alkotás befogadásáról való döntés határideje, hanem az azt megelőző lépések (TTI-értékelés, bizottsági véleményezés) is időben szabályozottak.

Fontos része a szabályzatoknak az *újdonságrontás elkerülésére* vonatkozó rendelkezések, melyek a publikáció korlátozására irányulnak. Az erre vonatkozó gyakorlat szintén megosztott. Egyes intézmények az alkotó felelősségére bízák, hogy csak abban az esetben hozza nyilvánosságra az alkotáshoz kapcsolódó tudományos eredményeit, amennyiben azzal nem veszélyezteti az egyetem gazdasági és üzleti érdekeit. Mások viszont ezt eleve valamilyen szakmai vezető vagy szervezeti egység (jellemzően TTI) hozzájárulásához kötik.

HASZNOSÍTÁS

Az előzőekben ismertetett eljárásban az egyetemi vezetés számos kérdésben dönt. Ezek közül az első és legfontosabb, hogy az intézmény egyáltalán igényt tart-e a szellemi alkotásra. Amennyiben úgy dönt, hogy nem (vagy nem nyilatkozik 90 napon belül), úgy minden jog az alkotót illet meg. Fontos szabály, hogy ettől függetlenül az egyetem igényt tarthat az esetleges későbbi hasznosításból származó bevételek egy részére. Ha befogadják az alkotást, döntést kell hozni a további lépésekről, vagyis a hasznosítás módjáról (2. ábra). Ennek egyik lehetséges módja, hogy az egyetem saját, elsősorban *oktatási-kutatási tevékenységében hasznosítja* az eredményeket, vagyis titokban tartja, esetleg védett ismeretként (know-how) kezeli. Fontos szabály, hogy az alkotót ekkor is megilleti a méltányos díjazás.

2. ábra: Lehetséges IP-hasznosítási módok, saját szerkesztés

²⁵ 1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról (Szt.).

Ebben az esetben azt veszik figyelembe, hogy piaci körülmények között milyen értéken lenne megszerezhető az adott szellemi alkotás. Ha az alkotás megfelel az *oltalmazhatóság* jogszabályi feltételeinek, akkor a szabályzatok szerint észszerű határidőn belül megtörténik a szükséges bejelentés. Több egyetem is rendelkezik arról, hogy az oltalom megszerzéséhez szükséges költségeket egy évig állja az intézmény, ezt követően pedig évente legalább egyszer felülvizsgálják és aktualizálják a szellemi alkotásokra vonatkozó információkat, ami alapján eldöntik, hogy gazdaságilag mennyire rentábilis annak fenntartása. A Pannon Egyetem azt rögzíti főszabályként, hogy a hazai iparjogvédelmi bejelentések költségeit öt évig fizetik, a nemzetközi bejelentéseknél pedig az öt évet felső határként húzzák meg, azonban azt évente felülvizsgálják. Megállapítható, hogy a *nemzetközi oltalomszerzésre* alig térnek ki a szabályzatok. Az alulszabályozottság arra enged következtetni, hogy ritkán felmerülő kérdésről van szó. A szellemi alkotások portfóliójának monitoringját az a bevett rendelkezés segíti, amely szerint egy szakmai *nyilvántartást* vezet egy erre kijelölt szervezeti egység, jellemzően a TTI. Emellett a gazdasági és pénzügyi területért felelős egyetemi hivatal a számviteli szabályok alapján vagyonynyilvántartást vezet az alkotásokról. A PTE külön szabályként fogalmazza meg, hogy a két nyilvántartást évente legalább egy alkalommal tételesen egyeztetni szükséges. Az egyetemek közel fele a szakmai nyilvántartás tartalmát is részletesen meghatározza, amely jellemzően az alábbi pontokból áll:

- nyilvántartási azonosítók;
- szellemi alkotás megnevezése;
- alkotó(k) neve, személyes adatai, hozzájárulás aránya;
- bejelentés időpontja, tartalma;
- egyetemi döntés időpontja, tartalma;
- iparjogvédelmi oltalom megszerzésére vonatkozó információk, költségek;
- kapcsolódó hasznosítási szerződések adatai;
- kapcsolódó publikációk adatai.

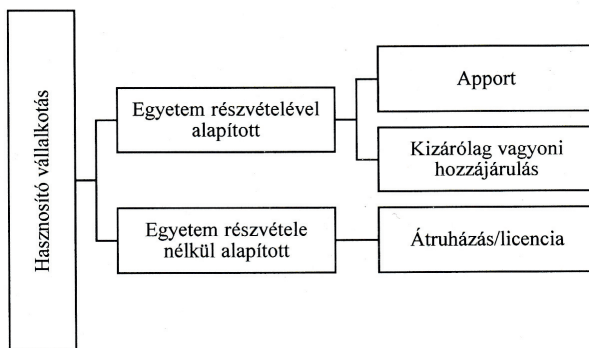
Az intézmények többsége a szabályzatában rendezi, hogy a kapcsolódó költségeket egy erre elkülönített *pénzügyi keret* fedezi. Ez összhangban van az EIÖ pályázati felhívással, mely kötelezőként írja elő egy ilyen jellegű pénzügyi keret létrehozását a projekt megvalósítása alatt. Mivel azonban a pályázatnak nincs fenntartási ideje vagy kötelezettsége, komoly kockázatként értékelhető az a tény, hogy kilenc intézmény egyáltalán nem nevesíti az innovációs alapot a szabályzatában.

A 21 vizsgált intézmény közül csupán néhány esetben határozza meg a szabályzat, hogy *milyen hasznosítási módot preferál* – vagy éppen kerül. A DUE és az ÁTE úgy rendelkezik, hogy az apportálásként való hasznosítás csak különösen indokolt esetben történhet meg, ha más hasznosítási mód kivitelezhetetlen. A Miskolci Egyetem nem az egyes opciók között tesz különbséget, hanem annak kiválasztása során rögzíti a lehető legmagasabb bevétel elvét mint fő szempontot. A Nyíregyházi Egyetem elsősorban a szellemi alkotások saját, intézményen belüli hasznosítására törekszik, ezen túl pedig a hasznosító vállalkozások általi

gazdálkodásra. Az ELTE azt rögzíti, hogy az üzleti célú hasznosítás elsődlegessége mellett fenntartja az eredmények társadalmi célú felhasználását is. Bevett és általános rendelkezésnek számít, hogy az egyetem az alkotó bevonásával, közösen alakítja ki a hasznosítási stratégiát. A DUE ehhez kapcsolódóan külön megjegyzi, hogy tiszteletben tartja a kutatók az Alaptörvény X. cikkében foglalt, a tudomány szabadságára vonatkozó alapjogát és a kutatáshoz fűződő individuális küldetéstudatát és alapkutatás iránti elkötelezettségét.

Az utalomszerzést követően az intézménynek több lehetősége is van a hasznosításra, melyeket a szabályzatok többsége nevesít is. A szellemi alkotás hasznosítására vonatkozó jogokat *licencia* keretében egy harmadik félnek határozott időre átengedheti. Ezen belül számos szerződéstípust és fizetési konstrukciót megkülönböztet a vonatkozó szakirodalom. Amennyiben *átruházási szerződést* köt az egyetem, úgy a jogokat véglegesen átadja a vevő számára. A harmadik lehetőség, hogy úgynevezett egyetemi *hasznosító vállalkozás* (spin-off) útján az intézmény maga is részt vesz a hasznosításban és gazdálkodásban. Ennek ma hatályos jogszabályi definícióját a KFI tv. 3. § 4. pontja rögzíti: „Költségvetési kutatóhelyen létrejött szellemi alkotás hasznosítása céljából alapított gazdasági társaság, amely nem pénzbeli hozzájárulásként rendelkezésre bocsátás, átruházás vagy hasznosítási szerződés alapján vált a költségvetési kutatóhelyen, valamint a felsőoktatási intézményben létrejött szellemi alkotáshoz fűződő jogok jogosultjává vagy hasznosítójává”.

Látható, hogy a jogszabály nem az intézmény részvételén keresztül, hanem a hasznosításra való jogosultság révén közelíti meg a definíciót. Az összesen 21 vizsgált egyetem közül nyolc szabálya egyáltalán nem tartalmaz semmilyen rendelkezést a hasznosító vállalkozásokra. A többi 13 – többnyire egységesen – három típust különböztet meg (3. ábra). Az intézménynek tagsági jogviszonya keletkezik, ha nem pénzbeli hozzájárulást teljesít a szellemi alkotással (apport), vagy kizárólag vagyoni hozzájárulást teljesít, és a hasznosítási jogokat átruházás vagy licencia útján engedi át a cégnek. Végül az egyetem közvetlen részvétele (tagsága) nélkül is alapítható hasznosító vállalkozás, amely szintén szerződéses úton válik a szellemi alkotás jogosultjává.

3. ábra: Hasznosító vállalkozások tipizálása, saját szerkesztés

A területet szabályozó egyetemek között általános rendelkezés, hogy a vállalkozás alapításáról a szenátus dönt; határozott időre alapított vállalkozás esetén három évnél rövidebb időre nem hozható létre; valamint az egyetemmel foglalkoztatási jogviszonyban álló személy a munkáltató írásbeli hozzájárulásával lehet tagja vagy vezető tisztségviselője a vállalatnak, és azzal további munkavégzésre irányuló jogviszonyt létesíthet. Utóbbi feloldja az *összeférhetlenségi* problémákat, és lehetőséget biztosít arra, hogy az alkotók és további kutatók is közvetlenül részt vegyenek a hasznosításban. Ezen mainstream szabályoktól eltér a Debreceni Egyetem, ahol a kancellár dönt az alapításról, a Miskolci Egyetemen pedig ezt a jogkört a kuratórium gyakorolja a rektor javaslata alapján.

A felsőoktatási és KFI-stratégiának egyik célja az egyetemek profitorientált attitűdjének ösztönzése, ez azonban nemcsak az intézmények, hanem a kutatók szintjén is megjelenik. Számos vizsgált szabályzat már az alapelvei között említi, hogy kiemelt célnak tartja a kutatók megfelelő motivációs rendszerének kialakítását, a *hasznosítási bevételek méltányos megosztását*. Ennek alapvető jogszabályi hátterét az Szt. találmányi díjra vonatkozó fejezete fekteti le, azonban az egyetemi szabályzatok jellemzően részletesebbek. A szabályozottság szintje természetesen eltérő, de megállapítható, hogy összességében egy rendezett kérdésről van szó a vizsgált mintában. Ez alól a BCE és a MTSE jelent kivételt, amely nem szabályozza, hogy a hasznosításból származó bevételek milyen arányban oszlanak meg az alkotó és az egyetem között. A többség először kiszámolja az úgynevezett díjalapot. Ez a szellemi alkotás hasznosításából származó bevételeket jelenti (pl. licenciadíj, osztalék) csökkentve az adminisztrációs költségekkel, mint a szellemi alkotás értékelésének vagy az oltalom megszerzésének és fenntartásának költségei. Öt egyetem a befolyt első egymillió forintot mindennemű csökkentés nélkül átengedi az alkotónak, erősítve ezzel a motivációs rendszert. Ezt követően a szabályzatban meghatározott arányok szerint felosztásra kerül a bevétel. Az alkotók általában 60%-ban részesülnek, a fennmaradó összeg pedig megoszlik az egyetemi központi vagy kari költségvetés, az innovációs alap, esetleg a TTI között. Az *átláthatóságot és a kiszámíthatóságot növeli* azon – több egyetem által alkalmazott – rendelkezés, melyben az intézmény szabályozza, hogy mikor és milyen gyakran fizeti ki az alkotók számára a díjat. Megosztott a gyakorlat, hiszen egyesek évente egyszer számítják össze és fizetik ki az alkotói díjakat, míg más intézmények a bevétel beérkezését követő meghatározott időn belül (jellemzően 30-60 nap) folyósítják. Minden bizonnyal nem a szabályozási technika, hanem a kérdés szabályozottságának a ténye jelent fontos mérföldkövet a területen. Rendkívüli szabályokat alkalmaz az ÁTE, amely nem rendelkezik állandó arányokkal: minden évben, 12 hónapos hatállyal rektori utasítás keretében határozzák meg a felosztást.

TOVÁBBI SZABÁLYOK

A szabályzatok utolsó fejezetei további témaköröket szabályoznak, idetartozik például az *összeférhetetlenség* kérdése. Egyrészt az erre vonatkozó rendelkezést több egyetem a hasznosító vállalkozások szabályai között állapítja meg, amely a további munkavégzésre irányul. Emellett általános szabályként jelenik meg több szabályzatban, hogy az oktatók és kutatók felelősek azért, hogy egyetemi kötelezettségeikkel szemben ne legyenek összeférhetetlenek, különösen a külső partnerrel együttműködésben folytatott KFI- vagy egyéb tanácsadói, szolgáltatási tevékenység során. A BME és a MOME megemlíti, hogy további vonatkozó rendelkezések a humánpolitikai kérdésekkel foglalkozó szabályzatban található. A Debreceni Egyetem esetén ha az összeférhetetlenséggel kapcsolatban kétség merül fel, a TTI-hez fordulhatnak az egyetemi polgárok. Más intézményekben ez jellemzően közvetlenül a rektor hatásköre. Különbség lehet ez ügyben az állami fenntartású és a modellváltó egyetemek között, mivel előbbieken esetén a közalkalmazotti jogviszony szigorúbb lehet egyes kérdésekben.

A *titoktartásra* vonatkozó szabályok esetén több intézmény is definiálja az üzleti titok fogalmát: minden, az egyetemen folyó kutatáshoz kapcsolódó olyan tény, információ, megoldás, adat, melynek nyilvánosságra hozatala veszélyeztetné az egyetem pénzügyi, gazdasági, üzleti érdekeit. 12 intézmény, tehát a vizsgált minta több, mint fele szabályzatában egyáltalán nem tér ki a titoktartásra. A többi egyetem általános szabályként állapítja meg, hogy az egyetemi polgárok kötelesek fokozott gondossággal eljárni, a titoktartási kötelezettség pedig a jogviszonyuk megszűnését követően is időkorlát nélkül fennmarad.

A szabályzat megsértése esetén felmerülő *felelősség* már egy szabályozottabb kérdés, hiszen 17 egyetem állapít meg ilyen jellegű rendelkezéseket. Habár az intézmények többsége rendelkezik külön etikai kódexszel, az IP-szabályzatok is megemlítik, hogy fegyelmi, polgári jogi (kártérítési) és akár büntetőjogi felelősség is felmerülhet. Az ELTE kifejezetten részletes szabályokat állapít meg. A szabályzat megsértésének gyanúja esetén erről bejelentést kell tenni, amit a TTI közreműködésével vizsgál ki az intézmény. Szabálysértés esetén pedig további szankció lehet valamilyen megállapított előny elvétele, esetleg pályázati vagy ösztöndíj-lehetőségekből való kizárás. A Miskolci Egyetem úgy fogalmaz, hogy méltányos és előnyös díjazással ösztönzi a szellemi alkotások önkéntes bejelentését, annak elmaradása esetén nem alkalmaz szankciót. A szabályzat súlyos megsértése esetén ugyanakkor – a többi intézményhez hasonlóan – kérheti a kapcsolódó jogok ingyenes átruházását, a jogtalanul szerzett bevétel megosztását, valamint további kártérítés megfizetését.

Négy egyetem kivételével minden intézmény kitér arra, hogy milyen *jogorvoslati* lehetőséggel bírnak az egyetemi polgárok, ha a szabályzat szerinti döntést magukkal szemben sérelmesnek tartják. Általános szabály, hogy a vitatott döntéstől számított 15 napon belül írásban a rektortól kérhetnek jogorvoslatot, ezen túlmenően pedig bírósági felülvizsgálatra van lehetőség. Az EKKE és SZTE esetén az Innovációs Bizottság (testület) döntésével

szemben a szenátushoz fordulhat első ízben az alkotó. A Nyíregyházi Egyetem és a Miskolci Egyetem fenntartja továbbá a SZTNH Iparjogvédelmi Szakértői Testülethez való fordulás lehetőségét is.

DISZKUSSZIÓ

A megfelelő tudományos következtetések megállapításához az eredményeket a megfogalmazott kutatási kérdések mentén érdemes értékelni. A jogszabályi követelmények (KFI tv.) és ajánlások (2008/416/EK) tekintetében az tapasztalható, hogy a szellemi alkotások nyilvántartása, azok értékelése, továbbá az intézményi szereplők között a feladat- és felelősségi körök pontos kijelölése esetenként hiányosan szabályozott. Ugyanakkor jelentős előrelépés figyelhető meg a SZTNH 2018-ban megfogalmazott ajánlásai terén. Ezek közül a személyi hatályra vonatkozó szabályok betartásáért felelős személy nem került minden esetben egyértelműen kijelölésre. A tárgyi hatály vonatkozásában széles körű szabályokat találunk, melyek nem korlátozódnak az Szt. szerinti szolgálati- és alkalmazotti találmányokra. Pozitívként kiemelhető még a hasznosításból származó bevételek megosztásának szabályozása, amely szinte minden intézménynél átlátható módon rendezésre került.

Az összesen 21 vizsgált intézmény szabályzata alapján megállapítható, hogy a szellemi alkotások bejelentésében és az azt követő egyetemi eljárásban, valamint a hasznosítási bevételek megosztásában van egy viszonylag egységesnek tekinthető mainstream szabályozás. A gyakorlatok egymáshoz való közelítését ugyanakkor nem csak a jogszabályok és a szakmai ajánlások segítik elő. Feltételezhetjük, hogy az intézmények a szabályzatok kialakítása során benchmarking technikát alkalmaznak, mivel megfigyelhető néhány jellegzetes szófordulat ismétlődése, például Pécsi Tudományegyetem és a Soproni Egyetem szabályzatai esetén. Az egységesség mellett ugyanakkor jelen vannak olyan sajátosságok, amelyek rendkívüli szabályokat igényelnek. Ilyen például a mintában szereplő négy állami fenntartású egyetem jogilag eltérő helyzete a modellváltókhoz képest, vagy a művészeti egyetemek (MOME, MKE) profiljából adódó jellegzetességek. Utóbbiak esetén ugyanis az iparjogvédelmi oltalomban részesíthető szellemi alkotások szabályozása helyett a szerzői művek kaptak nagyobb hangsúlyt, továbbá részletesebben került áttekintésre a hallgatói alkotói tevékenység.

Összességében az látható, hogy a 2019–2024 között megvalósuló Egyetemi Innovációs Ökoszisztéma projektek jelentősen emelték a felsőoktatási IP-szabályozás szakmai színvonalát. Az egységesítés mellett ugyanakkor a jogállás, a szabályozási kidolgozottság és az intézmény profiljából eredő sajátosságok miatt jelentős különbségek is vannak.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A szerző köszönetet mond Urbánné Malomsoki Mónikának (MATE) a hallgatói tehetség-gondozásban folytatott áldozatos munkájáért, Haszonits Andrásnak (Danubia IP Innovációs Tanácsadó Kft.) szakmai támogatásáért és a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának az Ujvári János diplomadíj-pályázat gondozásáért. A kutatást a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott Új Nemzeti Kiválósági Program támogatta.

1. sz. melléklet: Intézményi rövidítések jegyzéke

ÁTE	Állatorvostudományi Egyetem
BCE	Budapesti Corvinus Egyetem
BME	Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
DE	Debreceni Egyetem
DUE	Dunaújvárosi Egyetem
EKKE	Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem
MATE	Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
ME	Miskolci Egyetem
MKE	Magyar Képzőművészeti Egyetem
MOME	Moholy-Nagy Művészeti Egyetem
MTSE	Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem
NKE	Nemzeti Közzolgálati Egyetem
NYE	Nyíregyházi Egyetem
ÓE	Óbudai Egyetem
PE	Pannon Egyetem
PTE	Pécsi Tudományegyetem
SE	Semmelweis Egyetem
SOE	Soproni Egyetem
SZE	Széchenyi István Egyetem
SZFE	Színház- és Filmművészeti Egyetem
SZTE	Szegedi Tudományegyetem

A GYÓGYSZER-SZABADALMAZTATÁS AKTUÁLIS KIHÍVÁSAI**

A gyógyszerek hosszú idők óta fontos szerepet töltenek be az emberek életében, képesek arra, hogy meghosszabbítsák az életet és gyógyítsák az embereket világszerte érintő betegségeket. A szabadalom gazdasági katalizátor azon gyógyszergyártó cégek számára, amelyek új és hatékony gyógyszerek kutatására töreksenek azzal a feltevessel, hogy képesek legyenek számottevő nyereségre szert tenni. Egy gyógyszeripari szabadalom üzletileg jelentős és fenntartható működést garantáló helyzetet jelenthet a gyógyszergyártó vállalkozások számára.¹

Fontos megemlíteni, hogy a legtöbb szabadalom a gyógyszerészethez köthető. A *Humira* (sorozatszám: 78082476) nevet viselő, ízületi gyulladásokat csökkentő gyógyszert gyártó cég tett szert a világ legértékesebb szabadalmára, amelynek mindenkori árbevétele a 100 milliárdos összeghatárt is átlépte. Ehhez közelítő bevételre tett szert korábban a *Lipitor* nevet viselő koleszterincsökkentő gyógyszer.² A gyógyszeripar a legjövedelmezőbb ágazatok közé tartozik, ugyanis 2020-ban e terület mindösszesen 944 milliárd 902 millió forintot termelt.³ Mindezek fényében érzékelhető, hogy a gyógyszer szabályozás területe gazdasági szempontból is kulcsfontosságú tényező.⁴

A téma feldolgozása során a szerző a leíró és a fogalomelemző módszert, valamint a joggyakorlat-elemzést alkalmazta.⁵

A kutatás első részében a gyógyszer életútját, gazdasági jelentőségét vizsgáljuk, ezt követően térünk rá a gyógyszer szabadalom európai uniós, valamint amerikai egyesült államokbeli szabályanyagára és jellegzetességeire. Aktualitásánál fogva vizsgáljuk a koronavírus oltóanyag szabadalmaztatása során felmerülő aktuális kérdéseket is.

* A Nemzeti Közszerológati Egyetem elsőéves PHD-hallgatója.

** A Szerlemlí Tulajdon Nemzeti Hivatala Ujvári János diplomadíj-pályázatán díjazott diplomamunka.

¹ *Labancz Andrea*: Az innovatív gyógyszerek szabadalmának gazdaságra gyakorolt hatása. Infokommunikáció és jog, 2017, különszám, p. 47–53.

² Pharmaceutical Patent Abuse: To Infinity and Beyond! <https://accessiblemeds.org/resources/blog/pharmaceutical-patent-abuse-infinity-and-beyond>.

³ KSH-adatszolgáltatás.

⁴ A Bizottság Közleménye: Összefoglaló a gyógyszeriparra irányuló ágazati vizsgálatról: https://ec.europa.eu/competition/sectors/pharmaceuticals/inquiry/communication_hu.pdf.

⁵ *Ligeti György, Héra Gábor*: Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása. Osiris Kiadó és Szolgáltató Kft., Budapest, 2017, p. 120–130.

1. A gyógyszer életútja és gazdasági jelentősége

Jelen fejezetben azt vizsgáljuk, hogy egy újonnan feltalált hatóanyag, készítmény, indikáció vagy eljárás hogyan képes eljutni addig, hogy emberek millióinak egészségmegőrzését és gyógyítását szolgálja olyan módon, hogy a feltaláló is profitáljon belőle.

A gyógyszer életútját illetően alapvetően 5 szakasz említhető: kutatás-fejlesztés (a továbbiakban: K+F), szabadalmaztatás, engedélyezés, hasznosítás, közkinccsé válás és generikus konkurensek megjelenése. A további fejezetekben a szabadalmaztatás kérdéseire fókuszálunk. A profitra törekvő üzleti tervezés célja az, hogy a gyógyszer mind szabadalomra, mind forgalomba hozatali engedélyre szert tegyen, de ez nem mindig van így.⁶

Tekintsük át a gyógyszer életútjának első szakaszát: a kutatást és fejlesztést! A K+F-tevékenység definícióját törvény adja meg, miszerint a kutatás-fejlesztés fogalma felöleli az alap- és alkalmazott kutatást, valamint a kísérleti fejlesztési tevékenységet.⁷ Az első szakasz magában foglalja a hosszú, többéves és komplex K+F-folyamat valamennyi szakaszát, a laborfejlesztéstől a törzskönyvezésig.⁸ Egyes gyógyszerek esetében a K+F-szakaszban a hatóanyag-fejlesztésig jutnak el, míg más anyagoknál már a technológiai fejlesztés (tipikusan méretnövelés) is megvalósul.⁹ Fontos, hogy az adott hatóanyag alkalmazásának előnyei meghaladják a várható kockázatok körét. A gyógyszerkutatás nemcsak rendkívül idő- és költségigényes folyamat, hanem nagy pénzügyi kockázattal is jár, a hazai vállalati szektor 475 milliárd forintos K+F-ráfordításaiból 77 milliárd forintot a gyógyszeripar ad.¹⁰

Hazánkban a gyógyszerkutatásoknak és -gyártásnak meghatározó tradíciója és szerepe van. A vállalkozások K+F-tevékenysége az elmúlt években is a gyógyszeriparban volt a legintenzívebb. A Magyarországon végzett K+F-ráfordításokból a gyógyszeripari vállalkozások részesedése elérte a 19 százalékot, ez túlszárnyalta az átlagos világszintű arányt. Látni kell, hogy a magyar egészségügyi ellátórendszer működéséhez is fontos hozzájárulást jelent a gyógyszergyártó vállalatok Magyarországon folytatott K+F-tevékenysége.¹¹

⁶ A szabadalmi jog erre a problémára elsősorban a kiegészítő oltalmi tanúsítvánnyal igyekszik megoldást kínálni.

⁷ 2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról, 3. § 11. pont.

⁸ Gyógyszerkutatás és -fejlesztés: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/medicina-1B567/gyogyszerhelyzet-1C1D6/gyogyszerkutatasi-es-fejlesztesi-1C1F2/>.

⁹ Innovatív gyógyszerkészítmények: <https://hu.egis.health/a/innovativ-nagy-hozzaadott-erteku-onkologiai-gyogyszerkeszitmenyek-fejlesztese-szemelyre-szabott-terapiakhoz>; Biopharmaceutical Research & Development: The Process Behind New Medicines: http://pharma-docs.phrma.org/sites/default/files/pdf/rd_brochure_022307.pdf.

¹⁰ Kiss Katalin: A fenntartható fejlődés trendjei a hazai gyógyszeriparban. Fenntartható Fejlődés, 1. évf. 2–3. sz., 2020; KSH-adatszolgáltatás.

¹¹ A hazai gyógyszergyárak jelentősége és szerepe a kutatás-fejlesztésben: <https://www.magyosoz.org/hu/hir/show/214/a-magyarorszag-on-termelokapacitassal-rendelkezo-gyogyszergyarak-jelentosege-es-szerepe-a-kutatas-fej>.

A K+F-szakaszhoz kapcsolódva kell említést tenni az EU 2020-as innovációt ösztönző keretprogramjáról, a Horizont 2020 projektről és a Lamy-jelentésről. A keretprogram az uniós kutatási és innovációs befektetések hatásával és értékével, valamint az európai K+F-tevékenységekkel kapcsolatban fogalmazza meg azokat az javaslatokat, amelyek az uniós kutatási és innovációs (KFI-) befektetések hatásainak maximalizálásához vezethetnek. Az értékelés és a jelentés rávilágított, hogy a KFI-befektetések megtérülési rátája viszonylag magas, de a jövőben olyan intézkedések megtétele válik szükségessé, amely a megtérülési arányt tovább fokozza. A jelentés kitér arra is, hogy a KFI-befektetéseknek a társadalmi célok széles körű elérésére, valamint az életminőség javítására kell törekednie.¹²

A gyógyszeripar területén a szabadalmak releváns szerepet játszanak az innováció elősegítésében, valamint a szabadalom ösztönző erővel hat a gyógyszerfejlesztésekre.¹³ A szabadalmi hivatal döntései közvetlen hatással vannak az emberek életére és egészségére, így a közérdek védelmét szem előtt tartva kell elbírálniuk a szabadalmi kérelmeket.¹⁴

Vegyük szemügyre a gyógyszer-engedélyeztetési szakaszt! Amikor a páciens gyógyszert vásárol, rendszerint azzal az elvárással teszi, hogy minél kevesebb mellékhatással rendelkező, bevizsgált és minőségi gyógyszerhez juthasson hozzá. Ennek az elvárásnak időigényes és sokrétű engedélyeztetési mechanizmus képes eleget tenni. Abból a célból, hogy teljes mértékben biztonságos és bevizsgált gyógyszerek kerülhessenek az Európai Unió piacára, kivétel nélkül minden gyógyszert engedélyeztetni kell. Az európai gyógyszer szabályozás alappillérét az EGT 30 államának 50 hatósága, a kiemelt szereppel bíró Európai Bizottság és az Európai Gyógyszerügynökség (EMA) által konstruált hálózat adja.¹⁵

A gyógyszerek forgalomba hozatali engedélyének egyik feltétele a klinikai vizsgálat abszolválása. Ez a feltétel problémás lehet a ritka betegségek gyógyítására alkalmas molekulák esetében, ugyanis a klinikai tesztfázis megvalósulásához a betegek száma nem elegendő.¹⁶ Ez a körülmény is szerepet játszhat, hogy kevés olyan gyógyszer van a piacon, amely a ritka betegségek kezelésére alkalmas lehet.

A következő, hasznosítási szakaszban kerülhet sor a gyógyszerfejlesztésekkel kapcsolatos költségek megtérülésére, ugyanis az engedély megszerzése után a gyógyszerek a patikák vagy drogériák polcaira kerülhetnek. A költségek megtérülésében fontos szerepet játszanak a szabadalmak, mégpedig ösztönző hatásuknál fogva. Ösztönző erővel hat az a jogi

¹² Innovációs és Technológiai Minisztérium és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal: Magyarország kutatási, fejlesztési és innovációs stratégiája, 2021–2030: <https://nkfih.gov.hu/hivatalrol/strategia-alkotas/kutatasi-fejlesztési-innovációs-strategia>.

¹³ Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus: Közgazdaságtan. Akadémia Kiadó, Budapest, 2012, p. 155.

¹⁴ Mikló Katalin: Gyógyszeripari hatóanyagok új kristályformáinak szabadalomképessége. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 3. (113.) évf. 5. sz., 2008. október, p. 82–83.

¹⁵ The European regulatory system for medicines. A consistent approach to medicines regulation across the European Union: https://www.ema.europa.eu/en/documents/leaflet/european-regulatory-system-medicines-european-medicines-agency-consistent-approach-medicines_en.pdf.

¹⁶ OGYÉI tájékoztatója alapján: <https://ogyei.gov.hu/>.

hátter, amely kizárólagos hasznosítási jog biztosításával jutalmazza az új megoldásokat, amennyiben azok a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelnek. A szabadalom kulcsfontosságú gazdasági rendeltetése abban áll, hogy biztosítja a kutatási és fejlesztési ráfordítások megtérülését, valamint a haszon megszerzésének lehetőségét is.¹⁷ A hasznosítási szakasz kapcsán elmondható, hogy az elmúlt években csaknem 316 milliárd forintnyi gyógyszer került forgalomba, valamint a gyógyászati termékek kereskedelmi forgalma 301 milliárd forintot generált.¹⁸ A gyógyszerek és gyógyászati termékek ára folyamatosan növekszik,¹⁹ így a gyógyszerek forgalmazása még jelentősebb összeget jelenthet a gazdasági szereplők, gyógyszergyártók számára is.

Az utolsó szakaszt a közkinccsé válás jelenti. Az oltalmi idő elteltét követően a találmány közkinccsé válik, ami azt jelenti, hogy azt bárki engedély nélkül hasznosíthatja. E körben érdemes meghatározni a generikumok jelentését. A generikus gyógyszerben ugyanaz a hatóanyag található, mint az originális készítményben. A generikus készítmények általában alacsonyabb áron jelennek meg a piacon, mint az eredeti gyógyszerkészítmények, így nagyobb betegpopuláció férhet hozzá a szükséges kezeléshez.²⁰

Az új hatóanyagok kifejlesztésének számottevő költségei, valamint az, hogy a klinikai teszteknek egyre kevesebb potenciális gyógyszerjelölt molekula felel meg, jelentősen csökkentik az új gyógyszervegyületek számát.²¹ A vegyészek számára egyre nagyobb kihívást jelent új molekulákat előállítani. A molekulák oldatfázisú, hagyományos szintézise sikeres eljárás, de a molekulák egymás utáni előállítása időigényes. A gyógyszervegyészek évente kb. 50-100 vegyületet állíthatnak elő ilyen módon, de az előállított vegyületeknek csak igen kis hányadából válik piaci termék, ami azt jelenti, hogy az új gyógyszerek feltalálásának „hagyományos” módja időigényes és nem utolsósorban költséges eljárás.²² A kombinatorikus kémia során nagyszámú, hasonló szerkezetű vegyületet állítanak elő, ún. vegyület-könyvtárakat, több ezer új vegyülettel. Abban az esetben, ha valamelyik beválik *in vitro*, akkor kezdenek dolgozni a méretnövelt, gazdaságos szintézisen, mely további időigényes folyamatnak bizonyul.

Másfelől közelítve, az egészségügyi kiadások csaknem 8-25%-át a gyógyszerköltségek adják, és ez az arány minden évben emelkedő tendenciát mutat. A gyógyszerköltségek emel-

¹⁷ Legeza Dénes (szerk.) Iparjogvédelem. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2020, p. 19.

¹⁸ Jávorszkyé Nagy Anikó (szerk.): A gyógyszerágazat főbb jellemzői. Statisztikai Tükör, 2011. 5. sz., p 1–2.

¹⁹ A jelenlegi inflációs környezetben kirívó negatív példaként említhető az, hogy egyes alapvető gyógyszerek (például Kalmopirin), valamint gyógyászati termékek ára folyamatosan emelkedik.

²⁰ A generikus TKI-k: <https://onkohemat.hu/images/kiadvanyok/cml-generikus-tirozin-kinaz-gatlok-2020.pdf>.

²¹ Míkló: i. m. (14), p. 83.

²² Fehérvári Anikó: Kombinatorikus kémiai találmányok szabadalmazhatósága. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 107. évf. 2. sz., 2002. április, p. 3.

kedése tehát napjainkra a legtöbb ország egészségügyi rendszerének jellemzőjévé vált.²³ Nem lehet arról sem megfeledkezni, hogy a világ egyes, fejletlenebb országaiban a magas költségek okán gyógyszerhiány uralkodik – külön fejezetben (lásd: 5.3, illetve 5.4. fejezet) foglalkozunk e problémakörrel. Mindent összevetve látható az egyes fázisok egymásra épülése, költsége és időszükséglete.

A szabadsalom képes ösztönzőleg hatni a gyógyszerkészítményeket, hatóanyagokat, eljárásokat kutatók, fejlesztők és gyártók vagy előállítók számára. Már Max Weber is foglalkozott a szabadsalom és az ösztönzési elmélet kapcsolatával. Álláspontja szerint a szabadsalom olyan ösztönzést jelent, amely nélkül a kapitalizmus kibontakozása szempontjából fontos 18. századi textilipari találmányok nem jelentek volna meg.²⁴

Az ösztönzési elmélet középpontjában az áll, hogy a szabadsalom által biztosított kizárólagosság mindenkit arra ösztönözzön, hogy munkájával és tudásával a művészetet és a tudományt támogassa. Azzal, hogy a szabadsalom gazdasági érdekeket garantál, ösztönzi a kutatókat, valamint a fejlesztőket tevékenységük folytatására, és ezáltal fokozza alkotóképességüket is.²⁵ Az ösztönzési elméletben jelennek meg azok a közgazdaságtani elméletek, amelyek eredményként a közjó védelme érdekében a testetlen alkotások tulajdonjogi védelme is fontos.²⁶

A szabadsalom – az ösztönzési elmülethez igen hasonló módon – jutalomként is felfogható, amelynek erkölcsi alapja az, hogy az alkotó személy valamilyen társadalmilag hasznos jutalomban részesül munkájáért.²⁷ A gyógyszerek szabadsalmi rendszere tehát a közgazdaságtanból ismert ösztönzési elmélettel szoros összefüggésben áll, amellet, hogy a szabadsalom a gyógyszerekkel kapcsolatos kutatásokra ösztönöz a tudás hasznosítása tükrében, pozitívan hat és szintén ösztönöz az innovációra is. Az innovációra gyakorolt ösztönző hatás leginkább olyan fejlődő országokban tud megvalósulni, ahol a technológiai, pénzügyi és humán erőforrások együttesen rendelkezésre állnak.²⁸

²³ Nárai Márta (szerk.): A közösségi finanszírozás helye és szerepe a mai társadalmakban, különös tekintettel hazánkra és az egészségügyi kiadásokra. Civil Szemle, 2022. 1. sz., p. 45. Botz Lajos (szerk.): A gyógyszerterápia bizonyítékokon és gyógyszeradatbázisokon alapuló értékelésének gyakorlata. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2014, p. 12.

²⁴ Max Weber: Gazdaságtörténet. Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest, 1979, p. 105; Nagy Benedek: Az optimális szabadsalmi elméletek kiterjesztései. JATEPress, Szeged, 2016, p. 16.

²⁵ Keserű Barna Arnold: A fenntartható fejlődés hatása a szellemi tulajdon-védelem rendszerére. Dialóg Campus, Budapest, 2019, p. 134.

²⁶ Keserű Barna Arnold: John Locke tulajdonelmélete a szellemi tulajdonjogok nézőpontjából: <https://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/lenkovics%20kötet/keserű.pdf>, p. 214.

²⁷ Keserű: i. m. (26), p. 213.

²⁸ Keserű: i. m. (25), p. 172–173.

2. A gyógyszer szabadalom rendszere az Európai Unióban, különös tekintettel hazánkra

2.1. A gyógyszer szabadalom jogforrásai és általános jellemzői

A szabadalom a találmányok jogi oltalmát biztosítja olyan módon, hogy a szabadalmas számára a versenytársakhoz képest kedvezőbb pozíciót teremtsen a termékek és a technológiák piacán.²⁹ A gyógyszerek szabadalmi oltalmára vonatkozó naprakész szabályanyag ismerete rendkívüli fontossággal bír, ugyanis így tud teljeskörűen megvalósulni a szabadalom – fentiekben említett – ösztönző funkciója, valamint a versenytársakkal szembeni előnyből való profitálás.

A hazai szabályozás áttekintése előtt vegyük górcső alá, hogy milyen releváns nemzetközi jogi instrumentumok tartalmaznak a gyógyszer szabadalmakra vonatkozó szabályozást! Mindenekelőtt az Európai Szabadalmi Egyezményt (a továbbiakban: ESZE) és a Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi Vonatkozásairól Szóló Megállapodást (*Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights Agreement*, a továbbiakban: TRIPS-megállapodás) szükséges vizsgálat tárgyává tenni.

Az ESZE jelentős jogharmonizációt hajtott végre azzal, hogy a szabadalmi engedélyezési eljárás feltételeit egységes keretek közé szorította.³⁰ Másképpen fogalmazva, az ESZE a szabadalmi regionális együttműködést szabályozza Európában, amelynek hazánk is részese. Az egyezmény egységesíti a szabadalmazhatósági feltételekre vonatkozó anyagi jogi szabályokat, valamint lehetőséget ad rá, hogy egyetlen hivatal (az Európai Szabadalmi Hivatal) döntsön a szabadalom megadásáról, amelyet európai szabadalomnak nevezünk.³¹

A TRIPS-megállapodás az első lépcsőt jelentő szabadalmazhatósági feltételeket rögzíti (amelyek természetesen a gyógyszerekre is vonatkoznak), miszerint a szabadalom elnyeréséhez a megoldásnak újnak kell lennie, feltalálói tevékenységen kell alapulnia, és ipariilag hasznosíthatónak kell bizonyulnia.³² A megállapodás tartalmazza továbbá azt a fontos rendelkezést is, hogy a szabadalmazott találmányokat mások számára hozzáférhetővé kell tenni annak érdekében, hogy tanulmányozni tudják a találmányt akkor is, ha az szabadalmi oltalom alatt áll. Fontos kiemelni, hogy a TRIPS-megállapodás a szabadalmi jogok esetében rögzít bizonyos kivételeket, amelyek szűk körben alkalmazhatóak. Ilyen kivételnek minősül különösen az úgynevezett kutatási kivétel, amikor a tudomány előmozdítását és a technológiatranszfer megkönnyítését célozva lehetővé teszik a kutatók számára, hogy a kutatásuk-

²⁹ Legeza: i. m. (17), p. 29.

³⁰ 2007. évi CXIII. törvény az Európai Szabadalmi Egyezmény 2000-ben felülvizsgált szövegének kihirdetéséről. Európai Szabadalmi Egyezmény: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/european-patent-convention-europai-szabadalmi-egyezmeny>.

³¹ Tattay Levente: Versenyképesség és szellemi alkotások az Európai Unióban. Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2013, p. 61.

³² Peter L. Kolker: TRIPS Agreement – Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights. Patent Protection. European Communities, 2000, p. 31.

hoz szabadalmaztatott találmányt használjanak fel. A kivételek között célszerű kiemelni a Bolar-rendelkezést is, amelynek lényege, hogy a generikus hatóanyag forgalomba hozatali folyamatának felgyorsítása végett biztosítják, hogy a gyógyszergyártók a szabadalmaztatott találmány felhasználásával a forgalomba hozatali jóváhagyást megszerezzék még mielőtt a szabadalmi oltalom lejár.³³ A kutatási kivétel és a Bolar-rendelkezés szabályait a 2.3. fejezetben részletesen vizsgáljuk.

A TRIPS-megállapodás jelentősége a gyógyszer szabadalmakat illetően abban is megragadható, hogy számos olyan rendelkezést foglal magában, amelyek hozzájárulnak a gyógyszerek árának csökkentéséhez, az alapvető gyógyszerekhez való hozzáférhetőség célkitűzését szolgálva.³⁴

Figyelemre méltó az ún. Dohai Nyilatkozat is, amely kifejezetten elismeri a szellemi tulajdon védelmének kitüntetett szerepét az új gyógyszerek kifejlesztésének szempontjából. A nyilatkozat tulajdonképpen a TRIPS-megállapodás iránti elkötelezettséget deklarálta, valamint elismerte, hogy a gyógyszeriparban elégtelen technológiai kapacitással rendelkező tagállamok nehézségekbe ütközhetnek, amire hatékony megoldást kell találni.³⁵

A szabadalmi oltalmakra vonatkozó hazai hatályos szabályozás alappilléret az 1995. évi XXXIII., a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló törvény (továbbiakban: Szt.) adja, amely részletesen meghatározza a szabadalmazhatósági feltételeket – igazodva a TRIPS-megállapodás fentiekben ismertetett követelményeihez. Összefoglalva, egy találmány akkor szabadalmaztatható, ha az világszinten újnak számít, feltalálói tevékenységen alapul, és az ipari alkalmazhatóság követelményeinek megfelel. A felsorolt pozitív feltételek együttes érvényesülésén kívül szükséges, hogy ne álljon fent a találmányt illetően szabadalmaztatást kizáró ok, mint például közérkölcsebe vagy közrendbe ütközés.³⁶

Konkrétabban vizsgálva, a gyógyszeripari találmány is akkor minősül újnak, ha az nem tartozik a technika állásához, azaz az elsőbbség időpontja előtt sem írásbeli közlés, sem szóbeli ismertetés vagy gyakorlatbavétel útján, illetve bármilyen más módon senki számára nem vált hozzáférhetővé. A feltalálói tevékenység olyan kritérium, amely arra utal, hogy a találmány az elsőbbség napja szerinti technika állásához képest a szakember számára nem nyilvánvaló. Végül az ipari alkalmazhatóság abban nyilvánul meg, hogy az adott találmány az ipar, illetve a mezőgazdaság területén reprodukálható.³⁷

³³ WTO agreement on intellectual property rights relating to trade and pharmaceutical patents.

³⁴ Chapter 15. Access to essential medicines, TRIPS and the patent system: <https://www.who.int/healthsystems/topics/health-law/chapter15.pdf>.

³⁵ Eduardo Urias, Shyama V. Ramani: Access to medicines after TRIPS: Is compulsory licensing an effective mechanism to lower drug prices? A review of the existing evidence. Copyright Academy of International Business, Maastricht, The Netherlands, 2020, p. 5.

³⁶ Szt. 1. § (1) bekezdés, 6. § (2) bekezdés.

³⁷ Szt. 2. § (1), (2) bekezdés, 4–5. §

Alapvetően a szabadalom a bejelentéstől számított 20 évre szerezhető meg,³⁸ azonban a gyógyszerek esetében kiegészítő oltalmi tanúsítvány révén ez az időtartam meghosszabbítható legfeljebb 5 évvel, amely bizonyos esetben további 6 hónappal megnövelhető.³⁹ A kiegészítő oltalmi tanúsítvány (*Supplementary Protection Certificate, SPC*) egy *sui generis* oltalmi forma, amely a szabadalmi oltalommal védett gyógyszer vagy növényvédő szer szabadalmi oltalmi idejének meghosszabbítását biztosítja.⁴⁰

2.2. A kiegészítő oltalmi tanúsítvány

Az SPC rendszere két jogforráson nyugszik, egyrészt a növényvédő szerekre vonatkozó 1610/96 EK európai parlamenti és tanácsi rendeleten, másrészt a gyógyszerekre vonatkozó 469/2009 EK európai parlamenti és tanácsi rendeleten.⁴¹ A két rendelet anyagi és eljárási szabályokat is tartalmaz az SPC-re vonatkozóan.

Az SPC az alapszabadalomhoz kapcsolódó és a monopolhelyzet fenntartását célzó eszköz. A kiegészítő oltalmi tanúsítvány elsődleges célja, hogy áthidalja az oltalmi idő és a tényleges piaci jelenlét közötti aszimmetriát. Ugyanis a legtöbb esetben az oltalmi idő nem elegendő ahhoz, hogy a gyártó által investált pénzeszközök megtérüljenek.⁴² A tanúsítvány az alapszabadalommal azonos jogokat, korlátokat és kötelezettségeket jelentő önálló oltalom. Az SPC megszerzésének feltételei négy komponensre tagozódnak. Az első feltétel, hogy a termék jelenleg hatályos alapszabadalom⁴³ alatt álljon, a második, valamint a harmadik feltétel, hogy a termékre még nem adtak ki tanúsítványt és a produktum gyógyszerként, illetve növényvédő szerként történő forgalomba hozatalát engedélyezték. Végül a negyedik komponenst a termék gyógyszerként történő forgalomba hozatalára vonatkozó első engedély jelenti.⁴⁴

Az SPC kapcsán a gyógyszer-engedélyeztetés is esszenciális szerepet játszik. Ugyanis a tanúsítvány létrejöttének oka az, hogy az engedélyezési időszak miatt elvesztegetett éveket

³⁸ Szt. 22. §.

³⁹ Regulation (EC) No 469/2009 of the European Parliament and of the council of 6 May 2009 concerning the supplementary protection certificate for medicinal products, 13. cikk, (1), (3) bekezdés.

⁴⁰ Kiegészítő oltalmi tanúsítvány (SPC): <https://www.sztnh.gov.hu/hu/szakmai-oldalak/szabadalom/kiegeszito-oltalmi-tanustivany-spc>.

⁴¹ Az Európai Parlament és Tanács 1610/96/EK rendelete (1996. július 23.) a növényvédő szerek kiegészítő oltalmi tanúsítványának bevezetéséről; Az Európai Parlament és Tanács 469/2009/EK rendelete (2009. május 6.) a gyógyszerek kiegészítő oltalmi tanúsítványáról.

⁴² *Legeza*: i. m. (17), p. 12.

⁴³ „[O]lyan szabadalom, amely magát a terméket, a termék előállítására szolgáló eljárást vagy a termék alkalmazását oltalmazza, és amelyet jogosultja a tanúsítvány megszerzésére irányuló eljárás céljaira megjelöl; (Az Európai Parlament és a Tanács 469/2009/EK rendelete a gyógyszerek kiegészítő oltalmi tanúsítványáról, 1.cikk).

⁴⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 469/2009/EK rendelete a gyógyszerek kiegészítő oltalmi tanúsítványáról, 3. cikk.

kompenzálja, amikor a szabadalom alatt álló gyógyszer azért nem tud felkerülni a gyógyszer-tárak és drogériák polcaira, mert nem szerzett forgalomba hozatali engedélyt.

Másrészt az SPC-tanúsítványok hibrid jellegűnek mondhatók, ugyanis megadásuk az alapszabadalom és a termékre vonatkozó forgalomba hozatali engedély meglététől függ.⁴⁵ A bejelentés benyújtásának jogvesztő határideje is kapcsolódik a forgalomba hozatali engedélyhez, ugyanis a tanúsítvány iránti bejelentést a szabadalom megadásától vagy a forgalomba hozatali engedély kiadásától számított 6 hónapon belül kell benyújtani.⁴⁶ Megfigyelhető tehát, hogy annak ellenére, hogy a gyógyszer-engedélyeztetés és -szabadalmaztatás a gyógyszer egy merőben eltérő életútját jelenti, mégis lehetnek olyan szabadalmi kérdések, ahol a kettő közös pontra ér.

Az SPC időtartamának kiszámításakor a rendelet olyan rendszert hozott létre, amely tükrözi, hogy mennyi időt vesz igénybe a termék EU-/EGT-piacon való forgalomba hozatalára vonatkozó első engedély megszerzése.⁴⁷ A tanúsítvány kezdő időpontja a szabadalom lejártának napja, tartama pedig a szabadalmi bejelentés benyújtása és az Európai Unióban történő forgalomba hozatali engedély szabadalmaztali átvételének napja közötti időszak 5 évvel csökkentett időtartama.⁴⁸ Ez a számítási módszer összekapcsolható közgazdaságtani konstrukciókkal, mégpedig a korábban már említett ösztönzési elmélettel.

A kiegészítő oltalmi tanúsítvány legfeljebb 5 évre adható meg, amely bizonyos esetben – például gyermekeknek szánt gyógyszerek esetében, ún. gyermekgyógyászati vizsgálati terv alapján – 6 hónappal meghosszabbítható.⁴⁹

2.3. A Bolar-rendelkezés és a kutatási kivétel az Európai Unióban és Magyarországon

A Bolar-rendelkezés jelentős változásokat hozott a gyógyszer-szabadalom terén. Az originális gyógyszerkészítmények újonnan kifejlesztett hatóanyagot tartalmaznak, amelynek a kifejlesztése rendkívül hosszú, akár 12-14 évig tartó folyamat eredménye. Kijelenthető, hogy a generikumok az originális hatóanyagok azonos hatóanyagú replikátumai. Ahhoz, hogy a generikumokat a megfelelő időben – anélkül, hogy a generikusgyógyszer-gyártók verseny-

⁴⁵ Study on the Legal Aspects of Supplementary Protection Certificates in the EU Final Report. Max Planck Institute for Innovation and Competition, 2018, p. 2: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/29524/attachments/1/translations/en/renditions/native>.

⁴⁶ Legeza: i. m. (17), p. 107.

⁴⁷ Supplementary protection certificates. European Patent Academy Patent litigation. Block 1, p. 15: https://e-courses.epo.org/wbts_int/litigation/SPCs.pdf.

⁴⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 469/2009/EK rendelete a gyógyszerek kiegészítő oltalmi tanúsítványáról 13. cikk (1), (2) bekezdés.

⁴⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 469/2009/EK rendelete a gyógyszerek kiegészítő oltalmi tanúsítványáról, 13. cikk (3) bekezdés.

hátrányba kerülne – lehessen előállítani, elengedhetetlen még a szabadalom lejártá előtt vizsgálatokat végezni a szabadalmazott, originális hatóanyag tekintetében.⁵⁰

A Bolar-rendelkezés célja tehát az, hogy a generikusgyógyszer-gyártó vállalkozások a szabadalmi oltalom lejártát követően minél előbb (amelyet gyakran a szaknyelv *day-one* kifejezésként használ) ténylegesen piacra tudjanak lépni. Ehhez szükség van a szabadalmi oltalom fennállása alatt a törzskönyv, illetve a forgalomba hozatali engedély megszerzése érdekében kísérleteket, vizsgálatokat végezni, amelyek jellemzően hosszabb időt vesznek igénybe, így indokolt előzetes vizsgálatokat folytatni a szabadalmi oltalom lejártát követő mielőbbi tényleges piacra lépés érdekében.⁵¹ Fontos, hogy a gyógyszer árát a generikusok közötti verseny jelentősen képes csökkenteni.

A Bolar-kivételt az uniós jogba az Európai Parlament és a Tanács 2004/27/EK irányelvvel módosított, az emberi felhasználásra szánt gyógyszerek közösségi kódexéről szóló 2001/83/EK irányelv vezette be: „tanulmányok és vizsgálatok, valamint az azokból adódó gyakorlati követelmények végrehajtása nem tekintendő ellentétesnek a szabadalmi jogokkal vagy a gyógyszerekre vonatkozó kiegészítő szabadalmi oltalmi tanúsítvánnyal”.⁵² Továbbá e rendelkezés kiegészítéseként látott napvilágot az emberi felhasználásra szánt gyógyszerek közösségi kódexéről szóló 2001/83/EK irányelv módosításáról szóló 2004/27/EK irányelv, amely szerint „a generikus gyógyszerek teszik ki a gyógyszerpiac jelentős részét, közösségi piacra jutásukat meg kell könnyíteni a szerzett tapasztalatok alapján”.⁵³ E megfogalmazások értelmezési problémákat generálhatnak túlzott általánosságuk révén, így előtérbe kerül a tagállami értelmezés fontossága. Az irányelv célja, hogy az emberi felhasználásra szánt gyógyszerek szabad mozgását biztosítsa, valamint felszámolja a különböző piacra kerülési korlátokat.⁵⁴

A Bolar-rendelkezés a hazai joganyagban is megtalálható, mégpedig az Szt. rendelkezései között: „a kizárólagos hasznosítási jog nem terjed ki a találmány tárgyával kapcsolatos kísérleti célú cselekményekre, ideértve a találmány tárgyát képező termék vagy a találmány tárgyát képező eljárással előállított termék forgalomba hozatalának engedélyezéséhez szükséges kísérleteket és vizsgálatokat”.⁵⁵

⁵⁰ Mi a különbség az originális és a generikus gyógyszerek között? <https://www.magyosz.org/hu/oldal/mi-a-kulonbseg-az-originalis-es-a-generikus-gyogyszerek-kozott>.

⁵¹ Laetitia Benard, Jacqueline Bore, Eveline Van Keymeulen: Rewarding Innovation: Pharmaceutical Incentives as a Crucial Instrument to Foster Public Health. *European Pharmaceutical Law Review*, 2018. 2. sz., p. 77.

⁵² Az Európai Parlament és a Tanács 2004/27/EK irányelvvel módosított, az emberi felhasználásra szánt gyógyszerek közösségi kódexéről szóló 2001/83/EK irányelv (a továbbiakban: 2001/83/EK irányelv) 10. cikk (6) bekezdés.

⁵³ Az emberi felhasználásra szánt gyógyszerek közösségi kódexéről szóló 2001/83/EK irányelv módosításáról szóló 2004/27/EK irányelv, preambulum 14. pont.

⁵⁴ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2001/83/EC on the Community code relating to medicinal products for human use (2002/C 75 E/13), (1)–(2).

⁵⁵ Szt. 19. § (6) bekezdés b) pont.

Mindent összevetve elmondható, hogy a szabadalmi jogok alóli kivételekre fokozott figyelem irányult az elmúlt években a szellemi tulajdonnal kapcsolatos tárgyalások során. Az ilyen kivételekre való összpontosítás része annak a komplex erőfeszítésnek, hogy a szellemi tulajdonra vonatkozó szabályok és gyakorlatok támogassák a fejlesztési célokat és a közpolitikai célkitűzéseket, például a közegészség védelmét, beleértve a gyógyszerekhez való hozzáférést és a környezet védelmét. A Bolar-rendelkezés azt szolgálja, hogy a gyógyszer szabadalmának lejártá előtt egy gyógyszergyártó cég vizsgálatokat folytathasson a szabadalmazott terméket érintően annak érdekében, hogy a lejáratot követően késlekedés nélkül piacra vihesse azt.

A Bolar-rendelkezés elemzését követően tárgyaljuk a kutatási kivételt, és határoljuk el a Bolar-doktrínától. A kutatási kivétel a kutatók számára garantálja a tudomány és a technológiatranszfer jegyében, hogy a szabadalmaztatott találmányt gyógyszerkutatásukhoz felhasználhassák.⁵⁶ A szabadalmaztatott termék vagy eljárás használata bizonyos kutatásokhoz és kísérletekhez a szabadalom jogosultjának hozzájárulása nélkül megengedett. A feltalálóknak pedig biztosítani kell, hogy kísérletezzenek a szabadalmaztatott találmány vagy eljárás felhasználásával jobb termékek vagy eljárások kidolgozása érdekében. A kutatási kivétel azon az elgondoláson alapszik, hogy a szabadalmi törvények mögött meghúzódó kulcsfontosságú közérdekű cél a műszaki ismeretek terjesztésének és fejlesztésének elősegítése, és ha a szabadalom tulajdonosa a szabadalom időtartama alatt megakadályozná a kísérleti felhasználást, az meghiúsítaná a szabadalom céljának egy részét.⁵⁷

3. A gyógyszerek szabadalmi rendszere az Amerikai Egyesült Államokban

3.1. A gyógyszer szabadalom amerikai szabályai, általános keretek között

Az Egyesült Államokban 1796-ban adták meg az első szabadalmat a „*Dr. Lee's Windham Bilious Pills*” nevű gyógyszerre, amelyet főként emésztési problémák kezelésére használtak.⁵⁸ Nemcsak az Európai Unió esetében állapíthatjuk meg, hogy a szabadalmi listákat a gyógyszerek vezetik, hanem e tény ugyancsak igaz Amerikára is.⁵⁹ Az Egyesült Államokban a gyógyszeripar rendkívül hatékony, minden évben új és jótékony hatású gyógyszereket

⁵⁶ A Kereskedelmi Világszervezetet (WTO) létrehozó, a többoldalú tárgyalások uruguayi fordulóján (1986–1994) elért megállapodásoknak a Közösség nevében a hatáskörébe tartozó ügyek tekintetében történő megkötéséről szóló, 1994. december 22-i 94/800/EK tanácsi határozattal jóváhagyott egyezmény, 33. pont.

⁵⁷ Evans Misati, Kiyoshi Adachi: The Research and Experimentation Exceptions in Patent Law: Jurisdictional Variations and the WIPO Development Agenda. Policy Brief, 2010. 7. sz., p. 1–3.

⁵⁸ Joseph M. Gabriel: The US drug industry used to oppose patents – what changed? The conversation, UK, 2021: <https://theconversation.com/the-us-drug-industry-used-to-oppose-patents-what-changed-161319>.

⁵⁹ Uo.; Eric Sagonowsky: The top 10 drugs losing U.S. exclusivity in 2021: <https://www.fiercepharma.com/special-report/top-10-drugs-losing-u-s-exclusivity-2021>.

hoz létre: 2001-ben 402 új rákgyógyszert, 123 új kezelést a szívbetegségek gyógyítására, 83 új AIDS-gyógyszert és 176 új gyógyszert a neurológiai betegségek kezelésére. Ezek az új gyógyszerek a szabadalmi ösztönzés produktumaként jöttek létre, mivel a vállalatok úgy számolnak, hogy megtérül az új gyógyszerek kutatásába és fejlesztésébe fordított befektetésük. Mindent összevetve látni kell, hogy az Egyesült Államok világelső a gyógyszeripari nyereség és az új gyógyszerek kifejlesztésére irányuló kutatások terén. A világon végzett orvosi biológiai kutatások 90 százalékát az Egyesült Államokban végzik. Számos gyógyszer-ről elmondható, hogy az amerikai gyógyszeripar innovációi nélkül nem lennének a piacon.⁶⁰

Az amerikai szabadalmi törvény alapján a szabadalom monopolhelyzetet eredményezve garantálja a hasznosítást a szabadalom tulajdonosa számára. Egy találmányra akkor lehet szabadalmat szerezni az amerikai szabályok alapján, ha a találmány új és emellett hasznosnak is bizonyul.⁶¹ Az újdonság követelménye mellett szükség van arra, hogy a találmány ne bizonyuljon nyilvánvalónak (*non-obvious*) a szakember számára.⁶² Egy találmány akkor hasznos, ha az Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatala irányelveinek megfelel, ugyanis ezek nélkül csak szubjektíven lehetne megítélni, hogy a termék valóban hasznos-e. Az irányelv alapján akkor bizonyul hasznosnak egy találmány, ha az adott szakterületen átlagosan jártas személy számára azonnal nyilvánvalóvá válik, hogy a találmány jellemzői alapján miért hasznos, és ez a hasznosság konkrét, lényeges és hiteles.⁶³

Az amerikai szabályok megegyeznek az uniós rendelkezésekkel abban, hogy egy termékre alapesetben 20 évre szerezhető szabadalom, és a gyógyszerek esetében extra monopolidő áll rendelkezésre, ösztönözve ezzel a fejlesztést.⁶⁴ A gyógyszerek extra szabadalmi idejére a *Hatch-Waxman Act* rendelkezései alapján van mód, amely plusz 5 évet biztosít. Fontos látni, hogy az USA-ban a gyógyszerek szabadalmi idejének meghosszabbítását eredményező kiegészítő oltalmi tanúsítvány nem áll rendelkezésre, így az uniós szabályoktól eltérő módon van lehetőség a 20 éves oltalmi idő meghosszabbítására, új oltalmi forma létrehozása nélkül, közvetlen módon.

A *Hatch-Waxman Act* különböző esetköröket ismer az oltalmi idő meghosszabbítására, így például a kiigazítást (*adjustment*), amelyet az Amerikai Szabadalmi és Védjegyhivatal (USPTO) eljárásával okozott késedelmek esetén lehet igényelni. Másik hasonló esetkör lehet a szabadalom visszaállítása, amire akkor van mód, ha az oltalmi idő fennállása alatt a szabadalom jogosultja nem, vagy jelentős késedelemmel szerez forgalomba hozatali enge-

⁶⁰ Roy Bodem: Pharmaceutical Patent Profits Facilitate Innovation. The McKendree Review: <https://www.mckendree.edu/academics/scholars/issue11/bodem.htm>.

⁶¹ Consolidated Patent Laws United States (amerikai szabadalmi törvény), 35 U.S.C. 100.

⁶² Benjamin Baez, Jeffrey C. Sun: Intellectual Property in the Information Age. ASHE Higher Education Report, 34. évf. 4. sz., 2009, p. 53–54.

⁶³ Patents: Make Sure Your Idea is Useful, Novel, and Non-Obvious: <https://www.findlaw.com/smallbusiness/intellectual-property/idea-must-be-useful-novel-or-non-obvious.html>.

⁶⁴ I. m. (2).

délyt a termékre.⁶⁵ Az eltérő formáktól függetlenül kijelenthető, hogy az extra monopolidő bevezetésének oka az SPC-hez hasonló: a piacra lépést megelőző hatósági eljárások miatti idővesztés kompenzálása.

Érdemes megvizsgálni a piaci kizárólagosságra vonatkozó szabályokat is. Piaci kizárólagosság alapján a tagállamok egy originális gyógyszer törzskönyvezését követően 10 évig nem fogadhatnak el e körben más forgalomba hozatali engedély iránti kérelmet, illetve nem adhatnak ki forgalomba hozatali engedélyt, vagy nem fogadhatnak el meglévő forgalomba hozatali engedély kiterjesztésére vonatkozó kérelmet ugyanarra a terápiás felhasználási területre hasonló gyógyszer tekintetében. A 10 éves időszak 6 évre csökkenthető, ha az 5. év végén a kérdéses gyógyszer tekintetében bizonyítható, hogy már nem felel meg a jogszabályban meghatározott kritériumoknak, többek között ha a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján kiderül, hogy a termék túl nyereséges ahhoz, hogy a piaci kizárólagosság további fenntartása indokolt lehetne.⁶⁶

Tehát bizonyos esetekben egy gyógyszer piaci kizárólagosságra tehet szert. Tegyük fel, hogy egy klinikai depresszió kezelésére tervezett gyógyszer esetében bebizonyosodik, hogy egy másik rendellenesség, például az ADHD (*attention deficit hyperactivity disorder*, figyelemhiányos hiperaktivitás-zavar) kezelésére is alkalmas. Ilyen esetekben az amerikai szabályozás alapján a gyógyszer további 3 év piaci kizárólagossági jogot kap tekintettel a gyógyszer új felhasználási módjára.⁶⁷ Az *Orphan Drug Act* alapján a ritka betegségek⁶⁸ kezelésére szolgáló gyógyszerek 7 év további kizárólagosságot kapnak a gyógyszereladás során. A ritka betegségek gyógyítására alkalmas anyagokra vonatkozó jogszabályok célja, hogy ösztönözzék a gyógyszerfejlesztőket ilyen jellegű kutatásaikra, valamint megtérítsék a fejlesztés és a forgalmazás jelentős költségeit.⁶⁹

Mindent összevetve látható, hogy a piaci kizárólagosság meghosszabbítása az uniós irányelvekben eltérő és korlátozottabb módon jelenik meg, mint az amerikai szabályozásban. Az Európai Unióban, a közösségi gyógyszerkódex alapján, a piaci kizárólagosság további 1 évvel meghosszabbítható abban az esetben, ha a forgalomba hozatali engedély jogosultja az első 8 év során egy vagy több új terápiás javallatra szerez engedélyt, amelyek jelentős klinikai előnnyel rendelkeznek a meglévő gyógyszerekhez képest.⁷⁰ Továbbá a ritka betegségek

⁶⁵ Hatch-Waxman Act, U.S.C. 271. §.

⁶⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 141/2000/EK rendelete (1999. december 16.) a ritka betegségek gyógyszereiről 8. cikk.

⁶⁷ Drug Patent Life: How Long Do Drug Patents Last? P. I: <https://www.drugpatentwatch.com/blog/how-long-do-drug-patents-last/>.

⁶⁸ Azok, amelyek 200 000 vagy annál kevesebb embert érintenek az Egyesült Államokban.

⁶⁹ Orphan Drug Act, 26 USC 45C, Orphan Drugs in the United States Exclusivity, Pricing and Treated Populations. IQVIA Institute, USA, 2018, p. 2.

⁷⁰ Generikus gyógyszerek: <https://www.generikussegyesulet.hu/generikus-gyogyszerek/>; Compliance non-compliance, avagy egy utazás a gyógyszer életciklusán át: <https://www.magyosoz.org/hu/hir/show/61/compliance-non-compliance,-avagy-egy-utazas-a-gyogyszer-eletciklusan-at>.

gyógyszereit fejlesztő vállalkozások számára lehetőség van többéves piaci kizárólagosságot szerezni.⁷¹

3.2. A Bolar-rendelkezés és a kutatási kivétel az USA-ban

Az USA-ban az európai országoktól⁷² eltérő módon kerül szabályozásra a kutatási kivételek köre. Az Egyesült Államokban a kutatási kivételeket leginkább a bírói gyakorlat alakítja.⁷³ A Bolar-rendelkezés elvi indítéka az volt, hogy „az az ember, aki egy gépet pusztán filozófiai kísérletekre vagy abból a célból épített meg, hogy a gép alkalmas-e a leírt hatások kifejtésére”,⁷⁴ nem szankcionálható. E tendencia a *Roche Products Inc. kontra Bolar Pharmaceutical*-ügyben csúcsonyult ki. A Bolar cég bizonyos bioekvivalencia-vizsgálatokat⁷⁵ végzett, és jóváhagyást kért a generikus *flurazepam*⁷⁶ forgalomba hozatalára mielőtt a Roche vállalat szabadalma lejárt volna. A Roche beperelte a Bolar vállalatot szabadalombitorlás miatt.⁷⁷

Az Egyesült Államokban a Hatch–Waxman-törvény szabályozási keretet hozott létre a generikus gyógyszerkészítmények forgalmazásának ösztönzésére. E keret lényege, hogy nem minősül szabadalombitorlásnak egy szabadalmaztatott találmány gyártása, felhasználása és behozatala az Egyesült Államokba, feltéve, hogy a generikus gyógyszerek gyártását, használatát vagy értékesítését szabályozó szövetségi törvény szerinti információk fejlesztésével és benyújtásával összefüggő, észszerű felhasználásról van szó.⁷⁸ A Bolar-mentesség tehát bizonyos védelmet nyújt a generikusgyógyszer-gyártók számára, amikor termékeiket hatósági jóváhagyásra készítik elő.

Másképpen fogalmazva a *Hatch–Waxman-törvény* alapján a Bolar-rendelkezés lényege, hogy a hatósági engedélyek megszerzése céljából folytatott ún. bioekvivalencia-vizsgálatok nem minősülnek szabadalombitorlásnak.⁷⁹ Fontos hangsúlyozni, hogy a Bolar-rendelkezésnek számos aspektusa van – akár hazai, akár amerikai viszonylatban –, vagyis jó néhány lehetőséget magában foglal, így kiterjed a szabadalmazott vegyület előzetes klinikai

⁷¹ A Bizottság (EU) 2018/781 rendelete (2018. május 29.) a 847/2000/EK rendeletnek a „hasznos gyógyszer” fogalmának meghatározása tekintetében történő módosításáról.

⁷² Amelyek szabadalmi törvényeikben deklarálják azokat a kutatási jellegű cselekményeket, amelyek nem minősülnek szabadalombitorlásnak.

⁷³ Keserű: i. m. (25), p. 182.

⁷⁴ *Roche Products, Inc. Appellant, v. Bolar Pharmaceutical Co., Inc., Appellee*, 733 F.2d 858 (Fed. Cir. 1984).

⁷⁵ Olyan vizsgálat, amely két gyógyszerkészítmény hasonló hatásának bizonyítására szolgál. *Mandl József* (szerk.): *Bioetikai Kódex*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2022, p. 24.

⁷⁶ Olyan hatóanyag, amelyet általában a szorongásoldók tartalmaznak.

⁷⁷ *Hugh C. Hansen: Intellectual Property Law and Policy*, volume 12. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2013, p. 209; *Facilitating generic drug manufacturing: Bolar exemptions worldwide*. WIPO Magazine: https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2014/03/article_0004.html.

⁷⁸ I. m. (65), 271. § e) 1.

⁷⁹ I. m. (65), 271. §; *Palágyi Tivadar: A kísérleti felhasználás, mint kivétel a birtolás alól néhány fontosabb országban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 10. (120.) évf. 5. sz., 2015. október, p. 50.

vizsgálatok során történő használatára, a forgalomba hozatali engedélyre vonatkozó szükséges információk begyűjtésére. Kiterjed továbbá a törzskönyvezés szempontjából releváns információk becsatornázására, a gyógyszer hatásosságára vonatkozó farmakológiai vizsgálatokra is.⁸⁰ Az Egyesült Államokban a bírói esetjog segítségével szolgál a kutatási kivételek körébe tartozó cselekmények pontos meghatározásához.

Az amerikai szabályozás tulajdonképpen egy körben tárgyalja a Bolar-rendelkezést és a kutatási kivételt, a köztük lévő kölcsönös kapcsolatra és függésre tekintettel.

3.3. Az amerikai szabadalmi rendszer kritikái

Az Egyesült Államokban a gyógyszerek szabadalmi rendszerét már a vilá járvány kitörése előtt is kritikával illették. Kialakult az a szemlélet, hogy a szabadalmakat nem monopóliumként kellene használni. Ha megszüntetnék a szabadalmakat a gyógyszerek felett, számottevően csökkenne a gyógyszerköltségek mértéke, és jelentősen növekedne a gyógyszerekhez való hozzáférés lehetősége.⁸¹ Jogosan merülhet fel az a kérdés, hogy ezzel a kritikával miért éppen az Amerikai Egyesült Államokat illették, ugyanis a szabadalom által biztosított monopolhelyzet nemcsak ott merül fel. A válasz egyszerű: az USA a gyógyszerkutatás és -fejlesztés terén világelső, a legtöbb gyógyszer onnan kerül ki és veszi fel a harcot számos betegség ellen. Így a szabadalom által biztosított monopolhelyzet a leginkább érzékelhető problémát az amerikai gyógyszerek esetében okozza, de természetesen globális hatással bír. A monopolhelyzet és a vele járó következmények elsősorban a világ lakosságának gyógyszerekhez való hozzáféréseinek kérdésében jelentenek súlyos problémát, ugyanis a WHO adatai alapján⁸² a világ össznépességének 30%-a nem jut a szükséges gyógyszerekhez.

Már a pandémia előtt is felmerült az a kérdés, hogy miként lehetne garantálni a világ gyógyszerekhez való hozzáférést, korlátlanabb hozzájutását, valamint hogy az egyes területeken felmerülő gyógyszerhiány miként áll összhangban az emberi jogokkal.⁸³ E körben kell megemlíteni, hogy a WHO a WIPO-val és a WTO-val folytatott kooperáció keretében folyamatos figyelemmel kíséri a fejlődő országok szellemi tulajdon-jogokra és közegészségügyre vonatkozó rendszerét. A Dohai Nyilatkozat súlyozottan foglalkozik a szellemi tulajdon-jogok és az egészségügy kapcsolódó pontjaival. A deklaráció 1. pontja rögzíti azokat az eszközöket a fejlődő országok számára, amelyeket nemcsak a járvány, de a közegészségügyi problémák leküzdésére is alkalmazhatnak. Így a tagállamok maguk határozhatják meg,

⁸⁰ Li Feng, Jiancheng Jiang, Yuan Wang: Experimental Use Exemption of Patent Infringement – A Brief Comparison of China and the United States. AIPLA Biotech Buzz, 2015, p. 1–4; Lilly & Co. v. Medtronic, Inc., 496 U.S. 661 (1990).

⁸¹ Gaelle Krikorian, Amy Kapczynski: Access to knowledge in the age of intellectual property. Zone books. New York, 2010, p. 543–544; Jae Sundaram: Pharmaceutical Patent Protection and World Trade Law. The Unresolved Problem of Access to Medicines. Routledge, Buckingham, UK, 2020, p. 12.

⁸² Global Health Estimates: <https://www.who.int/data/global-health-estimates>.

⁸³ Krikorian, Kapczynski: i. m. (81), p. 621.

hogy milyen körülmények fennállása esetén minősítenek egy helyzetet egészségügyi veszélyhelyzetnek, valamint minden tagállam bevezethet kényszerengedélyeket.⁸⁴

Visszacsatolva a Bolar-rendelkezés témaköréhez kijelenthető, hogy az USA-ban a kutatási vagy kísérleti célú felhasználás rendkívül szűk körű kivételt jelent. E kivételi kör bővítése szükségesnek bizonyulhat a gyógyszerfejlesztések segítése érdekében.⁸⁵ Másik aspektusból ugyan, de az amerikai szerzői jogban ismeretes a *fair use*-kivétel, amely éppen az ellenkező irányba fejlődött az új technológiák alkalmazhatóságának elősegítése érdekében. A *fair use* terjedelmét a Kongresszus határozza meg és a bírói gyakorlat alakítja, ugyanis tipikusan generálklauzulaként jelenik meg. Az amerikai méltányolható használat mint kivételi kör úgy kapcsolható össze a kiegyensúlyozott szabadalmi rendszer megteremtésének kérdéskörével, hogy jó példája lehet a szellemi tulajdont kiegyensúlyozott módon szabályozó és az innovációt támogató elképzelésnek. A kontinentális jogrendszerekből az ehhez hasonló rugalmas megközelítésmód hiányozhat, ugyanis a törvény (hazánkban kifejezetten az Szt.) taxatívén meghatározza a szellemi tulajdont érintő kivételeket és korlátokat.⁸⁶

4. Az evergreening kérdésköre

4.1. Az evergreening, avagy az „örököldesítés” jelentősége

Az *evergreening* vagy „örökzöld” kifejezés egy metafora, amely az örökzöld fákra emlékeztet. Egyesek szerint arra utal a kifejezés, hogy a gyártó örökzölddé tette találmányát, gyógyszerét vagy termékét. Mások szerint a metafora arra utal, hogy az *evergreening* meghosszabbította a gyógyszer szabadalmát, illetve élettartamát. Az „örököldesítés” lényege tetten érhető egyesek szerint abban is, hogy a cég örökzöldebbé teszi a gyógyszer árát, saját nyereségét vagy monopóliumát, illetve kiterjeszti piaci erejét.⁸⁷ Bármelyik megközelítési mód mellett is tesszük le a voksunkat, abban megegyezhetünk, hogy az *evergreening* célja a gyógyszer életciklusának növelése.

Az *evergreening*-technikák közül legtöbbször az ún. „*product hopping*” alkalmazására kerül sor, ami azt jelenti, hogy a szabadalommal védett terméken a gyártó folyamatosan olyan módosításokat hajt végre, amelyek következtében az már új terméknek minősül, így újabb szabadalmi oltalom illeti meg. Az *evergreening*-technikák megengedhetőségéről mindig az

⁸⁴ Javaslat a Tanács határozata a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló egyezményt (TRIPS) módosító, 2005. december 6-án készült jegyzőkönyvnek az Európai Közösség nevében történő elfogadásáról, 1. pont.

⁸⁵ Keserű: i. m. (25), p. 171–172.

⁸⁶ Margaret Chonnal: A járvány a szellemi tulajdon rendszerének „stressztesztje”: https://precedens.mandiner.hu/cikk/20200925_a_jarvany_a_szellemi_tulajdon_rendszerenek_stressztesztje_beszelgetes_margaret_chonnal.

⁸⁷ Lietzan Erika: The Evergreening Myth. Health & medicine, 2020, p. 24.

adott körülmények alapján döntenek, szem előtt tartva a tiszta verseny követelményének érvényesülését.⁸⁸

Érzelkelhető, hogy azzal, hogy a gyógyszergyártó cég termékén kisebb-nagyobb változásokat hajt végre, kiszoríthatja a generikusgyógyszer-gyártókat a piacról, ezért is kell mindig az adott körülmények alapján megítélni annak megengedhetőségét. Az „öröközldesítés” tehát előnyös a gyártó számára, hiszen időt nyerhetnek a további kutatásokhoz és fejlesztésekhez, valamint gátolhatja a generikumok piaca jutását. Másfelől ez az előny azzal járhat, hogy a kisebb módosításokon átesett gyógyszer csak csekélyebb, részben új terápiás előnyt képes felmutatni. A toplistát vezető első 100 gyógyszer 80%-a új szabadalomra tett szert „módosított verziójával”.⁸⁹

4.2. Az *evergreening* gyakorlati kérdései

Az *evergreening* kapcsán több ügy is napvilágot látott, amelyek jól bemutatják, hogy az egyes országokban is eltérő megítélést kap az *evergreening* kérdésköre. Az indiai legfelsőbb bíróság megtagadta a szabadalom megadását a svájci *Novartis* gyógyszergyártó cég *Gleevec* (*imatinib-mezilát*) rákgyógyszerének új változatára.⁹⁰ A *Novartis* álláspontja szerint a gyógyszer könnyebben felszívódik a vérben, és tekintve, hogy leukémia leküzdésére használják, ez már elegendő a szabadalmi oltalom megszerzéséhez. A bíróság a szabadalom megtagadását azzal indokolta, hogy a termék nem felel meg az újdonság követelményének, ugyanis egy régi gyógyszer változata, amely az indiai törvények szerint nem tehet szert szabadalomra. Mindezek háttérében az áll, hogy az indiai törvények rendkívül szigorúan ítélik meg az *evergreening* gyakorlatát. Az indiai törvény deklarálja, hogy a szabadalmak kizárólag valóban új és innovatív gyógyszerekre vonatkoznak. Ahhoz, hogy a meglévő gyógyszerek módosított formái szabadalomra telessenek szert, az indiai törvény rendelkezései értelmében a szabadalmasnak a szabadalom megadása előtt igazolnia kell, hogy a módosított termék jelentősen nagyobb hatékonyság kifejtésére képes, mint az eredeti verzió.⁹¹

Az indiai legfelsőbb bíróság döntése politikai és gazdasági indokokat is magában foglalt. India a generikusgyógyszer-gyártás egyik centruma, a legtöbb kedvező árú generikus gyógyszer az indiai gyógyszergyárakból kerül ki. Amennyiben Indiában az *evergreening* gyakorlatának szabad utat engednének, és az adott szabadalommal védett gyógyszer mi-

⁸⁸ Papp Gábor: Harc az idővel – jogi eszközök az innovatív gyógyszerek piaci kizárólagosságának fenntartására. In: Innovatív megoldások az innovatív szektorból, 2. rész: <https://blogs.dlapiper.com/advocatus/2015/04/harc-az-idovel-jogi-eszkozok-az-innovativ-gyogyszerek-piaci-kizarolagossaganak-fenntartasara-2/>.

⁸⁹ Anti-Competitive Evergreening Delays Patient Access to More Affordable Generics and Biosimilars: <https://accessiblemeds.org/resources/blog/anti-competitive-evergreening-delays-patient-access-more-affordable-generics>.

⁹⁰ C-442/11-*Novartis* (ECLI:EU:C:2012:66).

⁹¹ Indian Patent Act, 3. paragraph.

nimális módosítás után újabb szabadalomra tehetne szert, akkor veszélybe kerülhetne a lakosság olcsó generikumokkal való ellátottsága.⁹²

Az *Astra-Zeneca*-ügy szintén rávilágít az *evergreening* kapcsán felmerülő további problémákra.⁹³ Az ügy tárgyát egy gyomorégés megszüntetésére alkalmas, *omeprazole* hatóanyagot tartalmazó, *Prilosec* nevű gyógyszer képezi, amelyet kimagaslóan sokan vásároltak meg az 1990-es években. A gyógyszer oltalmi idejének lejárta előtt a gyártó további fejlesztések eredményeként módosított a gyógyszeren, és *Nexium* néven forgalmazta, amely újabb szabadalomra tett szert. A bíróság elé abból az okból került az ügy, hogy a gyártó a versenyszabályokat megsértette, azonban a bíróság megállapította, hogy versenykorlátozó magatartás tanúsítására nem került sor.

Összefoglalva, az *evergreening* egy elfogadott struktúra, amely magában foglal minden olyan stratégiai tevékenységet, amely a gyógyszer életciklusának növelésére szolgál. Mellette szól, hogy a gyógyszer, hatóanyag a meglévő eredmények továbbfejlesztésével egyre professzionálisabb szinteket érhet el.

5. A gyógyszer szabadalom kihívásai napjainkban, különös tekintettel a Covid-19 elleni védőoltás szabadalmaztatási módszerére

A pandémia alapjaiban változtatta meg az élet legtöbb területét, így, ha első hangzásra kissé különösnek is tűnik, a rendkívüli helyzet a szellemi tulajdon-jog szabályait is átformálta, és lehetőséget kínált a szabályozási rendszer megreformálásához. Ennek apropóján néhány ország – köztük hazánk is – a közérdek jegyében kivételeket biztosít a szellemi tulajdon szabályait illetően.

A pandémia rávilágított arra, hogy egyensúlyt kell teremteni a szabadalmi jogosultságok és a közérdek között. A következő fejezetekben azt vizsgáljuk, hogy az egészségügyi válsághelyzetre milyen eszközökkel reagált a szabadalmi jog, valamint a gyakorlat, és melyik lenne a legideálisabb megoldás a közérdek és a szabadalmi jogok kölcsönös védelme mentén.

5.1. A közegészségügyi kényszerengedély

A kényszerengedélyek körét számos nemzetközi egyezmény a világijárvány kirobbanását megelőzően is tartalmazta. A Párizsi Unió Egyezmény (a továbbiakban: PUE) rendelkezései alapján a tagoknak lehetőségük van saját jogrendszerükben a kényszerengedély alkalmazását lehetővé tenni a kizárólagos jogok gyakorlásából fakadó visszaélések esetén. Fontos

⁹² Collier Roger: Drug patents: the evergreening problem: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3680578/>.

⁹³ C-457/10. P. számú ügy, AstraZeneca AB és AstraZeneca plc v Európai Bizottság (ECLI:EU:C:2012:770).

látni, hogy a PUE megadja a lehetőséget a nemzeti jogalkotó számára különböző típusú kényszerengedélyek bevezetésére is.⁹⁴

A TRIPS-megállapodás nem nevesíti konkrétan a kényszerengedély körét, viszont meghatároz 12 olyan esetet – a feltételek konjunktív fennállása esetén – amikor lehetővé teszi a szabadalom tárgyának a jogosult engedélye nélkül történő egyéb hasznosítását, ha az összeegyeztethető a nemzeti jogszabállyal.⁹⁵

Hazánkban a közegészségügyi kényszerengedély feltételrendszerét a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokat tartalmazó 2020. évi LVIII. törvény iktatta be az Szt. rendelkezései közé.⁹⁶ Ugyanakkor a közegészségügyi kényszerengedély nem volt ismeretlen a történelemben, a 816/2006/EK-rendelet szerinti kényszerengedély már az Szt.-ben is nevesítésre került, amit a jelenleg hatályos szabályozás kibővített.⁹⁷ Az Szt. kitér arra, hogy a jelenlegi keretek között a rendelet szerinti kényszerengedély milyen esetkörökre vonatkozik. Ennek értelmében a 816/2006/EK-rendelet szerinti engedély hatálya a közegészségügyi problémákkal küzdő országokba történő exportra szánt gyógyszerek előállítására terjed ki.⁹⁸

A közegészségügyi kényszerengedély törvényi szabályozásának célja annak biztosítása, hogy a szabadalmi oltalom vagy kiegészítő oltalmi tanúsítvány alatt álló egészségügyi találmányokon alapuló egészségügyi termékek a pandémia során megfelelő mennyiségben álljanak rendelkezésre hazánkban. A jelenleg hatályos, kibővített törvényi rendelkezések alapján a közegészségügyi kényszerengedély létjogosultságát az egészségügyi válsághelyzettel összefüggő belföldi szükségletek, illetve a más országban felmerülő közegészségügyi probléma kezelése adja. A közegészségügyi kényszerengedély gyakorlatilag a szellemi tulajdon jog időleges felfüggesztését eredményezi. A kényszerengedélyes a járvány leküzdésében kulcsszerepet játszó egészségügyi termékeket (például: oltások, Covid-tesztek), illetve az azok előállításához szükséges eszközöket vagy berendezéseket (például: lélegeztetőgépek) hasznosíthatja. Hangsúlyozandó, hogy a kényszerengedély nem biztosít kizárólagos jogot a hasznosításra, hiszen az egészségügyi termékeket a belföldi szükséglet kielégítése, valamint a más országban felmerülő közegészségügyi probléma céljából hasznosíthatja a kényszerengedélyes, másnak hasznosítási engedélyt nem adhat. A közegészségügyi kényszerengedély megadására és időtartamának meghatározására a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hiva-

⁹⁴ Az Ipari Tulajdon Oltalmáról szóló Párizsi Unió Egyezmény 5. cikk; *Ujhelyi Dávid*: A szabadalmi kényszerengedély szabályozásának nemzetközi és uniós jogi keretrendszere. In: „Szellemi alkotások az ember szolgálatában”. Professzor Dr. Tattay Levente tiszteletére szervezett emlékkonferencia tanulmánykötet. Pázmány Press, Budapest, 2022, p. 117.

⁹⁵ TRIPS-megállapodás 31. cikk a) pont.

⁹⁶ 2020. évi LVIII. törvény a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készségekről 295. § (2) bekezdés.

⁹⁷ *Udvari Beáta*: Mindenki ugyanannyit veszít? A fejlődő országok és a TRIPS-egyezmény gyógyszer-kereskedelemre vonatkozó szabályai. *Fordulat*, 8. évf. 1. sz., 2010, p. 90, 97.

⁹⁸ Szt. 33/A. §.

tala (SZTNH) jogosult, ami nem lehet kevesebb, mint 6 hónap.⁹⁹ További korlátot jelent, hogy a szabadalmasnak a közegészségügyi kényszerengedélyért megfelelő díj jár, amelynek mértékét szintén az SZTNH jogosult megállapítani. Mi több, a kényszerengedély keretében hasznosítandó terméket az eredeti gyógyszerből eltérő csomagolással kell ellátni – ennek hiányában az egészségügyi termék gyártója a termék átcsomagolására kötelezhető –, feltüntetve a közegészségügyi kényszerengedély tényét és azt, hogy kizárólag belföldön vagy a kényszerengedélyben szereplő külföldi országban hozható forgalomba.¹⁰⁰ A közegészségügyi kényszerengedély szabadalmi lajstromba történő bejelentése, valamint az SZTNH hivatalos lapjában való közzététele kötelező.¹⁰¹

A következőkben a közegészségügyi kényszerengedélyre vonatkozó legfontosabb eljárási szabályokat összegezzük. Az SZTNH soron kívül és háromtagú tanácsban jár el, a nyilatkozattételre és a hiánypótlásra legalább 15 és legfeljebb 29 napos határidő tűzhető ki, amelynek a meghosszabbítására csak indokolt esetben kerülhet sor.¹⁰² A közegészségügyi kényszerengedély iránti kérelemnek – az Szt. 45. § (5) és (6) bekezdésében foglaltakon¹⁰³ túlmenően – tartalmaznia kell a közegészségügyi kényszerengedély alapján hasznosítani kívánt találmányra adott szabadalom vagy kiegészítő oltalmi tanúsítvány lajstromszámát.¹⁰⁴ Meg kell jelölni továbbá a kérelmező által gyártani kívánt egészségügyi termék megnevezését és azokat a jelzéseket, amelyek a közegészségügyi kényszerengedély alapján a gyártani kívánt terméket megkülönböztetik a szabadalmas termékétől.¹⁰⁵ A kérelem legfontosabb tartalmi többletelemeként a gyógyszerészeti államigazgatási szerv (OGYÉI) igazolása említhető, amely az egészségügyi válsághelyzettel összefüggő kielégítetlen belföldi szükséglet-ről tanúskodik.¹⁰⁶

Az Szt. rendelkezései között az EK-rendelet szerinti kényszerengedély alkalmazhatóságának esetköre is megtalálható. Fontos hangsúlyozni, hogy az EK-rendelet szerinti kényszerengedély korábban is ismert volt, és kvázi kiindulópontként szolgált a törvényi szabályozáshoz. A rendeleti szabályozás számos ponton tér el a kibővített jelenleg hatályos szabályozástól. Egyrészt a rendelet tárgyi hatályát tekintve se követeli meg az egészségügyi válsághelyzettel összefüggő kielégítetlen belföldi szükséglet fogalmának kimerítését, pusztán közegészségügyi problémákkal küzdő országok import-export kérdésére fókuszál. A

⁹⁹ Szt. 33/B. § (3), 33 /C. § (1) bekezdés.

¹⁰⁰ Szt. 33/C. § (3), (10) bekezdés.

¹⁰¹ Szt. 33. § (2) bekezdés.

¹⁰² 83/A. §.

¹⁰³ Azaz a kérelmezőre vonatkozó személyes, kapcsolattartási adatok, képviselővel történő eljárás esetén a képviselő adatai.

¹⁰⁴ 83/B. § (3) bekezdés a) pont.

¹⁰⁵ 83/I. § (2) bekezdés c) pont.

¹⁰⁶ 83/I. § (2) bekezdés, f) pont; A Kormány 212/2020. (V. 16.) Korm. rendelete a belföldi hasznosításra szolgáló közegészségügyi kényszerengedélyről, 3. §.

jelenlegi szabályozás jóval komplexebb fogalomhasználatának indoka a pandémia elleni harccal áll összefüggésben.

5.2. A közegészségügyi kényszerengedély gyakorlati megvalósulása

A közegészségügyi kényszerengedélyek hatálybalépésüket követően nem hozták a várt sikert, kezdeményezésükre nem került tömegesen sor, valamint az SZTNH által megadott 3 darab kérelem számos szakmai vitát eredményezett a kényszerengedélyek létjogosultsága kapcsán.¹⁰⁷ A vita 2020-ban csúcsosodott ki, amikor a Richter Gedeon Nyrt. a *Remdesivir* (súlyosabb tünetegyüttesekkel járó, például légzési nehézséggel rendelkező Covid-19 betegek számára szánt, intravénásan adható) gyógyszer vonatkozásában közegészségügyi kényszerengedélyre tett szert.¹⁰⁸ Az SZTNH a legrövidebb időre – 6 hónapra – adta meg az engedélyt a hazai vállalat számára, így a *Remdesivir* már nem gyártható, ugyanis a hivatal az OGYÉI járványügyi adatokra vonatkozó becslését veszi alapul a határidő megállapításánál, és ez alapján nem volt indokolt a hosszabb időtartam megállapítása.¹⁰⁹

A *Remdesivir* szabadalmi jogosultja (a *Gilead Sciences* vállalat) megtámadta a megadott közegészségügyi kényszerengedélyt, elsődlegesen abból a célból, hogy a bíróság változtassa meg a határozatot, és utasítsa el a közegészségügyi kényszerengedély iránti kérelmet. Másodlagosan, hogy a bíróság az SZTNH határozatát helyezze hatályon kívül, és folytasson le új eljárást. Végül azt kérte a bíróságtól, hogy a hasznosítási díj mértékét változtassa meg.¹¹⁰

A felperes keresetében előadta, hogy a kényszerengedély megadása számára jelentős veszteséget eredményezett. Kifogásolta a kényszerengedély anyagi és eljárásjogi normáit, különös tekintettel azt, hogy a szabadalmi jog jogosultjának meghallgatása nélkül (*de facto ex parte*) folytatták le az eljárást. Így nem élhetett a szabadalmas se észrevétellel, se nyilatkozással a kényszerengedély megadása kapcsán. A bíróság kimondta, hogy a közegészségügyi kényszerengedély elbírálása során a szabadalmi jogosult nem rendelkezik ügyféli jogállással, így az eljárás szabályszerűnek minősül *de facto ex parte* jellegével, ugyanis az engedély megadása a közérdeket szolgálja.¹¹¹ Hangsúlyozandó, hogy a közegészségügyi kényszerengedély megadásáról az SZTNH nem kontradiktórius eljárás keretében, hanem a benyújtott kérelem és a jogszabály által előírt igazolások – Szt. 83/I. § (2) bekezdés f)–h) pont – alapján

¹⁰⁷ György Ádám: Jogalkotási és jogalkalmazási kérdések a közegészségügyi kényszerengedély kapcsán. Jogászvilág, 2022. 3. sz.: <https://jogaszvilag.hu/szakma/jogalkotasi-es-jogalkalmazasi-kerdesek-a-kozegeszsegugyi-kenyszerengedely-kapcsan/>.

¹⁰⁸ Gedeon Richter Business Review, 2020: <https://www.gedeonrichter.com/-/media/sites/hq/documents/investors/financial-reports/annual-report/en/2020/richter-gedeon-uzleti-attekintes-2020-eng-2021-04-29.pdf>.

¹⁰⁹ A Fővárosi Ítéletábrla Pkf.25537/2021/6. számú határozata [6], [7] pont.

¹¹⁰ Uo. [11] pont.

¹¹¹ Uo. [17] pont.

dönt.¹¹² E sorok szerzője szerint kontradiktórius keretekre lenne szükség, többek között a jogviták elkerülésének céljából. Ezt az álláspontot támasztják alá az Európai Bizottság kontra Írország és társai ügy során rögzített megállapítások. A Bizottság kimondta, hogy a kontradiktórius eljárás elve, mint alapvető jogelv, a védelemhez való jog része. Minden olyan eljárásra kiterjed, amely olyan határozatot generálhat, amely érzékenyen érinti valamely személy érdekeit. Ennek fényében kell a kontradiktórius eljárás elvét tiszteletben tartani.¹¹³ A kontradiktórius eljárás elvének lényege az, hogy a felek megismerhessék és megvitathassák a benyújtott beadványokat, továbbá észrevételeket tehessenek, kifejtthessék álláspontjukat. Egy közérdekű cél, esetünkben a közegészségügyi kényszer megadása se írhat felül egy olyan fontos és alapvető elvet, mint a kontradiktórius eljáráshoz való jog.

A szabadalmi jogosultsággal bíró vállalat abból az aspektusból is támadta az SZTNH döntését, hogy a közegészségügyi kényszerengedély megadásának a feltétele – a belföldi kielégítetlen szükséglet fennállása – nem került tisztázásra. A jogértelmezési kérdés abban öltött testet, hogy a jogszabályi posztulátumnak kell-e megfelelni, vagy elegendő pusztán a válsághelyzet fennállásának ténye. A miniszteri indokolás a kérdéskört a következő módon közelítette meg: „a közegészségügyi kényszerengedély lehetőségét arra az esetre alkotta meg a jogalkotó, ha a szabadalmas nem tudja saját érdekkörben kielégíteni a belföldi szükségleteket, így az állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében ezt más módon kell biztosítani”.¹¹⁴ A törvényszék azonban megállapította, hogy ebből nem következik, hogy a jogalkotó célja az volt, hogy a hivatal mérlegelje a szabadalmasnak a belföldi szükségletek kielégítése iránti képességét és akaratát. Erre ugyanis az elsőfokú bíróság álláspontja szerint az Szt. szabályai nem adnak lehetőséget.¹¹⁵ Látható, hogy az Szt. akként oldja fel a problémakört, hogy a kérelmező köteles OGYÉI-igazolással rendelkezni a belföldi szükséglet fennállásának tényéről. A bíróság kimondta, hogy sem a hivatal, sem a bíróság nem jogosult az OGYÉI által kiadott igazolást bírálat tárgyává tenni, így a felperesnek ez az érve sem bizonyult helytállónak.¹¹⁶

A joggyakorlat az OGYÉI-igazolásra hagyatkozik, vagyis annak eldöntése, hogy mi minősül ilyen jellegű szükséghelyzetnek, az Országos Gyógyszerészeti Intézet hatáskörébe tartozik. Ugyanis az igazolás ebben az eljárásban nem minősül szakhatósági állásfoglalásnak, hiszen törvényi feltételei nem teljesülnek, és az Szt. nem a hivatalnak írja elő az OGYÉI megkeresését, hanem az OGYÉI igazolását a kényszerengedélyt kérőnek kell beszereznie.

A bíróság rávilágított arra, hogy a közegészségügyi kényszerengedély jelenlegi szabályozása anélkül biztosítja harmadik személynek a kényszerengedély megszerzését, hogy e sze-

¹¹² Uo. [38] pont.

¹¹³ C-89/08. P. sz. ügy Európai Bizottság kontra Írország és társai 2. pont.

¹¹⁴ 2020. évi LVIII. törvény 295. §-hoz fűzött miniszteri indoklása.

¹¹⁵ A Fővárosi Ítéltábla Pkf.25537/2021/6. számú határozata [20] pont.

¹¹⁶ Uo. [28] pont.

mélynek kifejezetten bizonyítania, a hivatalnak pedig vizsgálnia kellene, hogy a szabadalmas saját érdekkörében képes-e a belföldi szükségleteket megfelelően kielégíteni.¹¹⁷

Az ügyben a végső döntést a Kúria hozta meg: az elsőfokú bíróság döntését helybenhagyta, a megváltoztatási kérelemben foglalt valamennyi kérelmezői hivatkozást megvizsgálta, amelyeket alaptalannak talált.¹¹⁸

Érzékelhető, hogy a közegészségügyi kényszerengedély egy speciális rendeltetésű és határozott célhoz kötött jogintézmény, amely képes arra, hogy a szellemi tulajdon általános szabályait – a közérdek szolgáltatában – felülírja. Láthatjuk, hogy a közegészségügyi kényszerengedély kapcsán kardinális kérdés, hogy mi minősül egészségügyi válsághelyezettel összefüggő belföldi szükséghelyzetnek, ennek megállapítása a törvényi rendelkezések alapján nem bizonyul egyértelműnek. A joggyakorlat az OGYÉI-igazolásra hagyatkozik, vagyis annak eldöntése, hogy mi minősül ilyen jellegű szükséghelyzetnek, az Országos Gyógyszerészeti Intézet hatáskörébe tartozik. A jogalkotói szándék arra irányult, hogy egészségügyi válsághelyzetben lehetővé tegye a szabadalmi vagy kiegészítő oltalom alatt álló egészségügyi termékek hasznosításának gyors és hatékony eszközét, garantálva ezzel, hogy az érintett termékek minél hamarabb elérhetővé váljanak potenciális mennyiségben, így kezelve eredményesen a kialakult járványügyi helyzetet. A közjót fenyegető helyzetben az eljárásnak a lehető leggyorsabb menetet biztosító szabályokra van szüksége, akár kockára téve azt, hogy a szabadalmas magánérdekei ezzel sérülhetnek.¹¹⁹

5.3. A vakcinakapitalizmus

A világjárvány kitörésével szinte egyidejűleg kezdetét vette a Covid-19 elleni védőoltás kifejlesztésére irányuló versengés. Felmerül a kérdés, hogy a közérdek szolgáltatában álló vakcina és a szabadalmi jogosultságok miként viszonyulnak egymáshoz? Ki a nagyobb nyertese a vakcinakapitalizmusnak: a lakosság vagy a vakcinát előállító vállalat? E kérdések megválaszolásának első lépcsőfoka a közegészségügyi kényszerengedély volt, azonban jelen fejezetben kifejezetten abból a szempontból közelítjük meg a kérdéskört, hogy miként biztosítható a Covid-19 elleni védőoltáshoz való hozzájutás világszerte, különös tekintettel az elmaradottabb országokban. Annak ellenére, hogy összességében a világon magas az oltottsági arány, a dél-afrikai és egyes ázsiai országokban az oltottsági ráta a tavalyi évben csupán 0,2% volt, amely jelenleg 1%-ra változott.¹²⁰

¹¹⁷ Uo. [24] pont.

¹¹⁸ Uo. [42] pont.

¹¹⁹ Uo. [46] pont.

¹²⁰ Megint berobbant a járvány Dél-Afrikában, így újra a szigorítás eszközéhez nyúltak: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20210616/megint-berobbant-a-jarvany-del-afrikaban-igy-ujra-a-szigoritas-eszkozehez-nyultak-488262>.

Felmerül a kérdés, hogy a közegészségügyi kényszerengedély szabályrendszere arra az égető problémára is megoldásként szolgál-e, hogy a kevésbé fejlett, potenciális gyártókapacitással nem rendelkező országokban növelje a Covid-19 elleni vakcinákhoz való hozzáférést, fokozva ezzel az átoltottsági arányt az elmaradottabb országokban. A közegészségügyi kényszerengedély során nem jön számba annak a vizsgálata, hogy a szabadalmas, illetve a kényszerengedélyes milyen gyártási kapacitással rendelkezik, hiszen a közérdek szolgálata felülírja az egyéb szempontok vizsgálatát és latolgatását. E körülmény könnyen elvezet a feltett kérdés megválaszolásához, ugyanis a közegészségügyi kényszerengedély azzal, hogy a gyártási kapacitásokat nem veszi számba, a többi követelménynek sem tud teljeskörűen eleget tenni, ami szolgálná azt a célt, hogy a fejletlenebb országoknak biztosítsa az oltóanyaggal való ellátottságot.

Néhány országban a közegészségügyi kényszerengedély helyett vagy éppen mellett a közérdekű, közjóléti hasznosítás lehetőségét biztosították. Többek között a német jogban is találhatunk ilyen megoldást a fertőzésvédelmi törvényben, amelynek rendelkezéseit a pandémia miatt módosították. E szabályozás lényege, hogy a Szövetségi Egészségügyi Minisztérium határozatában elrendelheti a szabadalmi oltalom alatt álló találmány időszakos használatát a közjólét védelme jegyében.¹²¹

Erdemes megvizsgálni a *Taylor Wessing* ügyvédi iroda álláspontját is, miszerint hosszú távú opcióként a közegészségügyi kényszerengedélyek helyett licenciaszerződések – hasonlóan a gyógyszerfejlesztők lépéseihöz – megkötését ösztönöznék. E megállapodásokat a gyógyszerfejlesztők és a hátrányos helyzetű országok gyártói között képelnék el. Elképzelésük központi magját képezi, hogy a szabadalom hasznosításáért az igénybevevők piaci licencdíjat fizetnének, ugyanakkor ehhez egy direkt módon ilyen célból létrehozott alaptól kapnának támogatást.¹²² Azt látni kell, hogy jelen elképzelés többágú és eltérő, mint amire a közegészségügyi kényszerengedély lehetőséget biztosít. Egyfelől e kényszerengedély jogosultjai korlátok között ugyan, de általában kisebb összegű díjfizetési kötelezettségek mellett bírnak használati joggal az adott gyógyszer felett. Másfelől a közegészségügyi kényszerengedélynek nem része az egészségügyi termék *know-how-ja*,¹²³ és az infrastruktúra kérdése sem megoldott.

Fókuszáljunk most a Moderna-vakcina esetkörüire, ami a fentiekől egy merőben eltérő és radikális megoldást tár elénk, ugyanis jogosultjaik bejelentették, hogy nem kívánnak

¹²¹ Infektionsschutzgesetz 5. §; Szupera Blanka: A szabadalmi kényszerengedély kihívásai és kihívói a pandémia idején. In: Szellemi alkotások az ember szolgálatában. Professzor Dr. Tattay Levente tiszteletére szervezett emlékkonferencia tanulmánykötete, Pázmány Press, Budapest, 2022, p. 109.

¹²² Novák Zoltán: Does not patenting COVID-19 vaccines help third world countries? Taylor wessing law firm experts: <https://www.taylorwessing.com/en/insights-and-events/insights/2021/05/does-not-patenting-covid-19-vaccines-help-third-world-countries>.

¹²³ „A know-how olyan gazdasági, műszaki és szervezési ismeret és tapasztalat, amely a gyakorlatban felhasználható, korlátozottan hozzáférhető, és amelyet az oltalom addig illet meg, amíg közkinccsé nem válik.” (Forrás: Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/know-how>).

szabadalmat szerezni az oltóanyag felett. Egyfelől a szabadalomról való lemondás közelebb hozhatja az elmaradottabb országokat a vakcinákhoz, másfelől viszont a szakértelem, eszköz és technológia hiánya mint gyakorlati akadály ugyancsak megoldatlan problémát jelent. Kiemelést érdemel, hogy elsőként a WTO kezdeményezte a szabadalmi oltalmakról való lemondás opcióját, szolgálva ezzel a közérdeket, azaz a világ átoltottsági mértékét.¹²⁴ E kezdeményezéshez csatlakozva, az Amerikai Egyesült Államok nézőpontja szerint aktív támogatást kell nyújtani a koronavírus elleni oltóanyagok szabadalmainak ideiglenes „feloldását” illetően, hogy a szegényebb országok is hozzájussanak az oltóanyagokhoz. Ez az elképzelés merőben eltér a közegészségügyi kényszerengedély körétől vagy egyéb megoldásoktól, ugyanis semmiféle díjfizetés nem része az elképzelésnek. A szabadalmi jogokról való lemondás, ha ideiglenes jelleggel is, de azt jelentené, hogy a részes államok a COVID-19 elleni vakcinákhoz fűződő szellemi tulajdon-jogokat nem védenék, azokra nem adnának szabadalmat, vagy más módon (pl.: ingyenes kényszerengedélyek útján) tennék lehetővé azok szabad hasznosítását tulajdonképpen bárki számára.¹²⁵ A szabadalmi jogról való lemondást 62 tagország támogatta azzal, hogy elképzelésük szerint 3 évre lenne szükség a szabadalmi igényeket háttérbe szorítani a járvány leküzdése végett.¹²⁶

A szellemi tulajdon védelmére szerveződött nemzetközi egyesület (*The International Association for the Protection of Intellectual Property*, AIPPI) kritikával illette a szabadalmi jogról való lemondás opcióját. Ugyanis az AIPPI álláspontja szerint éppen a szabadalmak által biztosított kizárólagos jogok teszik lehetővé az effektív egészségügyi fejlesztéseket. A közegészségügyi kényszerengedélyek célját a nemzetközi egyesület abból az aspektusból közelítette meg, hogy az oltóanyagok előállítását megelőző komplex kutatáshoz a magánszféra aligha nyújtott volna anyagi szubvenciót annak fényében, hogy a kutatás eredményét „közkinccs” kell majd tennie. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a szabadalomról való lemondást követően sem kezdődött meg a Moderna-vakcina tömeges gyártása, aminek a háttérében feltételezhetően a technológiaszegény környezet áll.

A gyógyszerfejlesztők által eszközölt lépéseket is érdemes vizsgálat tárgyává tenni, ugyanis e fejlesztők is törekedtek arra, hogy az elmaradottabb országokat felzárkóztassák a koronavírus elleni védekezésben. Ilyen felzárkóztatási lépésnek minősült az önkéntes licenciadás vagy a termékadomány.¹²⁷

Végül megemlíthető az önkéntes együttműködésen alapuló szabadalmi szövetség, a *patent pool*, amely egy nemzetek feletti hasznosítási engedélyezést könnyítő rendszer. Ezen keresztül az információk, a kutatási eredmények és tudásmegosztás is hatékonyan képes

¹²⁴ Zanny Beddoes Minton: Are drug patents worth it? *The Economist*, 2021, 05. 15. p. 1.

¹²⁵ Novák Zoltán, Knall Petra: Vakcinakapitalizmus – segít-e a harmadik világon a szabadalmak feloldása? A nemzetközi szabályozás által biztosított lehetőségek. *Jogi Fórum*, 2021, 05. 19. p. 5.

¹²⁶ 62 WTO members submit revised proposal on a waiver from certain provisions of the TRIPS Agreement for the prevention, containment, and treatment of COVID-19: <https://www.keionline.org/36235>.

¹²⁷ Anna V. Massey (editor): Are pharmaceutical companies making progress when it comes to global health? Access to Medicine Foundation, Amsterdam, 2019, p. 8, 30.

áramolni, aminek a következtében a gyógyszerellátás is gördülékennyé válhat. A *patent pool* lényege, hogy több gyógyszergyártó cég tudás- és technológiamentesülje kapcsolódik össze és válik erősebbé. A WHO égisze alatt működik számos *patent pool* például a HIV, a hepatitis C elleni gyógyszerek és kezelési módszerek hatékony megosztására. E metódus a radikális megoldások helyett alkalmazható lenne a Covid-19 elleni védekezés során is.¹²⁸ A tudás- és technológiai források megosztása nélkül nem képzelhető el hatékony megoldás a világ gyógyszerekhez és védőoltásokhoz való hozzáférhetőségének biztosítása körében.

5.4. A vakcinakapitalizmus jövője, avagy mi várható?

A közegészségügyi kényszerengedélyek elemzése során nem lehet megfedkezni a gazdaságra, valamint a gyógyszerárakra gyakorolt hatásról sem. A gyógyszerekkel kapcsolatos vita során már az 1990-es évek végén elismerték, hogy a TRIPS-megállapodás szabadalmi rendelkezései ugyancsak megemelik a szabadalmaztatott gyógyszerek árát. Kérdés, hogy a kényszerengedély hogyan befolyásolja a gyógyszerek értékét, árát.

A világ különböző pontjain megadott kényszerengedélyek 66,2 és 73,9% közötti átlagos ár-csökkenést mutattak a gyógyszerek esetében.¹²⁹ Az árképzésben tehát igencsak releváns szerepet tölt be a közérdeket szolgáló közegészségügyi kényszerengedélyezési mechanizmus.

A gazdasági érdekeket figyelembe véve az elmaradott országok felzárkóztatása és a járvány elleni küzdelem során eredményesebbnek bizonyulna a fentiekben felvázolt licenciaszerződés perspektívája, mint a közegészségügyi kényszerengedély köre. A licenciaszerződés a szellemi alkotások felhasználására irányuló lehetőségek körét képezi, amit a szabadalom esetében hasznosítási szerződésnek nevezünk. A licenciaszerződés egy Ptk.-n kívüli, nevesített szerződéstípus, amely engedélyezési jelleggel bír.¹³⁰ Relevanciája elsősorban akkor merül fel, amikor a szellemi alkotás hasznosítója nem a szabadalmas, hanem további személy. A licenciaszerződés fő jellemzője, hogy visszterhes, továbbá megállapodás kérdése, hogy a hasznosítási engedély milyen terjedelmű hasznosítást jelent, az engedélyes kizárólagos vagy párhuzamos engedélyt kap-e, valamint jogosult-e a licencia létesítésére.

Vegyük sorra, valamint vessük össze milyen előnyök és hátrányok sorolhatók fel a közegészségügyi kényszerengedély, valamint a licenciaszerződés mellett, illetve ellen. A közegészségügyi kényszerengedélyt általában a legrövidebb időre (6 hónap) adják meg (lásd például: *Gilead Sciences vs. Richter Gedeon-ügy*), míg a licenciaszerződés a felek megállapodása alapján hosszabb vagy akár határozatlan időre is képes lehet biztosítani a gyógyszergyártás lehetőségét. A közegészségügyi kényszerengedély keretében korlátok között, de

¹²⁸ Szupera: i. m. (121), p. 112; Srividhya Ragavan, Brendan Murphy, Raj Davé: Frand v. compulsory licensing: the lesser of the two evils. *Duke Law & Technology Review*, 2015: <https://scholarship.law.duke.edu/dltr/vol14/iss1/5/>.

¹²⁹ Urias, Ramani: i. m. (35).

¹³⁰ Papp Tekla: Atipikus szerződések. Orac Kiadó Kft., Budapest, 2019.

általában kisebb összegű térítési díj ellenében van mód ideiglenesen felfüggeszteni a szabadalmat, a licenciaszerződés általában magasabb díj fizetését vonja maga után.

Míg a licenciadíj-fizetési kötelezettség elfogadhatónak bizonyulhat abból az indokból, hogy szélesebb használatot és technológiához való hozzáférést ad, addig a kényszerengedély nem orvosolja a technológia hiányát, így a gyógyszerkészítmény előállítása lehetetlenné válhat. A licenciaszerződéssel rendszerint az oltalmazott technológiához kapcsolódó, üzleti titkot képező know-how-t is rendelkezésre bocsátják, jelentősen megkönnyítve ezzel a gyártási kapacitások kiépítését és a gyártási folyamatok szakszerű abszolválását. Ilyen jellegű licenciaszerződésre példa az AstraZeneca-oltóanyag, amely már több mint 20 engedélyt adott COVID-19 vakcinájának előállítására ázsiai és latin-amerikai gyártóknak licenciadíj ellenében.¹³¹

Ha teljes képet kívánunk adni a vakcinakapitalizmus várható útjairól, akkor az egyik legjelentősebb konstrukciót is érdemes vizsgálni, ami nem más, mint a szabadalmak ideiglenes feloldása. Ez az elképzelés a közegészségügyi kényszerengedély körén túlmutató megoldást jelentene, de a technológiai problémákat nem képes kiküszöbölni. Hangsúlyozandó, hogy a szabadalmak ideiglenes feloldásának koncepciója az Európai Parlament elé került, ahol nem túlnyomó többséggel ugyan, de megszavazták, hogy tárgyalás induljon a Kereskedelmi Világszervezet TRIPS Tanácsában azért, hogy a koronavírus-oltóanyagok ideiglenesen mentesüljenek a szabadalmi védelem alól.¹³²

Mindent összevetve kimondható, hogy a vakcinakapitalizmust hosszú távon egy alternatív megoldás felé kell közelíteni, mégpedig oly módon, hogy a különböző országok gyógyszeripari tudományos, technológiai és innovatív forrásai kölcsönös együttműködés révén fejlődésre, modernizációra tegyenek szert. E fejezet végére érve levonható az a konklúzió, hogy a vakcinakapitalizmus berkein belül a kényszerengedélyek bevezetése nem oldja meg az elmaradottabb országok oltóanyaghoz való hozzájutásának problémakörét. Egy hosszabb távú, komplexebb megoldásra lesz szükség a koronavírus elleni védőoltás szabadalmi kérdéseit illetően, fokozva ezzel a világ átoltottsági rátáját.

Végül a szabadalmi problémák kapcsán érdemes megemlíteni, hogy a koronavírus elleni oltóanyag gyártása kapcsán szabadalombitorlással vádolják a Pfizer-vakcina gyártóit, pontosabban az MRNS-technológia fejlesztésére fordított két évtizedes munkából származó szellemi tulajdon megsértéséért. Ezenkívül több biotechnológiai vállalat indított szabadalmi pert idén a Pfizer és a Moderna COVID-19 elleni vakcináiban található LNP-technológiával kapcsolatban is. A vállalatok azon az állásponton vannak, hogy a vakcinák a nagy

¹³¹ Novák: i. m. (122), p. 5–10.

¹³² Európai Parlament sajtóközleménye, plenáris ülés: Covid oltás: az EP a szabadalmak ideiglenes feloldása mellett: <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/press-room/20210604IPR05514/covid-oltas-az-ep-a-szabadalmak-ideiglenes-feloldasa-mellett>.

költségek árán szabadalmaztatott technológiák nélkül létre sem jöhettek volna. A szabadalomtörlesztés okán indult perek jelenleg folyamatban vannak.¹³³

6. Záró gondolatok

Hazánkban a kiegészítő oltalmi tanúsítvány révén van mód a gyógyszerek szabadalmi idejének meghosszabbítására, ami az oltalmi idő és a tényleges piaci jelenlét közötti idővesztésre kíván megoldásként szolgálni. A szabadalom ösztönző erővel hat a kutatók számára, ugyanis biztosítja a kutatási és fejlesztési ráfordítások megtérülését, valamint a haszon megszerzésének lehetőségeit. A kiegészítő oltalmi tanúsítvány ugyancsak egy ilyen ösztönző erő lehet a kutatók számára. E szabályanyag fontosságát az adja, hogy számos gyógyszergyártó költségei a kutatással és a gyártással összefüggésben az alap oltalmi idő alatt nem tudnak megtérülni.

Az uniós rendelkezések alapján a piaci kizárólagosság meghosszabbítása egyrészt a ritka betegségek gyógyítására alkalmas gyógyszerfejlesztések, másrészt az új jótékony hatás kiváltására alkalmas gyógyszerek körében merülhet fel. Az uniós szabályozás az amerikai állásponthoz képest kevésbé részletesen és rövidebb időre biztosítja a piaci kizárólagosság meghosszabbítását. Arra tekintettel, hogy ezek a rendelkezések kifejezetten serkentik a ritka megbetegedésekkel kapcsolatos kutatásokat és gyógyszerfejlesztéseket – amelyek száma alacsonyabb a többi gyógyszerfejlesztéshez képest –, uniós szinten is előnyös lenne növelni a piaci kizárólagosság idejét e körökben. További esetekben is biztosítani lehetne a meghosszabbított piaci kizárólagosság lehetőségét, így például az olyan tömegesen jelen lévő betegségek gyógyítására alkalmas gyógyszerfejlesztések esetében, amelyek a közegészségügy, valamint a közérdek szempontjából rendkívüli fontossággal bírnak.

Az *evergreening* ugyancsak szükségszerű a gyakorlatban, és képes hozzájárulni a gyógyszerek, hatóanyagok professzionális formájához.

A pandémia elsősorban két dologra ébresztette rá a világot a szabadalmi kérdések szempontjából. Egyrészt arra, hogy olyan megoldást kell találni, amely képes arra, hogy egyensúlyt teremtsen a szabadalmi jogosultságok és a közérdek között. Másrészt arra, hogy a koronavírus elleni oltóanyagoknak és gyógyszereknek a fejletlenebb országok számára is elérhetővé kell válniuk. E gondolat mentén juthatott el számos ország a közegészségügyi kényszerengedély bevezetéséhez, ami hosszú távon egyik problémára sem lehet elégséges megoldás, hiszen jellegét tekintve is a kielégítetlen egészségügyi szükséglet orvoslására alkalmas, átmenti opció. A közegészségügyi kényszerengedély továbbá nem hozta a várt sikert: létjogosultsága megkérdőjelezésre került. Ennek hátterében legfőképpen az áll, hogy

¹³³ Blake Brittain: Pfizer, Moderna COVID-19 vaccines infringe new Alnylam patent, lawsuits say: <https://www.reuters.com/legal/litigation/pfizer-moderna-covid-19-vaccines-infringe-new-alnylam-patent-lawsuits-say-2022-07-12/>.

a közérdek még olyan fontos alapelvet is képes volt felülírni, mint a kontradiktórius eljárás követelménye. A közegészségügyi kényszerengedély megadására irányuló eljárás során is biztosítani kell a kontradiktórius eljárást, hogy az a személy, akinek szabadalmi jogait érinti az engedély, kifejthesse álláspontját – a közérdekvédelem a kontradiktórius eljárás biztosításával is érvényre juthatna, és képes lenne a kialakuló jogviták számát is csökkenteni.

A másik opció a szabadalmi jogosultságokról való lemondás vagy a szabadalmak ideiglenes felfüggesztése. E megoldások a közérdek szemszögéből igencsak nagylelkű kezdeményezésnek számítanak, amelyek átmentileg ugyan, de képesek lehetnek arra, hogy a szegényebb országokat vakcinákkal lássák el. A hosszú távú hatások között azonban figyelemmel kell lenni a gazdasági következményekre és a gyógyszerfejlesztésre való motivációra. Továbbá felmerül a kérdés, hogy pusztán a szabadalmi igényekről való lemondás hogyan oldja meg a szegényebb országok technológiai elmaradottságát és az eszközök hiányát. A licenciaszerződés vagy a *patent pool* lehet az, ami hosszú távon képes minden felvázolt problémára megoldásként szolgálni, hiszen képes kiküszöbölni a technológiai és szakértelembeli hiátusokat is. Erre természetesen a felek konszenzusa alapján van lehetőség, és éppen ennek hiánya vezet a kényszerengedély szükségességéhez. A konszenzus akkor érhető el, ha a felek számára a licenciaszerződés vagy a *patent pool* kölcsönösen előnyös helyzetet teremt.

A KÚRIAI FELÜLVIZSGÁLAT LEHETŐSÉGEI AZ SZTNH DÖNTÉSEINEK MEGVÁLTOZTATÁSÁRA IRÁNYULÓ VÉDJEGYÜGYEKBE

Dr. Vida Sándor, az MTA doktora és a hazai iparjogvédelem, különösen a védjegyjog kiemelkedő alakja 2024 júniusában töltötte volna be 100. életévét. Ezt a cikket ünnepi köszöntésként szerettem volna neki ajánlani, de sajnos az élet közbeszólt, és a köszöntés helyett az emlékezés marad. Ezért tisztelettel emlékezve ajánlom e tanulmányt Vida Sándornak, akinek hét év-tizedes munkássága mélyrehatóan alakította az iparjogvédelem területét, és Beck Salamon után is életben tartotta a hazai védjegyjogi szakirodalmat. Örömmre szolgált, hogy 2015-ben könyvismertető írására kért fel az akkor megjelent, Az Európai Bíróság védjegyjogi gyakorlata III. című könyvéhez. Nyugodjon békében, Professor Úr!

1. BEVEZETÉS

A jogorvoslathoz való jog a modern jogrendszerek egyik zárköve. Szoros összefüggésben áll a bírósághoz fordulás jogával, amely azt garantálja az egyének számára, hogy jogaikat és kötelezettségeiket független és pártatlan bíróság bírálja el. A jogorvoslathoz való jog kiindulópontja, hogy ezek a bíróságok (más hatóságok) sem tévedhetetlenek, ezért biztosítani kell a döntések felülvizsgálatának lehetőségét.

A jogorvoslathoz való jog ma már a nemzetközi jogban gyökerező emberi jog. Az 1948. december 10-én elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 8. cikke rögzíti, hogy „[m]inden személynek joga van az alkotmányban vagy a törvényben részére biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen az illetékes hazai bíróságokhoz tényleges jogorvoslatért folyamodni”.

Az 1950. november 4-én Rómában kelt Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény (röviden Római Egyezmény) 13. cikke ugyan a hatékony jogorvoslathoz való jogot nevesíti, tartalmilag azonban a bírósághoz fordulás jogát rögzíti. Habár az 1984-ben elfogadott Hetedik Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. cikke szól a fellebbezéshez való jogról, ez azonban csak a büntető ügyekre korlátozódik.

Az 1966-ban elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 2. cikk 3. pontja megköveteli a részes tagállamoktól, hogy az egyezségokmányban elismert jogok és szabadságok sérelme esetére hatékony jogorvoslatot kell biztosítani, és ebben az esetben az érintett szervtől különböző hatóságnak kell határozatot hoznia. Ez valójában csak egy alapjogi természetű jogorvoslatot követel meg, és nem a hazai jogunkból is ismert általános jogorvoslatot.

¹ Tanszékvezető egyetemi docens, SZE-DFK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék, ügyvéd.

Az EU Alapjogi Charta 47. cikke a jogorvoslathoz való jogot a Római Egyezményhez hasonló szellemben fogalmazza meg, lényegében a bírósághoz fordulás jogaként, és nem fellebbviteli értelemben kezeli azt.

A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény eredeti szövegváltozata nem tartalmazta a jogorvoslati jogra vonatkozó utalást. Ez csak az 1989-es alkotmány-reform eredményeképpen került be az Alkotmány 57. § (5) bekezdésébe, miszerint „[a] Magyar Köztársaságban a törvényekben meghatározottak szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírói, államigazgatási vagy más hatósági döntés ellen, amely jogát vagy jogos érdekét sérti”. Lényegében ezt a rendelkezést vette át a 2012-ben elfogadott Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdése, amely ma is változatlan formában hatályos.

Az alkotmánybírói gyakorlat alapján minden jogorvoslat lényeges eleme a „jogorvoslás” lehetősége, azaz a jogorvoslatnak szubsztanciálisan is tartalmaznia kell a jogsérelem orvosolhatóságát. A jogorvoslathoz való jog immanens tartalma az érdemi határozatok tekintetében a más szervhez vagy a magasabb fórumhoz fordulás lehetősége.²

2. AZ SZTNH DÖNTÉSEIVEL SZEMBENI JOGORVOSLATOK

A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (a továbbiakban SZTNH) a jelenlegi közigazgatási struktúrában kormányzati főhivatalnak minősül.³ A kormányzati főhivatalokat a közigazgatás rendszerében a kormányzati igazgatásról szóló 2018. évi CXXV. törvény helyezi el. Eszerint a kormányzati főhivatalok a különös hatáskörű központi kormányzati igazgatási szervek közé tartoznak, amely típusba jelenleg két szervet sorolunk, az SZTNH-t, valamint a Központi Statisztikai Hivatalt.⁴

Az SZTNH ebbéli minősége miatt nem meglepő, hogy a szellemitulajdon-jogokra vonatkozó egyes törvények mindenütt az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvényt (a továbbiakban Ákr.) rendelik alkalmazni háttérszabályként,⁵ noha viszonylag kevés tere marad az Ákr. érvényesülésének, mivel a törvények számos eltérést fogalmaznak meg. Az egyik jelentős eltérés az Ákr.-hez képest az iparjogvédelmi törvényekben a jogorvoslati rendszer felépítése. Az Ákr. hatálybalépésével a közigazgatásban is egy jelentős hangsúlyváltozás történt, ugyanis a közigazgatási szervezetrendszeren belüli jogorvoslati

² Váczi Péter: A hatékony jogorvoslathoz való jog a digitális szolgáltatások terén. Közigazgatás Tudomány, 2023. 2. sz., p. 75–76.

³ A találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban Szt.) 115/D. § (1) bekezdése.

⁴ A kormányzati igazgatásról szóló 2018. évi CXXV. törvény 2. §-a és 34. §-a.

⁵ A védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény (a továbbiakban Vt.) 38. § (1) bekezdés, Szt. 45. § (1) bekezdés, A formatervezési minták oltalmáról szóló 2001. évi XLVIII. törvény 31. § (1) bekezdés, A használati minták oltalmáról szóló 1991. évi XXXVIII. törvény 27. § (1) bekezdés, A mikroelektronikai félvezető termékek topográfiájának oltalmáról szóló 1991. évi XXXIX. törvény 17. § (1) bekezdés.

lehetőség jelentősen leszűkült, és csak a törvényben meghatározott esetekben lehetséges ilyen eszközök alkalmazása. A két kérelemre induló jogorvoslati eljárás közül így a fellebbezési eljárás vált a másodlagossá, míg a közigazgatási per az elsődlegessé. Ezt a sorrendet önmagában az Ákr. szerkezeti felépítése is követi, ugyanis előbb szabályozza a közigazgatási pert, majd utána a fellebbezést.⁶

Az iparjogvédelmi ügyekben azonban – és most már kifejezetten a védjegyekre fókuszálva, de a többi oltalmi típussal párhuzamos módon – nem érvényesül az Ákr.-ben lefektetett jogorvoslati rendszer. Ezt a Vt. 46/A. § (1) bekezdés egyértelművé is teszi, amikor akként rendelkezik, hogy az SZTNH döntéseivel szemben nincs helye fellebbezésnek, közigazgatási pernek, felügyeleti eljárásnak, valamint ügyészi felhívásnak és fellépésnek.

A hagyományos közigazgatási jogorvoslati rendszer helyett a Vt. XI. fejezete egy sui generis jogorvoslati mechanizmust vezet be az ún. SZTNH döntésének megváltoztatására irányuló eljárás formájában. Ezen eljárás sajátossága, hogy ugyan egy közigazgatási határozattal szembeni bírósági felülvizsgálati lehetőségről van szó, az mégsem minősül közigazgatási pernek, hanem polgári nemperes eljárásnak, amelyre a Fővárosi Törvényszék kizárólagosan illetékes.⁷ Ezért ezt a típusú bírósági kontrollt nem a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény szerint kell lefolytatni, hanem elsődlegesen a Vt. anyagi és eljárásjogi szabályai szerint, szubszidiáriusan pedig a Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban Pp.), illetve a bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvény szerint.

3. A KÚRIAI FELÜLVIZSGÁLAT ÚJRA SZABÁLYOZÁSA

A fenti jogszabályok együttes olvasatából kirajzolódik, hogy az SZTNH döntéseinek megváltoztatásával kapcsolatos bírósági nemperes eljárásban a Pp. jogorvoslati rendszere az irányadó. A Vt. 93. §-a utal is arra, hogy a Pp. végzés elleni fellebbezésre vonatkozó szabályait (389-391. §) kell megfelelően alkalmazni az SZTNH határozatai esetén. Ebből pedig az is következik, hogy a Fővárosi Ítéltáblához történő fellebbezést követően a Pp. 406. § alapján kúrai felülvizsgálatnak is helye van, tekintettel arra, hogy nemcsak ítélettel, hanem az ügy érdemében hozott jogerős végzéssel szemben is lehetséges a felülvizsgálat. Az SZTNH döntéseinek felülvizsgálata pedig ilyen érdemi kérdésben hozott végzésnek minősül.

A 2018. január 1-jén hatályba lépett Pp. számos újdonságot vezetett be a hazai perjogba, és habár a kúrai felülvizsgálat intézményét megtartotta, azt azonban elég jelentősen átalakította. A bő százötven éves múltú visszatekintő felülvizsgálatnak mindig is kettős szerepe volt: egyrészt a jogszabálysértő döntésekkel szembeni rendkívüli jogorvoslatként alkalmas

⁶ Ákr. IX. fejezet.

⁷ Vt. 78–79. §.

volt a jogellenesség korrigálására, másrészt a jogegység megteremtésének is az eszköze volt, figyelemmel arra, hogy a legfőbb bírói fórum eseti ügyekben hozott döntéseinek az ítélezésben jelentős autoritása van, ami a mai korlátozott precedensrendszerünkben tovább fokozódott azáltal, hogy csak megfelelő indokolással térhetnek el a bíróságok a Kúria közzétett határozataitól, egyébként pedig kötik őket az ítékezés terén.

A Pp. kodifikációja során három szempont befolyásolta a felülvizsgálat szabályainak kialakítását. Az első a jogegységi feladat hatékony ellátása, a második a Kúria ügyterhének normalizálása, a harmadik pedig a felülvizsgálat jogorvoslati funkciójának megőrzése.⁸

A tanulmány szempontjából a felülvizsgálati eljárás két mozzanata érdemel vizsgálatot. Az egyik a felülvizsgálatból kizárt határozatok köre, a másik pedig az engedélyezési eljárás. E két témakör szorosan össze is kapcsolódik, egymásra épül.

A Pp. meghatározza azokat az eseteket, amikor a felülvizsgálat lehetősége kategorikusan kizárt (pl. elsőfokon jogerőre emelkedett döntések vagy a Kúria által hozott ítéletek). Ezek különösebb vizsgálatot jelen esetben nem igényelnek. Érdekesebb azonban a Pp. 408. §-a, amely a vagyoni jogi perekre vonatkozóan tartalmaz kizáró szabályt. Eszerint ugyanis nincs helye felülvizsgálatnak olyan vagyoni jogi perben, amelyben a felülvizsgálati kérelemben vitatott érték az ötmillió forintot nem haladja meg, vagy – értékhatártól függetlenül – azon vagyoni jogi perekben, ahol az elsőfokú bíróság ítéletét a másodfokú bíróság azonos jogszabályi rendelkezésre és jogi indoklásra utalással hagyta helyben.

A vagyoni jogi perekre vonatkozó fenti kizáró szabály azonban nem abszolút korlát, mivel a Pp. lehetővé tette azt, hogy ezen ügyekben is lefolytatható legyen a felülvizsgálati eljárás, de csak akkor, ha ennek a Pp.-ben meghatározott feltételei fennállnak, és a Kúria külön határozatot hoz a felülvizsgálat engedélyezése tárgyában. Azaz ezekben az esetekben a Kúria azt dönti el elsőként, az ügy érdemi vizsgálata nélkül, hogy engedélyezhető-e egyáltalán a felülvizsgálat. Erre akkor kerülhet sor, ha az ügy érdemére kiható jogszabálysértés vizsgálata a (1) joggyakorlat egységének vagy továbbfejlesztésének biztosítása, vagy (2) a felvetett jogkérdés különleges súlya, illetve társadalmi jelentősége, vagy (3) az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban EUB) előzetes döntéshozatali eljárásának szükségessége miatt indokolt. Ezek az esetek mérlegelést igényelnek, szemben a negyedik engedélyezési okkal, ahol a Kúria köteles engedélyezni a felülvizsgálati eljárást, ha a jogerős ítélet a Kúria közzétett határozatától jogkérdésben eltér (ez is a korlátozott precedensrendszer bevezetésének az eredménye). Amennyiben ezen feltételek valamelyike fennáll, úgy a Kúria engedélyezi a felülvizsgálatot, és ezt követően bírálja el érdemben a felülvizsgálati kérelmet.

⁸ *Pomeisl András József*: A Kúria felülvizsgálat engedélyezésével kapcsolatos gyakorlata I. – Az engedélyezés alá eső ügyek köre és a felülvizsgálat engedélyezése iránti kérelem alakí és tartalmi követelményei. *Kúriai Döntések*, 72. évf. 1. sz., 2024, p. 158–159.

4. A VÉDJEGYÜGYEK MINT „VAGYONJOGI PEREK”

De miért is érdekesek a fenti szabályok? Védjegyügyek alatt a Vt. 37. §-ában említett védjegyűket értjük, így a védjegybitorlási perek nem tartoznak a vizsgálat körébe, mivel egészen más természetű eljárásokról van szó. A védjegyűk közül jogorvoslati szempontból elsődlegesen azok az ügyek érdekesek, amelyek a védjegyek létezését érintő döntésekhez kötődnek. Ezek a védjegy lajstromozása tárgyában hozott határozatok, a megszűnés megállapítása tárgyában hozott határozatok, valamint a törlési eljárásban hozott határozatok. Elképzeltet ugyan más védjegyűkben is jogorvoslat, például megújítási vagy megosztási eljárásban, illetve egyéb lajstromvezetési kérdésekben (például jogutódlás tudomásulvétele), de ezen ügyek rendkívül ritkán vagy soha nem kerülnek a Kúria elé.

Először is azt szükséges tisztázni, hogy a védjegyűk a Pp. ügypolitikájában vajon minnek minősülhetnek. Kiindulópontként szolgál a Kúria több eseti döntése is, amely szerint „a Pp. három pertípust különböztet meg: személyállapoti, személyiségi jogi és vagyoni jogi perket. A Pp. 7. § 18. pontja alapján vagyoni jogi per az a per, amelyben az érvényesített igény a fél vagyoni jogain alapul vagy értéke pénzösszegben kifejezhető. A Pp. alapján *a vagyoni jogi per fogalma a korábbi gyakorlathoz képest kiegészült azokkal a pénzösszegben nem meghatározható értékű perekkel, amelyekben a perben érvényesített igény a fél vagyoni jogain alapul.* A polgári jog ugyanis a felek személyi állapotát, személyiségi jogait és vagyoni viszonyait szabályozza – az utóbbi jogviszonyok tárgyában indított perek is vagyoni jogi perek, mert alkalmasak arra, hogy a per által a felek vagyoni állapotában változás következzen be.”⁹

Egy nemzetközi védjegybejelentést részben elutasító határozattal szembeni megváltoztatási eljárásban a Kúria az engedélyezés során az alábbi állapította meg: „A Kúria több határozatában állást foglalt már abban a kérdésben, hogy az iparjogvédelemmel kapcsolatos per és nemperes eljárás vagyoni jogi pernek (ügynek) minősül (Pfv.IV.20.751/2020/3., Pfv.IV.20.788/2020/4.). Ennek körében kifejtette, hogy a polgári jog a felek személyi állapotát, személyiségi jogait és vagyoni viszonyait szabályozza. A Pp. 7. § (1) bekezdés 18. pontja határozza meg a vagyoni jogi per fogalmát, mely szerint vagyoni jogi per az a per, amelyben az érvényesített igény a fél vagyoni jogain alapul, vagy értéke pénzösszegben kifejezhető. A kérelmező téves álláspontjával szemben, a védjegybejelentés tárgyában indult eljárás a Pp. alkalmazása szempontjából vagyoni jogi ügynek minősül.”¹⁰

A Kúria Polgári Kollégiumának 1/2021. (VII.12.) PK-véleménye rendelkezik a felülvizsgálat engedélyezésével kapcsolatos egyes kérdésekről. A PK-vélemény 12. pontja elemzi a vagyoni jogi per fogalmát, amely a korábbi eseti döntésekben kialakított gyakorlatot összességében akként, hogy vagyoni jogi pernek minősülnek a szerző vagyoni jogain alapuló szerzői jogi igények, illetve az iparjogvédelmi (peres és nemperes) eljárások is. A 13. pont pedig

⁹ Gfv.VII.30.408/2019/2.; Gfv.VII.30.307/2019/4., idézi Pomeisl: i. m. (8), p. 161.

¹⁰ Kúria Pfv.IV.20.476/2021/2. [8].

rögzíti, hogy a nemperes eljárásokra vonatkozó szabályok ugyan nem tartalmazznak utalást arra nézve, hogy a felülvizsgálat korlátozására, illetve a felülvizsgálat engedélyezésére vonatkozó szabályokat ezekben az eljárásokban is alkalmazni kell, a Pp. funkcionális hatályára (mögöttes jogszabályi jellegére), illetve a „megfelelő alkalmazás” követelményére figyelemmel a korlátozó szabályoknak a vagyoni jogi tárgyú nemperes eljárások körében is érvényesülniük kell.

Mindezekből tehát megállapítható, hogy a védjegyügyek a Pp. fogalomrendszerében vagyoni jogi perek, amelyek számszerűsíthető pertárgyértékkel nem rendelkeznek, ezért az illetékről szóló 1990. évi XCIII. törvény 39. § (3) bekezdése alapján 700 000 forintnak kell tekinteni a pertárgy értékét. Ekkora értékű vagyoni jogi ügyben pedig a felülvizsgálat főszabály szerint kizárt, és csak az engedélyezési eljárás sikeres lefolytatása esetén kerülhet sor az érdemi felülvizsgálatra.

5. A FELÜLVIZSGÁLAT ENGEDÉLYEZÉSÉNEK FELTÉTELEI A VÉDJEGYÜGYEKBEN

Az új Pp. hatálybalépését követően viszonylag sokára jutottak el az első védjegyügyek a Kúriához. Mivel ezeknek feltétele az SZTNH előtti eljárás lefolytatása, ahol a COVID-19 kirobbanása a tárgyalások megtartását sokáig akadályozta, és csak a hatósági szakasz befejezése után kerülhetett sor a bírósági szervezetrendszeren belüli jogorvoslatokra, az új Pp.-n alapuló kúriai döntések 2021-től találhatók védjegyügyekben. Az OBH felületén elérhető anonimizált határozatok tárában kutatva 11 olyan ügy található, amely már új Pp. szerinti eljárásban zajlott, és védjegystatuszügyekre irányul (azaz nem védjegybitorlási ügyek, amelyek számarányukat tekintve gyakoribbak). Ezen ügyek közül mindössze kettő esetben engedélyezte a Kúria a felülvizsgálatot, és valójában ez a két ügy is összetartozik, mivel ugyanannak a jogosultnak az ábrás és szövegdjegyének tényleges használatáról volt szó. A többi esetben azonban az engedélyezés elutasításra került. A Kúria ítéleteiben a már említett 1/2021. (VII.12.) PK-vélemény köszön vissza, amely az egyes engedélyezési feltételeket pontról pontra vizsgálja. Ezen védjegyügyek már alkalmasak arra, hogy a joggyakorlat számára is szintetizálható ismereteket összegezzünk.

5.1. A jogegység biztosítása

A PK-vélemény alapján a joggyakorlat egységének biztosítása mint engedélyezési ok akkor alkalmazható, ha a jogerős ítélet olyan elvi jelentőségű jogkérdést vet fel, amellyel kapcsolatban a Kúria jogegységi határozatban vagy a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett eseti határozatban még nem foglalt állást, és emellett ezen elvi jellegű jogkérdésben a bírói gyakorlat nem egységes, vagy a joggyakorlattól eltérő bírói döntés megismétlődésének a veszélye fennáll.

A részletes indokolás szerint a joggyakorlat egyége azt jelenti, hogy „a bíróságok között nincs eltérés a tekintetben, hogy az egyes jogszabályokat miként kell értelmezni, azaz mi a jogi norma alapvető tartalma, illetve azt hogyan kell alkalmazni. Ez az engedélyezési ok lehetővé teszi, hogy a Kúria az alsóbb fokú bíróságok felett megfelelő kontrollt gyakorolhasson, és az egységes ítélezés követelményének megtartása érdekében az alsóbb fokú bíróságok számára – szükség szerint – irányt mutasson.” Belátható, hogy a kizárólagos illetékesség miatt a védjegyügyekben a jogegység biztosítása viszonylag könnyen megvalósul, hiszen de facto három bíróság néhány bírója alkotja ebben az országos joggyakorlatot, és a tipikusan felmerülő státuszkérdésekben már megszilárdult joggyakorlatról beszélhetünk.

Feltétel továbbá, hogy a felmerült jogkérdés elvi jelentőségű is legyen. A PK-vélemény szerint akkor elvi jelentőségű egy jogkérdés, ha az egy jogszabály rendelkezésének értelmezésével, az alkalmazandó norma alapvető tartalmával és az ahhoz kapcsolódó esetleges jogkövetkezményekkel összefügg.

Önmagában az a körülmény, hogy elvi jelentőségű jogkérdésben a Kúria még nem foglalt állást, nem elég a felülvizsgálathoz, ugyanis azt is szükséges alátámasztani, hogy az adott kérdésben a joggyakorlat nem egységes, vagy a bíróságok döntései nyomán a joggyakorlat egységének megbomlása feltételezhető. Erre nem elégséges általánosságban hivatkozni, hanem a széttartó bírói gyakorlatot ügyszámokkal megjelölve be kell mutatni. Annak érdekében, hogy az elsőfokú döntések ne alapozhassák meg a felülvizsgálatot, kizárólag a másodfokon jogerőre emelkedett döntések hivatkozhatóak meg a jogegység megbomlásának igazolására. A védjegyügyekben – és más hasonló iparjogvédelmi ügyekben – ez kizárólag a Fővárosi Ítéltábla döntéseit jelentheti, ahol az ügyelosztási rend szerint két tanács foglalkozik iparjogvédelmi ügyekkel. Ez viszonylag szűk teret hagy a széttartó joggyakorlatnak.

Egyedi ügyben a Kúria úgy foglalt állást, hogy az engedélyezés iránti kérelem alapján nem állapítható meg az engedélyezéshez szükséges követelményeknek a megléte, mert a kérelmező nem igazolta az eltérő, széttartó joggyakorlat fennállását, mivel annak megállapításához egymással ellentétes rendelkezéseket, jogi álláspontot tartalmazó határozatok bemutatása szükséges. A tartalmában elégtelen kérelem, amely a felvetett jogkérdésen túl csupán a jogszabálysértést részletezi, a felülvizsgálat kivételes engedélyezését nem alapozza meg.¹¹

Egy másik ügyben a kérelmező csupán előadta, hogy a „következetes bírói gyakorlattól eltérő döntés” miatt fennállhat az ismétlődés veszélye, nem jelölt meg azonban az engedélyezés alapjául szolgáló eltérő bírói döntéseket. Így nem volt megállapítható, hogy a felülvizsgálat engedélyezése a joggyakorlat egységének biztosítása érdekében indokolt.¹²

A védjegybejelentés megtévesztő jellegének megítélése szempontjából egységes a joggyakorlat abban, hogy azt esetenként, konkrét árujegyzék vonatkozásában kell megvizsgálni. Az eltérő jogi megítélést a tényállásbeli különbségek eredményezhetik.¹³

¹¹ Kúria Pfv.IV.20.553/2023/2. [32], Kúria Pfv.IV.21.207/2022/2. [31], Kúria Pfv.IV.20.775/2023 [24].

¹² Kúria Pfv.IV.20.476/2021/2. [13].

¹³ Kúria Pfv.IV.21.207/2022/2. [31].

Szintén nem volt megfelelő az eltérő joggyakorlat igazolására az Európai Unió Törvény-széke T-304/16. számú határozatának megjelölése és egyes megállapításainak idézése, mert a hivatkozott határozat a PK-vélemény 1. pontjában kifejtettekre tekintettel nem vehető figyelembe.¹⁴

A joggyakorlat egységének sérelmére csak a hazai bírósági joggyakorlat vehető figyelembe. Az SZTNH döntései, a hivatal módszertani útmutatója, az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala közzétett használati útmutatója és szakirodalmi cikkek nem vehetőek figyelembe. Önmagában a jogerős határozat vélt vagy valós jogszabálysértő volta sem elegendő ennek az engedélyezési oknak az alátámasztására.¹⁵

Annak megítélését, hogy elvi jelentőségű jogkérdésről van-e szó, nem lehet a bizonyítás eredményétől függővé tenni. Annak eldöntése, hogy az eljáró bíróság a mérlegelés körébe vont adatok és bizonyítékok egybevetése során jutott-e nyilvánvalóan helytelen és okszerűtlen következtetésre, már a felülvizsgálat engedélyezése iránti eljárási szakasz kereteit meghaladó, azokon túlmutató, a felülvizsgálati kérelem érdemi szakaszát jelentő kérdés.¹⁶

5.2. A joggyakorlat továbbfejlesztése

Habár kodifikációs szempontból a jogegység biztosításával azonos pontban [Pp. 409. § (2) bekezdés *a*) pont] található a joggyakorlat továbbfejlesztésének szükségessége mint engedélyezési ok, ez egy önálló jogalap, amelyet külön szükséges vizsgálni. Erre csak akkor lehet hivatkozni, ha az elvi jelentőségű jogkérdésben már van kialakult és egységes bírói gyakorlat, azonban annak fenntartása már igazolható. Ezt megalapozhatják a társadalmi és gazdasági viszonyok változása vagy jogszabályváltozás is. Védjegyügyekben különös súllyal kell figyelembe venni az Európai Unió Bírósága döntéseit, figyelemmel arra, hogy az európai uniós védjegyjogi jogforrások ítélkezési gyakorlata – különösen a védjegyirányelv értelmezése – a nemzeti védjegyjogokra is hatást gyakorol. A PK-vélemény indokolása azt is kiemeli, hogy a jogtudományban felmerülő újabb doktrínák előretörése is alapot adhat a meglévő gyakorlat továbbfejlesztésére. A kortárs hazai védjegyszakirodalom korlátozott volta miatt nem valószínű, hogy ez gyakori hivatkozási alap lesz a Kúria előtt.

A fentiek alapján a Pp. 409. § (2) bekezdés *a*) pontjában szereplő első fordulat (jogegység hiánya) és második fordulat (joggyakorlat továbbfejlesztése) egymást kizáró pontok, mindkettő egyszerre nem állhat fenn, ahogy arra eseti döntéseiben a Kúria is rámutatott.¹⁷

A Kúria azt is megállapította, hogy a joggyakorlat továbbfejlesztésének igazolására nem elégséges „önmagában az a hivatkozás, hogy a joggyakorlat továbbfejlesztése azért indokolt, mert a felvetett elvi jelentőségű jogkérdésben a bírói gyakorlat nem áll összhangban az

¹⁴ Kúria Pfv.IV.21.031/2022/2 [21].

¹⁵ Kúria Pfv.IV.20.984/2022/2. [25]–[26].

¹⁶ Kúria Pfv.IV.20.775/2023/2. [18].

¹⁷ Kúria Pfv.IV.20.553/2023/2. [33], Kúria Pfv.IV.21.207/2022/2. [33].

EUB joggyakorlatával. Ennek alátámasztására egyrészről nem alkalmasak a kérelmező által hivatkozott bírósági döntésekből kiragadott, az irányadó jogszabályi rendelkezés szövegének megfelelő megállapítások. Másrészről a kérelmező nem hivatkozott olyan megváltozott körülményre, amelyre tekintettel a kialakult joggyakorlat a továbbiakban nem támogatható. Az Európai Unió irányelveivel harmonizált Vt. rendelkezései alapján kialakult joggyakorlat továbbfejlesztésének szükségességét az EUB kérelmező által hivatkozott – jogharmonizáció megelőzően hozott – döntései nem támasztják alá.”¹⁸

5.3. A felvetett jogkérdés különleges súlya, társadalmi jelentősége

A Pp. 409. § (2) bekezdés *b*) pontja alapján engedélyezhető a felülvizsgálat, ha azt a felvetett jogkérdés különleges súlya, illetve társadalmi jelentősége indokolja. A PK-vélemény iránymutatása szerint a jogkérdés különleges súlya akkor szolgálhat engedélyezés alapjául, ha nagy számban előfordul, új típusú ügyben merült fel. A jogkérdés társadalmi jelentősége pedig akkor állapítható meg, ha a jogkérdés a jogalanyok széles körét érinti. Nagy társadalmi jelentősége lehet egy jogkérdésnek akkor is, ha a jogsértő gyakorlat fenntartása másokat is a jogsértő gyakorlat folytatására ösztönözhet. De mindezek is csak akkor alkalmazhatóak, ha az adott jogkérdésben korábban a Kúria még nem foglalt állást közzétett ítélezési gyakorlatában. Megjegyzendő, hogy ez utóbbi kitétel a Pp. normaszövegéből nem következik, így a PK-vélemény *contra legem* szűkítő jogértelmezést valósít meg.

Az önmagában még fel nem merült jogkérdés nem elegendő a felülvizsgálathoz, ugyanis a PK-vélemény alapján ha a felek olyan jogkérdés értelmezését kéri a Kúriától, amely bár új, de a jogegységet (jogbiztonságot) a jogkérdés megválaszolása annak csekély jelentősége vagy kisszámú gyakorlati előfordulása folytán nem érinti, a felülvizsgálatot nem indokolt engedélyezni.

A Kúria különleges súlyú és korábban nem vizsgált jogkérdésnek minősítette, hogy a tényleges használat követelménye úgy is teljesíthető, hogy licenciaszerződés nélkül, ráutaló magatartással egyoldalúan védjegyhasználati engedélyt biztosít a védjegyjogosult egy harmadik személy számára, figyelemmel arra, hogy a védjegyhasználati engedély és a licenciaszerződés nem azonos fogalmak.¹⁹

A Kúria elutasítja a felülvizsgálat engedélyezését, ha a kérelmező az érvei között nem fejti ki és nem igazolja, hogy a felvetett jogkérdés különleges súlyára tekintettel az egyedi ügyön túlmutatna.²⁰

Nem értékelte a kúria társadalmilag jelentős kérdésnek azt, hogy a szerzői műnek egy konkrét védjegybejelentés során való felhasználására ráutaló magatartással adott, tartalmá-

¹⁸ Kúria Pfv.IV.21.207/2022/2. [35].

¹⁹ Kúria Pfv.IV.20.012/2022/13 [37]., Kúria Pfv.IV.20.014/2022/12. [35].

²⁰ Kúria Pfv.IV.20.553/2023/2. [39].

ban és terjedelmében pontosan írásban nem azonosított felhasználási engedély értelmezhető-e akként, hogy azzal a felhasználó a szerzői műnek bármilyen későbbi, további védjegybejelentés során történő felhasználásához is hozzájárult.²¹

Nem elégséges az sem, ha a kérelmező csupán általánosságban hivatkozik arra, hogy az adott kizáró ok alkalmazása a védjegybejelentők széles körét érinti, ezért az ügynek társadalmi jelentősége lenne, ezt azonban semmilyen további indokkal nem támasztja alá.²²

A Kúria nem tartotta a társadalom széles körét közvetlenül vagy közvetett módon érintő kérdésnek, hogy a doménnevekkel mint a védjegyként lajstromoztatni kívánt megjelölés használatával történő megkülönböztetőképesség megszerzését alátámasztó hivatkozásokkal kapcsolatos magyar hatósági, illetve bírósági joggyakorlat ellentétes az Európai Unió Bírósága által kimunkált joggyakorlattal, szűkebb lehetőséget teremtve ezzel a nemzeti védjegybejelentési eljárást kezdeményezők számára, miközben a doméntulajdonosok száma az elmúlt 20 évben folyamatosan nőtt.²³

Az egyik eseti döntésben a Kúria akként foglalt állást, hogy a jogegység vélt sérelme önmagában nem alapozza meg a jogkérdés különleges súlyát.²⁴

5.4. Az előzetes döntéshozatali eljárás szükségessége

Abban az esetben, ha az uniós jog alkalmazása nehézségekbe ütközik, és a tartalma értelmezésre szorul, előzetes döntéshozatali eljárás lefolytatására lehet szükség. A PK-vélemény szerint ez a körülmény csak akkor szolgálhat a felülvizsgálat engedélyezése alapjául, ha a fél az eljárás során már indítványozta az általa felvetett jogértelmezési kérdés EUB elé terjesztését, de azt a másodfokú bíróság elutasította, vagy arról nem határozott. Azaz ha a jogerős döntés meghozataláig a fél nem indítványozott előzetes döntéshozatali eljárást, akkor ezt már hiába teszi meg a felülvizsgálati eljárás engedélyezése során, azt el fogják utasítani, kivéve, ha a fél azért nem hivatkozhatott az uniós jog értelmezésének szükségességére, mert a számára kedvezőbb elsőfokú döntést a másodfokú bíróság megváltoztatta, és a másodfokú döntésből derül ki, hogy helye lenne előzetes döntéshozatali eljárásnak.

A Kúria kifejtette, hogy „az uniós jog értelmezésének szükségessége csak abban az esetben merülhet fel, ha az abban szereplő rendelkezés céljával, tartalmával összefüggésben a bíróságban kétely merül fel (Kúria Kfv.II.37.805/2021/14.). Ezzel szemben az adott esetben a felülvizsgálati kérelemben felhívott irányelvek rendelkezéseinek a nemzeti jogba való átültetése megtörtént, és ennél fogva a Vt. azoknak megfelelő, a kérelmezett által megjelölt szabályait kellett elsősorban értelmezni. Az implementált rendelkezések céljával, tartalmá-

²¹ Kúria Pfv.IV.20.748/2022/2. [16], [36], Kúria Pfv.IV.20.750/2022/2. [16] [36], Kúria Pfv.IV.20.749/2022/2 [16] [36].

²² Kúria Pfv.IV.20.476/2021/2. [16].

²³ Kúria Pfv.IV.21.031/2022/2 [15] [27].

²⁴ Kúria Pfv.IV.20.984/2022/2. [32].

val összefüggésben felmerülő kétség hiányában pedig az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése nem volt indokolt.”²⁵

5.5. Eltérés jogkérdésben a korábban közzétett eseti döntéstől

A korlátozottprecedens-rendszerre való áttérést hozta magával a Pp. azon módosítása, hogy az ítélet jogi indokolásának tartalmaznia kell azokat az okokat is, amelyek miatt a bíróság jogkérdésben eltért a Kúriának a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozatától, vagy az arra irányuló indítványt elutasította.²⁶ A közzétett határozatok alatt a 2012. január 1-je után meghozott határozatokat kell érteni. Amennyiben a másodfokú bíróság egyáltalán nem vagy nem megfelelően indokolta, hogy miért tért el egy közzétett határozattól, akkor a felülvizsgálatot mérlegelés nélkül engedélyezni kell.

A Kúriának annak megítéléséhez, hogy mikor áll fenn az ügyek közötti jogkérdésben való eltérés, mindig esetről esetre kell vizsgálnia a megjelölt határozatokat. Az eltérés ugyanis nem ténybeli, hanem – azonos jogkérdést feltételezve – az adott ügyben alkalmazott jogszabály eltérő értelmezését jelenti.²⁷ A Kúria nem találta megállapíthatónak az azonos jogkérdést, ahol a korábbi kúriai határozat indokolása csak hivatkozott az Szjt. 42. § (3) bekezdésére, de ahhoz nem fűzött hozzá külön magyarázatot, még általánosítható jogértelmezést sem adott azzal kapcsolatban. Ha a felülvizsgálattal támadott határozat nem tartalmaz jogértelmezést abban a jogkérdésben, amelyre a felülvizsgálatot kérő fél az engedélyezési okot alapítja, fel sem merülhet annak lehetősége, hogy a Kúria a saját közzétett határozatától való eltérést vizsgálja.²⁸

Ezen engedélyezési ok csak akkor alkalmazható, ha a Kúria közzétett határozatától tér el a jogerős döntés. Alacsonyabb fokú bíróságok, így védjegyügyekben a Fővárosi Ítéltábla határozataira ezért nem lehet alappal hivatkozni a felülvizsgálat engedélyezése érdekében.²⁹

A korábbi határozattal való eltérésre nem elég csupán általánosságban hivatkozni. Az egyik eseti döntésében erre vonatkozóan a Kúria részletes útmutatást adott, miszerint a „félnek egyértelműen azonosítható módon – az eltéréssel érintett határozatok ügyszámának pontos feltüntetésével – meg kell jelölnie, hogy a jogerős határozat álláspontja szerint melyik közzétett döntéstől tér el. Az eltérés megjelölésének konkrétan kell lennie, pontos jogértelmezésre vonatkozó álláspontnak kell ütköznie pontos jogértelmezésre vonatkozó állásponttal. Az engedélyezést kérő félnek be kell mutatnia azt a lényegi háttértényállást, a szükséges ügyazonosságot, ami az összehasonlítás alapfeltétele (Kúria Jpe. II.60.032/2022/5.). Ki kell továbbá munkálnia, hogy a támadott határozatot hozó bíróság

²⁵ Kúria Pfv.IV.20.012/2022/13. [31], Kúria Pfv.IV.20.014/2022/12. [29].

²⁶ Pp. 346. § (5) bekezdés.

²⁷ Kúria Pfv.IV.20.750/2022/2 [26], Kúria Pfv.IV.20.749/2022/2 [26].

²⁸ Kúria Pfv.IV.20.748/2022/2. [27]–[28], BH2021.165.

²⁹ Kúria Pfv.IV.20.775/2023/2 [17].

konkrétan melyik jogszabályi rendelkezésre vonatkozó mely jogértelmezést hol nem tartotta be, a felülvizsgálattal támadott határozat hol tért el jogkérdésben a Kúria közzétett jogértelmezésétől (Gfv.V.30.087/2023/2., Gfv.V.30.503/2022/2.).³⁰ Ebben az ügyben a kérelmező ugyan ismertette a BH2021.309 számát, azonban az ügy lényegi háttértényállását, a szükséges ügyszakosságot nem mutatta be. Ezért pontosan nem volt megállapítható, hogy e határozatnak mely indoka tért el jogkérdésben a jogerős végzéstől.

6. KONKLÚZIÓ

A fentiek alapján elmondható, hogy az új Pp. jelentős mértékben átalakította a kúriai felülvizsgálat lehetőségét. Azt megelőzően jogszabálysértésre hivatkozással nehézség nélkül felülvizsgálatért folyamodhattak a védjegyügyek peres felei. Ugyanis még a régi Pp. hatálya alatt – 2017. 12. 31-ig – a vagyoni jogi perket a törvény nem definiálta, és a joggyakorlat azt szűkítően értelmezte. Akkor is létezett ugyan a hárommillió forintot meg nem haladó vagyoni jogi perek vonatkozásában a felülvizsgálat kizártságát kimondó szabály,³¹ azonban akkor az iparjogvédelmi nemperes eljárásokat még nem sorolták ebbe a körbe. Az 1/2009. polgári jogegységi határozat utal rá, hogy az akkori bírói gyakorlat szerint vagyoni jogi pernek az a jogvita minősült, ahol a perben érvényesített követelés értéke pénzügyi összegben kifejezhető, ennél fogva pedig a kereset tárgya szükségképpen pénzkövetelés.³² Így azon ügyek – például az iparjogvédelmi nemperes eljárások –, amelyekben a pertárgyérték nem volt meghatározható, nem minősült vagyoni jogi pernek, és így a felülvizsgálati kizáró szabály sem volt alkalmazható.

Mivel ez előre nehezen kalkulálható ügyszeret generált a Kúria számára, az új Pp. 7. § 18. pontja akként definiálta a vagyoni jogi pert, hogy a pénzügyi összegben kifejezhető pertárgyérték mellett azt a peres igényt is vagyoni jogi pernek kell minősíteni, amely a fél vagyoni jogain alapul. A fentebb idézett kúriai döntések pedig azt támasztják alá – egyébként a védjegyek funkciójából következően helyesen –, hogy a védjegyügyek a felek vagyoni jogaihoz kapcsolódnak.

A vagyoni jogi per fogalmának ilyen irányú kiterjesztése jól láthatóan azt eredményezte, hogy védjegyügyekben az SZTNH döntésével szemben a kúriai felülvizsgálat szinte lehetlenné vált. Az eddigi példákon keresztül a kúriai gyakorlat kifejezetten szigorúan kezeli a felülvizsgálat engedélyezésének feltételeit, nota bene a PK-vélemény a Pp. törvényszövegénél szigorúbb követelményeket támaszt, és ezen feltételek együttes fennállása már viszonylag ritkán fordul elő a védjegyügyekben. A perbeli jogkérdések ugyanis tipikusan az abszolút kizáró okok fennállása, az összetéveszthetőség megítélése és esetlegesen más megszűnési vagy törlési okok értelmezése köré csoportosulnak. Ilyen értelemben a Kúria elé kerülő

³⁰ Kúria Pfv.IV.20.775/2023/2 [20].

³¹ A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 271. § (2) bekezdés.

³² Ezzel egyhangzóan lásd *Pribula László*: Hatásköri és illetékességi szabályok az új polgári perrendtartásban. Jogtudományi Közlöny, 72. évf. 6. sz., 2017, p. 262.

lehetséges jogkérdések köre az SZTNH döntésének megváltoztatása miatti védjegyügyekben viszonylag szűk, ez pedig azt eredményezi, hogy a korábban hivatkozott jogorvoslati funkció szerepét a felülvizsgálat már nem tudja betölteni, és a jogszabálysértő másodfokú döntéssel szemben – csupán amiatt, hogy jogszabálysértő – további rendkívüli jogorvoslatnak már nincs helye. Ez pedig ahhoz vezet, hogy a Fővárosi Ítélőtábla döntései egyre jobban felértékelődnek a védjegyügyekben történő jogértelmezés terén.

A felülvizsgálati lehetőség beszűkülésével érdemes lehet egy másik alternatívát is megvizsgálni. Az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény 27. § (1) bekezdése szerint az alaptörvény-ellenes bírói döntéssel szemben az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet alkotmányjogi panasszal fordulhat az Alkotmánybírósághoz, ha a döntés az Alaptörvényben biztosított jogát sérti, és az indítványozó a jogorvoslati lehetőségeit kimerítette, vagy azok nem állnak rendelkezésre. Utóbbi követelmény csak a rendes jogorvoslatot foglalja magában, rendkívüli jogorvoslatot – így a kúriai felülvizsgálatot – nem szükséges igénybe venni. Személyiségvédelmi ügyekben évek óta jól látható a tendencia, hogy a személyiségi jogok és az alkotmányos alapjogok közötti szoros korreláció miatt (tulajdonképpen az alapjogok egyik védelmi formája a polgári jogi személyiségvédelem) ezen ügyekben előszeretettel fordulnak a felek az Alkotmánybírósághoz, emiatt az alkotmányjogi panaszok tekintélyes része személyiségvédelmi tárgyú.

A hazai szakirodalom már többször is foglalkozott azzal, hogy a szellemi tulajdon-jogok, így köztük a védjegyek is, az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában és a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában is élvezik az alkotmányos értelemben vett tulajdonhoz való jog védelmét.³³ Így elképzelhető a jövőben egy olyan hangsúlyeltolódás, hogy a kúriai felülvizsgálat helyett a felek inkább az Alkotmánybíróságnál próbálják a jogsértőnek vélt jogerős döntésekkel szemben az igazukat keresni arra hivatkozással, hogy az adott védjegyügyben (és más iparjogvédelmi ügyben) hozott döntés az Alaptörvényben biztosított tulajdonhoz való jogot sérti. Ennek a megoldásnak is vannak azonban korlátai, mivel az alkotmányos tulajdonvédelem csak a már megszerzett védjegyekre terjed ki, a védjegybejelentésekre mint függő jogi helyzetben lévő jogokra nem.³⁴ Ezért a lajstromozási kérdésekben ez nem járható út, de megszűnésmegállapítási és törlési vagy egyéb lajstromvezetési ügyekben igen.

³³ Vida Sándor: Védjegybejelentés oltalma – emberi jogi eszközökkel? Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 9. (119.) évf. 3. sz., 2014. június; Keserű Barna Arnold: A szellemi tulajdon a fenntartható fejlődés szolgálatában I. A szellemi tulajdon-jogok hatása a fejlődésre. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 10. (120.) évf. 4. sz., 2015. augusztus; Keserű Barna Arnold: A fenntartható fejlődés hatása a szellemi tulajdon-védelem rendszerére. Dialóg Campus, Budapest, 2019, p. 92–100: <https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/handle/20.500.12944/14748>, 2024. 02. 04; Orosz Dzszenifer, Sonnevend Pál: A tulajdonhoz való jog, in Jakab András, Könczöl Miklós, Menyhárd Attila, Sulyok Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András): <http://ijoten.hu/szocikk/a-tulajdonhoz-valo-jog> (2023).

³⁴ 3115/2013. (VI.4.) AB határozat [34].

ÚJ ÁLTALÁNOS SZERZŐI JOGI KIVÉTEL A LÁTHATÁRON? PASTICHE AZ EURÓPAI BÍRÓSÁG ELŐTT

1. BEVEZETÉS

A hangmintázás a modern zenei kulturális önkifejezés egyik legmeghatározóbb formájává vált az elmúlt 40-50 évben. Számtalan amerikai jogvita² világított rá arra, hogy a „tudományok és hasznos művészetek továbbfejlesztését”³ célzó amerikai szerzői jogba is csak nehézségekkel (talán pontosabban: esetről-esetre) illeszthető be a sampling. Ennél is izgalmasabb kihívásokkal szembesülhettek az európai szerzői jogászok, mivel az európai rendszerekben a hangmintázás a vagyoni jogok mellett a személyhez fűződő jogok rostáján is könnyen fennakadhat. E bonyolult helyzet állatorvosi lova az 1999-ben indult, ám részben még napjainkban is folyamatban lévő,⁴ egyszerűen csak *Metall auf Metall* néven ismert jogvita.

¹ Egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem; címzetes egyetemi docens (dosentti), Turkui Egyetem; email: mezei.peter@szte.hu.

² A legfontosabbakat lásd: *Grand Upright Music Ltd. v. Warner Bros. Records Inc.*, 780 F. Supp. 182 (1991); *Campbell v. Acuff-Rose Music*, 510 U.S. 569 (1994) (habár ebben az ügyben a legfelsőbb bíróság a hangmintázás körülményét nem vette figyelembe a paródián nyugvó fair use-vizsgálat során); *James W. Newton v. Michael Diamond*, 388 F.3d 1189 (2004); *Bridgeport Music, Inc. v. Dimension Films*, 410 F.3d 792 (2005); *Tufamerica, Inc., v. WB Music Corp., et. al.*, 67 F.Supp.3d 590 (2014); *VMG Salsoul, LLC, v. Madonna Louise Ciccone, et. al.*, 824 F.3d 871 (2016); *Estate of James Oscar Smith, et ano., v. Cash Money Records, Inc., et al.*, 253 F.Supp.3d 737 (2017) aff'd 799 Fed.Appx. 36 (2020); *Osama Ahmed Fahmy v. Jay-Z, et al.*, 891 F.3d 823 (2018).

³ „The Congress shall have Power ... To promote the Progress of Science and useful Arts, by securing for limited Times to Authors and Inventors the exclusive Right to their respective Writings and Discoveries.” Lásd: Az Egyesült Államok Alkotmánya, I. cikk 8. bekezdés (8) pont.

⁴ Ahogy arra a jogvita talán legjobb ismerője, Frédéric Döhl felhívta a figyelmet, a jogvita kedvező lezárása mára mindkét fél számára elvi kérdéssé vált; békés úton ma már nem tűnik rendezhetőnek. Vö.: *Frédéric Döhl: On the New Significance of the Pastiche in Copyright Law*. In: *Berthold Over, Gesa zur Nieden* (szerk.): *Operatic Pasticcios in 18th Century Europe*. Transcript Verlag, Bielefeld, 2021, p. 213.

A per egyes szakaszairól magam is rendszeres jelleggel számot adtam.⁵ A legújabb fejlemények nyomon követése szinte kötelezőnek tűnik. Ennek részeként a hangmintázás terén vadonatúj impulzusok érkeztek a CDSM-irányelv⁶ elfogadásával. Az új irányelv 17. cikk (7) bekezdése, szakítva az Infosoc-irányelv⁷ addigi logikájával, kötelezően átültetendő kivételként határozza meg – legkevesebb az online tartalommegosztó szolgáltatók szolgáltatásait igénybe vevő végfelhasználók általi feltöltések világában – a „paródia, karikatúra és utánzás” eseteit.

A CDSM-irányelv átültetési határideje 2021 nyarán letelt, és ezt követően szinte „felforrta a levegő” a pastiche-kivétel körül. Az elmúlt alig több mint két évben több német bírósági eljárásban is felmerült – és két jogvitában megerősítést is nyert – a pastiche-kivétel alkalmazhatósága. Az egyik ilyen perben egy képzőművészeti alkotás antitematikus újrahasznosítása,⁸ a másikban pedig a már említett Metall auf Metall-hangfelvételtől történő hangmintázás képezte a jogvita tárgyát.⁹ Ez utóbbi ügyben a Német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (BGH) osztani látszott az alsóbb fokú bíróság álláspontját, miszerint a pastiche alkalmazható lehet.¹⁰ A BGH ugyanakkor arra is rávilágított a határozatában, hogy a pastiche

⁵ Mezei Péter: Digitális sampling és fájlcsere, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2010, p. 105–106; Mezei Péter: Digitális sampling az amerikai szerzői jogban – Sírba szálltok, „groove robbers”? Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 3. (113.) évf. 3. sz., 2008. június, p. 5–24; Békés Gergely, Mezei Péter: A sampling megítélése a magyar szerzői jogban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 5. (115.) évf. 6. sz., 2010. december, p. 5–32; Mezei Péter: Új utak a sampling megítélésében. Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies, 2017. 2. sz., p. 309–322; Péter Mezei: De Minimis and Artistic Freedom: Sampling on the Right Track? Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego / Jagiellonian University Intellectual Property Law Review, 2018. 1. sz., p. 56–67; Mezei Péter: Thou Shalt Sample! Pozitív változások a samplingelés amerikai gyakorlatában. Infokommunikáció és Jog, 2018. 2. sz., p. 47–53; Mezei Péter: Sampling az Európai Bíróság előtt – Szerzői jogok kontra művészeti szabadság. Európai Jog, 2019. 3. sz., p. 29–35; Péter Mezei: Thou Shalt (Not) Sample? New Drifts in the Ocean of Sampling. Zeitschrift für Geistiges Eigentum / Journal of Intellectual Property Law, 2019. 2. sz., p. 170–198; Péter Mezei: The Dimensions of the De Minimis Exception and Musical Sampling. Medien und Recht International, 2019. 2. sz., p. 48–51. A lengyel szaklapban, 2018-ban megjelent tanulmányomat az Európai Unió Bírósága előtt zajló előzetes döntéshozatali eljárás keretében az indítványt megfogalmazó Maciej Szpunar első főtanácsnok is idézte. Lásd: Pelham GmbH és társai kontra Ralf Hütter és Florian Schneider-Esleben, C-476/17. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, ECLI:EU:C:2018:1002, 44. lábjegyzet.

⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg.) PE/51/2019/REV/1, HL L 130., 2019.5.17., p. 92–125.

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról, OJ L 167, 22.6.2001, p. 10–19.

⁸ LG Berlin 2.11.2021 (15 O 551/19) – The Unknownable, Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht Rechtsprechungs-Report, 2022. 5. sz., p. 216–223.

⁹ OLG Hamburg 28.4.2022 (5 U 48/05) – Metall auf Metall III, Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2022. 16. sz., p. 1217–1225.

¹⁰ BGH 14.09.2023 (I ZR 74/22) – Metall auf Metall V. Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2023. 21. sz. p. 1531–1537.

fogalmi kereteit illetően látványos különbségek fedezhetők fel egyes európai uniós tagállamok jogszabályi előírásai és bírósági gyakorlata között.¹¹ Mindezekre tekintettel a BGH 2023. szeptember 14-én felfüggesztette az alapul fekvő eljárást, és az Európai Unió Bíróságához (EUB) fordult előzetes döntéshozatali eljárás keretében.

Az indítvány két érdemi kérdést tartalmaz. Egyrészt a BGH rákérdezett, hogy a pastiche olyan átfogó kivételnek tekinthető-e, amibe az eredeti művek vagy kapcsolódó teljesítmények bármely művészeti célú felhasználása beleérthető, ideértve a hangmintázást; avagy e tekintetben helye lehet-e a pastiche kereteit korlátozó olyan feltételek alkalmazásának, mint a humor, a stílusutánzás vagy a tiszteletadás („hommage”) megkövetelése. Másrészt arra vár választ a BGH, hogy az Infosoc-irányelv vonatkozó rendelkezésében olvasható „utáztat készítésének céljára” fordulat azt feltételezi-e, hogy a felhasználó szándékának kell-e kiterjednie a pastiche alkotására („kifejezés”), vagy elegendő az, hogy a pastiche-jelleg felismerhető azon személy számára, aki érzékeli a hivatkozott forrásművet, és képes a pastiche-üzenet intellektuális érzékelésére („benyomás”).

A jelen tanulmány a vonatkozó friss tagállami joggyakorlat és jogirodalom kritikus elemzése révén megvizsgálja, hogy egyrészt meddig terjednek a hirtelen megváltónak (vagy új általános szerzői jogi kivételnek) kikiáltott pastiche keretei, másrészt az uniós, a német és a magyar szerzői jog alapján milyen mértékben válhat lehetővé a hangmintázás a pastiche-kivétel útján, harmadrészt pedig hogy a magyar jogalkotó a leghatékonyabb módon ültette-e át a CDSM-irányelv vonatkozó részét.

Ennek megfelelően elsőként összegezzük a *The Unknowable-* és *Metall auf Metall*-ügyet és a pastiche témakörével kapcsolatosan kibontakozó jogirodalmi álláspontokat, majd áttekintjük, hogy mit is érthetünk pastiche alatt az uniós és a tagállami szerzői jog(ok)ban, ideértve a magyar – ugyancsak 2021 óta hatályos¹² – megoldást. Végül mindezek fényében „előreszaladunk” kicsit az időben, és fontolóra vesszük, hogy mi várható majd az EUB előtt a *Pelham II*-ügyben.

¹¹ E ponton a BGH „csupán” a francia modellt nevezi meg, ám konkrétan hivatkozik Frédéric Döhl kiemelkedő munkájára, amely a pastiche fogalmának európai szintű komparatív elemzését végezte el. Lásd: uo., 28. pont. Vö.: *Frédéric Döhl: Nach § 24 Abs. 1 UrhG: Zum Pastichebegriff im Kontext der anstehenden Neuauftellung der Spielregeln freier Benutzung*. UFITA – Archiv für Medienrecht und Medienwissenschaft, 2019. 1. sz., p. 19–41.

¹² Szjt. 34/A. § (1) bekezdés (b) pont.

2. A METALL AUF METALL-ÜGY ÉS A PASTICHE – NÉMET TAPASZTALATOK

2.1. Ismételts a tudás atyja... a Metall auf Metall-ügyről röviden

A magyar jogirodalom már viszonylag széles körben feldolgozta a Metall auf Metall-ügy 2021-et megelőző időszakra eső fejleményeit,¹³ mégis indokolt lehet nagyon röviden felidézni, hogyan fordulhatott elő az, hogy egy két másodperces hangminta felhasználása lassan negyed évszázados jogvitát generáljon. A per korai szakaszának (1999–2012) érdemi eredménye a hangmintázási gyakorlat szinte általános érvényű engedélyköteles magatartássá nyilvánítása volt. A BGH két határozatában¹⁴ is megállapította, hogy Moses Pelham producer jogsértést követett el. Különösen a 2012-es határozat érdemel figyelmet, amely egyrészt rögzítette, hogy a német jogban nincs helye a hangfelvétel-előállítók jogának terjedelmét korlátozó „de minimis” tételnek, vagyis akár a legkisebb terjedelmű részlet hangmintázása is engedélyköteles lehet. Másrészt úgy találta a BGH, hogy az UrhG¹⁵ 24. §-ában foglalt „freie Benutzung”,¹⁶ vagyis a forrásműre épülő, ám attól eltávolodó, átdolgozásnak nem minősülő inspiratív/transzformatív felhasználások gyűjtőkategóriája nem alkalmazható a hangmintázásra abban az esetben, ha a felhasználó maga is képes lenne a felhasznált zenei részletet előállítani. Mivel a BGH úgy találta, hogy két munkanap alatt bárki előállíthatta volna a Kraftwerk-dal két másodperces fémes hangzását, ezért Pelhamnek is így kellett volna tennie.

A BGH ítélete nem hozott megnyugvást, és az alperes a Német Szövetségi Alkotmánybírósághoz (BVerfG) fordult arra hivatkozással, hogy a BGH ítélete korlátozza a művészeti szabadságnak a német alaptörvény 5. cikk (3) bekezdés első mondatában foglalt alapját.

¹³ Az 5. lábjegyzetben foglalt irodalmon felül lásd: *Grad-Gyenge Anikó*: Zene átdolgozása a szerzői jogban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 107. évf. 3. sz., 2002. június, p. 17–28; *Munkácsi Péter*: Metall auf Metall Európában, avagy a sampling (újra)felfedezve? In: *Grad-Gyenge Anikó, Kabai Eszter, Menyhárd Attila* (szerk.): Liber Amicorum – Studia G. Faludi Dedicata. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, p. 299–319; *Paku Dorottya*: Digitális sampling a magyar és a német szerzői jogban – I. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 14. (124.) évf. 4. sz., 2019. augusztus, p. 74–108; *Paku Dorottya*: Digitális sampling a magyar és a német szerzői jogban – II. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 14. (124.) évf. 5. sz., 2019. október, p. 98–131; *Mencser Zita*: A sampling megítélése az Európai Unióban, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 17. (127.) évf. 2. sz., 2022. április, p. 7–43.

¹⁴ BGH 20.11.2008 (I ZR 112/06) – Metall auf Metall II, Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2009. 3–4. sz., p. 403–407; BGH 13.12.2012 (I ZR 182/11) – Metall auf Metall II, Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2013. 6. sz., p. 614–617.

¹⁵ Gesetz über Urheberrecht und Verwandte Schutzrechte vom 9. September 1965, BGBl I S. 1273.

¹⁶ E kifejezés a magyar terminológiába nehezen átültethető félreértések nélkül, ám hozzávetőlegesen „szabad használatnak” lehetne fordítani, ami azonban nem azonos a szabad felhasználások átfogó esetkörével. E vonatkozásban lásd részletesen: *Sönke Becker*: Parodie und Kommerz – Eine rechtsvergleichende Untersuchung des amerikanischen und deutschen Urheber- und Markenrechts. C.F. Müller, Heidelberg, 2004.

2016-os határozatában a BVerfG az indítványozóval értett egyet. Kifejtésre került, hogy a hangfelvétel-előállítói jogok nem eredményezhetnek monopoljogokat. Következésképp ha a hangmintázást eredendően jogsértésnek nyilvánítják a bíróságok, akkor az a művészeti szabadság alkotmányos jogát csorbíthatja. Ennek megfelelően egyrészt a hangfelvételek legkisebb részletei nem részesülhetnek alkotmányos védelemben; ezzel mintegy a BVerfG elismerte a de minimis-elv alkalmazhatóságát a német szerzői jogban. Másrészt a tény, hogy a felhasználó képes lett volna maga is előállítani a vitatott zenei hangzást, nem eredményezheti az alkotmányos védelem korlátozását. Nem tekinthető ugyanakkor a hangmintázás magától értetődően megengedettnek. A BVerfG szerint a felhasználó csak akkor érvelhet eredménnyel a művészeti szabadság alapjogával, ha a másodlagos mű új, kreatív kifejezést takar.¹⁷

Az alkotmánybíróági határozattal azonban a BGH nem értett teljes mértékben egyet,¹⁸ ezért előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezett az EUB előtt a hangmintázásnak a hangfelvétel-előállítók vagyoni jogaival való összefüggéseiről, az idézés kivételének sampling esetén történő alkalmazhatóságáról, valamint az UrhG 24. cikkében foglalt rendelkezések uniós joggal való összhangjáról.¹⁹

Szpunar főtanácsnok egyrészt azt indítványozta, hogy az EUB ne tekintse a de minimis-elvet az uniós szerzői jog részének; épp ellenkezőleg, a hangfelvétel-előállítók széles körű védelmet élveznek, amely kiterjedhet a legkisebb zenei részletek felhasználására is. Másrészt a német UrhG 24. §-a ellentétben áll az Infosoc-irányelvvel, mivel nem illeszthető be a kiemerítő jelleggel felsorolt korlátozások és kivételek közé, s így erre nem alapozhat védekezést az alperes. A főtanácsnok az idézés szabad felhasználási esetének hangmintázásra történő alkalmazhatóságát is elvetette. Végül a főtanácsnok BVerfG mérlegelésével homlokegyenest ellentétes álláspontot képviselve úgy érvelt, hogy alkotmányos alapjogok nem képezhetik a kodifikált szerzői és kapcsolódó jogok „külső” korlátaikat.²⁰

¹⁷ BVerfG 31.05.2016 (1 BvR 1585/13) – Zulässige Verwendung von Samples ohne Zustimmung des Tonträgerherstellers – Metall auf Metall. Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2016. 7. sz., p. 690–697. A határozatot illetően lásd: *Rupprecht Podszun*: Postmoderne Kreativität im Konflikt mit dem Urheberrechtsgesetz und die Annäherung an 'fair use' Besprechung zu BVerfG ZUM 2016, 626 – Sampling. Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht, 2016. 7. sz., p. 606–613; *Matthias Leistner*: Die „Metall auf Metall” – Entscheidung des BVerfG. Oder: Warum das Urheberrecht in Karlsruhe in guten Händen ist. Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2016. 8. sz., p. 772–777.

¹⁸ BGH 1.6.2017 (I ZR 115/16) – Rechtmäßigkeit von Samples: EUGH-Vorlage zur Übertragung kleinster Tonfetzen auf andere Tonträger ohne Zustimmung des berechtigten Tonträgerherstellers – Metall auf Metall III. GRUR International, 2017. 10. sz., p. 888–893. Az előterjesztést illetően lásd: *Bernd Justin Jütte, Henrike Maier*: A human right to sample – will the CJEU dance to the BGH-beat? Journal of Intellectual Property Law & Practice, 2017. 9. sz., p. 784–796.

¹⁹ A hat érdemi kérdés közül az elsőt és az utolsót egyben, a többi külön-külön válaszolta meg az EUB. A kérdéseket lásd: C-476/17. sz. Pelham GmbH és társai kontra Ralf Hütter és Florian Schneider-Esleben, ítélet, ECLI:EU:C:2019:624, 25. pont.

²⁰ Főtanácsnoki indítvány, C-476/17. sz. ügy, 94–95. pont.

Az EUB nagytanácsának 2019. július 29-i ítélete részben azonos álláspontot tükrözött a főtanácsnokéval. Egyrészt megállapítást nyert, hogy az UrhG 24. §-a nem egyeztethető össze az uniós korlátozások és kivételek kizárólagos listájával; vagyis a német jogalkotó köteles hatályon kívül helyezni ezt az előírást.²¹ Az EUB ezen álláspontját azonban érdemes kontextusában nézni. A Pelham-ítélet két másik előzetes döntéssel tudatosan egy időben került közzétételre. A *Funke Medien*-²² és a *Spiegel Online*-üggyel²³ együtt hagyományosan „szerzői jogi trilógiának” nevezett ítéletek a szerzői jogi (belső) és alapjogi (külső) korlátozások uniós elemzését adták – és vetették el.²⁴

Az EUB jóval „konstruktívabb” álláspontra helyezkedett a hangmintázást illetően, és bizonyos feltételek teljesülése esetén elfogadhatónak nyilvánította ezt a művészeti önkifejezési módot. E körülmények egyike szerint a szerzői vagy kapcsolódó jogosult kizárólag annyiban peresíthet valamely felhasználást, amennyiben a forrásmű „azonosítható” a másodlagos műben. Annak kifejtése azonban elmaradt az EUB részéről, hogy a nemzeti bíróságoknak miként kell megvizsgálniuk (és nekik vagy a feleknek bizonyítaniuk) az azonosíthatóság tényét.²⁵ Másrészt az EUB alkalmazhatónak találta az idézés kategóriáját a hangmintázásra, amennyiben a felhasználó „párbeszédet kezdeményez” a forrásművel.²⁶ Ez utóbbi gondolatával az EUB erősen kétséges szillogizmust fektetett le. Az utóbbi két feltétel „összeolvasva” ugyanis annyit tesz, hogy csak akkor fogadható el a sampling jogszerűnek, ha a másodlagos mű úgy lép művészi dialógusba a forrásművel, hogy mindeközben a forrás felismerhetetlen marad. E belső feszültség nehezen tűnik feloldhatónak a hangmintázás realitásai fényében.

Az EUB a fentiekén túl azonban nem vizsgálta a de minimis-elv alkalmazhatóságát, vagyis a kérdés a hangmintázás vonatkozásában eldöntetlen marad. Tény, hogy az azonosíthatóság

²¹ Ítélet, C-476/17. sz. ügy, 56–65. pont.

²² C-469/17. sz. *Funke Medien NRW GmbH* kontra *Bundesrepublik Deutschland*, ítélet, ECLI:EU:C:2019:623.

²³ C-516/17. sz. *Spiegel Online GmbH* kontra *Volker Beck*, ítélet, ECLI:EU:C:2019:625.

²⁴ A jogesetek hosszabb-rövidebb elemzését a magyar jogirodalomban lásd: *Lábody Péter*: Szerzői jogi „user-szabadságok” a globális tartalommegosztó platformokon. In *Medias Res*, 10. évf. 1. sz., 2021, p. 114; *Grad-Gyenge Anikó*: Szerzői jogi kivételek és korlátozások. In: *Jakab András, Könczöl Miklós, Menyhárd Attila, Sulyok Gábor* (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Szerzői jog és iparjogvédelem rovat, rovatszerkesztő: *Grad-Gyenge Anikó, Pogácsás Anett*) (<http://ijoten.hu/szocikk/szerzoijogi-kivetelek-es-korlatozasok>) (2023) [35]–[36].

²⁵ A probléma elemzését lásd részben itt: *Mezei Péter, Békés Gergely*: Eredetiség és azonosíthatóság. In: *Grad-Gyenge, Kabay, Menyhárd*: i. m. (13), p. 23–47.

²⁶ Ítélet, case C-476/17, 71. pont. Ismert olyan álláspont, miszerint a hangmintázás csak annyiban fogadható el zenei idézőként, ha a felhasználó nem csak a forrásművel (vagy alkotójával), de magával az előadóval/előadóval, sőt a hangfelvétellel/hangfelvétel-előállítóval is dialógust kezdeményez. Lásd: *Grzegorz Mania*: Legal Scenarios for Borrowing in Electronic Music. *Santander Art and Culture Law Review*, 2022. 2. sz., p. 294–295.

koncepcióján keresztül vizsgálva érvelhetünk amellett is, hogy a minél kisebb terjedelmű felhasználások csekély eséllyel válnak azonosíthatóvá. A zenei hangmintázások gyakorlatának fényében azonban ez a megállapítás nehezen tartható. A felhasznált hangminták ugyanis hagyományosan a forrásművek legismertebb/legfőbb részéből (például nyitódallam, refrén) kerülnek ki. Az EUB előzetes döntésében foglalt észrevételeket végül a BGH 2020. április 30-ai határozatában alkalmazta a *Metall auf Metall*-ügyre.²⁷

A fentiekben tudatosan került kiemelésre az EUB és a BGH ítéleteinek dátuma. 2019-ben ugyanis elfogadásra került a CDSM-irányelv, amelynek átültetésén a német jogalkotó már gőzerővel dolgozott 2020-ban. Annak köszönhetően pedig, hogy kimondásra került az UrhG 24. § uniós nonkonformitása, másrészt az is világossá vált, hogy a paródia-, karikatúra- és pastiche-kivételeket a tagállamok kötelesek átültetni – legalább a platformgazdaság világára nézve – a nemzeti joganyagba, új kihívás körvonalazódott a *Metall auf Metall*-ügyben.

2.2. A CDSM-irányelv és a kötelező pastiche-kivétel

A fentiekben vázolt jogvitától teljesen független alapokon, a Juncker-bizottság mandátuma alatt kidolgozásra és elfogadásra került az uniós szerzői jogi reformcsomag; ennek részeként pedig a CDSM-irányelv. Az irányelv sok más rendelkezés mellett részletesen rendezni kívánta az online tartalommegosztó szolgáltatók (az angol terminológiának megfelelően: OCSSP-k) oldalairól elérhető (tárolt és megosztott), ám a végfelhasználók által feltöltött tartalmakért fennálló felelősségét. A hagyományosan csak „17. cikk” néven ismert szabály-

²⁷ BGH 30.04.2020 (I ZR 115/16) – *Metall auf Metall IV*. Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2020. 8. sz., p. 843–852. A jogvita ezen „utolsó”, EUB és BGH előtti szakaszát illetően lásd legalaposabban: *Frédéric Döhl*: Systemwechsel – Vom Gebot des Verblässens zum Gebot der Interaktion. Kunstspezifische Betrachtung des Bearbeitungsrechts nach den Urteilen von EuGH (C-476/17) und BGH (I ZR 115/16) in Sachen *Metall auf Metall*. UFITA – Archiv für Medienrecht und Medienwissenschaft, 2020. 1. sz., p. 236–283; *Bernd Justin Jütte, João Pedro Quintais*: The Pelham Chronicles: sampling, copyright and fundamental rights. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 2021. 3. sz., p. 213–225; *Lucie Antoine*: Der Monismus des deutschen Urheberrechts und die unionsrechtlichen Verwertungsrechte – ein gordischer Knoten? *Zeitschrift für Geistiges Eigentum / Journal of Intellectual Property Law*, 2023. 4. sz., p. 396–397.

anyag olyan fokozatos/lépcsőzetes előírásokat tartalmaz, amelyek végső célja az online tartalomfogyasztás monetizálása, illetve a jogsértő tartalmak eltávolítása.²⁸

Ennek a szabálycsomagnak a részét képezi néhány, a végfelhasználók véleménynyilvánítási szabadságát biztosító rendelkezés is. Ezek közül a jelen tanulmány szempontjából kiemelkedő jelentőséggel a 17. cikk (7) bekezdés 2. mondata bír, amely kötelezővé tette az idézés, kritika, ismertetés, karikatúra, paródia és utáncat (pastiche) nemzeti átültetését – amennyiben erre eddig nem került sor – és azok kötelező alkalmazását az OCSSP-k szolgáltatásaival összefüggésben.

²⁸ A nemzetközi jogirodalomból lásd például: *Felix Daum*: Verantwortlichkeit von Online-Portalen nach Art 17 DSM-RL (Teil I). Medien und Recht, 2019. 5. sz., p. 229–234; *Felix Daum*: Verantwortlichkeit von Online-Portalen nach Art 17 DSM-RL (Teil II). Medien und Recht, 2019. 6. sz., p. 283–291; *Timm Pravemann*: Art. 17 der Richtlinie zum Urheberrecht im digitalen Binnenmarkt – Eine Analyse der neuen europäischen Haftungsregelung für Diensteanbieter für das Teilen von Online-Inhalten. Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2019. 8. sz., p. 783–788; *Martin Senfleben*: Bermuda Triangle – Licensing, Filtering and Privileging User-Generated Content Under the New Directive on Copyright in the Digital Single Market. European Intellectual Property Review, 2019. 8. sz., p. 480–490; European Copyright Society: Comment of the European Copyright Society on Selected Aspects of Implementing Article 17 of the Directive on Copyright in the Digital Single Market Into National Law. JIPITEC – Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law, 2020. 2. sz., p. 115–131; *Axel Metzger, Martin Senfleben*: Understanding Article 17 of the EU Directive on Copyright in the Digital Single Market – Central Features of the New Regulatory Approach to Online Content-Sharing Platforms. Journal of Copyright Society U.S.A., 2020, p. 279–312; *Benjamin Raue, Martin Steinebach*: Uploadfilter – Funktionsweisen, Einsatzmöglichkeiten und Parametrisierung. Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht, 2020. 5. sz., p. 355–364; *Gerhard Wagner*: Haftung von Plattformen für Rechtsverletzungen (Teil 2). Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2020 5. sz., p. 447–457; *Jan Bernd Nordemann, Julian Waiblinger*: Art. 17 DSM-RL – Spannungsverhältnis zum bisherigen Recht? Zur systematischen Einordnung von Art. 17 DSM-RL. Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2020. 6. sz., p. 569–576; ALAI: Second Opinion on certain aspects of the implementation of Article 17 of Directive (EU) 2019/790 of 17 April 2019 on copyright and related rights in the digital single market, 2020. szeptember 18. (https://www.alai.org/en/assets/files/resolutions/200918-second-opinion-article-17-dsm_draft_en.pdf); *Sebastian F. Schwemer*: Article 17 at the intersection of EU Copyright Law and Platform Regulation. Nordisk Immateriellt Rättsskydd, 2020. 3. sz., p. 409–431; *Martin Senfleben, Christina Angelopoulos*: The Odyssey of the Prohibition on General Monitoring Obligations on the Way to the Digital Services Act: Between Article 15 of the E-Commerce Directive and Article 17 of the Directive on Copyright in the Digital Single Market, 2020, p. 1–34. (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3717022); *Martin Husovec, João Pedro Quintais*: How to License Article 17? Exploring the Implementation Options for the New EU Rules on Content-Sharing Platforms under the Copyright in the Digital Single Market Directive. GRUR International, 2021. 4. sz., p. 325–348; *Zoi Krokida*: Supervising The Gatekeepers? An Alternative EU Framework for the Liability Of Internet Intermediaries' for Copyright Infringement. Intellectual Property Quarterly, 2022. 2. sz., p. 62–79. A magyar jogirodalomból lásd: *Lábody*: i. m. (24), p. 102–127; *Lábody Péter*: Algoritmikus szűrőmechanizmusok a szerzői jogok védelmében. In: *Török Bernát, Zódi Zsolt* (szerk.): A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021, p. 279–303; *Harkai István, Mezei Péter*: Szerzői jogi flexibilitások végfelhasználó szerződések fényében. FORUM: Acta Juridica et Politica, 2021. 3. sz., p. 137–145; *Harkai István, Mezei Péter*: Végfelhasználói flexibilitások és platformfelelősség a CDSM-irányelv fényében. In: *Török Bernát, Zódi Zsolt* (szerk.): Az internetes platformok kora. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022, p. 109–127; *Mezei Péter, Lábody Péter*: Több jogdíj, kevesebb vélemény? – Irányváltás az online tartalommegosztó-szolgáltatók szerzői jogi felelősségében. Fundamentum, 2022. 3. sz., p. 17–26.

A 17. cikk (7) bekezdés nemzeti átültetési tapasztalatai rendkívül vegyesek. Egy kifejezetten erre fókuszáló nemzetközi összehasonlító kutatás részeként megállapítást nyert, hogy az uniós tagállamok a kapcsolódó előírást többnyire „defenzív” jelleggel, jobbra szó szerint ültették át.²⁹ Ugyanakkor speciális megoldások is ismertek. A magyar jogalkotó például általános jelleggel ültette át a „paródia-kivételt”, vagyis az OCSSP-k szolgáltatásain felül bármely, akár offline jogi környezetre kiterjedően is.³⁰

Részen hasonlóképp járt el a német jogalkotó is. Németországban az UrhG 24. §-ának egyidejű hatályon kívül helyezésével módosításra került az átdolgozásokra vonatkozó 23. §,³¹ és ezzel párhuzamosan beiktatásra került az új, általános hatókörű (offline és online környezetben egyaránt alkalmazandó) szabad felhasználási esetkör az 51a. §-ban. A két jogszabályhely közötti érdemi különbség a forrás- és másodlagos mű közötti kapcsolatban rejlik: amennyiben a másodlagos mű kellő távolságot tart a forrásműtől, úgy potenciálisan a 23. § alapján ítéltető meg (vagyis „nem engedélyköteles átdolgozást” jelent). E rendelkezés tehát a vagyoni jog „belső korlátozását” adja. Amennyiben ez a távolságtartás nem figyelhető meg, akkor a felhasználás csak akkor nem engedélyköteles, ha beilleszthető valamely szabad felhasználási eset keretei közé. Ilyen lehet az UrhG 51. § szerinti idézés vagy az 51a. § szerinti paródia, karikatúra vagy pastiche.³² A német jogalkotói indokolás szerint a pastiche

²⁹ João Pedro Quintais, Péter Mezei, István Harkai, João Vieira Magalhães, Christian Katzenbach, Sebastian Felix Schwemer, Thomas Riis: Copyright Content Moderation in the EU: An Interdisciplinary Mapping Analysis. P. 181–184. (<https://ssrn.com/abstract=4210278>).

³⁰ Szjt. 34/A. § (1) bekezdés b) pont.

³¹ Az UrhG új 23. §-a alapján nem tekinthető átdolgozásnak vagy átalakításnak („Bearbeitung und Umgestaltung”) az olyan felhasználás, ahol a másodlagos mű kellő távolságot tart az eredeti műtől (ideértve a zenei melódiákat is). Az ún. „Verblässensformel” alkalmazását illetően lásd: Ansgar Ohly: Urheberrecht im digitalen Binnenmarkt – Die Urheberrechtsnovelle 2021 im Überblick. Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht, 2021. 10. sz., p. 746–747.

³² Az eredeti és az új német jogszabályi rendelkezések szisztematikus elemzését lásd: Malte Stieper: Die Umsetzung von Art. 17 VII DSM-RL in deutsches Recht (Teil 1). Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2020. 7. sz., p. 699–708; Anne Lauber-Rönsberg: Reform des Bearbeitungsrechts und neue Schrankenregelung für Parodien. Karikaturen und Pastiche, Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht, 2020. 10. sz., p. 733–740; Frédéric Döhl: Das neue Bearbeitungsrechtsregime, kunstspezifisch betrachtet. Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht, 2020. 10. sz., p. 740–750; Frédéric Döhl: Pastiche zwischen Generalklausel und Auffangtatbestand – Zur neuen Pastichebeschränke im Referentenentwurf des BMJV v. 13.10.2020 für ein Gesetz zur Anpassung des Urheberrechts an die Erfordernisse des digitalen Binnenmarktes. Zeitschrift für Geistiges Eigentum / Journal of Intellectual Property Law, 2020. 4. sz., p. 380–442; Ohly: i. m. (31), p. 747; Haimo Schack: Schutzgegenstand, „Ausnahmen oder Beschränkungen” des Urheberrechts. Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2021. 7. sz., p. 905–907; Benjamin Raue: Der schleichende Tod des Bearbeitungsrecht – Vervielfältigung, Bearbeitung, Pastiche und freie Benutzung im neuen Urheberrecht. Archiv für Presserecht, 2022. 1. sz., p. 1–10; Christian Stütze, Susan Bischoff: Pastiche – „Sleeping Beauty” oder zukunftsstaurlicher Safe Harbor für künstlerische Werkübernahmen? Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht, 2022. 10. sz., p. 688–690; Malte Stieper: Es ist nich alles Kunst, was glänzt – Versuch einer Eingrenzung des Pastichebegriffs in § 51a UrhG. Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2023. 23. sz., p. 1660–1661; Moritz Finke: Urheberrechtliche Zulässigkeit der Nutzung des Outputs einer Künstlichen Intelligenz. Zeitschrift für Geistiges Eigentum / Journal of Intellectual Property Law, 2023. 4. sz., p. 429–433 és 436–442.

felöllelheti a remixeket, a mémeket, a gifanimációkat, a mash-upokat, a fan art és fan fiction tartalmakat vagy a samplinget.³³

2.3. Pastiche a német jogban

Nagyon rövid időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az UrhG legújabb rendelkezései a fókuszba kerüljenek. Eltekintve két másik, a témakört csak részben érintő ítélettől,³⁴ két olyan jogvita bemutatása tűnik indokoltnak, amelyek meghatározó jelentőséggel bírnak a pastiche német és – azon túl immár – uniós szerzői jogi jövője szempontjából.

Időben elsőként a berlini tartományi bíróság hozott döntést a *The Unknownable* névre hallgató ügyben, előbb 2019-ben, gyorsított eljárás keretében,³⁵ majd 2021 végén teljes tárgyalást követően.

A jogvita tárgyát egy angol konceptuális művész *Scorched Earth* (Felperzselt föld) című, giccsbe hajló, lávafolyamokat, felcsapó gőzfelhőket és egy ezek fölé magasodó, azokkal dacoló fát ábrázoló alkotásának az átalakító felhasználása képezte. A másodlagos mű gyakorlatilag az eredeti alkotás egészét felhasználta, azonban mindezt oly módon, hogy azt háttérképként alkalmazta, az előtérbe pedig egy fakorlátos teraszt, a korlátra támaszkodó, idősödő, a tájat görnyedten figyelő meztelen alakot, továbbá a kép jobb alsó sarkába egy felnagyított madarat, bal alsó felébe (az akt lábaihoz) egy fonott széket, bal felső sarkába pedig egy gótikus templomot helyezett. Ily módon a terasz fakorlítja és egy fa tartóoszlop alkalmazása révén az alkotó a képet két, illetve négy nagy részre osztotta. A bal oldal – ahol a templom és az idős hölgy aktja látható – a „múlt”, a jobb felső sarokba kerülő, az eredeti képről hozott virágzó cseresznyefa, illetve a jobb alsó részen látható színes madár inkább a pozitív üzenetet tükröző „jövő”.

A gyorsított eljárás és a rendes tárgyalás során egyaránt megállapítást nyert az antitematikus kollázs jogszerűsége. Az eljáró tanácsok a két mű közötti világos kapcsolódás ellenére elfogadták az alperesnek a forrásműtől való eltávolodásra (elhalványodásra) alapított, a módosított üzenetben rejlő sajátosságokkal kapcsolatos védekezését. A 2021-es ítélet mind-

³³ „Zitierende, imitierende und anlehrende Kulturtechniken sind ein prägendes Element der Intertextualität und des zeitgemäßen kulturellen Schaffens und der Kommunikation im 'Social Web'. Hierbei ist insbesondere an Praktiken wie Remix, Meme, GIF, Mashup, Fan Art, Fan Fiction oder Sampling zu denken”. Lásd: Gesetzesbegründung BT-Drs. 19/27426, p. 91 (<https://dserver.bundestag.de/btd/19/274/1927426.pdf>).

³⁴ Ezen ítéletek vonatkozásában lásd *Nils Peters*: Das Pastiche – erste Gehschritte zur neuen Freiheit? Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2022. 20. sz., p. 1487–1488.

³⁵ LG Berlin 23.04.2019 (15 O 102/19) – Urheberrechtliche Zulässigkeit eines Bildzitates in einem Gemälde, Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht Rechtsprechungssammlung, 2019, 59879. A döntést másodfokon helybenhagyták. Lásd: Kammergericht 30.10.2019 (24 U 66/19) – Grenzen des (Bild)Zitatrechts und der Parodieschranke. Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht Rechtsprechungssammlung, 2019, 59878.

ezt kiegészítette azzal, hogy az ilyen típusú tevékenység beilleszthető a frissen beiktatott pastiche-kivétel keretei közé.³⁶

A másik német jogvita, amelyben a pastiche fogalma kulcsszerephez jutott, a *Metall auf Metall*-ügy volt. Az EUB korábbi döntése nyomán az alapul fekvő jogvitában a hangfelvétel-előállítóknak kedvező(bb) ítéletet hozott a BGH. A CDSM-irányelv átültetése után azonban az a kérdés merült fel, hogy alkalmazható-e a pastiche-kivétel – mint arra a német jogalkotó is próbált utalni – a hangmintázás gyakorlatára. Az e kérdést megvizsgáló OLG Hamburg 2022-ben pozitív választ adott.³⁷ Az eljáró tanács egyrészt úgy találta, hogy a pastiche nem csupán a stílus utánzását teszi lehetővé, hanem a jogvédett művek felismerhető „átvételt” is, amely a művészeti szabadság alapjogán nyugszik.³⁸ Másrészt a pastiche-ként való minősítésnek nem feltétele, hogy a másodlagos kifejezés egyéni, eredeti művet eredményezzen.³⁹ Harmadrészt a felhasználás jogszerűsége nem függ a felhasználó konkrét céljától – pontosabban nem feltétel e cél világos kifejezésre juttatása; sokkal inkább releváns, hogy a pastiche jelleg felismerhető legyen mindazok számára, akik az eredeti alkotást ismerték, és az utánzás tényét képesek megérteni.⁴⁰ Negyedrészt a pastiche jogszerűségét nem zárja ki, hogy a felhasználásra az eredetitől teljesen eltérő stílus keretei között került sor.⁴¹ Mindezekon felül az OLG Hamburg úgy látta, hogy a háromlépcsős teszt feltételei is teljesültek a konkrét felhasználás keretében: így az egy minőségi és mennyiségi értelemben is csekély, szűk tevékenységet takar, amely nem befolyásolta az eredeti hangfelvétel rendes felhasználását, és – többek között a két érintett hangfelvétel elkészítése között eltelt húsz évről is tekintettel – nem sérültek a jogosultak egyéb jogos érdekei sem.⁴²

Az OLG Hamburg döntésével szemben a jogosultak fellebbezést nyújtottak be, így az akta ismét a BGH asztalán landolt. A BGH azonban ítélet – és a pastiche fogalmának német jog szerinti meghatározása – helyett a 2023. szeptember 14-ei határozatában előzetes döntéshozatali kérelmet terjesztett az EUB elé azt tisztázandó, hogy az érintett hangmintázás beilleszthető-e a pastiche európai szerzői jogi keretei közé.

³⁶ A 2021-es ítélet elemzését lásd: *Peters*: i. m. (34), p. 1484–1485; *Susan Bischoff*: The dawn of pastiche: First decision on new German copyright exception. Kluwer Copyright Blog, 2023. június 7. (<https://copyrightblog.kluweriplaw.com/2023/06/07/the-dawn-of-pastiche-first-decision-on-new-german-copyright-exception/>); *Susanne Holotiuik*: Veröffentlichungsaspekte der Karikatur-, Parodie- und Pastiche-Schranke. Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht, 2023. 4. sz., p. 256–257.

³⁷ A bírósági döntés nem csak amiatt lehet érdekes az olvasó számára. Az OLG Hamburg ugyanis azt is megállapította – mondhatnánk némiképp megkésve –, hogy a Moses Pelham által felhasznált hangminta nem tekinthető a *Metall auf Metall*-felvétel „melódiájának”. Vö.: *Metall auf Metall* III, 58. pont, p. 1218. Ez a megállapítás azért rendkívül érdekes, mert az eljárás korábbi szakaszában a BGH határozottan erre az álláspontra helyezkedett, még ha sokak számára – köztük a jelen tanulmány szerzőjének is – átlagos szemlélőként ez az álláspont nehezen tűnt elfogadhatónak.

³⁸ *Metall auf Metall* III, 70–71. pont, p. 1220.

³⁹ *Metall auf Metall* III, 72. pont, p. 1220–1221.

⁴⁰ *Metall auf Metall* III, 74. pont, p. 1221.

⁴¹ *Metall auf Metall* III, 76. pont, p. 1221.

⁴² *Metall auf Metall* III, 77–83. pont, p. 1222–1223. Az ítélet elemzését lásd: *Peters*: i. m. (34), p. 1485–1487.

Némileg árnyaltabban a BGH – reflektálva az OLG Hamburg ítéletének pozitív álláspontjára – egyrészt köntőrfalazás nélkül rákérdezett, hogy a pastiche olyan átfogó („*Auffangtatbestand*”, vagy az angol terminológia szerint „*catch-all*”) kivételnek tekinthető-e, amibe az eredeti művek vagy kapcsolódó teljesítmények bármely művészeti célú felhasználása beilleszthető, ideértve a hangmintázást; illetve hogy e tekintetben elvárható-e a pastiche kereteit korlátozó olyan feltételek előírása, mint a humor, a stílusutánzás vagy a tiszteletadás.⁴³ A BGH második kérdésével annak megfontolását kérte az EUB-tól, hogy az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés (k) pontjában olvasható „pastiche céljából” kifejezés feltételezi-e azt, hogy a felhasználó szándékának ki kell terjednie a pastiche megalkotására, vagy elegendő az, hogy a pastiche jelleg felismerhető azon személy számára, aki érzékeli a hivatkozott forrásművet, és képes a pastiche-üzenet intellektuális érzékelésére.⁴⁴ Más szóval a művész szerinti „kifejezés” vagy a közönségre gyakorolt „benyomás” határozza meg a jogvita eldöntését.⁴⁵ Ez utóbbi gondolat a BGH saját, a *Deckmyn*-ügyet követően a paródia német jog szerinti megítélése tárgyában hozott legfontosabb döntéséből⁴⁶ ered. A kérdés ily módon történő feltétele végső soron egyrészt ezen elképzelés uniós szintű elfogadhatóságának, másrészt e paródia tárgyában megfogalmazott kitételnek a pastiche esetkörüre való alkalmazhatóságának megítélésére irányul.⁴⁷

3. GONDOLATOK A PASTICHE (UNIÓS SZERZŐI JOGI) FOGALMÁRÓL

Annak köszönhetően, hogy a BGH az EUB-re bízta annak meghatározását, hogy mi(k) képezi(k) a pastiche fogalmának részét, illetve annak átgondolását, hogy a hangmintázás beilleszthető-e a pastiche fogalmi keretei közé, gyakorlatilag biztosra vehető, hogy az EUB

⁴³ Metall auf Metall V, 23–40. pont, p. 1533–1535. Az első kérdés terminológiai bizonytalanságaira Viktoria Kraetzig hívta fel a figyelmet. Hangsúlyozta ugyanis, hogy miközben a BGH a „Schränken” kifejezést használta a kérdésfeltevés során, addig az Infosoc-irányelv hivatalos német fordítása az „Ausnahmen” és a „Beschränkungen” szót alkalmazza a kivételekre és korlátozásokra. Másrészt Kraetzig szerint a német jogban sajátos tartalommal bíró „Auffangtatbeständen” kifejezés az EUB hivatalos nyelvén, a franciában, nem bír különös jelentéssel. Vö.: Viktoria Kraetzig: Pastiche als Fair Use? Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht, 2024. 1. sz., p. 3.

⁴⁴ Metall auf Metall V, 41–42. pont, p. 1535.

⁴⁵ Metall auf Metall V (Anmerkung von Ansgar Ohly), p. 1537; Kraetzig: i. m. (43), p. 3.

⁴⁶ BGH 28.07.2016 (I ZR 9/15) – Unionsrechtlicher Begriff der Parodie im Rahmen der reinen Bildbearbeitung – auf fett getrimmt. Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, 2016. 1. sz., 33. pont, p. 1160–1161. Az ítéletet illetően lásd: Jan Bernd Nordemann, Viktoria Kraetzig: The German Bundesgerichtshof changes its concept of parody following CJEU Deckmyn v. Vrijheidsfonds/Vandersteen. Kluwer Copyright Blog, 2016. november 3. (<https://copyrightblog.kluweriplaw.com/2016/11/03/the-german-bundesgerichtshof-changes-its-concept-of-parody-following-cjeu-deckmyn-v-vrijheidsfonds-vandersteen/>).

⁴⁷ Az előterjesztést illetően lásd: Mirko Briß: BREAKING: BGH asks CJEU for clarification of ‘pastiche’. IPKat, 2023. szeptember 14. (<https://ipkitten.blogspot.com/2023/09/guest-post-breaking-bgh-asks-cjeu-for.html>); Eleonora Rosati: Pelham II: ‘Parody’ as an all-encompassing term for ‘pastiche’ and ‘caricature’ too? IPKat, 2023. szeptember 14. (<https://ipkitten.blogspot.com/2023/09/pelham-ii-parody-as-all-encompassing.html>); Stieper: i. m. (32, 2023), p. 1664–1665.

az uniós szerzői jog új, önálló fogalmát fogja meghatározni. Az EU-jog önálló fogalmainak a vizsgálatakor az EUB „állandó ítélkezési gyakorlata értelmében e kifejezés jelentésének és tartalmának meghatározása érdekében az általános nyelvhasználatban elfogadott szokásos jelentését kell alapul venni, figyelembe véve azon szöveggörnyezetet, amelyben e kifejezést használják, és azon szabályozás célkitűzéseit, amelynek e kifejezés részét képezi”.⁴⁸ A jelen fejezet célja ezért az, hogy megvizsgálja a hivatkozott körülményeket, és hogy összefoglalja ezek várható megítélését a *Pelham II*-ügyben.

3.1. A pastiche előtörténete

A pastiche fogalmának megértését segítheti a fogalom művészettörténeti jelentésének megismerése. E téren számos nagyhatású munka született napjainkig általában véve⁴⁹ és a szerzői jog világában.⁵⁰ E források áttanulmányozása révén arra a némileg kellemetlen megállapításra juthatunk azonban, hogy nincs egységes művészettörténeti magdefiníciója a pastiche-nak. Következésképp nagyban függ e fogalom meghatározása és értelmezése az ezt elvégző konkrét országtól.

Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy ne lenne a pastiche fogalma némiképp szűkíthető. E tekintetben kiemelkedő jelentőségű Eberhard Ortland 2022-es tanulmánya, amelyből többek között a pastiche etimológiai fejlődése ismerhető meg részletesen. Eszerint e kifejezés francia és olasz földön jelent meg, és tett szert legalább nyolc,⁵¹ részben átfedést mutató jelentéstartalomra az idők folyamán.

Legkorábban a 16. században használták a pastiche-t a művészi igényességű anyagok (műkövek) előállítására [1]; valamint régi/antik építőelemek rekombinatív, díszítési célú felhasználására [2].⁵² A korai 17. században jelent meg a képzőművészeti utánpótlás jelen-

⁴⁸ C-201/13. sz. Johan Deckmyn és Vrijheidsfonds VZW kontra Helena Vandersteen és társai, ítélet, ECLI:EU:C:2014:2132, 19. pont. Az ítélet vonatkozásában lásd: *Sabine Jacques*: Are national courts required to have an (exceptional) European sense of humour? *European Intellectual Property Review*, 2015. 3. sz., p. 134–137; *Julien Cabay, Maxime Lambrecht*: Remix prohibited: how rigid EU copyright laws inhibit creativity. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 2015. 5. sz., p. 370–371; *Emily Hudson*: The pastiche exception in copyright law: a case of mashed-up drafting? *Intellectual Property Quarterly*, 2017. 4. sz., p. 354–361; *Ujhelyi Dávid*: A politikai paródia célját szolgáló felhasználások szerzői jogi megítélése. In *Medias Res*, 2022. 1. sz., p. 51–54; *Tatiana Eleni Synodinou*: Parody as a form of freedom of expression in European Copyright Law: evolutions and perspectives. *RIDA – Revue Internationale du Droit D'Auteur*, 2022. 4. sz., p. 3–27.

⁴⁹ Lásd különösen: *Ingeborg Hoesterey*: *Pastiche: Cultural Memory in Art, Film, Literature*. Indiana University Press, Bloomington – Indianapolis, 2001; *Richard Dyer*: *Pastiche*. Routledge, London – New York, 2006.

⁵⁰ Például *Hudson*: i. m. (48), p. 348–351; *Florian Pötzlberger*: *Pastiche 2.0: Remixing im Lichte des Unionrechts – Zu § 24 UrhG und Art. 5 III Buchst. Infosoc-RL im Kontext der „Metall auf Metall“-Rechtsprechung*. *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht*, 2018. 7. sz., p. 677–678; *Stützle, Bischoff*: i. m. (32), p. 690–691.

⁵¹ *Dyer* tizenkét eltérő jelentéstartalomról beszél. Lásd: *Dyer*: i. m. (49), p. 7–9.

⁵² *Eberhard Ortland*: *Pastiche im europäischen Sprachgebrauch und im Urheberrecht*. *Zeitschrift für Geistiges Eigentum / Journal of Intellectual Property Law*, 2022. 1. sz., p. 17.

téstartalom, amely többnyire a festmények karakterisztikus motívumainak és stíluslemeinek gunyoros/pejoratív utánpéztését (alkalmasint hamisítását, plagizálását) takarta [3].⁵³ A 18. században vált észlelhetővé a kevert/vegyes kompozíció („mélange” és „composition méléé”) jelentéstartalom, amely eredetileg a festmények, utóbb már a zenei, szöveges és építészeti alkotásokra is kiterjedt [4].⁵⁴ Ugyancsak a 18. századra tehető a pastiche zenei/színházi használatának („pasticcio opera”) aranykora, amely az ismert kompozíciók „másodkézből” történő, rekombinatív felhasználását takarta [5].⁵⁵ A kései 18. században jelent meg az irodalmi stílusutánpéztés jelentésszféra, amely egészen a 20. századig részét képezte a „stílusgyakorlásnak” és az iskolai oktatásnak [6].⁵⁶ Végül a 19. században bontakozott ki két további jelentéstartalom: egyrészt a szatirikus-kritikus, kikarikírozó-eltúlzó jellegű, összességében a paródiához és a karikatúrához közelítő pastiche [7]; valamint a letűnt korok alkotásainak anakronisztikus utánpéztése [8].⁵⁷

A fenti nyolc francia és olasz⁵⁸ jelentéstartalom *egy dolgot világossá tesz: semmi sem világos a pastiche fogalmát illetően*. Így különösen

- a pastiche számos jelentéstartalma a forrásmű utánpéztésére épül, ám gyakori a kreatív, új mű alkotását feltételező magatartás is;
- egyes esetekben a forrásmű hírnevének plagizáló meglovasításáról, más esetekben művészi tiszteletadás kifejezéséről beszélhetünk;
- alkalmasint elvart a humoros, kritikus, szatirikus stb. kifejezés megjelenítése, máskor ez nem alkotóeleme a fogalomnak;
- a konkrét felhasználási formák területileg is jelentős eltéréseket mutatnak (így jobban a stílusutánpéztésről és a humoros felhasználásokról szól a pastiche francia, skandináv vagy kelet-európai fogalma; míg inkább a tiszteletadásra és a kreatív alkotófolyamatokra fókuszál az olasz, spanyol vagy angol nézőpont);
- egyes esetekben a pastiche „tisztá”, vagyis csak utánozza a forrást, más esetekben „hibrid”, vagyis beépíti a forrásmű több-kevesebb részét az önálló másodlagos műbe a hatás eredményes kiváltása céljából;
- számos pastiche inkább „visszafelé révedő” (utánpéztő), más esetekben „előre tekintő” (alkotó) munkákat takar;
- végül egyes felhasználási módok napjainkban is jellemzőek, mások végérvényesen koptak a gyakorlatból.⁵⁹

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo., p. 18.

⁵⁵ Uo., p. 18–19.

⁵⁶ Uo., p. 19.

⁵⁷ Uo., p. 18–19.

⁵⁸ Ortland további tartalmak oldalakat szánt arra, hogy az Európai Unió valamennyi hivatalos nyelvén áttekinthesse a pastiche kifejezés jelentését, amennyiben illet az adott nyelv konkrétan ismer. Vö.: uo., p. 21–29. Ezen elemzés ismertetésétől a továbbiakban eltekintünk.

⁵⁹ Uo., p. 20–21. és 29–35.

A pastiche magyar kultúrtörténeti jelenlétéről számos forrás áll rendelkezésünkre, ám ezek a 20. századi szépirodalomra korlátozódnak.⁶⁰ Ezek az elemzések hagyományosan egyes alkotók (így például Krúdy Gyula⁶¹) stílusának és világgépének többnyire humoros, alkalmasint tiszteletadási célú utánzását értik a pastiche alatt. Abban eltérnek a terület kutatói, hogy a pastiche a paródia alesetének tekinthető-e. Kemény Gábor említi, hogy egyes enciklopédiai források „a paródián belül megkülönböztetik a pastiche (stílusutánzás) műfaját is”; ugyanakkor hitelt érdemlően igazolja, hogy egyes felhasználásoktól „távol áll minden parodizáló szándék, inkább hommage jellegű”.⁶²

Kiváló példaként szolgál minderre a magyar irodalomtörténet legnagyobb hatású pastiche-aként számon tartott *Szindbád hazamegy* Márai Sándor tollából. Csupán egy példát hozva Máraitól: „Írt, mert író volt, és néha egy fajta hangot hallott, amely olyan volt, mint mikor egy üres szobában megszólal egy magános mélyhegedű, melyet a sarokban felejtett valaki. Ezt a hangot, visszatérő szólamokkal, egész életében hallotta Szindbád. Ezért írt; s csak olyankor írt, mikor hallotta ezt a hangot. Néha utcán hallotta, a zajos Körúton, hajnal felé, amint borosan ment a rikító kirakatok, a szegény és homályos pesti égbolt csillagképei alatt. Néha kocsmákban is hallotta, éjfél után, mikor a sötétben hideg már a füst, mint a csalódott lélekben az indulatok, s a bolthajtásos termekben úgy szállong a pörköltök és a csapolt ser keserű szaga, mintha nem is lenne orvosság a macskajajra, mely az élet dorbézolását követi”.⁶³ Ez a szövegrészlet egy szó Krúdyt sem tartalmaz, mégis egészében krúdys. Ahogy Karinthy Frigyes maga is leszögezte *Így írtok ti* című kötetének második kiadásában: könyve „[n]em egy bizonyos művel foglalkozik, hanem egy bizonyos íróval, azzal, ami az íróban egyéni és döntő: a modorával, illetve modorosságával”.⁶⁴ Ezzel pedig

⁶⁰ Vö.: *Angyalosi Gergely*: A pastiche mint interpretáció – Márai Sándor: *Szindbád hazamegy*. Hungarológiai Közlemények, 1986. 4. sz., p. 339–346; *Szigeti Lajos Sándor*: Pastiche és palimpszeszt – Szindbád itthonossága. Új Horizont, 2003. 5. sz., p. 105–116; *Pethő József*: Stílusimitáció és stílusköziség – A Krúdy-stílus imitációjáról. In: *Karádi Zoltán, T. Károlyi Margit, Pethő József*: Arc a papír tükrében. Írások Jánosi Zoltán tiszteletére. Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, 2014, p. 307–317; *Kemény Gábor*: Krúdy kettős tükrében: pastiche és paródia. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2018. 4. sz., p. 35–42.

⁶¹ „[E]z a két vonás a legkarakterisztikusabb összetevője Krúdy prózastílusának: a nyelvi képek meghatározó szerep[e] és a halmozás gyakoriság[a]”. Lásd: *Pethő*: i. m. (60), p. 313. Illetve: „[a] stílusimitáció Krúdynak két alapvető sajátosságán, a nyelvi képekben való gazdagságon és a többszörösen összetett mondatok hömpölygésén alapul”. Lásd: *Kemény*: i. m. (60), p. 36.

⁶² Mindkét idézetet lásd: *Kemény*: i. m. (60), p. 36. Ugyancsak a humor megléte és hiánya mentén határolja el a paródiát és a pastiche-t Kling Ádám Márton. Lásd: *Ádám Márton Kling*: Parody or Pastiche? (De) Constructing Shakespeare in Ian Doescher's „Much Ado About Deadpool”. In: *Bánházi Judit Anna et al.* (szerk.): *Encounters of the Popular King: Traditions and Mythologies / Populáris típusú találkozások: hagyományok és mitológiák*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2021, p. 56.

⁶³ *Márai Sándor*: *Szindbád hazamegy*. Révai Kiadó, Budapest, 1940, p. 101.

⁶⁴ *Karinthy Frigyes*: *Így írtok ti*. Magvető Kiadó, Budapest, 1999, p. 5. Sok más mellett Karinthy Frigyes legidősebb fiát, Gábort is magával ragadhatta ez az alkotási forma, mert alig 14 évesen már Kassák Lajos stílusát utánózva írt röviden a Színházi Élet karácsonyi számában. Lásd: „Írta: Kassák Lajos, Közreadja: Karinthy Gábor”: A közsiklafejúek párbaja. Színházi Élet, XVIII. évfolyam, 52. sz., 1928. december 23–29., p. 113. (A forrás elérhető a https://adt.arcanum.com/hu/view/SzinhaziElet_1928_52/?pg=0&layout=s linkről.).

olyan „stílusközi” alkotás jön létre, amely „a saját aktuális stílus és a beépített más stílus(ok) szövegbeli összjátékának eredménye”.⁶⁵ Végso soron az „irodalmi pastiche” legkritikább esetben támaszkodik a forrásmű konkrét kifejezéseire, mégis abból építkezik, és arra reflektál. Hogy mindezt alkalmasint humorral fűszerezi, nem zárható ki. Márai kötete azonban tiszteletadás is egyben. Ahogy Angyalosi Gergely fogalmazott: „[a]lighanem kizárhatjuk hát azt a lehetőséget, hogy azért folyamodott volna a *pastiche* műfajához, mert saját személyiségét mintegy el akarta volna rejtteni egy idegen írói világ kulisszái mögött, és így rejtőzködve, saját írói énjét többé-kevésbé feloldva akart volna megfogalmazni valamilyen bonyolult, nehezen megfejthető üzenetet. Mi vonzotta tehát Krúdyhoz, helyesebben mit látott az íróban? Már a mottó is sokat elárul: Márai azoknak ajánlja könyvét, akik ismerték és szerették Krúdyt és ’gyászolják a világot’, mely utánahalt”.⁶⁶

Összefoglalóan elmondható, hogy a fenti etimológiai és művészettörténeti eltérések világos indokát adják annak, miért is lehet (lesz) olyan nehéz jogilag is meghatározni a pastiche fogalmát az uniós szerzői jogban. Ahogy azt is világosan indokolják, hogy a *Metall auf Metall*-ügyben a BGH miért átfogó rendelkezésként viszonyul a pastiche fogalmához.

3.2. Az Infosoc- és a CDSM-irányelv hézagos jellege

Mindezen előzmények tükrében semmi meglepő nincs abban, hogy a pastiche fogalmát az uniós szerzői jog nem határozza meg. A pastiche-t az Infosoc-irányelv eredeti – az olasz kormány által előkészített – javaslata nem tartalmazta.⁶⁷ A végső dokumentumba csak az Európai Unió Tanácsának soros francia elnöksége idején, a francia pastiche fogalom logikájára került be.⁶⁸

Ugyanakkor mind a pastiche-t általános hatókörrel, ám fakultatív jelleggel átültethetővé tevő Infosoc-irányelv, mind a pastiche-anyagok OCSSP-k felületeire történő feltöltése tekintetében kötelező harmonizációt előíró CDSM-irányelv hallgat e kifejezés pontos jelentését és tartalmi kellékeit illetően.

Ennek megfelelően nem kaptunk világos fogódzót arra nézve, hogy a pastiche a paródia- és karikatúrakivétellel azonos feltételek szerint értelmezendő, vagyis elvárt-e a humor/gúny

⁶⁵ Pethő: i. m. (60), p. 311.

⁶⁶ Angyalosi: i. m. (60), p. 342. Ahogy egy korábbi elemzés állította: „[a] lényeg mégsem a mélyen átélt stílusutáztat, hanem az, hogy a hős halála régi szokások, hagyományok, életmódok végérvényes letűnését is jelenti, vagyis Szindbád utolsó napjának elképzelt története voltaképp erősen megszenvedett látomás a Trianon előtti és rendkívül nagy különbségeket magába foglaló történelmi ország elsüllyedéséről, mely szükségessége révén megindítóbb, mint bármely történelemkönyv vagy röpirat”. Lásd: Szegedy-Maszák Mihály: Márai Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991, p. 81.

⁶⁷ Proposal for a European Parliament and Council Directive on the harmonization of certain aspects of copyright and related rights in the Information Society, COM/97/0628 final – COD 97/0359, OJ C 108, 7.4.1998, p. 6.

⁶⁸ Position commune arrêtée par le Conseil en vue de l'adoption de la directive du Parlement européen et du Conseil sur l'harmonisation de certains aspects du droit d'auteur et des droits voisins dans la société de l'information, Bruxelles, le 14 septembre 2000, 1997/0359 (COD) (<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9512-2000-INIT/fr/pdf>).

a jogszerű felhasználáshoz; milyen terjedelmű felidézés vagy eltávolodás szükséges pastiche esetén; csak a stílus utánzása megengedett vagy annál szélesebb körű utánzás is elfogadható (a *Deckmyn*-ügy rációját parafrezálva: „pastiche of” vagy „pastiche with” a fogalom lelke)?

Ez a fogalmi határozatlanság két következménnyel jár. Egyrészt egyértelmű uniós iránymutatás hiányában – illetve annak pótlásáig – a tagállami jogalkotók széles körű autonómiával rendelkeznek a nemzeti átültetés során; ahogy a tagállami bíróságok is kellő rugalmassággal bírnak a fogalom értelmezésekor (vö.: a jelen, 3.2. alfejezetet). Amennyiben azonban az EUB az uniós szerzői jog önálló fogalmának találná a pastiche-t, úgy a tagállami bíróságok keze a jövőben meg lenne kötve, és a luxembourgi fórum álláspontjának figyelembevételével kellene a jövőben felmerülő jogvitákat elbírálniuk (vö.: a 3.3. alfejezettel).

3.2.1. A pastiche-kivétel tagállami átültetései

3.2.1.1. Normatív környezet

A pastiche német szerzői jogba történő átültetésére nézve a 2.2. alfejezetben már érdemben kitértünk. Az Európai Unió további 26 tagállamának és az Infosoc-irányelvet még a brexitet megelőzően átültető Egyesült Királyságnak a nemzeti tapasztalatai között észlelhető érdemi különbségek azonban világossá teszik, milye komoly kihívás előtt is áll az EUB a *Pelham II*-ügyben.

A kutatások java része megerősíti, hogy az Infosoc-irányelv vonatkozó rendelkezése három „sorsra juthatott”. A tagállamok egy része szó szerint ültette át az 5. cikk (3) bekezdés (k) pontját; egy másik csoportjuk kiegészítő követelményeket fogalmazott meg nemzeti jogszabályában; végül az országok harmadik köre nem ültette át ezt a kivételcsoportot. Ez utóbbi kör azonban tovább bontható, mivel ismertek olyan megoldások, ahol a normatív háttér hiányában, értelmezési úton – klasszikusan más kivétel keretei közé illesztve, ilyen tipikusan az idézés – fogadták el a bíróságok a paródiakivétel alkalmazhatóságát.⁶⁹

Az európai modellek közül röviden érdemes külön kitérni a francia⁷⁰ és az angol modellre. Franciaországban 1957 óta létezik átfogó, általános „paródiakivétel”.⁷¹ Ebben a rendszer-

⁶⁹ Caterina Sganga, Magali Contardi, Pelin Turan, Camilla Signoretta, Giorgia Bucaria, Péter Mezei, István Harkai: Copyright Flexibilities: Mapping and Comparative Assessment of EU and National Sources (January 16, 2023) (<https://ssrn.com/abstract=4325376>), p. 465–479. Hasonló következtetésre jutott a reCreating Europe projekt keretében a szegedi csoport által vezetett kutatómunka is a CDSM-irányelv átültetését megelőző elemzés során. Lásd: Quintais, Mezei, Harkai, Magalhães, Katzenbach, Schwemer, Riis: i. m. (29), p. 148–149.

⁷⁰ A francia modell nagy hatást gyakorolt a belga mellett a lengyel paródiafogalomra is. Vö.: Cabay, Lambrecht: i. m. (48), p. 371–374; Kamila Kempfert: Referenzielles Schaffen im Lichte der Regulierung des polnischen Urheberrechtsgesetzes. UFITA – Archiv für Medienrecht und Medienwissenschaft, 2019. 1. sz., p. 159–167. A lengyel jogalkotó – utolsóként az EU-tagállamok közül – még nem ültette át a CDSM-irányelvet (2024. február 12-ig, a jelen kézirat lezárásáig). Erre tekintettel legalább a tartalommegosztó szolgáltatók gyakorlatával összefüggésben módosítások várhatók a jövőben a lengyel jogban is.

⁷¹ Ortland: i. m. (52), p. 48.

ben a pastiche nem tekinthető önálló kivételkategoróriának. A pastiche a paródia és karikatúra „között” kerül említésre,⁷² és e két esetkörrel azonos szerzői jogi elbírálásban részesül; így az engedély nélküli felhasználás előfeltétele a műfaj követelményeinek a betartása. E műfaji követelmények minimuma a forrásmű jellegzetes elemeinek oly módon történő felidézése, hogy az ne tegye lehetővé a két érintett mű összekeverhetőségét, valamint a humor/gúny kifejezése, amely ugyanakkor nem feltételezi kritika kifejtését. A francia joggyakorlat az érdekösszemérést sem teszi vizsgálat tárgyává ilyen ügyekben.⁷³ Ennek tükrében nem meglepő, hogy a francia jogirodalom többségében⁷⁴ – csekély kivétellel⁷⁵ – háttérbe tolja a pastiche-t, és hagyományosan „paródiakivételről” beszél a témában.

Ezzel szemben az Egyesült Királyság hosszas előkészületek után,⁷⁶ csupán 2014-ben iktatta be a CDPA 30a szakaszába a paródia-, karikatúra- és pastiche-felhasználásokat privilegizáló fair dealing rendelkezést. Az Egyesült Királyság Szellemijajdon-védelmi Hivatala szerint a pastiche egy különböző források válogatásával létrehozott zenei vagy más alkotás, esetleg más művész vagy korszak stílusának utánzása.⁷⁷ Összességében a pastiche az angol rendszerben közelebb áll a kollázshoz, amelynek nem fogalmi eleme a humor vagy gúny kifejezése.⁷⁸

⁷² Kissé furcsának tűnhet ez, ám lehet jelentősége annak, hogy a pastiche nem a paródiát és a karikatúrát követő „harmadik” esetkör, hanem a kettő között olvasható a francia szellemijajdon-védelmi kódexben; ezzel mintegy ráerősítve arra, hogy e három fogalom egységet képez.

⁷³ A francia joggyakorlatból lásd különösen: CA Paris, 18 February 2011, no. 09/19272, SAS Arconsil c/ Sté de droit belge Moulinsart SA. A joggyakorlat elemzését lásd: *Cabay, Lambrecht*: i. m. (48), p. 372–374; *Hudson*: i. m. (48), p. 353–354; *Agnès Lucas-Schloetter*: Kreative Referenzkultur und Urheberrecht in Frankreich. UFITA – Archiv für Medienrecht und Medienwissenschaft, 2019. 1. sz., p. 101; *Ortland*: i. m. (52), p. 47–51.

⁷⁴ *Henri Desbois*: Le droit d'auteur en France. Dalloz, 3rd ed., Dalloz, 1978, no. 254; *André Lucas, Henri-Jacques Lucas, Agnès Lucas-Schloetter*: Traité de la propriété littéraire et artistique, LexisNexis, Traités, 4th ed., 2012, p. 404; *Christophe Caron*: Exception de parodie: qui novi? Communication Commerce électronique, 2012. 1. szám; *Michel Vivant, Jean-Michel Bruiguire*: Droits d'auteur et droits voisins. Dalloz, Précis, 4th ed., 2019, p. 666.

⁷⁵ *Sylviane Durrande*: La parodie, le pastiche et la caricature. In: *Mélanges en l'honneur d'André Françon*, Dalloz, 1995, p. 134 et seq.

⁷⁶ Az Infosoc-irányelv vonatkozó rendelkezésének átültetésére lassú előkészítés után került sor. Lásd: *Andrew Gowers*: Gowers Review of Intellectual Property, December 2006 (<https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7c9f7740f0b65b3de0a17d/0118404830.pdf>); UKIPO: Taking Forward the Gowers Review of Intellectual Property: Second Stage Consultation on Copyright Exceptions, 2008 (https://www.immaginice.com/eLibrary/ARCHIVES/GENERAL/UK_DBIS/1091210T.pdf); *Ian Gargreaves*: Digital Opportunity – A Review of Intellectual Property and Growth. UKIPO, 2011 (<https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a796832ed915d07d35b53cd/ipreview-finalreport.pdf>). Vö.: *Mezei Péter*: Szabad felhasználás és kultúra – Észrevételek a Gowers-jelentéssel kapcsolatban. Debreceni Jogi Műhely, 2008. 1. sz. (<https://szakcikkladatbazis.hu/doc/9597006>); *Ronan Deazley*: Copyright and Parody: Taking Backward the Gowers Review? The Modern Law Review, 2010. 5. sz., p. 785–807; *Guido Westkamp*: Referenz und Transformation im britischen Copyright Law. UFITA – Archiv für Medienrecht und Medienwissenschaft, 2019. 1. sz., p. 53–54.

⁷⁷ Intellectual Property Office: Exceptions to copyright: Guidance for creators and copyright ownership, March 2014, p. 8. (https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/315025/copyright-guidance-creatorsowners.pdf).

⁷⁸ *Frédéric Döhl*: The Concept of „Pastiche” in Directive 2001/29/EC in the Light of the German Case Metall auf Metall. Media in Action, 2017. 2. sz., p. 51–52; *Hudson*: i. m. (48), p. 351–352.

3.2.1.2. Joggyakorlat

A fenti rendelkezések tükrében talán az sem meglepő, hogy nem dúskálunk pastiche-sal kapcsolatos jogesetekben az EU tagállamaiban. A már említett német ítéleteken felül mindössze egy releváns angol ítéletet érdemes röviden bemutatni, valamint egy-egy korlátozottan releváns olasz és dán bírósági ítéletre fogunk hivatkozni.

Bár az Egyesült Királyság immáron nem tagja az Európai Uniónak, ez nem teszi indokolatlanná az angol bírósági gyakorlat ismertetését. E helyütt az Intellectual Property Enterprise Court (IPEC) 2022-es *Shazam*-döntése érdemel figyelmet.⁷⁹ Az alapul fekvő ügyben az „Only Fools the (cushty) Dining Experience” címet viselő „interaktív vacsoraműsor” gyártói az „Only Fools and Horses” című ismert angol televíziós komédia nyolc jellegzetes karakterét, viselkedésmódját, hangját és kifejezéseit használták fel engedély nélkül egy interaktív kocsmai kvízzjáték formájában (amely kifejezésmód az eredeti alkotásban sosem jelent meg). Több más opció mellett az eljáró bíróság a védelem pastiche-ra alapozott védekezését is elvetette az IPEC. Döntésében a bíróság merítve, ám el is térve Emily Hudson példaértékű elemzésétől úgy találta, hogy az alperesek a stílusnál szélesebb körben merítettek a forrásműből, illetve nem ötvözték a forrásmű elemeit egyveleg („medley”) vagy gyűjtemény („assemblage”) formájában. A felhasználás ezenfelül már csak azért sem minősülhetett fair dealingnek, mivel az alperes jelentős mennyiségben merített a forrásműből; nem fejezett ki semmilyen politikai véleményt, és nem kezdeményezett művészi dialógust a forrásművel; továbbá a forrásmű kereskedelmi hasznosításával versenyzett. Végül az eljáró bíró álláspontja szerint a pastiche fogalmát azért is kell ennyire szigorúra szabni, mert ennél szélesebb értelmezés esetén – praktikusán beengedve az olyan felhasználásokat, amelyeket Hudson elképzelhetőnek látott, például mash-up, fan fiction, sampling, kollázs vagy appropriation art⁸⁰ – a felhasználás a háromlépcsős teszt első lépcsőjébe ütközne.⁸¹

Viszonylag friss ítéletek hozhatók Olaszországból⁸² és Dániából⁸³ is, amelyek hivatkoznak vagy magára a pastiche kifejezésre vagy az Infosoc-irányelv annak alapját adó előírására, azonban egyikük sem vizsgálta a kérdéses felhasználást a pastiche szemüvegén keresztül. (A konkrét tényállások fényében ez helyes döntésnek tekinthető.) Az ítéletek jelentősége annyiban mérhető, hogy azok – ennek *expressis verbis* kifejezése nélkül – „egy kalap alá”

⁷⁹ Shazam Productions Ltd. v. Only Fools the Dining Experience Ltd. [2022] EWHC 1379 (IPEC).

⁸⁰ Hudson: i. m. (48), p. 351 és 363–364.

⁸¹ [2022] EWHC 1379 (IPEC), 195–196. pont. Az ítélet elemzését lásd: Yin Harn Lee: United Kingdom Copyright Decisions. IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law, 2022. 3. sz., p. 405–407; Peters: i. m. (34), p. 1488.

⁸² Zorro – Decision of the Supreme Court of Cassation of Italy, Civil Division Section 1 (Corte Suprema di Cassazione, Sez. 1 Civ) 30 December 22 – Case No. 38165/2022. IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law, 2023. 6. sz., p. 953–968.

⁸³ Little Mermaid – Decision of the Supreme Court of Denmark (Højesteret), 17 May 2023 – Case No. BS-24506/2022-HJR; ECLI:DK:HRJ:2023:BS0000003218. IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law, 2023. 10. sz., p. 1594–1603; Parody Principle and Concept of Independent Work in Copyright Law. GRUR International, 2024. 1. sz., p. 69–72.

vették a karikatúra, paródia és pastiche eseteit, arra engedve következtetni, hogy a három esetkör nem választható el egymástól.

3.2.2. Magyar tapasztalatok

A hatályos magyar szerzői jognak 2021 óta képezi részét a pastiche, ám a kifejezés magyar jog szerinti értelme máig nem került pontosan kidolgozásra, publikált bírósági döntés vagy nyilvánosan elérhető szakértői vélemény sem ismert. Ezért jobbra csak apró fogódzókkal szolgálhatunk az értelmezést illetően.

Így egyrészt az Sztj. a *stílusutáztat* kifejezést használja e jogintézményre; ugyanakkor az Sztj. 34/A. § (1) bekezdés *b*) pontját beiktató 2021. évi XXXVII. törvény 8. szakaszához fűzött indokolás – igazodva az alapul fekvő Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés *k*) pontjának és a CDSM-irányelv 17. cikk (7) bekezdés 2. albekezdés *b*) pontjának a nyelvezetéhez – az *utáztat* kifejezést említi. Ezt a terminológiai ellentétet az utóbbi szóhasználat felé billenti az Indokolás alábbi megállapítása: „[a]z utáztat (pastiche) fordítása tekintetében a jogalkotó a CDSM- és Infosoc-irányelvek magyar fordítását veszi át, különös tekintettel arra, hogy a stílusutáztat az Sztj. 1. § (6) bekezdése szerint nem élvez szerzői jogi védelmet (mivel a stílus önmagában műnek nem tekinthető).”⁸⁴ Ez az álláspont egyébként világosan kiolvasható az Sztj. hivatkozott rendelkezéséből is, amikor pastiche-re „a mű [illetve értelemszerűen műrészlet] felidézése útján”, és nem kizárólag annak stílusára alapozó magatartás révén kerülhet sor.

Másrészt a pastiche fogalmi eleme az Sztj. által is említett *felidezés*. E vonatkozásában a törvényben és a kapcsolódó Indokolásban ugyanakkor kevés további érdemi támpontot találunk. Az egyik ilyen támpont maga a „felidezés” szó. Ennek alapvetően két releváns jelentését adja a magyar értelmező kéziszótár: „Vmit az emlékezetébe idéz, s így vmire, vkire visszaemlékszik”, illetve „vminek a létrejöttét elősegíti, okozza; vmit előidéz”.⁸⁵ Mindkét megközelítés világossá teszi, hogy a felidezés a forrásra történő asszociáció, ugyanakkor – különösen a második jelentés fényében – a forrástól való eltávolodás is szükségesnek mutatkozik. Művészetek területén ez különösen igaz lehet: a forrásműtől való eltávolodás hiánya nemcsak az önálló kreativitás hiányának a bizonyítéka lehetne, hanem a plagizálás potenciális veszélyét is magában rejt. Az eltávolodás fokát illetően azonban nem rendelkezünk semmilyen jogalkotói iránymutatással. Hajlunk arra az álláspontra, hogy nem elvárt a túlzott mértékű távolságtartás a forrásműtől, hiszen azzal magának a pastiche-nak a művészi célja veszítené el jelentőségét.

⁸⁴ Végső előterjesztői indokolás a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2021. évi XXXVII. törvényhez. Indokolások Tára, 2021. 58. sz., p. 688. (<https://njt.hu/jogszabaly/2021-37-KO-00>). (A továbbiakban: Indokolás.).

⁸⁵ Lásd: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/f-28F2F/felidez-2A313/>.

A másik támpont az Indokolás azon fordulata lehet, miszerint „a rendelkezés jelzi, hogy az eredeti műből való átvételre csak a cél által indokolt terjedelemben kerülhet sor”.⁸⁶ E fordulat, amely több másik szabad felhasználás esetén is megjelenik az Szjt.-ben,⁸⁷ egy mennyiségi arányossági követelményt fogalmaz meg. Ilyen értelemben tehát a pastiche jogszerűsége nagyobb valószínűséggel állapítható meg műrészletek felhasználása esetén, ám a konkrétan felhasznált mennyiség – adott esetben a forrásmű egésze – mindig a felhasználás céljától függ.

Harmadrészt az Szjt.⁸⁸ vonatkozó rendelkezésének nyelvtani értelmezése arra enged következtetni, hogy a paródiának, a karikatúrának és a pastiche-nak egyaránt előfeltétele a humor vagy gúny kifejezése. A humor vagy gúny jelenléte pastiche esetén azonban nem magától értetődő. Az Indokolás következetesen „paródia-kivételként” hivatkozik az Szjt. 34/A. § (1) bekezdés b) pontjára,⁸⁹ még akkor is, ha világos, hogy az alapul fekvő Infosoc-irányelv három esetkörről tett említést. Az Indokolás szerint „(b)ár a Deckmyn döntés főtanácsnoki indítványa szerint a három fogalom túlságosan hasonló ahhoz, hogy különbséget lehessen tenni közöttük, a jogalkotó mindhárom műfaj megjelenítése mellett döntött”.⁹⁰ Ez a hivatkozás a főtanácsnoki indítványra nem ad biztos háttérrel a magyar jogalkotónak. Egyrészt az idézett gondolat a Belga Királyság szóbeli észrevételeinek képezte a részét,⁹¹ másrészt a főtanácsnoki indítvány a három esetkör közötti különbségtételt az alapul fekvő – praktikusán nem is paródia, hanem karikatúra típusú felhasználást takaró – ügy szempontjából találta mellékesnek.⁹²

Mivel azonban az Infosoc- és a CDSM-irányelv⁹³ sem tartalmaz világos utalást e kérdésre nézve, kijelenthető, hogy a magyar jogalkotó kezét az uniós jog nem kötötte meg e fogalmi elem előírásakor. Mindaddig tehát, amíg nem születik a magyar jog szempontjából

⁸⁶ Indokolás (2021), p. 688.

⁸⁷ Szjt. 34. § (2) bekezdés (átvétel vonatkozásában); 36. § (1) bekezdés és 37. § (tájékoztatási célú felhasználások).

⁸⁸ „[A] mű felidézése, valamint humor vagy gúny kifejezése útján”. Lásd: Szjt. 34/A. § (1) bekezdés (b) pont.

⁸⁹ Indokolás (2021), p. 687–688.

⁹⁰ Uo., p. 688.

⁹¹ C-201/13. sz. Johan Deckmyn és Vrijheidsfonds VZW kontra Helena Vandersteen és társai, főtanácsnoki indítvány, ECLI:EU:C:2014:458, 42. pont. Egyebekben az Európai Bizottság is elvárásként fogalmazta meg a humor vagy gúny kifejezését paródia esetén. Lásd: uo., 41. pont.

⁹² „Abból a körülményből kiindulva, hogy a paródiával kapcsolatos kivétel nem elkülönülten jelenik meg, hanem ellenkezőleg, megszakítás nélkül felsorolt három kategóriából álló sor részeként („karikatúra, paródia vagy utánzat”), úgy tűnik, hogy a mi szempontunkból a felsorolást alkotó egyes fogalmak közötti különbség nem bír különösebb jelentőséggel. Bizonyos szerzői mű – adott esetben – valamely fogalom alá történő besorolása ellentmondásos eredményt hozhat, ha nem összehasonlításra alkalmas helyzetben jelenik meg. Következésképpen nem gondolom, hogy szükséges lenne e különbségtétel mentén továbbhaladni, mivel végeredményben e fogalmak mindegyike kivételt képez azon eredeti műhöz kapcsolódó szerzői jog alól, amely ilyen vagy olyan módon jelen van az úgymond származékos műben.” Vö.: uo., 46. pont.

⁹³ Az Európai Bizottság CDSM-irányelv 17. cikkhez fűződő iránymutatása sem tartalmaz e tekintetben releváns információt. Lásd: A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és Tanácsnak – A digitális egységes piacon a szerzői jogról szóló (EU) 2019/790 irányelv 17. cikkével kapcsolatos iránymutatás, Brüsszel, 2021.6.4., COM(2021) 288 final.

releváns, magasabb szintű norma vagy EUB-ítélet, ami ellentétes álláspontra helyezkedne e tekintetben, kijelenthető, hogy *a magyar jogalkotó nem járt el az uniós joggal ellentétesen a humor vagy gúny kifejezésének előírásával.*

Negyedrész az Szjt. hatályos rendelkezéseiből nem derül ki expressis verbis, hogy a pastiche révén létre kell-e hozni egy egyéni-eredeti másodlagos művet. Abból azonban, hogy az Szjt. 34/A. § a karikatúrát, paródiát és pastiche-t általánosságban „paródia kivételnek” hívja, az az értelmezés következhet, hogy a paródiára vonatkozó logikának érvénysülnie kell pastiche esetén is. Amennyiben ez így van, akkor a *Deckmyn*-döntésben foglalt azon megállapítás, melyet az Indokolás is idéz,⁹⁴ miszerint „a paródia fogalma nem függ olyan feltételektől, amelyek szerint a paródiának eredeti, sajátos jellegről kell tanúskodnia”,⁹⁵ pastiche esetén is alkalmazandó.

Végül, ötödrész, a háromlépcsős tesztnek – pontosabban e teszt sajátos magyar megfelelőjének – e norma megfogalmazásából, valamint az Szjt. 34/A. § rendszertani elhelyezkedéséből is kifolyólag egyértelműen érvényt kell szerezni pastiche esetén. Ennek megfelelően a bíróságoknak esetileg kell vizsgálniuk, hogy egy adott felhasználás „nem sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit, továbbá amennyiben megfelel a tisztesség követelményeinek és nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra”.⁹⁶ Ugyanez vonatkozik a személyhez fűződő jogokra, melyek megsértése a konkrét pastiche-t is jogsértővé teheti.⁹⁷

3.2.3. Részkonklúzió: fogalmi bizonytalanságok – eljött az uniós jog önálló fogalmának az ideje

A jelen alfejezet igyekezett részletesen, térbeli és időbeli tényezők mentén haladva rávilágítani arra, hogy a harmonizált, de nem definiált pastiche fogalmát illetően elérkezett az idő arra, hogy az EUB meghatározza e kifejezés önálló uniós jogi fogalmát. Mivel a karikatúra, paródia és pastiche egy helyen szerepel az uniós jogforrásokban, egy kétfaktoros mátrix mentén indulhat el az EUB a pastiche-fogalom tartalmának és terjedelmének meghatározásakor.

E két faktor a *fogalmak azonossága/eltérősége*; illetve az *alkalmazható fogalmi feltételek azonossága/eltérősége*. Más szóval, az első esetén az a kérdés vizsgálendő, hogy a karikatúra, paródia és pastiche azonos művészeti fogalmat képviselnek-e vagy sem. A második faktor esetén az vizsgálendő, hogy e három felhasználás jogi megítélésekor ugyanazon körülmények bírnak-e relevanciával.⁹⁸

⁹⁴ Indokolás (2021), p. 687.

⁹⁵ Ítélet, C-201/13. sz. ügy, 21. pont.

⁹⁶ Szjt. 33. § (2) bekezdés.

⁹⁷ E tekintetben viszonylag részletes indokollással szolgált a jogalkotó. Lásd: Indokolás (2021), p. 688.

⁹⁸ Praktikusan a *Deckmyn*-döntés nyomán, hogy a másodlagos mű felidézi-e az eredeti művet és humort, vagy gúnyt fejez-e ki.

E két faktor mentén felálló négy lehetséges út a következő:

- ad 1) *azonos fogalmak és eltérő feltételek*, amely esetkör jogilag elfogadhatatlannak tekinthető;
- ad 2) *azonos fogalmak és azonos feltételek*, ami koncepcionális/elvi élel rögzítené, hogy az uniós normák csupán példálózó jellegűek, így valamennyi és bármely hasonló műfaj (például travesztia, persziflázs, blüett, palimpszeszt stb.) az Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés (k) pontja alá illeszthető;
- ad 3) *eltérő fogalmak és azonos feltételek*, ami pragmatikus oldalról közelítve az egyes felhasználások eltérő művészeti sajátosságai ellenére egységes jogi értelmezést tart elfogadhatónak a „paródia mind felett” logika mentén;⁹⁹
- ad 4) *eltérő fogalmak és (legalább részben) eltérő feltételek*, ami érvényt szeretne szerezni annak, hogy a pastiche számos formája érdemi eltérést mutat a karikatúra és paródia önkifejezési formáihoz képest. A pastiche ezen esetben egy átfogó, catch all rendelkezésnek lenne tekinthető.¹⁰⁰

Hogy melyik variáció tekinthető helyesnek, ebben a pillanatban nehezen megítélhető. Világosan igazolja ezt az is, hogy a BGH releváns előterjesztésében maga is felhívja a figyelmet a két eltérő értelmezési útra.¹⁰¹

⁹⁹ Ennek megfelelő álláspontot képviselt Sabine Jacques. Lásd: *Sabine Jacques: The Parody Exception: Revisiting the Case for a Distinct Pastiche Exception*. Kluwer Copyright Blog, 2023. október 5. (<https://copyrightblog.kluweriplaw.com/2023/10/05/the-parody-exception-revisiting-the-case-for-a-distinct-pastiche-exception/>).

¹⁰⁰ Számos jogirodalmi forrás képviseli ezt a logikát, igaz, többségükben kizárólag a humor/gúny vonatkozásában jut erre a következtetésre. Vö.: *Hudson*: i. m. (48), p. 363–364; *Raue*: i. m. (32), p. 1–10; *Till Kreutzer*: Der Pastiche im Urheberrecht – Gutachten über eine Urheberrechtsspezifische Definition des Pastiche-Begriffs nach §51A UrhG. Gesellschaft für Freiheitsrechte, 2022 (https://freiheitsrechte.org/uploads/documents/Demokratie/Urheberrecht/Gutachten_Kreutzer_Pastiche.pdf); *Till Kreutzer*: Expert opinion on pastiche: More freedom for social communication and internet culture in copyright law, Gesellschaft für Freiheitsrechte, 2022 (<https://freiheitsrechte.org/en/themen/demokratie/gutachten-mehr-freiheit-fuer-soziale-kommunikation-und-netzkultur-im-urheberrecht>); *Till Kreutzer*: Mash-ups, Memes und Remixes nach deutschem Urheberrecht – Urheberrechtsspezifische Definition des Pastiche-Begriffs nach § 51a UrhG. Multimedia und Recht, 2022. 10. sz., p. 847–852.

¹⁰¹ Az azonos elbírálást illetően lásd: *Metall auf Metall V*, 37. pont, p. 1534. („Der Umstand, dass der Pastiche zusammen mit der Parodie und der Karikatur in einer Schrankenbestimmung geregelt worden ist, könnte dafür sprechen, dass Pastiche, Parodie und Karikatur in wesentlichen Merkmalen übereinstimmen.”) Az eltérő megítélés indokoltsága illetően lásd: *uo.*, 37. pont, p. 1534. („Danach könnte die Ausnahme des 'Pastiche' möglicherweise eingreifen, wenn eine künstlerische Auseinandersetzung mit dem benutzten Werk oder einem sonstigen Bezugsgegenstand erfolgt. Die Pastiche-Schranke könnte als allgemeine Schranke für die Kunstfreiheit zu verstehen sein, die deshalb notwendig ist, weil der Kunstfreiheit allein durch die immanente Begrenzung des Schutzbereichs der Verwertungsrechte auf eine Nutzung der Werke und Leistungen in wiedererkennbarer Form (vgl. EuGH GRUR 2019, 929 Rn. 31 – Pelham ua) und die übrigen Schrankenregelungen wie insbesondere Parodie, Karikatur und Zitat nicht in allen Fällen der gebotene Raum gegeben werden kann.”)

3.3. Pelham II – a pastiche önálló uniós szerzői jogi fogalma

A jelen alfejezet célja, hogy végiggondolja – semmi esetre sem megjósolja –, hogy milyen előzetes döntés várható a *Pelham II*-ügyben.

Mivel a pastiche fogalmát a releváns uniós normák (és különösen az Infosoc-irányelv) nem határozza meg, ugyanakkor nem is utalja ennek lehetőségét a tagállamok hatáskörébe, ezért az az uniós jog önálló fogalmának tekinthető. Mint ilyen, az EUB-nak áll jogában egy előzetes döntéshozatali eljárás keretében meghatározni a tartalmát. Az EUB-nak egy ilyen eljárás keretében, mint azt következetes gyakorlatában kifejtette, a releváns kifejezés „jelentésének és tartalmának meghatározása érdekében az általános nyelvhasználatban elfogadott szokásos jelentését kell alapul venni[e], figyelembe véve azt a szöveggörnyezetet, amelyben e kifejezést használják, és a szabályozás célkitűzéseit, amelynek e kifejezés részét képezi”.¹⁰²

A kifejezés általános nyelvhasználatban elfogadott szokásos jelentése a fogalom történelmi fejlődése, a művészeti részterületek közötti eltérő alkalmazása, valamint a tagállamok belső művészeti és – ahol ilyen volt – gyakorlati megítélése okán nehezen tűnik megfoghatónak. Nagyon sok múlik majd azon, hogy a kijelölt főtanácsnok milyen forrásokat (enciklopédiákat vagy tudományos elemzéseket) kíván felhasználni a kifejezés nyelvtani (etimológiai) elemzésekor. Ennek előrejelzése a lehetetlennel határos.

Ennek tükrében az alábbiakban az EUB elemzési módszerének második felére, vagyis a szöveggörnyezetre és a szabályozás célkitűzéseire szorítkozhat.

E tekintetben legalább öt körülményt/részkérdést érdemes részletesen megvizsgálni.

- Kizárólag a „stílus” utánzását jelenti-e a pastiche (3.3.1.)?
- Milyen mértékű eltávolodás szükséges a forrásműtől a pastiche megalkotásakor (3.3.2.)?
- Szükséges-e humor vagy gúny kifejezése egy jogszerű pastiche elkészítéséhez (3.3.3.)?
- Szükséges-e, hogy a másodlagos tartalom is egyéni-eredeti, jogvédett mű legyen (3.3.4.)?
- Megfelel-e az ily módon potenciálisan pastiche-nak tekintett felhasználás a háromlépcsős teszt követelményeinek, vagyis az érdekösszemérés/arányosság próbáját kiállja-e a felhasználás (3.3.5.)?

3.3.1. Stílusutánzás?

A *Pelham*-ügyben adott indítványában Maciej Szpunar főtanácsnok a pastiche fogalmát az alábbiak szerint határozta meg: „[a]mi az utánzás fogalmát illeti, az egy mű vagy szerző stílusának utánzását jelenti, és az utánzott mű elemeit nem feltétlenül veszi át”.¹⁰³ Az uralkodó

¹⁰² Ítélet, C-201/13. sz. ügy, 19. pont.

¹⁰³ Főtanácsnoki indítvány, C-476/17. sz. ügy, 30. lábjegyzet.

jogirodalmi álláspont¹⁰⁴ és a *Pelham II*-ügy okán releváns német joggyakorlat¹⁰⁵ egyetért abban, hogy ez a megközelítés tévedés. A *pastiche* nem korlátozódhat kizárólag a forrásmű vagy az alkotó „stílusának” utánzására. Ezt legkevesebb három okkal magyarázhatjuk.

Egyrészt számos tagállam – alkalmasint hosszú múltra visszatekintő – gyakorlata szerint a *pastiche* egy (vagy több) forrásmű felhasználásán alapul, és nem csupán annak szerzői jogilag nem védett stílusán. Történetileg a stílust a legtöbb országban az ötlet kategóriájába sorolják, kizárva azt a szerzői jogi védelem köréből. Maga a stílus is nehezen megfogható kategória. Egyes képzőművészek vagy írók alkotásai egyértelműen hordozhatnak sajátos stílusjegyeket, ám még ezek is nagyban összekapcsolódnak egy adott kor/hely/csoport közös jellegzetességeivel (lásd kubizmus, dadaizmus). Egyes stílusjegyeket gyakran csak az adott szerző halála után kiált ki ikonikusnak a művészettörténet/a közönség. (Lásd Van Gogh alkotásait.) Amennyiben ezen érvek bármelyike igaz, úgy önmagában a stílusnak az utánzása nem releváns kérdés szerzői jogilag. A *pastiche* ennél több kell, hogy legyen.

Másrészt, az Infosoc- és a CDSM-irányelv is világosan megjelölt vagyoni jogok alóli kivételként ismeri el a *pastiche*-t. Márpedig többszörözési, terjesztési és nyilvánossághoz közvetítési – illetve a tagállami szerzői jogi törvények alapján átdolgozási – jog kizárólag jogvédett műre, illetve kapcsolódó jogi teljesítményre, valamint ezek védett részleteire nézve állhat fenn, ezek stílusára nem.

Harmadrészt, a művészeti szabadság és a véleménynyilvánítás szabadságának alapjogából következik, hogy a transzformatív/másodlagos alkotók mozgástere nem szabható túlságosan szűkre. A művészi kreativitás alapvető logikája, hogy az alkotómunka forrásbázisa széles lehet. E tekintetben az alapjogok – így a művészeti és véleménynyilvánítási alapjogoknak a szellemi tulajdon védelmével kapcsolatos – potenciális ütközése folytán szükség lehet az érdekek összemérésére. Ez a kérdés azonban független a forrásműként felhasználható tartalom terjedelmének problematikájától.¹⁰⁶

3.3.2. *Eltávolodás?*

A *Deckmyn*-ügy egyik legfontosabb hozadéka az volt, hogy a paródiának nem kell a forrásműre vagy annak alkotójára korlátozódnia, hanem azokra építve bármivel szemben ki lehet fejteni a humoros vagy gúnyos álláspontot – ez a „*parody with*” elmélet.

Ezzel ellentétben Maciej Szpunar első főtanácsnok a hangmintázást az idézés szemüvegén keresztül vizsgáló indítványában úgy szövelt: „nem gondolom úgy, hogy a Charta 13. cikkében foglaltak alapján a művészet szabadsága olyan, az UrhG 24. §-ában rögzítetthez hasonló kivétel vagy korlátozás bevezetését vagy elismerését kívánná meg, amely kiterjed az

¹⁰⁴ Lásd különösen: Pötzlberger: i. m. (50), p. 676; Lauber-Rönsberg: i. m. (32), p. 738–739; Ohly: i. m. (31), p. 748; Ortland: i. m. (52), p. 54–56.

¹⁰⁵ Metall auf Metall III, 70. pont, p. 1220; Metall auf Metall V, 27. pont, p. 1533.

¹⁰⁶ Lásd az érdekösszemérés/arányosság kérdését a 3.3.5. alfejezetben.

alapügyben szóban forgóhoz hasonló felhasználásokra, melyek során a művek vagy más, védelem alatt álló teljesítmények felhasználására nem az új művekkel való kölcsönös kapcsolat megertermése céljából kerül sor, hanem a korábbi művek a velük semmilyen kapcsolatban nem álló új művek egyszerű alapanyagaiként szolgálnak”.¹⁰⁷ Más szóval az Infosoc-irányelv szerinti korlátozások és kivételek alkalmazhatóságának előfeltétele a forrásmű és a másodlagos mű közötti művészi kapcsolat megertermése – amit akár nevezhetnénk „*quotation of*” elméletnek is.

E két nézőpont közötti különbség ad magyarázatot arra, miért olyan óriási a jelentősége annak, hogy az EUB (és a főtanácsnok) melyik irányba mozdul majd a *Pelham II*-ügy vizsgálatakor. Az ezt a művészi kapcsolatot („dialógust”) elváró, illetve a kizárólagos jogok magas szintű védelmét megerősítő, samplingeléssel összefüggésben hozott *Pelham*-döntést követi majd a *Pelham II*-ügyben?¹⁰⁸ Esetleg a társadalmilag indokolt véleménynyilvánításon alapuló kivételeket legitimáló, illetve a forrásmű felismerhetőségét és a két kifejezés közötti különbségeket elváró, a paródia, karikatúra és pastiche esetköreit tartalmazó irányelvi rendelkezés alapján hozott *Deckmyn*-döntés logikáját?

A *Pelham II*-ügyet előterjesztő BGH – a *Deckmyn*-ügy nyomán a német paródiakivételt újraértékelő *auf fett getrimmt* ítéletével összhangban – támogatni látszik a felismerhetőség követelményét;¹⁰⁹ ugyanakkor elvetni látszik a belső távolságtartás kényszerét.¹¹⁰ Ehhez hasonló álláspontra helyezkedett az OLG Hamburg a *Metall auf Metall III*-ítéletben a belső távolságtartást illetően.¹¹¹ Ahogy arra fentebb szintén utaltunk, a német bíróságok a teljesen eltérő stílus mellett,¹¹² illetve antitematikus felhasználásokat is beilleszthetőnek találták a pastiche fogalma alá.¹¹³ Az uralkodó német jogirodalmi álláspont ugyanezt tükrözi: az ún. „*Referenzkultur*” nem várja el azt, hogy a másodlagos alkotók a forrásmű által teremtett térben maradjanak, azon bőven túlléphetnek; így az sem elvárt, hogy az átlagos néző számára a pastiche jelleg felismerhetővé váljon.¹¹⁴ Ugyanez következik a német szerzői jogi reform rendszertanából is. Az UrhG 23. §-a ugyanis nem engedélyköteles (szabad) átdolgozásként tekint azokra a felhasználásokra, ahol a másodlagos mű kellő távolságot tart a forrásműtől.

Amennyiben az EUB elfogadja ez utóbbi – tehát az előterjesztő BGH által is képviselt – álláspontot, úgy a *Deckmyn*-döntésben érintett paródiakivétel mintájára a pastiche is tágabb értelmezési mozgásteret kaphat: a „*pastiche with*” beilleszthetővé válik az uniós szerzői jogba, nem csupán a „*pastiche of*”.

¹⁰⁷ Főtanácsnoki indítvány, C-476/17. sz. ügy, 96. pont.

¹⁰⁸ Stieper a dialógus követelményét pastiche esetén is elvárja. Lásd: Stieper: i. m. (32, 2023), p. 1662.

¹⁰⁹ Metall auf Metall V, 31. pont, p. 1534.

¹¹⁰ Uo., 41–42. pont, p. 1535.

¹¹¹ Metall auf Metall III, 74–75. pont, p. 1221.

¹¹² Uo., 76. pont, p. 1221.

¹¹³ Vö.: a 2.3. alfejezettel.

¹¹⁴ Lásd különösen: Pötzlberger: i. m. (50), p. 679; Ortland: i. m. (52), p. 57; Stütze, Bischoff: i. m. (32), p. 691.

3.3.3. Humor vagy gúny?

A fentiekben világossá válhatott, hogy a tagállami gyakorlatok közötti talán legélesebb eltérést a pastiche kapcsán elvárt humor vagy gúny képezi. A francia¹¹⁵ – vagy épp belga,¹¹⁶ illetve a fentiekben bemutatottak szerint a magyar – modellben a humor és a gúny – a karikatúrához és a paródiához hasonlóan, a műfaj követelményeinek való megfelelés¹¹⁷ részeként – alapvető elvárás. Ezzel ellentétben például a 2021-es német reformtörvény nem tűzi feltételként a humor vagy gúny kifejezését a pastiche keretében.¹¹⁸ A kapcsolódó indokolásból világosan kitűnik, hogy a jogalkotó pastiche alatt hagyományosan nem humoros vagy gúnyos, hanem kreatív/átalakító magatartásokat igyekezett szabaddá tenni.¹¹⁹

Ugyancsak figyelmet érdemelnek a *Deckmyn*- és a *Pelham*-ügyekhez csatolt főtanácsnoki indítványok. Sem a *Pelham*-indítványt író Maciej Szpunar első főtanácsnok,¹²⁰ sem a *Deckmyn*-indítványt jegyző Pedro Cruz Villalón főtanácsnok nem említette a humor vagy gúny követelményét a pastiche tárgyalásakor.

Utóbbit illetően három tételes forrás érdemel figyelmet. Egyrészt Cruz Villalón főtanácsnok felidézte a Bizottság javaslatát, amely szerint „a paródia fogalma úgy kerüljön értelmezésre, hogy az irányelv által védelemben részesített mű utánzatáról (sic!)¹²¹ van szó, amely nem minősül karikatúrának vagy gúnyrajznak (sic!),¹²² és amely humoros vagy tréfás szándékot jelez”.¹²³ Másrészt említette a Belga Királyság szóbeli észrevételét, miszerint „a 'paródia', a 'karikatúra' és az 'utánzat' elhatárolásának nem kell szerepet játszania a paródia meghatározásában, és rámutatott arra, hogy a három fogalom túlságosan hasonló ahhoz, hogy különbséget lehessen tenni közöttük”.¹²⁴ Végül soron Cruz Villalón a spanyol fogalmat idézte a pastiche vizsgálatakor, mely szerint: a pastiche „[u]tánzás vagy plágium, amely egy művész műve jellegzetes elemeinek kiválasztásából és összekapcsolásából tevődik össze

¹¹⁵ Stéphanie Carre: France. In: Reto M. Hilty, Sylvie Nérissou (szerk.): *Balancing Copyright – A Survey of National Approaches*. Springer, Heidelberg, 2012, p. 408; Pötzlberger: i. m. (50), p. 678.

¹¹⁶ Bernard Vanbrabant, Alain Strowel: Belgium. In: Hilty, Nérissou (szerk.): i. m. (115), p. 140.

¹¹⁷ Az Sztj. nem tartalmaz ilyen előírást – vélhetően azon egyszerű oknál fogva, hogy Magyarországon nem jött létre ilyen érdemi „műfaji gyakorlat”.

¹¹⁸ Ennek gyakorlati megerősítését hangmintázás esetén lásd: Metall auf Metall III, p. 1217–1225; képzőművészeti alkotás esetén lásd: The Unknowable, p. 216–223.

¹¹⁹ Gesetzesbegründung BT-Drs. 19/27426, p. 90–91. (<https://dserver.bundestag.de/btd/19/274/1927426.pdf>). A német novella pastiche-re vonatkozó jogirodalmi elemzését lásd: Raue: i. m. (32), p. 7–10; Kreutzer: *Der Pastiche im Urheberrecht*. I. m. (100); Frédéric Döhl: *Zwischen Pastiche und Zitat – Die urheberrechtsreform 2021 und ihre Konsequenzen für die Künstlerische Kreativität*, [transcript], Bielefeld, 2022; Stützle, Bischoff: i. m. (32), p. 683–694.

¹²⁰ Vö.: a 103. lábjegyzetben idézett forrással.

¹²¹ Az eredeti spanyol nyelvű indítványban: „imitación”.

¹²² Az eredeti spanyol nyelvű indítványban: „pastiche”.

¹²³ Főtanácsnoki indítvány, C-201/13. sz. ügy, 41. pont.

¹²⁴ Uo., 42. pont.

oly módon, hogy független alkotás benyomását keltse”.¹²⁵ Eltekintve mind a magyar fordítás következetlenségétől (pastiche=gúnyrajz), illetve a főtanácsnok következetlen szóhasználatától (az „imitación” szó egyaránt szerepel a paródia és a pastiche fogalmánál), világossá válhat, hogy a humor vagy gúny nem került expressis verbis elfogadásra a pastiche fogalmi elemeként.

A BGH előterjesztésében mindenesetre világos kétségének adott hangot a humor vagy gúny, illetve további célok – például tiszteletadás – elvárását illetően.¹²⁶ Az uralkodó német jogirodalmi álláspont is ezt az utat látja járhatóbbnak.¹²⁷

3.3.4. Egyéni, eredeti másodlagos mű?

Amennyire logikusnak tűnhetett ez a követelmény a *Deckmyn*-ítélet idején, olyannyira – sőt még inkább – indokoltnak tűnhetne pastiche, vagyis átalakító/transzformatív, végső soron kreatív felhasználások esetén a másodlagos mű egyéni, eredeti jellegének az elvárása. Mégis, ahogy az EUB a paródia kapcsán, úgy az OLG Hamburg és a BGH egyaránt elvetette hangmintázás esetén e körülménynek a pastiche fogalmi elemeként való előírását. Ahogy arra mindkét német fórum utalt, a felhasználásnak e tekintetben nem az eredetiség követelményét kell tükröznie, sokkal inkább a forrásmű felismerhetőségét kell biztosítani.¹²⁸

Egyes álláspontok szerint ugyanakkor a pastiche-kivétel alkalmazhatóságának a feltétele, hogy az annak alapjogi háttérét adó véleménynyilvánítási vagy művészeti szabadság logikája ténylegesen érvényesüljön. Más szóval az alkotmánykonform felhasználás érdekében a másodlagos kifejezésnek művészi jelleget kell öltenie, s ennyiben önálló szerzői műnek kell létrejönnie.¹²⁹

A paródia/karikatúra és a pastiche fogalmi elhatárolása szempontjából a jelen elemzés végső soron arra az álláspontra helyezkedik, hogy az egyéni-eredeti másodlagos mű követelménye nem képezi a pastiche fogalmának kardinális elemét. Ennek köszönhetően pedig a pastiche kifejezési formái/terjedelme tovább bővíthető – ám, mint arra rögtön rávilágítunk, ez nem eredményezi a fogalom korlátlan jellegét, egyúttal e körülmény vizsgálata az érdekösszemérési vizsgálat keretében tűnik indokoltnak.

¹²⁵ Az eredeti spanyol meghatározás szerint: „Imitación o plagio que consiste en tomar determinados elementos característicos de la obra de un artista y combinarlos, de forma que den la impresión de ser una creación independiente”. Idézi: Főtanácsnoki indítvány, C-201/13. sz. ügy, 14. lábjegyzet.

¹²⁶ Metall auf Metall V, 31. pont, p. 1534.

¹²⁷ Lásd különösen: *Ortland*: i. m. (52), p. 58; *Stützle, Bischoff*: i. m. (32), p. 691; *Stieper*: i. m. (32, 2023), p. 1663.

¹²⁸ Metall auf Metall III, 72. pont, p. 1221; Metall auf Metall V, 42. pont, p. 1535. A jogirodalomból lásd e tekintetben: *Ortland*: i. m. (52), p. 57.

¹²⁹ *Kraetzig*: i. m. (43), p. 6–7.

3.3.5. Érdekösszemérés és arányosság?

Maciej Szpunar főtanácsnok *Pelham*-ügyhöz fűzött indítványában rövidre zárta azokat a véleményeket, amelyek a hangfelvétel-előállítói jogok túlzott – szerzői jogosultakkal azonos szintű – oltalmát kritizálták.¹³⁰ Ahogy a főtanácsnok fogalmazott: „[a]zt sem gondolom, hogy a hangfelvétel-előállítók pénzügyi érdekei, amelyek kizárólagos jogaik biztosítását indokolják, pusztán a kereskedelmi felhasználásokkal és a kalózkodással szembeni védelemre korlátozódna. Az uniós jogban ez a terjesztési jognak felel meg. Ezzel szemben a többszörözési jog sokkal tágabb fogalom, és a hangfelvétel minden lehetséges felhasználási formáját lefedi. Egyébiránt az tűnne méltányosnak, ha a hangfelvétel-előállító részesülne a hangfelvétele felhasználásával készült művekből származó bevételekből. Ezen túlmenően, az alapvető jogok közötti egyensúly kialakítása során nemcsak a hangfelvétel-előállítók jogait és anyagi érdekeit szükséges figyelembe venni, hanem az előadók és szerzők jogait is, ideértve a személyhez fűződő jogokat. Márpedig előfordulhat, hogy a mű felhasználása ezekbe, különösen a mű egységének védelméhez való jogba ütközik, még akkor is, ha ez a felhasználás valamely kivétel hatálya alá tartozik.”¹³¹

Indokoltnak tűnik e ponton világosabban kifejteni a fenti logika tarthatatlanságát. Forrásművek felhasználása esetén a szerzői jogi logika a következő: ha védett mű vagy kapcsolódó teljesítmény, esetleg ennek részlete kerül felhasználásra, úgy arra főszabály szerint engedéllyel kerülhet sor, ami következik a szerzői és kapcsolódó jogok magas szintű védelméből,¹³² valamint a szellemi tulajdon-jogok alapjogi oltalmából.¹³³ Ez a védelem azonban nem korlátok nélküli: mind a szerzői jogi korlátozásoknak és kivételeknek,¹³⁴ mind az

¹³⁰ Vö.: Döhl: i. m. (78), p. 51; Mezei: Thou Shalt (Not) Sample? I. m. (5), p. 189–192; Opinion of the European Copyright Society in relation to the pending reference before the CJEU in Case C-476/17, *Hutter v Pelham*, 2019, [3.1.]-[3.9.] (https://europeancopyrightsocietydotorg.files.wordpress.com/2019/02/ecs-opinion-metall-auf-metall_final_rev.pdf); *Martin Senfleben*: Flexibility Grave – Partial Reproduction Focus and Closed System Fetishism in CJEU, *Pelham*. IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law, 51. évf. 2020. 6. sz., p. 751–769; *Kalpana Tyagi*: Sampling the ‘soul of music’ in a post-Pelham world: An interdisciplinary perspective. In: *Jens Schovsbo* (ed.): *The Exploitation of Intellectual Property Rights – In Search of the Right Balance*, ATRIP Intellectual Property Series. Edward Elgar, Cheltenham, 2023, p. 148–150.

¹³¹ Főtanácsnoki indítvány, C-476/17. sz. ügy, 96. pont. Hasonló véleményt lásd: *Mania*: i. m. (26), p. 297–299. Igaz, *Mania* utóbb maga rögzíti, hogy „there is currently no economic justification for the existence of a protection of phonograms in the copyright law system, considering the technical advancement and availability of recording devices”. Lásd: *uo.*, p. 300.

¹³² Vö.: az Infosoc-irányelv (9) preambulumbekzdését.

¹³³ Vö.: Európai Unió Alapjogi Chartája (2016/C 202/02), 17. cikk (2) bekezdés („A szellemi tulajdon védelmet élvez.”)

¹³⁴ Különösen az Infosoc-irányelv 5. cikke és a CDSM-irányelv 17. cikk (7) bekezdése szerinti rendelkezések. Vö.: Ítélet, C-201/13. sz. ügy, 22–23. pont.

egyéb, ütköző alapjogoknak¹³⁵ érvényt kell szerezni – utóbbiaknak az EUB szerzői jogi trilógiában kifejtett álláspontja szerint a „belső” korlátozások és kivételek útján. Ugyanakkor ezek a flexibilitások sem korlátlanok: a szerzői jogi belső egyensúly megteremtésének utolsó állomása/intézménye a háromlépcsős teszt.¹³⁶ A különböző érdekek összemérésének/arányosságának a követelménye tehát olyan elvárás, amelyet egy konkrét kivétel (jelen esetben a pastiche) eseti alkalmazásánál is el kell végezni, még hozzá tagállami szinten, a vonatkozó uniós (és nemzetközi) normák tükrében.¹³⁷ Végső soron az EUB maga is emellett tette le a voksát, igaz, hogy a hangfelvétel-előállítói jogok sérelmét csak a fül számára felismerhetetlen hangminták esetén látta kizárhatónak.¹³⁸

Pontosan ez az, amit a német joggyakorlat megtett – és a kérdéses két másodperces részlet hangmintázását elfogadhatónak találta. Pontosabban azt olyan eseti, korlátozott, és a jogszabályok által nevesített esetkörbe beilleszthető tevékenységnek minősítette, amely nem ütközik a Kraftwerk hangfelvételének rendes hasznosításába, és nem képes sérteni a forrásmű jogosultjainak egyéb érdekeit sem.¹³⁹ Különösen igaz lehet ez annak fényében, hogy nincs az Infosoc-irányelvben másik olyan kivétel, amely a transzformatív felhasználások gyakorlati érvényesülését biztosíthatná;¹⁴⁰ illetve hogy a konkrét felhasználás során a hangminta átemelését a másodlagos műbe nem anyagi okokkal (spórolással) magyarázta Moses Pelham.¹⁴¹ Összességében osztanunk kell ezt az álláspontot. Meglátásunk szerint az ügyben érintett hangminta nem tűnik a háromlépcsős tesztbe ütközőnek;¹⁴² s mint ilyen, az érdekösszemérés logikájából következik, hogy a jelen ügyben Moses Pelham alkotmányos jogai elsőbbséget élveznek a Kraftwerk érdekeivel szemben.

3.4. Részkonklúzió

A fent bemutatott öt részkérdést összefoglalva a következőképp írható körül e kivétel. A *pastiche valamely jogvédett mű vagy kapcsolódó jogi teljesítmény, illetve azok részletének átalakító jellegű, a művészi stílus másolásán túlmenő felidézése, amelynek nem feltétele a forrásműtől való túlzott eltávolodás; az egyéni, eredeti jelleg tükrözése; a humor, gúny vagy tiszt*

¹³⁵ Különösen az Alapjogi Charta 11. („a véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadsága”) és 13. cikkének („A művészet és a tudomány szabadsága”). Különösen igaz ez annak fényében, hogy a Metall auf Metall/Pelham-ügyben mind a BVerfG, mind az EUB beilleszthetőnek találta a hangmintázást a művészetek szabadságába. Lásd: Zulässige Verwendung von Samples ohne Zustimmung des Tonträgerherstellers – Metall auf Metall, 89. pont; ítélet, C-476/17. sz. ügy, 35. pont.

¹³⁶ Vö.: az Infosoc-irányelv 5. cikk (5) bekezdésével.

¹³⁷ Lauber-Rönsberg: i. m. (32), p. 739.

¹³⁸ Ítélet, C-476/17. sz. ügy, 39. pont. Ennek kritikáját lásd különösen: *Senfleben*: i. m. (130), p. 757.

¹³⁹ Metall auf Metall III, 77–87. pont, p. 1222–1223; Metall auf Metall V, 46–52. pont, p. 1535.

¹⁴⁰ Lauber-Rönsberg: i. m. (32), p. 738.

¹⁴¹ Stütze, Bischoff: i. m. (32), p. 693.

¹⁴² A német jogirodalomból lásd még: *Ortland*: i. m. (52), p. 36–42.

teletadás kifejezése; illetve a forrásművel való művészi kapcsolat kiépítése; ugyanakkor elvárt, hogy a pastiche-jelleget a közönség fel tudja ismerni.

Amennyiben ez a meghatározás (semmi esetre sem definíció) helytálló, úgy abból két következtetésre juthatunk a pastiche önálló uniós jogi fogalmát illetően.

Egyrészt arra, hogy a 3.2.3. alfejezetben említett négy fogalmi út közül az utolsó a helytálló, vagyis hogy a pastiche a paródia-/karikatúrakivételektől eltérő fogalmat jelent, és azoktól részben (legalább a humor és gúny kifejezése tekintetében) eltérő feltételek szerint vizsgálható. Ezek az eltérések azonban nem tűnnek számottevőnek. Következésképp az EUB-nak nem okozhat gondot a *Deckmyn*-ügyben kifejtett álláspontját megfelelően átültetni a pastiche-ra. Mindezt úgy, hogy azzal a *Pelham*-ügyben hozott döntés sem veszít az érvényéből. Egyrészt azért, mert az az idézés és az UrhG 24. § fényében vizsgálta a hangmintázást, és amely kivétel keretei közé az ott leírt feltételekkel a hangmintázás a továbbiakban is beilleszthető marad. Másrészt azért sem, mert a jelen jogvitának kizárólag a CDSM-irányelv átültetésének napját követő időszakra vonatkozó jogi helyzet vizsgálata képezi a tárgyát.

Ugyanakkor úgy látjuk, hogy az EUB-nak lehetősége nyílik a jelen ügyben a háromlépcsős tesztrel kapcsolatos joggyakorlatának a további mélyítésére – ideális esetben mind a három lépcső megvizsgálása révén. Amennyiben erre sor kerül, jó eséllyel az EUB jogszerű felhasználásnak találhatja a két másodperces hangmintázást a pastiche-kivétel keretei között.

4. ZÁRÓ GONDOLATOK

Könnyen megjósolhatónak tűnik, hogy a *Metall auf Metall/Pelham*-ügy nem tart még további 25 évig. Jóval nagyobb bátorság kellene annak a kijelentéséhez, hogy valami „forradalmi” előtt áll az uniós szerzői jog. Az e tekintetben mértékadó német jogirodalom igyekszik is megfontoltan állni a pastiche-kivétel jövőjéhez. Ahogy Nils Peters talányosan írta: „[ó]hatatlanul felvetődik a kérdés, hogy a [pastiche-] kivétel el tudja-e érni azt, amit egyesek remélnek tőle vagy amitől egyesek félnek tőle – nevezetesen a kor szelleméhez igazodó ’új szabadságot?’”¹⁴³ Mások ismeretlen területként („*terra incognita*”)¹⁴⁴ vagy „a nagy ismeretlenként” („*die große Unbekannte*”),¹⁴⁵ esetleg a szó eredetére (pasticcio) utaló metaforával élve ízlés szerinti összetevőkből való főzésként¹⁴⁶ hivatkoznak a pastiche-ra. Johanna Gibsonnak igaza van abban, hogy a pastiche komoly kihívást jelent a „szerzőség” fogalmát illetően, hiszen végső soron a pastiche a „kreatív” mellett a „transzformatív” alkotó karakterének az elfogadhatóságát mozdítja elő.¹⁴⁷

¹⁴³ Peters: i. m. (34), p. 1482.

¹⁴⁴ Döhl: i. m. (4), p. 215.

¹⁴⁵ Ortland: i. m. (52), p. 9.

¹⁴⁶ Uo., p. 17.

¹⁴⁷ Johanna Gibson: Living in the pastiche: from Barbieland to Computer World, all the world's a paste. Queen Mary Journal of Intellectual Property, 2023. 4. sz., p. 388.

Egyesek ennél tovább mennek, és olyan nehezen támogatható álláspontra helyezkednek, miszerint a bíróságok bevezették az amerikai fair use-t a német jogban.¹⁴⁸ Mások épp az ellen érvelnek, hogy a pastiche-t a fair use logikája szerint lehetne megítélni.¹⁴⁹ Józan érvek szólnak amellett, hogy ezen gondolatok egyike sem tekinthető relevánsnak: a fair use-teszt olyan szintű eltérést mutat az uniós jogi dogmatikától, hogy annak átemelése még módosított formában sem képzelhető el.

Ami azonban kellő bizonyossággal állítható, az az, hogy a pastiche fogalmának folyamatosan fejlődnie kell.¹⁵⁰ Angyalosi Gergely 1986-os irodalomtudományi elemzésében szinte váteszi jelleggel rögzítette, hogy „[a] lexikonok általában a rokonfogalmak között említik a plágiumot, a kópiát, a paródiát, az idézetet, amelyekből a pastiche elhatárolandó. De ahogyan közeledünk a XX. századhoz, az elhatárolás egyre nehezebbé válik. Az idegen szövegek, stíluselemek, motívumok stb. tudatos átvétele egyre gyakoribb lesz, s ezzel párhuzamosan az irodalomesztétikai koncepciók is fellazulnak”.¹⁵¹

Ebben a „fellazulásban” vagy fejlődésben a *Metall auf Metall/Pelham*-ügy komoly segítséget jelenthet magyar és EU-s szinten egyaránt. A jelen tanulmányból világossá válhat, hogy az EUB hangmintázónak kedvező előzetes döntése esetén a magyar jogalkotó is lépéskényszerbe kerülhet, és kénytelen lehet módosítani az Szjt.-t oly módon, hogy az mellőzi a stílus utánzásának és a humor/gúny kifejezésének követelményét pastiche esetén.

¹⁴⁸ *Diana Liebenau*: Transforming Transformativeness – Fair Use nach 'Andy Warhol Foundation v. Goldsmith' und rechtsvergleichende Erwägungen für das Bearbeitungsrecht und die Pastiche-Schranke. *Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht*, 2023. 10. sz., p. 687–688.

¹⁴⁹ *Kraetzig*: i. m. (43), p. 4–5 és 8–9.

¹⁵⁰ *Pötzlberger*: i. m. (50), p. 680.

¹⁵¹ *Angyalosi*: i. m. (60), p. 340.

*Marján Anna**

A JÁTÉKOK HALLGATNAK – A GAME-STREAMING ÉS A JOGVÉDETT ZENÉK TALÁLKOZÁSA A SZERZŐI JOG TÜKRÉBEN**

1. BEVEZETÉS

Amikor streamingre gondolunk, – jogosan – rögtön a Netflix és hasonló médiaóriások jutnak eszünkbe. Azonban a jelenségnek van egy szintén jelentős másik oldala is: a különböző játékok nyilvánosságához közvetítése, az ún. game-streaming, ami az utóbbi 5-6 évben igazán a rivaldafénybe került.

A game-streaming exponenciális növekedése a médiapiacon sokkal több jogi kérdést teremtett, mint azt elsőre gondolnánk. A jog szinte bármelyik ágán észrevehetjük a vetületeit, így például a személyiségi jog esetében azzal, hogy a streamer az arca vállalásával potenciális személyiségi jogi sérelmek célpontjává válik; az e-kereskedelmi jog is jelentős helyet foglal el ezen a vetületi skálán, hiszen a Twitch-partnerségtől kezdve a reklámok jövedelmén át számottevő és bonyolult kereskedelmi megállapodásoknak ad otthont a game-streaming világa az egyes platformokon. A game-streaminggel kapcsolatos összes kérdés felvetésének és körbejárásának egy dolgozat nem adhatna megfelelő kereteket, így jelen kutatás a szerzői jog rendszerében keres megoldást arra a problémára, amit a nyilvánosságához közvetítés és a videójáték mint összetett szerzői mű egyes elemeinek, kifejezetten a jogvédezt zenének a sűrűlódása okoz, és hogy ezeknek a szellemi értékeknek a game-streaming általi felhasználása milyen hatással van egyrészt az egész műre, másrészt az azon belüli egyes zeneművekre. A problémához való eljutás előtt a kutatás röviden felvázolja a szerzői jog és a game-streaming jelenlegi kapcsolatát, majd a jogvédezt zenéken keresztül a mű élvezhetőségének megtörésével hangsúlyozza a jogszabályi rés okozta rendellenesség relevanciáját és aktualitását.

Mára a videójáték piaca nemcsak hogy felért, de túl is nőtt mind a zene, mind pedig a filmiparon. Éppen ezért, a dolgozat kiemelt célja nem más, mint a figyelemfelhívás; rávilágítás a videójátékok nyilvánosságához közvetítésének prominens helyzetére és az azzal járó egyik legjelentősebb problémára.

* Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Szerzői Jogi Főosztály, Nemzetközi Szerzői Jogi Osztály, jogi ügyintéző.

** A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Ujvári János diplomadíj-pályázatán díjazott szakdolgozat szerkesztett változata. Külön köszönet illeti dr. Gubicz Flóra Annát, aki konzulensként segítette a dolgozat elkészülését.

2. A GAME-STREAMING MINT JELENSÉG

A videójátékok élő közvetítésének létjogosultsága egy egyszerű piaci adattal is alátámasztható: a Global Video Streaming Market jelentése szerint a globális video-streaming piac mérete 2018-ban 38 milliárd USD értékű volt, és ez az előrejelzések szerint 2026-ra elérheti a 149 milliárd dollárt is.¹ Emellett, ha a videójáték-ipart összehasonlítjuk a két másik „uralkodó” iparággal, a következő látható: 2018-ban a filmipar 43 milliárd dollárt, a zeneipar közel 10 milliárd dollárt, de a videójáték-ipar mindkettőt túlszárnyalva kb. 130 milliárd dollárt mutathat fel a neve mellett.² A videójáték-streamerek csak a magyarok általi fogyasztása pedig a következőképp alakult 2023 júniusában: a 10 legnagyobb hazai streamer 965 000 órányi nézettséget ért el összesen.³ Viszonyításképpen, egy év 8760 órát tesz ki. Csak a magyar streamereket 110-szer többet nézték egy hónap alatt.⁴

2.1. A game-streaming otthona – az online tartalommegosztó szolgáltatás

A game-streaming lényege, hogy a játékos a videójátékkal való játékának a menetét valós időben közvetíti egy élő közönségnek. Az egész középpontjában a játékosok, azaz a streamerek állnak, akik olyan személyek, akik közvetítik a játékmenetet, közben interakcióba lépnek a közönséggel, és közvetetten reklámozzák az adott játékot.⁵ Ennek biztosítanak otthont az ún. online tartalommegosztó-szolgáltatók, mint amilyen a kutatás eszközeként felhasznált Twitch is, amely az élő játékmenet-közvetítések uralkodó platformja.

Az online tartalommegosztó fogalmát az uniós szerzői jogi rendszerbe az Európai Parlament és a Tanács 2019/790, a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról szóló irányelve (továbbiakban: CDSM-irányelv) vezette be. Ennek értelmében az online tartalommegosztó-szolgáltató olyan információs társadalommal összefüggő szolgáltatás, amelynek fő vagy egyik fő célja a felhasználói által feltöltött, jelentős mennyiségű, szerzői jogi védelem alatt álló mű vagy más, védelem alatt álló teljesítmény tárolása, ahhoz hozzáférés biztosítása, művek és más teljesítmények nyereségszerzési céllal történő összerendezése és promotálása.⁶

¹ Global Opportunity Analysis and Industry Forecast. Valuates Reports, 2019 december: <https://bit.ly/3r29bTA>.

² Shani Shisha: Fairness, Copyright and Video Games: Hate the Game, not the Player. Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal, 31. évf. 3. sz., 2021, p. 696.

³ Twitch Top Streamers. TwitchTracker, 2022. június 30: <https://bit.ly/3Rudp1a>.

⁴ 110 évet nézték a magyarok júniusban csak a legnagyobb Twitch streamereket. Leet Gaming Magazin, 2022. július 4: <https://bit.ly/3dDtaoA>.

⁵ Nicholas Robinson: From Arcades to Online: Updating Copyright to Accomodate Video Game Streaming. North Carolina Journal and Technology, 20. évf. 2. sz., 2018, p. 299.

⁶ CDSM-irányelv 2. cikk 6. pont.

Az irányelv átültetése végett a magyar szerzői jog is foglalkozik ezzel a fogalommal. A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (továbbiakban: Szt.) értelmében tartalom-megosztó szolgáltatónak minősül az olyan, az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az összefüggő információs szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény (továbbiakban: Ektv.) 2. § k) pontja szerinti szolgáltató, amelynek fő vagy egyik fő célja a szolgáltatás igénybevevője által feltöltött, jelentős mennyiségű szerzői jogi védelem alatt álló mű vagy szomszédos jogi teljesítmény tárolása, nyilvánossághoz közvetítése, ideértve a nyilvánosság számára lehívásra hozzáférhetővé tételét is, valamint üzletszerű összerendezése és népszerűsítése.⁷ A legfontosabb fogalmi elemek tehát, amelyeknek érvényesülése elengedhetetlen ahhoz, hogy a videójáték-közvetítés platformjai esetén online tartalommegosztó platformról beszélhessünk, és hogy ezáltal a szerzői jogi szabályok adjanak keretet a működésének a következők: *jelentős mennyiségű, szerzői jogi védelem alatt álló mű*, és ezeknek a tartalmaknak releváns módon való *nyilvánossághoz közvetítése*.

2.2. Az online tartalommegosztó szolgáltatás fogalmi elemei

A CDSM-irányelv nem konkretizálja a *jelentős mennyiséget*, sőt, kifejezetten óva inti a tagállamokat annak számszerű meghatározásától. A magyar jogban a CDSM-irányelvet átültető törvényhez⁸ tartozó miniszteri indokolásban ehhez két támpontot találhatunk: a jelentős mennyiség megítéléséhez az alábbi tényezők vizsgálandók: a szolgáltatás által elért közönség mérete és a felhasználói által feltöltött, szerzői jogi védelem alá tartozó művek és más teljesítmények száma.⁹

Nem véletlenül nem tartalmaz a magyar szabályozás ennek megfelelően konkrét számokkal kifejezett határértékeket. Már az elért közönség méretének megállapítása sem egyszerű egzakt módon, hiszen mindig az adott élő adás nézőszáma lehet a döntő. Ha csak azt nézzük, hogy a legtöbb követőt számláló videójáték-streamer, a Ninja, 18 283 337 követővel rendelkezik,¹⁰ és ha ennek a közösségnek csak a fele csatlakozik egy-egy élő adás alkalmával, akkor bőven megállapítható, hogy óriási annak a közösségnek a mérete, amit a streamerek elérhetnek közvetítéseik során. Hogy mennyi tartalom található (amelyek védett mivoltával a dolgozat a következő fejezetben foglalkozik) az oldalakon, azt talán megszámolni sem lehet. Egy 2022-es statisztika szerint az egész Twitch-en 71 millió órányi tartalmat néz a

⁷ Szt. 57/A. §.

⁸ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2021. évi XXXVII. törvény.

⁹ Előterjesztői indokolás a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2021. évi XXXVII. törvényhez, p. 30.

¹⁰ The Most Followed Twitch Streamers, June 2022. TwitchMetrics, 2022. június 13.: <https://bit.ly/3zVSIL4>.

közönség naponta.¹¹ Ezek alapján a konkrét számadatok meghatározása nélkül is megállapítható, hogy a jelentős mennyiség, mint elem, megállja a helyét akár a Twitch-en, akár a Twitch-hez hasonló tartalommal rendelkező platformokon.

Teljesen más utat követ azonban a jelentős mennyiségű védett tartalom (nem) meghatározásában a francia szerzői jog. A francia szerzői jogi törvény ugyanis azt mondja ki, hogy a védett tárgyak jelentős mennyisége akkor tekinthető teljesítettnek, ha meghaladja a kultúráért felelős miniszter rendeletében meghatározott küszöbértéket.¹² Eszerint a jelentős mennyiséget a művek száma tekintetében 5000 zenemű, 1000 vegyes mű vagy 100 audiovizuális teljesítmény valósítja meg.¹³ Eltekintve ettől a sajátos úttól, a francia jog is hangsúlyozza, hogy a legcélravezetőbb értelmezést a bírói gyakorlat fogja adni.

A következő elem, a *nyilvánossághoz közvetítés* fogalma két elemet ötvöz: a közvetítést mint cselekményt és a nyilvánosságot mint célközönséget.¹⁴ Közvetítésről akkor lehet szó az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB) gyakorlata szerint, ha a felhasználó teljes tudatában, közvetítőként jár el ügyfelei irányában a védelem alatt álló művek hozzáférhetővé tételével, főleg azokban az esetekben, amikor enélkül a beavatkozás nélkül a felhasználók nem is tudnák érzékelni a közvetített műveket.¹⁵ Ezenkívül fontos az is, hogy a közvetítésnek jelentős mértékű, de meghatározhatatlan számú címzettet kell céloznia.¹⁶

A nyilvánosság a streaminghez hasonló, kommunikációs műfelhasználásoknak az eszszenciája, enélkül magának a vagyoni jognak a gyakorlását sem lehetne megállapítani. A game-streaming (vagy bármilyen modern, online hozzáférhetővé tétel) esetében azonban egyértelmű, hogy a nyilvánosság mint fogalmi elem megvalósulásához nem lehet szükséges az, hogy a felhasználó konkrét címzetteként megjelölje a nyilvánosság tagjait. Egybehangzik ezzel Ficsor Mihály álláspontja is, aki a nyilvánosságot a magánszférával szembeállítva határozza meg: aki nem tartozik a magánszférába, az voltaképpen a nyilvánosság maga.¹⁷ A nyilvánossághoz közvetítés lényege, hogy a felhasználás a mű tényleges átadása nélkül megvalósul egy, a helyszínen nem jelenlévő személyi körnek, magának a nyilvánosságnak.¹⁸ Harkai István is kihangsúlyozza, hogy elég, ha a platformon potenciálisan jelen

¹¹ Jason Wise: Twitch Statistics 2022: How Many People Use Twitch? Earthweb, 2022. június 15.: <https://bit.ly/3zSqLhy>.

¹² Code de la propriété intellectuelle Article L137-1.

¹³ Décret n° 2021-1369 du 20 octobre 2021 portant modification du code de la propriété intellectuelle et relatif à certains fournisseurs de services de partage de contenus en ligne.

¹⁴ C-325/14. sz. ügy SBS Belgium NV kontra Belgische Vereniging van Auteurs, Componisten en Uitgevers (SABAM) [ECLI:EU:C:2015:764] 15. pont.

¹⁵ C-306/05. sz. ügy Sociedad General de Autores y Editores de Espana (SGAE) kontra Rafael Hoteles SA [ECLI:EU:C:2006:764] 42. pont

¹⁶ Ferge Zsigmond: Médialejátsszók és online megosztóplatformok. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 12. (122.) évf. 5. sz., 2017. október, p. 27.

¹⁷ Harkai István: Az internet hatása a többszörözési és a nyilvánossághoz közvetítési jogra. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2021, p. 90.

¹⁸ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2020, p. 217.

lévők nagyobb csoportjának lehetősége van a nyilvánossághoz közvetített műveket érzékelni, méghozzá úgy, hogy a felhasználás helyén nincsenek jelen.¹⁹ A különböző online tartalmegosztók – jelen dolgozat esetében a Twitch – potenciális közönsége, aki bármikor dönthet úgy, hogy csatlakozik egy-egy streamer műsorához, megszámlálhatatlan, hiszen az internetnek köszönhetően bárki érzékelheti az adott videójáték játékmenetének adását, aki az adott platformot meglátogatja. Ez az állítás pedig alátámasztja az „új nyilvánosság” követelményét.

A nyilvánosság tekintetében, összességében vizsgálva az EUB gyakorlatát – kiemelten annak a Svensson és társai-ügyben²⁰ hozott ítéletét – a nyilvánosság kritériumrendszere alapján ahhoz, hogy az teljesüljön, meghatározatlan és jelentős számú nézőt kell elérnie a tartalomnak, ami az olyan weboldalak esetén egyértelműen teljesül is, amelyek (elvileg) az internet bármely felhasználója számára elérhetők.²¹ A magyar – még akkor – Legfelsőbb Bíróság is kimondta, hogy a nyilvánosság akkor valósul meg, ha a rendszerhez bárki csatlakozhat, a szolgáltatásait bárki igénybe veheti.²² A ma működő tartalmegosztó platformoknak pedig pont ez a lényege: az internet adta lehetőséget kihasználva tulajdonképpen bárhol, bármikor, bármilyen eszközről elérhetőek az egyes streamerek adásai a Twitch-en.

2.3. A szerzői jog és médiajog határán – OTMSZ vagy VPMSZ?

A médiajog rendszerében a videómegosztóplatform-szolgáltatás jelenik meg mint fogalom. A médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény (továbbiakban: Mttv.) szerint ez egy olyan, önálló, üzletszerűen – rendszeresen, nyereség elérése érdekében, gazdasági kockázatvállalás mellett – végzett gazdasági szolgáltatás, amelynek vagy amely egy elválasztható részének vagy egy alapvető funkciójának elsődleges célja, hogy tájékoztatás, szórakoztatás vagy oktatás céljából elektronikus hírközlő hálózaton keresztül olyan műsorszámokat, illetve felhasználók által létrehozott videókat juttasson el a nyilvánossághoz, amelyekért a videómegosztóplatform-szolgáltató nem tartozik szerkesztői felelősséggel, és amelyeket a videómegosztóplatform-szolgáltató rendszerez, például automatikus eszközökkel vagy algoritmusokkal, különösen megjelenítés, címkézés, sorba rendezés révén.²³ Ennek a fogalomnak a kialakulásához uniós szinten az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló 2010/13/EK irányelv (továbbiakban: AVMS-irányelv) 2018-as módosítása²⁴ vezetett. Az irányelv módosítására a digitalizációra, a technológiai fejlődésre és a társadalom digitális tartalom-fogyasztási szokásaira való reagálásként volt szükség,

¹⁹ *Harkai*: i. m. (17), p. 90.

²⁰ C-466/12. sz. ügy Svensson és társai kontra Retriever Sverige AB [ECLI:EU:C:2014:76].

²¹ *Ferge*: i. m. (16), p. 27.

²² BH1999.147.

²³ Mttv. 203. § 71a.

²⁴ A tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelv.

ezért terelte be a módosítás a videómegosztóplatform-szolgáltatókat az uniós médiajog hatálya alá, és választotta el azokat az audiovizuális szolgáltatásoktól.²⁵

Mind a szerzői jogi tartalmegosztó szolgáltatás, mind a médiajogi videómegosztóplatform-szolgáltatás fogalmának közös eleme, hogy nem áll fenn szerkesztői felelősség. Elsősorban (sok más tényező mellett) ennek a szerkesztői felelősségnek a hiánya az, ami megkülönbözteti a videómegosztóplatform-szolgáltatást a „klasszikus” audiovizuális médiaszolgáltatástól.²⁶ Szembetűnő különbség lehet, de mégis inkább magától értetődő a médiajogi fogalomban a szerzői mű hiánya. Médiajogi szempontból a televíziószervezet mint szomszédos jogi jogosult vagyoni jogai ugyanis függetlenek attól, hogy védett vagy szerzői jogi védelemre nem alkalmas tartalmat visznek át. Míg a szerzői jogi tartalmegosztónak a célja kifejezetten a felhasználó által feltöltött tartalom tárolása és a közönséghez közvetítése jelentős mennyiségben, addig a médiajogi videómegosztó platformnál nemcsak a felhasználók által feltöltött, hanem egyéb tartalom közönséghez juttatása figyelhető meg például tájékoztatás, oktatás vagy akár szórakoztatás céljával.²⁷

A médiajog és a szerzői jog két párhuzamos szolgáltatótípus definícióbeli különbségeinek sorra vétele után már-már elmondható, hogy minden videómegosztóplatform-szolgáltató egyben online tartalmegosztó szolgáltató is, de ugyanez fordítva már nem igaz.

3. A JÁTÉKSZOFTVER MINT ÖSSZETETT SZERZŐI MŰ ÉS A VÉDETT TÁRGYI FELTÉTEL ALANYA

Mivel a kutatás gerince a szerzői jogi vizsgálódás, ezért az online tartalmegosztó szolgáltatás definíciójának teljesülése érdekében a legnagyobb kulcskérdés a védett tárgy mi-
benléte, ami a videójáték-streaming esetén nem más mint a játékszoftver. Ami igazán különlegessé teszi a videójátékot, az okozza a szerzői jogi nehézségeit is. Az ökoszisztémája egyedi: a játék szoftvere, kódolása nem tud egyedül kifejeződésre jutni, szükség van hozzá megannyi szellemi hozzájárulásra és az interaktivitásra, hogy összetett audiovizuális művekként lehessen róluk beszélni.²⁸ Ebből következik, hogy a videójáték-szabályozás összetett és bonyolult, és nagyon sok jogterület szabályaiból építkezik.²⁹ Mivel a dolgozat célja a game-streaming jelenség szerzői jogi töltetű vizsgálata, ezért annak fő tárgya, a játékszoftver

²⁵ Nyakas Levente: AVMS irányelv-módosítás 2018 – modernizált irányelv régi perspektívából. Médiatudományi Intézet, 2018. november 6.: <https://bit.ly/3S9sshU>.

²⁶ Király Péter Bálint: A videómegosztóplatform-szolgáltatók szabályozásának kihívásai. In Media Res, 10. évf. 2. sz., 2021, p. 314.

²⁷ Sorbán Kinga: A videómegosztóplatform-paradoxon, avagy az új európai szabályok alkalmazhatósága a globálizáció és az eltérő tagállami implementáció keresztmetszetében. In Medias Res, 8. évf. 2. sz., 2019, p. 218.

²⁸ David Greenspan, Gaetano Dimita: Mastering the Game: Business and Legal Issues For Video Game Developers. WIPO Publications, 2022, p. 54–55.

²⁹ Sorbán Kinga: A játék joga. A videójáték-ipar közvetítő szolgáltatóival összefüggő jogi dilemmák az Európai Unióban. In Medias Res, 10. évf. 1. sz., 2021, p. 72.

is a szerzői jog mezsgyéjén kerül elemzésre. A szoftvereket (számítógépi programok) a Berne-i Unió Egyezmény (a továbbiakban: BUE) 2. cikke szerinti irodalmi műként kell oltalom alá helyezni.³⁰ Ezért jár így el az Szjt. is, így következik, hogy a törvény 1. § (2) bekezdés c) pontja szerint a szoftverek szerzői műként, konkrétan számítógépi programként állnak védelem alatt.³¹ A videójátékok szerzői jogi definiálása azért is fontos, mert ez adja az alapját egyrészt a fejlesztő és a felhasználó közötti viszonyoknak, valamint a fejlesztő és a különböző szolgáltatók közötti kereskedelmi megállapodásoknak is.³² A 2000-es évektől kezdve több kísérlet is volt a videójátékok definiálására, de egyik sem adott egy igazán átfogó fogalmat, és szerzői jogi szempontból sem voltak relevánsak. A Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) főleg tanulmányok keretében vizsgálta a videójátékok helyzetét, és az egyik ilyen, 2013-ban publikált tanulmány az első, ami megfelelően meghatározza a játékok domináns jellemzőit és összetett jellegét, úgy hangsúlyozva azokat, hogy szerzői jogilag is relevanciát nyerjenek.³³ A definíció így hangzik: „A videójátékok összetett szerzői művek – amelyek több művészeti formát is tartalmaznak, mint például zene, forgatókönyv, cselekmény, videók, festmények és karakterek –, amelyek emberi interakciót igényelnek, miközben a játékot egy számítógépes programmal hajtják végre egy adott hardveren.”³⁴

A játékok azonban rendkívül sokszínűek mind műfaj, mind összetettség szempontjából. Felmerül a kérdés, hogy ugyanaz a védelem megillet-e egy egyszerűbb 8-bites, „retró” sakk-játékot, vagy éppen a Tetrist, mint például egy Call of Duty-t, ami a játék közben olyan élményt nyújt, mintha filmet néznénk.³⁵

3.1. Az összetett mű komponensei – egy videójáték rétegei

A videójátékok közel sem néztek mindig úgy ki, mint manapság. A legelső játékok, a Tennis for Two, és annak utódja, a Pong végtelenül egyszerűek voltak az utódaikhoz képest, mégsem álltak meg egészen a marketingpiacig.³⁶ Ezek a játékok még nem óriási csapatok munkái voltak, sokkal inkább lelkes fejlesztőké,³⁷ ezért voltak mai szemmel meglehetősen szerények. Így ötven év elteltével viszont a fejlődés ugrásszerű és tagadhatatlan, ami főleg annak köszönhető, hogy a szoftverfejlesztői munkához még sok más szerzői hozzájárulás

³⁰ WIPO Copyright Treaty, article 4.

³¹ Szjt. 1. § (2) bekezdés c) pont.

³² *Sorbán*: i. m. (29), p. 72–73.

³³ *Ficsor Mihály*: The copyright status of video games. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle. 16. (126.) évf. 1. sz., 2021. február, p. 10.

³⁴ *Andy Ramos, Lura López, Anxo Rodriguez, Tim Meng, Stand Adams*: The Legal Status of Video Games: Comparative Analysis in National Approaches. WIPO publication, 2013, p. 7.

³⁵ *Ficsor*: i. m. (33), p. 14.

³⁶ *Christopher Lunsford*: Drawing a Line Between Idea and Expression in Videogame Copyright: The Evolution of Substantial Similarity for Videogame Clones. Intellectual Property Law Bulletin. 18. évf. 1.sz., 2013, p. 92.

³⁷ *Andy Ramos*: Video Games: Computer Programs or Creative Works? WIPO Magazine, 4. sz., 2012.

csatlakozott: írók, operatőrök, dizájnerek, a hangjukat kölcsönző szinkronszínészek, színészek az ún. motion capture technológia segítségével, és még megannyian, akik közreműködésével folyamatos a játékipar forradalmasítása.³⁸ Ami nem változott közel 70 év alatt, az az összetettség: már 1973-ban, a Szerzői Jogi Szakértő Testület (továbbiakban: SZJSZT) első olyan szakvéleménye, ami a szoftvert szerzői jogi szempontból vizsgálta, kimondja, hogy egy – akkor még számítógép-eljárási rendszernek nevezett – szoftver lényege, hogy több részletjesítményből áll, amelyek között van, ami szerzői jogilag értékelhető, és van, ami nem. Mivel az ügy központi szoftvere olyan elemekből állt, amelyek az SZJSZT véleménye szerint védendő alkotások, ezért megállapításra került, hogy a számítógép-eljárási rendszer „eredeti, önálló és jogi oltalomra alkalmas tudományos mű”.³⁹

Darby McDevitt, egy veterán játékiró szerint az írók célja egy videójáték fejlesztése során, hogy a dizájnerekkel szorosan együtt dolgozva egy magával ragadó, interaktív történetet készítsenek érzelmi csúcspontokkal, katartikus lezárással, kerek egészként.⁴⁰ Egy nagyobb volumenű játék komplett forgatókönyve a következő elemekből áll(hat): maga a történet, a karakterek részletes leírásai, a sztorit mozgató dialógusok, és velük párhuzamosan a nem dialógusalapú szövegek, leírások, amelyek inkább a világ megteremtését szolgálják.⁴¹ Bár tény, egy ilyen többkomponensű forgatókönyvhöz szükséges írók „luxusa” a csapatban még a mai játékiparban is csak a narratívavezérelt játékok esetén jellemző (és szükséges), a valamilyen forgatókönyv mint szerzői teljesítmény ma már szinte minden játéknál tipikusan fellelhető.⁴²

Miután megszületett a történet, a következő lépés a képzelet „papírra vetése”, ami a kreatív folyamat, a játékdizájn elkészítése. Ez az a réteg, amiről minden játék esetén beszélhetünk, legyen az akár egy Pong, akár egy Last of Us. A dizájn a kulcskomponense minden videójátéknak, ami mögött képzett alkotók, grafikusok, modellezők állnak, akik így szintén szerzői teljesítményükkel járulnak hozzá a készülő összetett műhöz.⁴³ Egy nagyobb projektben beszélhetünk környezetmodellezőkről, akik a játék díszletét készítik, ez magában foglalja a különböző építmények, a tájak 2D vázlatkészítéssel és 3D modellezéssel való megalkotását; valamint a karakterkészítőkről, akik a játék főhősét, központi karaktereit vagy a háttérben megjelenő ún. non-playable characterek megjelenését dolgozzák ki először koncepciótervekkel, és modellezik le később 3D szoftverek segítségével.

A történet és a külső után elengedhetetlen, hogy a játék meg is szólaljon, ezért kell egy pár szót említeni a hangzásvilágról. Ebbe beletartoznak a dialógusok, a dallamok, a hang-

³⁸ Catherine Jewell: Video Games: 21st century art. WIPO Magazine, 4. sz., 2012.

³⁹ SZJSZT-2/1973. In: Lenkovics Barnabás, Székely László (szerk.): A Szerzői Jogi Szakértő Testület Szakvéleményeinek Gyűjteménye I. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1981, p. 209.

⁴⁰ Darby McDevitt: A Practical Guide to Game Writing. Game Developer, 2010. október 13.: <https://bit.ly/3r6oGcY>.

⁴¹ Nailing Video Game Script Writing – What You Need To Know. SpaceDraft: <https://bit.ly/3xKug8E>.

⁴² McDevitt: i. m. (40).

⁴³ Matthew Omernick: Creating the Art of The Game. New Riders, 2004, p. 6–7.

effektek, a háttérhangok stb.⁴⁴ A párbeszédeket és a hangeffektusokat először rögzítik, majd a játék atmoszférájához illeszkedőre szerkesztik, végül egy számítógép segítségével, ami a hangot adattá alakítja, implementálják a szoftverbe.⁴⁵

A legmodernebb és összetettebb elemként fordulhat elő a legmagasabb minőségű címeknél az ún. motion capture technológia. Ennek során egy színész mimikájának, mozgásának rögzítésével – amit egy érzékelőkkel felszerelt ruha tesz lehetővé – egy új külsőt kölcsönöznek a színművészeknek,⁴⁶ ezt az új külsőt és mozdulatokat pedig egy adatfolyamként rögzítik, és a dizájnercsapat által már elkészített digitális modellhez igazítják.⁴⁷ A téma relevanciáját támasztja alá ez a komponens, hiszen így a már színpadon, mozivásznon jól ismert előadóművészi teljesítmény is átépül a videójátékok világába.

3.2. A játék összetettségének eseti vonala – a Tetris-ügy

A videójátékok összetettségét támasztja alá a Tetris vs Mino-ügy. Azért érdemes röviden bemutatni ezt az ügyet, mert kirajzolódik benne az összetettség szerzői jogi relevanciája még egy Tetris kaliberű játék esetén is, ami az előző pontokban került felvázolásra. Az esetben a Tetris Holdings azzal fordult a bírósághoz, hogy a Xio Interactive szerzői jogot sértően másolta le Tetris című játékának több elemét is. Az alperes ezt nem is vitatta, azzal a jogi érveléssel védekezett, hogy ő kizárólag szerzői jogilag nem védett elemeket imitált, egészen pontosan a játék szabályait és működését. A Tetris Inc. azonban egy 14 pontos felsorolásban mutatta be, mely elemeiben sértett szerzői jogot az alperes, így például az alperes lemásolta a játék vizuális elemeit, különböző mechanikák megjelenését vagy a teljes screen layoutot.⁴⁸ A bíróság végül hosszas vizsgálódás után kimondta, hogy a felperes Tetris konkrét és tudatos tervezési döntéseket hozott a játéka elkészítése során, és ha lehetővé tennék az alperes számára, hogy ebből a kifejezőmódból (és nem ötletből!) profitáljon másolással bármilyen eredeti elem nélkül, teljesen szembe menne a szerzői jog céljával.⁴⁹ Bár ez az ügy 2012-re datálható, látható, hogy a retró játékok, azok szoftveres és szerzői jogi megítélése a mai napig sok gondolkodni valót ad a bíróságoknak. Azóta pedig a játékok egyre összetettebbek, és egyre gyakrabban képezik a részeit olyan elemek (előre leforgatott jelenetek, hangfelvételek stb.), amelyeket a bíróságoknak értékelnie kell.⁵⁰

⁴⁴ Michael Cullen: Basics of Sound Design for Video Games 6: <https://bit.ly/2OJAhNu>.

⁴⁵ Rob Bridgett: A Holistic Approach to Game Dialogue Production. Game Developer, 2009. október 29.: <https://bit.ly/3xNx84f>.

⁴⁶ Békés Gergely: Az előadóművész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 16. (126.) évf. 3. sz., 2021. június, p. 20.

⁴⁷ David Hibbits: A beginner's guide to performance capture by Epic Games. Gamer Network Limited, 2020. május 27.: <https://bit.ly/3SuCQ3h>.

⁴⁸ No. 09-6115 (D.C. NJ 2012) Tetris Holding, LLC v. XIO Interactive, Inc.

⁴⁹ No. 09-6115 (D.C. NJ 2012) Tetris Holding, LLC v. XIO Interactive, Inc.

⁵⁰ Gaetano Dimita: Video Games and Copyright Law. Zoom (2022. január 6.): Webinar on Intellectual Property in Mobile Applications and Video Games.

3.3. A Nintendo-ügy

Az önálló részek szerzői jogi megítélése szempontjából Európán belül mérföldkövet jelentett a Nintendo-ügy. A Tetris-ügyben is megmutatkozik az a mindennapos problémája a játékipar szereplőinek, hogy míg a videójátékok egyes részeinek és egészének megalkotása is rendkívüli erőforrásokat igényel, addig azok lemásolásához különösebb szakértelem vagy erőfeszítések nem voltak szükségesek, viszont jelentős anyagi kárt okoztak az előállítónak.⁵¹ Ezt elégette meg a Nintendo vállalat, amikor kézi és asztali konzoljaiba ún. hatásos műszaki intézkedéseket helyezett el, ezzel megpróbálva kiküszöbölni játécai tömeges másolását.

A számítógépi programok jogi védelméről szóló 2009/24/EK irányelv (továbbiakban: szoftverirányelv) alapvető védelmet ad a számítógépi programoknak: eszerint ugyanis a tagállamok a számítógépi programokat a BUE szerinti irodalmi műként szerzői jogi védelemben részesítik.⁵² Az ez alapján megalapozott jogi védelemnek azon műszaki intézkedések esetén is érvényesülnie kell, amelyek hatásosan korlátozzák a szerzői jog jogosultjai által nem engedélyezett cselekményeket anélkül, hogy akadályoznák az elektronikus eszközök rendes működését, illetve műszaki fejlesztését.⁵³ A Nintendo vállalat azért indított eljárást az alperes PC Box és 9Net ellen, mert azok egy olyan készüléket fejlesztettek, amelyek a konzolba történő beépítést követően megkerülik a hardveren található védelmi rendszert, és lehetővé teszik a hamisított (engedély nélkül többszörözött) videójátékok használatát. A felperes úgy vélte, hogy az alperesek célja az volt, hogy a játékok védelmére szolgáló hatásos műszaki intézkedéseket megkerüljék, ezzel lehetővé téve a másolt játékok használatát a konzolon.⁵⁴

Az ügy fő iránya a hatásos műszaki intézkedés vizsgálata volt, azonban ennek során az EUB több ponton is tett olyan megállapításokat, amik a videójátékok uniós szerzői jogi megítélésére jelentős hatással vannak. Így kimondta például azt, hogy a videójátékok összetett eszközöknek minősülnek, amelyek nemcsak számítógépi programból állnak, hanem olyan képi és hangelemekből is, amelyek, noha számítógépes nyelven vannak kódolva, saját, ezt a kódolást meghaladó alkotási értékkel bírnak. Mivel a videójátékok ezen részei – a képi és hangelemek – szerepet játszanak a mű eredetiségében, ezért azok az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001/29/EK irányelv (továbbiakban: Infosoc-irányelv) szerinti szerzői jogi védelemben részesülnek az egész művel együtt.⁵⁵ A videójátékok mint összetett művek védettsége tekintetében tehát nem elég csak a szoftverirányelvet alkalmazni. A szoftverirányelv csak a számítógépi programokra vonatkozik, a bennük található művek (így a vizuális elemek,

⁵¹ Kovács András Félix: A szerzői jog nem játék. ELTE Karrierközpont, 2021: <https://bit.ly/3ffAB5B>.

⁵² Szoftverirányelv (6) bekezdés.

⁵³ C-355/12. sz. ügy Nintendo Co. Ltd kontra PC Box Srl. [ECLI:EU:C:2014:25] 4. pont.

⁵⁴ Uo. 13–15. pont.

⁵⁵ Uo. 23. pont.

a karakterek kidolgozása, a forgatókönyvek, a videójáték zenéi stb.) az egybefoglalástól függetlenül az Infosoc-irányelv hatálya alá tartoznak.⁵⁶ Ezt azért szükséges megállapítani, mert az Infosoc-irányelv szabályozza a nyilvánossághoz közvetítés eseteit, így megérkezve a videójátékok különböző platformokon történő közvetítéséhez.

4. A GAME-STREAMING MINT FELHASZNÁLÁS SZERZŐI JOGI MEGÍTÉLÉSE – JOGTISZTA VAGY SEM?

Kétségtelen, hogy az egész online tartalommegosztás óriási piaci növekedést élt meg az utóbbi években, legyen az akár a filmek, a zenék vagy éppen a videójátékok terén. A statisztikai adatok is egyértelműen mutatják, hogy a különböző tartalmak online fogyasztása mára meghaladta mind a televíziót, mind a rádiót keresztül történő műsorszolgáltatást.⁵⁷ A ma működő különböző tartalommegosztó platformok egyik lényege rejlik abban, hogy az internet adta csatornát kihasználva a streamerek bármikor, bárhol, bármilyen eszközzel megvalósíthatják a nyilvánossághoz közvetítést.

4.1. A stream mint nyilvánossághoz közvetítés

Harkai István doktori értekezésében címként emeli ki a következő megállapítást: a nyilvánossághoz közvetítés a digitális műfelhasználások uralkodó joga. A nyilvánossághoz közvetítés a művek immaterialitására épít, a lényege, hogy a művet a távollévők számára érzékelhetővé tegye.⁵⁸ Az Szjt. nem határozza meg a nyilvánossághoz közvetítés konkrét fogalmát, viszont a fő esetére, a sugárzásra részletesen kitér. Egyértelművé teszi azt, hogy a szerző kizárólagos joga, hogy művét sugárzással a nyilvánossághoz közvetítse, és hogy erre másnak engedélyt adjon.⁵⁹ A magyar szabályozáshoz hasonlóan a BUE sem határozza meg a nyilvánossághoz közvetítés egzakt fogalmát, hanem az irodalmi és művészeti művek szerzőinek kizárólagos jogaként biztosítja, hogy engedélyt adjanak műveik bárminemű sugárzására, akár vezetékes, akár vezeték nélküli nyilvános átvitelére vagy képközvetítő eszközzel történő nyilvános átvitelére.⁶⁰ Annak ellenére, hogy nem határoz meg konkrét fogalmat, szigorúan rögzíti a szerző kizárólagos engedélyének szükségességét. Az Infosoc-irányelv

⁵⁶ Mezei Péter: Nintendo v PC Box: nem feltétlen a hatásos műszaki intézkedések védelme. Copy21 blog, 2014. január 24.: <https://bit.ly/3xMnoYA>.

⁵⁷ Harkai István: Új üzleti modellek az audiovizuális művek nyilvánossághoz közvetítésében – I. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 15. (125.) évf. 2. sz., 2020. április, p. 12.

⁵⁸ Harkai István: Az internet hatása a többszörözési és a nyilvánossághoz közvetítési jogra. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2021, p. 71.

⁵⁹ Szjt. 26. § (1) bekezdés.

⁶⁰ BUE 11bis cikk (1) bekezdése.

szintén ezt a kizárólagos jogot biztosítja a szerzők számára műveik nyilvánossághoz közvetítésének engedélyezésére, illetve annak megtiltására.⁶¹

A sugárzás, az egyik leggyakoribb módja a nyilvánossághoz közvetítésnek, már meghatározott: a sugárzás a mű érzékelhetővé tétele távollévők számára hangoknak, képeknek vagy technikai megjelenítésüknek vezeték vagy más hasonló eszköz nélkül megvalósult átvitelével.⁶² Technikai értelemben gyakorlatilag a műnek olyan felhasználását jelenti, amelynek során az emberi elme számára az érzékelhetővé válik.⁶³ Mindezek szerint magától értetődő, hogy a videójátéknak a lineáris, nem interaktív jellegű – más kifejezéssel élve push jellegű – felhasználása nyilvánossághoz közvetítésnek, ezen belül sugárzásnak minősül. Hiszen a platformon keresztül a streamer a videójátékot, annak minden elemét érzékelhetővé teszi gyakorlatilag bárki számára.

4.2. Létezik-e a felhasználáshoz szükséges engedély? – Blizzard és Riot Games

A game-streaming tehát egy felhasználási mód, amihez kizárólagos engedély szükséges a szerzői jogi jogosulttól – aki jelen esetben a játékszoftvert fejlesztő cég – a felhasználó részére. Ilyen engedély nyomában két meghatározó fejlesztőcég általános szerződési feltételeit vizsgáljuk, a Blizzardét és a Riot Gamesét.

A játék megvásárlásával és telepítésével elfogadásra kerülnek az általános feltételek (terms of service), amivel a Blizzard egy „korlátozott, visszavonható, nem továbbengedélyezhető (sub-licensable) és nem kizárólagos” licencet biztosít a játékszoftver és az azt kiegészítő elemek használatára bizonyos engedélykorlátozásokkal.⁶⁴ Ezekből a korlátozásokból a legrelevánsabb a *ii.* pont, miszerint a szoftver kizárólag személyes és nem kereskedelmi céllal használható, kivéve, ha a jelen megállapodás feltételei ezt kifejezetten engedélyezik,⁶⁵ mivel a stream túlmegy a személyes használaton, ma már túlnyomórészt kifejezetten kereskedelmi jellegű. A kivételek között kell tehát megkeresni azt a kizárólagos engedélyt a nyilvánossághoz közvetítéshez, ami a szerzői jogtisztaság esetleges megállapításához szükséges. A Blizzard konkrét irányelveket szab szerzői tulajdona alá eső produkciók közvetítéséhez, és kihangsúlyozza, hogy fenntartja saját magának azt a jogot, hogy a termékeit (a játékokat) kereskedelmi célokkal használja, de ez alól kivételt tesz többek között a YouTube vagy a Twitch számára, de csak abban az esetben, ha a streamer ezen oldalak partnerprogramjában szerepel.⁶⁶ Az engedély tehát adott, és ebből az is kiderül, hogy a Blizzard nagyon konkrét elképzelések mellett kezeli helyén a streaming engedélyezésének kérdését.

⁶¹ Infosoc-irányelv 3. cikk (1) bekezdés.

⁶² Sztj. 26. § (2) bekezdés.

⁶³ *Harkai*: i. m. (58), p. 74.

⁶⁴ Blizzard End User License Agreement B. pont: <https://bit.ly/2MshhUb>.

⁶⁵ Uo. B. *ii.* pont.

⁶⁶ Blizzard Video Policy: <https://bit.ly/3S93XBd>.

A méltán híres és a streamingplatformok királyaként is ismert játék, a League of Legends atyja, a Riot Games tulajdonképpen ugyanazt a korlátozott, nem kizárólagos, át nem ruházható, visszavonható használati jogot biztosítja a játékosnak, mint a Blizzard, és szintén kiemeli, hogy a játékot kizárólag saját, személyes, szórakozási, és nem üzleti célokra lehet felhasználni.⁶⁷ Azonban a Riot kiemeli, hogy három olyan kivétel van, amihez nem szükséges egy kifejezett, általuk aláírt írásbeli licenciamegállapodás, és az egyik kivétel a játéktstreamelés. Így írnak a kivételről: „engedélyezzük az egyes játékosok számára, hogy személyes adományokat gyűjtsenek vagy feliratkozásalapú tartalmakat nyújtsanak az élő játéktstreamelés során mindaddig, amíg a stream feliratkozás (tehát fizetés) nélkül is megtekinthető”.⁶⁸

Mindkét esetben az állapítható meg, hogy a játékfejlesztők az ÁSZF-be bújtatva adják meg a szükséges nem kizárólagos engedélyt. Azzal viszont, hogy nem egy „klasszikus” szerződéses engedélyt adnak, és fenntartják a jogot arra, hogy a terms of service bármikor változzon, megmarad nekik egyfajta kontroll az egész jelenség felett, és ha valami olyat tapasztalnak, amivel nem értenek egyet, fel tudnak lépni ellene.

A játékkidók a streaminget játékaik ingyenes reklámjának tekintik, és így a rajongók kegyeiben is maradnak, ha nem akadályozzák a streamerek munkáját. Az engedély adott, még úgy is, hogy a fejlesztők bármikor változtathatnak szolgáltatási feltételeiken, és azokat az engedélyeket, amelyekkel a streamingvilág most működik, bármikor kihúzhatják a platformok és a streamerek lába alól.⁶⁹ Ez a metodika amiatt is kérdéses, hogy mi történik akkor, ha a játékkidók egyszer tényleg meggondolják magukat, és leállítják a streameket. Így a platformok tartalom nélkül, a streamerek pedig megélhetés nélkül maradnának, és ez a lehető legrosszabb helyzet lenne az egyre csak növekvő üzletág számára.⁷⁰

5. JOGVÉDETT ZENE A JÁTÉKBAN – FELELŐSSÉG ÉRTE A STREAMBEN

Az egész játéktstreamingipar a különböző platformok technológiai fejlődésén alapszik,⁷¹ ami az utóbbi években öltött elképesztő méreteket. Ennek a fejlődésnek a lekövetése igazán nagy feladat bármelyik jogág, de legfőképp a szerzői jog számára. Az eddig bemutatott elemek lefedése jogilag már egészen előrehaladott, azonban most egy olyan réteg következik, ahol az elméleti háttér ugyan adott, de a jogszabályok és a gyakorlat még messze nem áll összhangban egymással. Ez a zenék közvetett megjelenése a streamben a videójátékok ele-

⁶⁷ Riot Games Terms of Service 3.1. pont: <https://riot.com/3M106UE>.

⁶⁸ Riot Games Legal 2. pont 2. kivétel: <https://riot.com/3t8NvWX>.

⁶⁹ Michael Larkey: Cooperative Play: Anticipating the Problem of Copyright Infringement in the New Business of Live Video Game Webcasts. Rutgers Journal of Law and Public Policy, 13. évf. 1. sz., 2015, p. 59.

⁷⁰ Yang Qui: A Cure for Twitch: Compulsory License Promoting Video Game Live-Streaming. Marquette Intellectual Property Law Review, 21. évf. 1. sz., 2017, p. 38.

⁷¹ Uo., p. 33.

meként. A következő részben külön kerülnek bemutatásra a kifejezetten a videójátékhhoz készített zenei művek, az ún. video game music (továbbiakban: VGM), és a korábban más célból készített, a videójátékban is megjelenített művek, amelyek a továbbiakban licencelt zeneként kerülnek azonosításra. Az előbbi esetén a dolgozat röviden vázolja, hogy annak jelenléte miért nem okoz különösebb problémát szerzői jogi szempontból a különböző streamingfelületeken, majd hogy ehhez képest egy már létező zenemű felhasználása miért nem ilyen egyszerű. A streamerek számára azonban ezen tartalmak kezelése sok problémát és dilemmás helyzetet okoz, hiszen teljesen más a szerzői jogi státusza egy VGM-nek, és egy licencelt zenének.⁷²

5.1. A video game music (VGM), azaz a játékhoz írt zene

A video game music nem más, mint a játéknak az a hangsávja, amely zenei tartalmat hordoz. Már az 1970-es években látszódott, hogy a zene kiemelkedő eleme lesz a videójátékoknak a jövőben. Az arcade-érában a zenétet lassan, lépésről lépésre, mint egy programot, még kódolták a szoftverbe.⁷³ A technológia még nem volt elég fejlett, hogy kifinomult, részletes hangsávokat tudjanak beépíteni, ezért volt a zene rendkívül egyszerű: monohangokból (mono tones) állt össze, amiket számítógépes chipekkel vagy programozható hanggenerátorok segítségével játszottak a játékmenet alá.⁷⁴ Így mielőtt a ma ismert VGM-művek népszerűek lettek volna a játékkészítők köreiből, gyakran a szoftvert kódoló emberek voltak, akik kódolással „megírták” a videójáték zenéjét, vagy amatőr, feltörekvő zeneszerzőkkel kötöttek a fejlesztők zeneműkiadási szerződéseket.⁷⁵ Azóta egyre több profi videójáték-zeneszerző szerződött az egyes fejlesztőcégekhez, hogy zenét komponáljon a játékmenetekhez, a zene már nem a játék más aspektusainak kevésbé fontos kiegészítője, hanem a játékkal való interakció során átélt audiovizuális élmény központi része.⁷⁶ Eljutottunk a végtelenül egyszerű, homofón, ún. „8-bites” zenéktől, mint a Mario Brothers hangsávjai, olyan betétekhez, mint például a Dark Souls 3 OST-ből a Soul of Cinder című grandiózus VGM. A videójátékok fejlődésével együtt a lehetséges zenei alkotások is új ajtókat nyitottak a fejlesztőknek, ezzel azonban a jogi kérdések is hatványozódtak.

⁷² Sorbán: i. m. (29), p. 79–80.

⁷³ Karen Collins: *Game Sound: An Introduction to the History, Theory, and Practice of Video Games Music and Sound Design*. MIT Press, 2008, p. 12.

⁷⁴ Louise Byrne: *Is Video Game Music a Genre?* Louise Byrne Music blog, 2020. október 28.: <https://bit.ly/3DJzkOF>.

⁷⁵ Michael Cerrati: *Video Game Music: Where it Came From, How it is Being Used Today, and Where it is Heading Tomorrow*. Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law, 8. évf. 2. sz., 2006, p. 306.

⁷⁶ Tim Summers: *Understanding Video Game Music*. Cambridge University Press, 2016, p. 6.

5.1.1. A VGM és a szerzői jog

Ez a fejlődés azt eredményezte, hogy a videójátékok kapcsán már nemcsak a fejlesztőkről, programozókról kell szót ejteni, hiszen a szellemi alkotások kapcsán immár figyelembe kell venni a zeneszerzőket, esetleg a szövegírókat, az előadóművészeket és a hangfelvétel-előállítókat is.⁷⁷ Jelen kutatás célja azonban csak a zenemű végett a zeneszerzőket érintő szerzői jogok mibenlétének vizsgálata. Egy játékszoftver fejlesztése során a fejlesztőcsapat előtt két út áll abból a szempontból, hogy miként színezzé ki a játékot zenével. Egyrészt licencelhet korábban már létező, nyilvános zeneműveket, ebben az esetben a karakterek egy üdőbb jelenetben például egy Kings of Leon-számra táncolhatnak. Már létező zene licencelése helyett (de legtöbbször inkább mellett) a fejlesztővállalat választhatja azt, hogy szerződést köt zeneszerzőkkel, hogy elkészítsék a játék zenei háttérét.⁷⁸ Az ilyen esetekben a zeneszerzők általában egyösszegű díjazásban részesülnek a felhasználási jogok ellenértékéeként, a megszerzett bevétellel arányos royaltydíjak nélkül.⁷⁹ A lényeg viszont a streaming szempontjából nem a fizetségeknél keresendő, hanem a VGM-ek tulajdonjogának hollétéénél. Mivel a legnagyobb fejlesztőcégek, például a korábban már emlegetett Blizzard is, az amerikai jog szerint működnek, emiatt az amerikai engedélyezési gyakorlat vizsgálata indokolt. Általában az ilyen művek többsége egy olyan szerződéses viszony alatt keletkezik, hogy a zeneszerző által a szerződésben vállalt mennyiségű, minőségű, stílusú mű az Egyesült Államok szerzői jogi törvénye alapján ún. „work made for hire” műnek minősül,⁸⁰ és így az ez alá eső művek összes szerzői jogát a zeneszerző szolgáltatásait megrendelő vállalkozás birtokolja.⁸¹ Az USA szerzői jogi törvénye így fogalmaz ezzel kapcsolatban: „work made for hire esetén a munkáltató, vagy az a más személy, akinek a művet készítették, e cím alkalmazásában szerzőnek minősül, és – hacsak a felek az általuk aláírt, írásbeli dokumentumban kifejezetten másként nem állapodtak meg – valamennyi szerzői jog tulajdonosa (owns all of the rights comprised in the copyright)”.⁸² Így ezek a kifejezetten a játék alá komponált zenék jogai a fejlesztő tulajdonában állnak, ahogy minden más hasonló módon készült eleme is a játéknak, ahogy ezt pl. a korábban már vizsgált Blizzard is kifejti az End User License Agreementben: „minden virtuális tartalom, ami a platform (ideértve a játékokat is) része, a Blizzard tulajdonában áll, vagy licenelve van általa, így minden hang, zenei kompozíció, hangfelvételek vagy hangeffektek, amik a Platformról származnak”.⁸³

Hasonló struktúrára épül a magyar szerzői jogban a „munkaviszonyban létrehozott mű” intézménye. Az Sztj. 30. §-a szerint munkaviszonyban létrehozott mű esetén annak átadásá-

⁷⁷ Cerrati: i. m. (75), p. 305.

⁷⁸ Uo., p. 310.

⁷⁹ Uo., p. 310.

⁸⁰ United States Copyright Act 17 U.S.C. §101.

⁸¹ Cerrati: i. m. (75), p. 312.

⁸² United States Copyright Act 17 U.S.C. § 201 (b).

⁸³ Blizzard End User License Agreement A. szekció iii) pont.

val a vagyoni jogokat a munkáltató szerzi meg, ha a mű elkészítése a munkaviszonyból folyó kötelessége a szerzőnek.⁸⁴ Ilyenkor a munkáltató (jelen esetben a fejlesztőcég) általi használat esetén a szerzőt külön díjazás a munkabérén felül nem illeti meg, maximum akkor, ha a munkáltató a vagyoni jogokat másra átruházza, vagy másnak ad engedélyt a felhasználásra, de szerződéssel ezek a díjigények is kizárhatók.⁸⁵

Ezek alapján tartozhat a VGM, a videójáték eredeti zenéjének szerzői joga a fejlesztővállalathoz. Emiatt engedélyezett szerzői jogilag a játékszoftver és a szoftver egyéb elemei mellett a hivatalos hangsáv streamelése, hiszen annak a jogával is a fejlesztőcég rendelkezik, amelyek a már elemzett terms of service elfogadása után engedélyezi a közvetítést.

5.1.2. A VGM mint kereskedelmi célból kiadott hangfelvétel?

Munkaviszonyban létrehozott mű mivolta mellett egy árnyaltabb vizsgálati pontja lehet a videójáték zenéjének, hogy vajon minősülhet-e kereskedelmi célból kiadott hangfelvételnak, és ha igen, milyen szabályok vonatkozhatnak rá. Kereskedelmi célból kiadottnak minősül a hangfelvétel akkor is, ha annak rögzített előadását vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy teszik a nyilvánosság számára elérhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.⁸⁶ A Nagykommentár ezt azzal egészíti ki, hogy a kereskedelmi jelző „nemcsak áruforgalomra vonatkozik”.⁸⁷ Fontos azonban kiemelni, hogy elsősorban a kereskedelmi jelzőt mégiscsak az áruforgalomhoz kell kötni. A WIPO Performances and Phonograms Treaty-nek (továbbiakban: WPPT) való megfelelés érdekében született meg az az analógia, hogy a kereskedelmi jelzőt azokra a felvételekre is vonatkoztathatjuk, amelyeket on-demand módon tettek hozzáférhetővé.⁸⁸ A WPPT az alábbiak szerint szól erről: „a vezeték útján vagy vezeték nélkül oly módon a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tett hangfelvételek, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhassák meg, úgy tekintendők mint amelyeket kereskedelmi célból adtak ki”.⁸⁹ Így jutunk vissza az Sztj.-ben már megismert meghatározáshoz.

A kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvény 2. § 13. pontja egyértelművé teszi, hogy a vagyoni jogok értékesítése – így a szerzők és előadóművészek vagyoni jogai is – kereskedelmi tevékenységnek minősülnek.⁹⁰ Az SZJSZT is foglalkozik a kereskedelmi célból kiadott hangfelvételekkel 9/2014. számú szakvéleményében. Ahogy a BUE, úgy a WPPT fogalom meghatározásából is az következik, hogy nem feltétele a példányok közönség számára való hozzáférhetővé tételének az, hogy ténylegesen maguk a műpéldányok jussanak el

⁸⁴ Sztj. 30. §.

⁸⁵ Pogácsás Anett, Ujhelyi Dávid (szerk.): Szellemi alkotások joga. Pázmány Press, Budapest, 2021, p. 85.

⁸⁶ Sztj. 77. § (2) bekezdés.

⁸⁷ Gyertyánfy: i. m. (18), p. 508.

⁸⁸ SZJSZT-9/2014.

⁸⁹ WPPT 15. cikk (4) bekezdés

⁹⁰ Gyertyánfy: i. m. (18), p. 508.

a közönséghez.⁹¹ A hozzáférhetővé tétel tehát nemcsak akkor érvényesül, ha az adott hangfelvételt „le lehet tölteni”, hanem akkor is, ha legalább egy példány a hozzáférést lehetővé tevő részére rendelkezésre bocsátásra kerül a céllal, hogy a közönség tagjai letöltés nélkül is meg tudják hallgatni a hangfelvételt.⁹²

A videójátékok zenéi ugyan a szoftver részeként hozzáférhetővé válnak azoknak, akik letöltik/megveszik a játékot, de az on-demand felhasználás nem valósul meg, hiszen nem szabad a választási lehetőség, a zenemű csak a játék adott részében válik meghallgathatóvá. Azonban a nagy költségvetésű stúdiók szinte mindegyik ismert zenei streamingszolgáltatónál is elérhetővé teszik a játék zenéit, így a kereskedelmi jelleg kétségtelenül beigazolódik, még akkor is, ha más jellegű felhasználás végül nem történik.

5.2. Az egyedi szerződéses út, vagyis a custom score licenc

A teljes jogátruházást eredményező VGM útját, kifejezett videójátékzene-szerzők foglalkoztatását azonban csak a legnagyobb vállalatok engedhetik meg maguknak. A szűk költségvetésű, független, ún. indie-stúdiók gyakran jutnak arra a döntésre, hogy ugyan nincs lehetőségük az előbbieken bemutatott folyamat véghezvitelére, de mégis egyedi zenével szeretnék erősíteni játékuk atmoszféráját. Ennek érdekében ők az ún. custom score licenc útját választják, aminek a lényege a következő: szerződtetnek egy zeneszerzőt, hogy írja meg a játék eredeti zenéjét, aki viszont megtartja a zene feletti jogokat, azok nem szállnak át stúdióra, így a zeneszerző szabadon használhatja a zenéjét más helyeken is.⁹³ Így tulajdonképpen (elméletileg) mindenki jól jár, hiszen a stúdió nyer a kreatív díjakon (ami magában foglalja a zene, a modellezés, a dizájn stb. költségeit), ez a módszer nem jelent akkora kiadást, mint egy kivásárlás, és a zeneszerző továbbra is szabadon rendelkezik a zenéje felett, bármikor további engedélyeket adhat harmadik személyeknek a zenéjére vonatkozóan. Ilyenkor is az a jellemző, hogy a zeneszerző fix díjazásban részesül a megalkotott zenéért további jogdíjak nélkül, és olyan kiterjedő felhasználási szerződést írnak, hogy a szerző a legtöbb felhasználásra engedélyt ad azért cserébe, hogy ő megtarthassa a jogait, és ugyanúgy továbbra is engedélyezhesse a művét.⁹⁴

Nem véletlen viszont, hogy nem túl gyakori ez a fajta licenelési út, hiszen két jelentős hátlutóje is van: egyrészt ha a játék nagy sikerű lesz, és folytatást terveznek hozzá készíteni, vagy ha az eredetileg kötött szerződésben meghatározott idő lejár, akkor a zenére a fejlesztővállalatnak egy új licencmegállapodást kell kötnie. Ez történt 2017-ben az Alan Wake című játékkal is, amikor 7 év után lejártak a licencek a játék egyes zenéire, és kezdetben a stúdió nem tudott újra megegyezni a zeneszerzőkkel. Emiatt a kereskedelmi forgalomból

⁹¹ SZJSZT-9/2014.

⁹² Uo.

⁹³ Duane Decker: Game Audio Contracts. Game Developer, 2009. október 2.: <https://bit.ly/3R66DOT>.

⁹⁴ Cerrati: i. m. (75), p. 310.

ki kellett vonni a játékot meghatározott időre, és csak azután vált újra megvásárolhatóvá, miután sikerült megegyezésre jutni a zenei engedélyek kapcsán.⁹⁵ Másrészt, lévén, hogy a custom score licenc esetén a jogok a szerzőnél maradtak, ő a zenét bárhol használhatja, így akár bármilyen kereskedelmi reklámban is hallhatjuk kedvenc játékunk dallamát, ami elég groteszk élmény okozója is lehet.⁹⁶

5.3. A korábban készült, „vásárolt” mű – a licencelt zene

Ahogy a játékok egyre népszerűbbek, úgy akarják a fejlesztők tartani a lépést az egyre komplexebb, izgalmasabb igényekkel, és ennek az egyik legjobb módja, hogy már mindenki által ismert slágernek számító műveket építenek be a játékmenetbe. Ezt a jelenséget egészen a streaming elterjedéséig mind a játégyártók, mind a zenemű szerzői jogosultjai pozitívként élhették meg, azonban a Twitch-hez hasonló streamingplatformok által olyan jogi kérdések merültek fel, amelyekkel korábban senki nem számolt, és amit azóta sem akar egyik oldal sem igazán megoldani, annak ellenére sem, hogy a fogyasztó, a felhasználó, és a jogosult közötti viszonyban mindhárom szereplő sérül valamilyen módon emiatt.

5.3.1. A licencelt zene és a játékipar

Az EA Games, a sportjátékok egyik uralkodó kiadója a 2003-es Madden című, amerikai futballról szóló játékába licencelte a Good Charlotte nevű együttes egyik felvételét. A zenekar adatai szerint a felvételt tartalmazó albumból a játék megjelenése előtt 300 000 darabot értékesítettek; a Madden megjelenése után ez a szám egészen 3,5 millióig ugrott.⁹⁷ Ez mutatja, hogy milyen jelentős hatást válthat ki egy videójáték és a zeneipar szereplőinek kollaborációja, és hogy abból közel sem csak a játégyártók profitálhatnak.

A zenék játékokba történő licencelése azonban nem a 2000-es évek elején kezdődött, hanem már a '90-es években jelentős gyakorlata volt, például olyan „címekben”, mint a Tony Hawk's Pro Skater vagy a Grand Theft Auto, amelyek népszerűségéhez legalább annyit tett hozzá a professzionális zenei szerkesztés, mint maga a játékmenet.⁹⁸ Ezek a játékok, illetve azok értékesítési adatai megfelelően igazolják, hogy a videójátékok egy külön piacot jelenthetnek a zenei művek értékesítésének fellendítése területén, még azzal együtt is, hogy a zene és az audiovizuális művek összekapcsolása valójában nem volt újdonságnak tekinthető, csak a játékok eddigre nőttek fel igazán az audiovizuális termékekhez.⁹⁹ Az EA zenei

⁹⁵ Matthew Handrahan: Alan Wake to be removed from sale over music licenses. GameIndustry.biz, 2017. május 15.: <https://bit.ly/3zLXFAL>.

⁹⁶ Decker: i. m. (93).

⁹⁷ Cerrati: i. m. (75), p. 317.

⁹⁸ Mat Ombler: 'Bigger than MTV': how video games are helping the music industry thrive. The Guardian, 2018. augusztus 22.: <https://bit.ly/2N8QSqj>.

⁹⁹ Ombler: i. m. (98).

vezetője, Steve Schnur egy kaliforniai szerzői jogi konferencián elmondta, hogy a 2000-es évek elején az EA játékaiban olyan zenészeket ismertettek meg az európai közönséggel a játékokon keresztül, mint például Avril Lavigne, a Kings of Leon vagy a Radiohead.¹⁰⁰ Azóta a játékipar és a zeneipar sok tekintetben kéz a kézben jár, és ma már alig tudunk olyan világszerte forgalmazott, csúcskategóriás játékot említeni, amiben nincs legalább egy sláger.

A játékokhoz való licencléshez első és legfontosabb lépésként a szerző önálló engedélyére van szükség, amit vagy saját maga, vagy jellemzően a zeneműkiadója gyakorol.¹⁰¹ Ezután a fejlesztők „válogatnak”: olyan dalokat is szerepeltethetnek, amik már népszerűvé váltak, és a széles közönség szereti; természetesen ezek jogdíja is magasabb, viszont szinte garantálja a sikert. Alternatív megoldás, amit az EA szüntelen preferál a 2000-es évek eleje óta: a feltörekvő zenészek újdonságaival járó lehetőségeket aknázza ki, ezzel biztosítva az egyediséget, a trendteremtés lehetőségét és a költséghatékonyt is.¹⁰²

Mivel az ilyesfajta engedélyezések esetén jobbára mindkét fél az amerikai piacon honos, ezért a dolgozat elsősorban az amerikai szerzői jog szerinti licenclési folyamattal foglalkozik. Eszerint egy zenei művet két jogcímen is megilletnek a szerzői jogok: egymástól függetlenül jogok vonatkoznak magára a zenei kompozícióra és az azt megtestesítő hangfelvételre.¹⁰³ A zenei kompozíció eredeti jogosultja a zeneszerző, míg a zeneművet és annak előadását tartalmazó hangfelvétel jogainak eredeti jogosultja a hangfelvétel-előállító.¹⁰⁴ Így módon a játékfejlesztő vállalatnak kétféle felhasználási engedélyt is kell szereznie: egyszer egy ún. master-recording licenct, amihez a hangfelvétel-kiadó céggel kell tárgyalnia, valamint egy – magyar fordításban – megfilmesítési engedélyt (synchronization license), amit a zeneszerzőtől szerezhet meg.¹⁰⁵ Ez a megfilmesítési engedély egy átdolgozási engedély, amely során a zene egy új kontextusba, legtöbbször filmek szegmenseként,¹⁰⁶ jelen esetben viszont egy játék részeként megjelenő audiovizuális alkotásba kerül. Az előbbi engedély magának a hangfelvétel felhasználásának az eszköze, az utóbbi pedig a zenei kompozíciónak a vizuális elemekkel való szinkronban történő felhasználására vonatkozik, ez szükséges ahhoz, hogy a játék kiadója a játékkal együtt a hangfelvételt is többszörözze és nyilvánosan terjessze.¹⁰⁷

Amikor ezek az engedélyek megszületnek, az engedélyes (licensee), jelen esetben a játékfejlesztő, jellemzően egy visszavonható engedélyt kap a zenemű és a hangfelvétel felhasználására.

¹⁰⁰ Steve Schnur: Games: They are Playing Our Songs. Kalifornia (2004. november): California Copyright Conference 3: <https://bit.ly/3DOCLUa>.

¹⁰¹ Cerrati: i. m. (75), p. 307.

¹⁰² Uo. p. 307.

¹⁰³ United States Copyright Act 17. § 102(a).

¹⁰⁴ Bob Kohn: A Primer on the Law of Webcasting and Digital Music Delivery. Entertainment Law Reporter, 20. évf. 4. sz., 1998, p. 12–14.

¹⁰⁵ Cerrati: i. m. (75), p. 308.

¹⁰⁶ Grad-Gyenge Anikó: Film és szerzői jog. A megfilmesítési szerződés. Médiatudományi Intézet, 2016, p. 82.

¹⁰⁷ Cerrati: i. m. (75), p. 308.

nálására az engedélyezőtől (licensor), vagyis a hangfelvétel-kiadó cégtől, illetve a szerzőtől.¹⁰⁸ Tehát a fejlesztővállalat – a VGM helyzetével ellentétben – ebben a viszonyban mint felhasználó van jelen. Ez az engedélyezési útvonal egészen a game-streaming kimagasló elterjedéséig különösebb problémák nélkül hódított teret a videójáték-ipar egyre szerteágazóbb területein. Azzal viszont, hogy a Twitch és hozzá hasonló platformok teret adtak a videójátékok streamelésének (szerzői jogi értelemben vett nyilvánossághoz közvetítésének), majd az így keletkező kereskedelmi lehetőségeket kiaknázták, egy új, korábban át nem gondolt probléma jelentkezett a licencelt zenék kapcsán.

Egy játék megvásárlásakor tehát az igénybevevő (maga a játékos) személyes felhasználásra kap engedélyt, ami kiterjed a játék azon önálló jelentőséggel bíró elemeire is, amelyek jogaival a fejlesztők rendelkeznek, így a különböző zeneművekre is. A játékok nyilvánosságához közvetítése túlmutat a játék személyes használatán. Ugyan a játék nyilvánosságához közvetítésére a fejlesztők megadják a szükséges engedélyt, ez csak a már korábban elemzett VGM-műveket foglalja magában, kirekesztve ebből a körből a már önnön jogon létező, licencelt zenéket. Ez a korlátozás tehát nem teszi lehetővé az egyes licencelt zenék személyes használaton túlmutató felhasználását, tehát azok nem válnak a játékkal együtt közvetíthetővé a nyilvánosság számára. A játék részeként megjelenő licencelt zenék nyilvánosságához közvetítéséhez önálló engedélyt kell kérni a jogosultaktól, mivel ezekkel az engedélyekkel nem maguk a játékfejlesztők rendelkeznek. A jelenlegi helyzet szerint a streamer az, akinek a felhasználási engedélyt meg kellene szereznie a mű teljes, zenével történő közvetítéséhez.

5.3.2. *Zenék a játékokban, játékok a Twitch-en – a platform felelőssége*

Az olyan internetes közösségi platformokra, mint például a YouTube, régóta úgy tekint a köztudat, mint a művészek „célállomása és márkája”, hiszen ez adja meg a megfelelő teret számukra a kibontakozásra.¹⁰⁹ A digitális közösség jogainak védelme érdekében és amiatt, hogy a megfelelő egyensúly létrejött a jogosultak, a felhasználók és a közönség érdekei között, a jogalkotónak cselekednie kellett.¹¹⁰ Már az AVMS-irányelv módosítása során is a tárgyi hatály kiterjesztésének egyik fő célja volt, hogy a Twitch-hez hasonló videómegosztóplatform-szolgáltatók a megnövekedett, szinte már uralkodó szerepük révén valamilyen felelősséggel tartozzanak a rajtuk keresztül folyó tartalmakért, amiket – technika-ilag – ők tesznek hozzáférhetővé, elérhetővé.¹¹¹

¹⁰⁸ *Furine Blaise*: Game Over: Issues Arising When Copyrighted Work is Licensed to Video Game Manufacturers. Albany Law Journal of Science & Technology, 15. évf. 2. sz., 2005, p. 521.

¹⁰⁹ *Jason C. Breen*: YouTube or YouLose: Can YouTube Survive a Copyright Infringement Lawsuit? Texas Intellectual Property Law Journal, 16. évf. 1. sz., 2007, p. 157.

¹¹⁰ *Connor Jackson*: European Copyright Directive and The Growing Copyright Problem of E-sports. 2019: <https://bit.ly/3R8VInz>.

¹¹¹ *Király*: i. m. (26), p. 318–319.

Az internetes vállalkozások és iparóriások megjelenésével a fent említett egyensúly a nagy szolgáltatók javára billent, emiatt minősült jelentős jogi környezetváltoztatónak a CDSM-irányelv.¹¹² Az irányelv 17. cikke szerint az online tartalmegosztó szolgáltatók szolgáltatásuk által megvalósítják az on-demand felhasználást, és nekik – egyes esetekben nekik is – kell a jogosultaktól engedélyt szerezniük, hogy a szerzői jogi védelem alatt álló műveket a nyilvánossághoz közvetítsék, vagy azokat a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tegyék.¹¹³ A preambulum szövegéből azonban kitűnik, hogy mégsem minden esetben köteles engedélyt kérni a platform: ha a jogosultak felhatalmazták a felhasználókat a tartalom feltöltésére vagy elérhetővé tételére, akkor ezen a felhatalmazáson belül az engedély is megadottnak tekintendő.¹¹⁴

Mivel a 17. cikk egy felelősségtelepítést hajt végre, ezért ha a platform nem szerezte be a jogszerűség feltételét jelentő engedélyeket, a szolgáltató felel minden szerzői jogi védelem alatt álló tartalom engedély nélküli nyilvánosságához közvetítéséért.¹¹⁵ Ez alól a felelősség alól egy kibúvót biztosít az irányelv konjunktív módon értelmezendő feltételekkel: ha a szolgáltató bizonyítja, hogy „minden tőle telhetőt” megtett: az engedély megszerzése; az engedély nélkül felhasznált művek elérhetatlenné tétele; és a jogosultak értesítése után ezen tartalmak jövőbeli feltöltésének megakadályozása érdekében.¹¹⁶ Ezzel az eddigi „közvetítő” szerepe ezeknek a platformoknak átlépett a felelős, „aktív kapuőr” szerepbe,¹¹⁷ ezzel megreformálva a különböző platformok jogi hátterét.

Érzékelve ezt a változást és felismerve a helyzet összetettségét, a Twitch egy kifejezetten a zenére összpontosító iránymutatást dolgozott ki a platform igénybevevői számára. Leírja benne, hogy milyen típusú zenék nyilvánosságához közvetítése megengedett egy-egy stream alatt, így a saját zene, a streamer számára engedélyezett zene vagy a Twitch saját könyvtárából felhasznált valamelyik copyright-free zene.¹¹⁸ A Twitch ezenkívül megállapodásokat köt bizonyos jogtulajdonosokkal, amelyek meghatározzák, milyen feltételek mellett, milyen módon használhatóak fel szerzői joggal védett műveik a platformon.¹¹⁹ Ilyenek például azok a megállapodások a játékfejlesztő vállalatokkal, amelyek megengedik védett alkotásuk, a videójáték közvetítését, amíg az – pl. a Riot Games esetén – ingyen hozzáférhető bárki számára. Ez a megállapodás viszont nem terjed ki a játékba épített licencelt zenékre, mivel azok jogait nem a fejlesztők birtokolják.

¹¹² Jackson: i. m. (110), p. 3.

¹¹³ CDSM-irányelv 17. cikk (1) bekezdés.

¹¹⁴ CDSM-irányelv (69) preambulumbekkezdés.

¹¹⁵ CDSM-irányelv 17. cikk (4) bekezdés.

¹¹⁶ CDSM-irányelv 17. cikk (4) bekezdés a)–c) pont.

¹¹⁷ Baranyi Róbert: De ki őrzi az őrzőket? A CDSM-irányelv szűrési mechanizmusa és a véleményesszabadság. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 16. (126.) évf. 6. sz., 2021. december, p. 33.

¹¹⁸ Twitch Music Guidelines: <https://bit.ly/3Ec9D9p>.

¹¹⁹ Twitch Music Guidelines.

A Twitch fő profilja szerint egy ún. live-streaming platform, amely szerzői jogi értelemben nyilvánossághoz közvetítésnek minősül. Viszont megvalósul az on-demand felhasználás is, mivel ezeket a játékmenetet rögzítő, audiovizuális végfelhasználói videókat a streamerek megőrizhetik ún. VOD-ok (video-on-demand) formájában, amelyek között, hasonlóan a YouTube-hoz, az igénybevevők böngészhetnek.¹²⁰ Ez a lehívásra hozzáférhetővé tétel egy támadási felület a szerzői jogi jogsértések végett, magasabb kockázattal. Ezért a Twitch egy ún. zenei jelentési eljárást (music reporting process) is működtet. Ennek során bármilyen szerzői jog tulajdonosa védett művének jogellenes felhasználása esetén jelentést tehet a Twitch felé, amely először csak figyelmezteti, további szabálysértések esetén pedig akár csatornájának felfüggesztésével bünteti a streamert.¹²¹ Nyilvánvalóan, főleg az on-demand felhasználás esetén, nem orvosolja a jogsértést, ha a Twitch levelet küld a streamernek figyelmeztetve őt a jogsértésről és annak lehetséges következményeiről. Emiatt egy automatikus hangfelismerő algoritmus is működik a platformon, ami ha észleli, hogy egy stream során vagy egy VOD-ban jogosulatlanul használt zene csendül fel, automatikusan elnémítja a közvetítést, vagy törli az adott videót, és egy ún. copyright strike-kal bünteti a csatorna tulajdonosát.¹²² Azon túl, hogy elég érdekes szituációkat okozott a tartalomgyártóknak ez az algoritmus (volt, aki egy hóvihareffekt miatt kapott figyelmeztetést, de olyan is akadt, akit egy már rég törölt felvétel miatt ért utol a Twitch virtuális keze),¹²³ egyes értelmezések szerint ez az automatikus rendszer a véleményszabadságot is veszélyezteti, mivel nem csak és kizárólag a zenei tartalmakra fókuszál a szűrés során.¹²⁴

Alaposan felforgatta tehát a Twitch és a hozzá hasonló platformok életét a CDSM-irányelv. Nem véletlenül nevezte Lábodý Péter a 17. cikk hatását a digitális platformvilágra egy „Richter-skála szerinti 9-es erősségű rengésnek”.¹²⁵ A Twitch-nek több évnnyi archív felvételt kellett utólag átvizsgálnia, jogi státuszukat ellenőrizni, ehhez egy teljesen új rendszert kellett felállítania, azonban az algoritmussal és annak túlzott elővigyázatosságával szinte sarokba szorította a streamereket.¹²⁶ Ennek visszhangja sem maradt el, amire a Twitch egy közleménnyel reagált. Arra hívta fel a streamerek figyelmét, hogy tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy ne közvetítsenek olyan tartalmat, amivel bárkinek is megsértenék a szerzői jogát.¹²⁷ Mondhatjuk, hogy a CDSM-irányelv előírásai óta a Twitch egyet ugyan előre lépett, hátra viszont kettőt sikerült. Így a streamereknek és a játékefejlesztőknek kellett

¹²⁰ Harkai István: A videojáték mint kulturális örökség megőrzése a CDSM-irányelv tükrében. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 17. (127.) évf. 4. sz., 2022. augusztus, p. 35.

¹²¹ Twitch Music Guidelines.

¹²² Uo.

¹²³ Major Szabolcs: A Twitch elismerte, hogy rosszul kezelte a jogvédett tartalmak botrányát, de megoldás nincs. PC World, 2020. november 12.: <https://bit.ly/3fcdjx4>.

¹²⁴ Baranyi: i. m. (117), p. 33.

¹²⁵ Lábodý Péter: Szerzői jogi „user” szabadságok a globális tartalommegosztó platformokon. In Medias Res, 10. évf. 1. sz., 2021, p. 103.

¹²⁶ Greenspan, Dimita: i. m. (28), p. 46.

¹²⁷ Music Related Copyright Claims and Twitch, közlemény: <https://bit.ly/3f6yml3>.

lépniük, és kitalálniuk valamit a játékok (jogvédezt zene melletti) nyilvánosságához közvetíthetővé tétele érdekében.

5.3.3. Az aktuális megoldások – a muting és a streamermód

Emberek millióinak adnak a videójátékok új élményt a zene terén is, megismertetve velük új kedvenc előadókat, vagy bevezetve őket addig nem ismert műfajokba. Ráadásul, mivel az emberek ezeket a zenéket egy olyan folyamat során fedezik fel, ami élményt nyújt számukra, egy erős érzelmi kapcsolat is fűzi őket egy-egy zeneszámmal vagy előadóhoz.¹²⁸ Egy halvány párhuzamot is felfedezhetünk a streaming és a videójátékok licencelt zenéi között: ahogy az élő közvetítések egy nagyon hatékony reklámeszközei a videójátékoknak, úgy a játékok is jelentős promóciós értéket adnak a zenéknek. Ennek a kettőnek a keresztezése pedig minden bizonnyal egy teljesen új dimenziót nyitna meg a zeneipar számára. Ennek ellenére, ha egy videójátékban már létező, licencelt zene hangzik el, annak a streamelése nem engedélyezett, a Twitch azonnal figyelmeztetést küld, a műsor pedig veszélybe kerül. Evégett a streamereknek ma két eszközük van a zenék szerzői jogának megsértésének elkerülésére: a Twitch által biztosított némítás (muting), amivel a játék egész hangsávja némításra kerül a közvetítés alatt a streamer gombnyomása által, és az egyre gyakoribb mentőöv, amit maguk a játékfejlesztők nyújtanak magába a játékba beépített beállítási opcióként: a streamermód.

A legpraktikusabbnak tűnő és kétségtől a legkényelmesebb aktuális „megoldást” nyújtja a streamermód. A játékfejlesztők, felismerve a streamelésben rejlő potenciált, elkezdtek a játékaikat kicsit a streamingre is szabni. Ennek az eredménye a streamermód, aminek az aktiválásával a játék során a licencelt zenék automatikusan némításra kerülnek.¹²⁹ Ez azért is közvetítőbarát, mert a streamer is csak egy játékos, és nem feltétlenül van meg a kellő ismerete arról, hogy éppen melyik zeneszám az, aminek a közvetítése még megengedett, és melyik nem. Kényelmes, de nem feltétlenül praktikus: egy példát véve, a *Life is Strange: True Colors* című narratív kalandjátékban a karakterek a történet egyik pontján a *Kings of Leon Don't Matter* című számára táncolnak. Ez streamermódban kifejezetten visszaszájelenként játszódik le: a karakterek némán táncolnak, és csak a cipőik dobbanása hallatszik.¹³⁰ Ez egy olyan játékban, ahol a zenei betétek a hangulat megalapozása, az érzelmek átadása szempontjából kulcsfontosságúak, nem a legideálisabb, és egy súlyos, a szerző személyét érintő jogi kérdést vet fel.

¹²⁸ Omblér: i. m. (98).

¹²⁹ Ashley King: Games Are Adapting to the Twitch DMCA Issue With 'Streamer-Friendly Mode'. Digital Music News, 2020. november 19.: <https://bit.ly/3R6ILuo>.

¹³⁰ Andy Brown: 'Life is Strange: True Colors' streamer mode leads to awkward dancing. NME, 2021. szeptember 16.: <https://bit.ly/3fcjqgO>.

6. STREAMERMÓD VS. MŰ EGYSÉGE – TÖBBET ÁRT MINT HASZNÁL?

Kiemelt jelentősége van a videójátékok összetett jellegének, és minden részegység kardinális abból a szempontból, hogy az alkotói folyamat végén egy páratlan audiovizuális mű szülessen. Ezt nyomatékosítja az előbb bemutatott streamermód, azzal, hogy a játék egy jelentős elemét elvonja belőle. Jogosan merül fel a kérdés, hogy ha egy olyan játékból, aminek a kifejezett célja egy atmoszféra megteremtése, különböző érzelmek átadása, egy történet elmesélése, a nyilvánossághoz közvetítés érdekében gyakorlatilag törlésre kerül a zene, azzal nem sérül-e a mű egésze, annak integritása?

A videójáték fejlesztése során a zenei csapat szinte mint egy cipzár dolgozik együtt az összes többi kreatív részleggel, hogy a megfelelő hangulatot, játékérzést autentikusan megteremtsék. Ahogy a zenék készítése, úgy más zenék licencelése is egy mélyen átgondolt, előre eltervezett folyamat, amivel a különböző zeneművek elengedhetetlen részei lesznek az egész műnek, és amire a többi elem is épít. Szinte elképzelhetetlen, hogy ezek eltüntetése a nyilvánossághoz közvetítés során nincs hatással (leginkább negatívvá) a mű egészére, és az alkotó(k) ehhez fűződő jogára. Mintha a cipzár egyik (akár több) fogát is eltávolítanánk, amivel igencsak megnehezítjük annak a használatát.

6.1. A mű integritása általában és a videójáték zenéinek tükrében

Az Sztj. 13. §-a nevesíti a mű integritásának védelmét mint a mű egységének védelme. Ennek értelmében „a szerző személyhez fűződő jogát sérti művének a becsületére vagy jóhírnevére sérelmes mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása, megváltoztatása és a művel kapcsolatos más jellegű visszaélés”.¹³¹ A fogalomból is következik, hogy ennek a személyhez fűződő jognak az egyes felhasználások esetén van kiemelt jelentősége, hiszen a mű egysége akkor sérülhet, ha az már „kikerült” a szerző kezei körül, és nem az ő szándékai, elképzelései szerint kerül a nyilvánosság elé. Emiatt is hangsúlyos az egyes szavak jelentése a definícióban. Maga az „egység” szó két jelentéstartalmat hordoz: elsősorban azt, hogy a szerző szellemisége egységes egészként kerüljön kifejezésre a mű által, másodsorban pedig, ha a művön mégis valamilyen változtatás kerül alkalmazásra, akkor az nem lehet negatív hatással az összképre.¹³² A mű egységének sérelme lehet közvetlen vagy közvetett. Közvetlen a sérelem, ha „közvetlenül a mű testére” irányul a változtatás, így ha egy zeneműből teljes ütemeket hagynak el, vagy ha egy vers néhány versszaka marad el.¹³³ Ilyen közvetlen sérelmet valósít meg a játékokból a zene némítása is, ugyanúgy más értelmet nyer a néma játék, mint a hiányos vers.

¹³¹ Sztj. 13. §.

¹³² Sági Edit: Mennyire egységes a mű egységének védelme? Miskolci Jogi Szemle, 2020, 1. sz., p. 171.

¹³³ Grad-Gyenge Anikó: Egy modern szerzői jog. Wolters Kluwer, Budapest, 2019, p. 77.

A mű egységének komplikált jellegét erősíti az a tény is, hogy az Szjt. vonatkozó rendelkezése is sokszor változott, utoljára a CDSM-irányelv átültetésekor. Így minden megcsonkítást, elvonást eredményező változtatás jogellenességének feltétele (újra) az lett, hogy az becsületsértő vagy a jó hírnevet sértő is legyen, ezzel nagyobb teret engedve a mű megváltoztatásának.¹³⁴ Ez azonban nagyon összetett értelmezési problémákat is eredményezhet, hiszen objektív értelemben nem feltétlenül eredményez becsület- vagy jóhírnév-sértést egy-egy változtatás. A szerző ezen, személyhez fűződő jogának viszont pont az a lényege, hogy megvédje azt a szoros erkölcsi kapcsolatot, ami a szerző és műve között kialakul, valamint a mű mondanivalójának, egységének sérthetlenségét.¹³⁵ Egyébként a Kúria egy perben is kimondta, hogy az adott személyről, vállalatról kialakított kép negatív befolyásolása is a jó hírnév megsértését eredményezheti.¹³⁶ Ez az (egyik) olyan szürke zónája az integritáshoz való jognak, amiben számottevő a szakirodalom véleményének a széthúzása abból a szempontból, hogy a jóhírnév- és a becsületsértés szükségszerű feltétel-e minden esetben, emiatt is főleg a bírói és a szakértői gyakorlatra támaszkodik a jog a konkrét esetek értékelése során.¹³⁷

Az Szjt. Nagykomentárjában is említésre kerül, hogy a szerző „legszemélyesebb érdeke, hogy a közönség ne nyerjen hamis benyomást a műről”.¹³⁸ Azzal, hogy a zene némításra kerül, egyértelmű, hogy nem a kívánt jelentéstartalmat fogja átadni így az adott jelenet a játékban, ami akár később a játékos játékmenetét is befolyásolhatja. Nem beszélve arról a jelenségről, miszerint a játékfejlesztők a Twitch-hez hasonló platformokon keresztül való nyilvánossághoz közvetítést egyfajta „ingyen reklámnak” tekintik, viszont egy hiányos mű nem feltétlenül jelenti a legjobb reklámot. Egy horrorfilm se kelti ugyanazt az élményt, hatást, ha az aláfestő zenét elvonják belőle, és példának okáért egy lenémített film hatása sem közelíti meg az eredetit, tehát egyértelmű a negatív hatás bekövetkezése, és ez nincs más-képp a videójátékoknál sem.

Sokkal átfogóbban foglalkozik a mű integritásával a brit szerzői jogi törvény, a Copyright, Design and Patent Act (továbbiakban: CPDA), és külön fejezetet szentel csak a mű torzításmentességéhez való jognak (right to object to derogatory treatment of work).¹³⁹ Eszerint beavatkozásnak minősül egyebek mellett a műből való törlés vagy a mű megváltoztatása, átdolgozása is. Ugyanitt rendezi azt is, hogy mi eredményez torzító hatást: az olyan, már tisztázott valamely beavatkozás, amely a mű torzítását vagy megcsonkítását jelenti, vagy

¹³⁴ Keszérű Barna: Szerzői jogi reform – a CDSM-irányelv átültetése. Dr. Keszérű Barna blog, 2021. június 13.: <https://bit.ly/3Uhfhwf>.

¹³⁵ Sági Edit: A hazai szerzői jogi jogalkotás fontosabb állomásai. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 14. (124.) évf. 6. sz., 2019. december, p. 66–67.

¹³⁶ Tájékoztató jóhírnév megsértése perben hozott döntésről. Kúria, 2022. január 26.: <https://bit.ly/3xKHCSq>.

¹³⁷ Grad-Gyenge: i. m. (133), p. 77.

¹³⁸ Gyertyánfy: i. m. (18), p. 108.

¹³⁹ Sági: i. m. (132), p. 174.

más módon sérti a szerző becsületét vagy jó hírnevét.¹⁴⁰ Egyébként a brit jog biztosítja azt is, hogy az összetett művek esetén az egyes szellemi értékkel bíró elemeknek a szerzői is igényt tarthassanak az alkotásuk egységének védelmére vonatkozó jogra.¹⁴¹ Azzal, hogy a brit jog ilyen körülmények között szabályozza ezt a kérdést, nagyon határozott kereteket szab a mű integritásvédelmének, és egyben a szerző elismeréséhez való jognak. Ezen szabályozás alapján is megállapítható, hogy a nyilvánossághoz közvetítéssel együtt járó némitása, vagy más szóval törlése a zenének az adott játékokból megtöri a mű egységét. Ez egyrészt a játékefejlesztő mint szerző személyhez fűződő jogának megsértését jelenti, de egyben a mű élvezhetőségét is súlyosan negatívan befolyásolja a fogyasztó számára.

6.2. Az integritássérelem vonzata – a mű élvezhetősége?

Onnantól, hogy egy mű a digitális világ részévé válik, gyakorlatilag minden korlát megszűnik létezni abból a szempontból, hogy milyen lehetséges módokon lehet azt módosítani, szerkeszteni, és így akár torzítani vagy csonkítani. Éppen emiatt a mű egységének védelme alapvető fontosságú az eredeti, hiteles minőség biztosításában, így a videójátékok esetén is,¹⁴² amelyek az online környezetben való felhasználásuk miatt a felhasználók általi torzításoknak (modding) vagy a különböző felhasználások miatt „szükséges” csonkításoknak (streamermód) vannak kitéve. A videójátékok övezte integritási kérdések konstans küzdelmet eredményeznek a szerzők, a felhasználók és a fogyasztók között, középpontban a mű élvezhetőségének a problémájával,¹⁴³ és kiegészülve azzal a kérdéssel, hogy meddig engedheti az alkotó gazdasági érdekekből a saját művének a sérelmét a digitális világban anélkül, hogy teljesen ellehetetlenítse a fogyasztót a teljes élménytől.

A mű élvezhetősége a fogyasztó számára mint értékelési szempont az SZJSZT azon szakvéleményében is felmerült, amiben a mű torzításának és megcsonkításának értelmezéséről határozott. Torzítás alatt „a mű lényeges vonást érintő megváltoztatását”, míg csonkítás alatt „a mű lényeges vonását érintő elhagyást” érthetjük.¹⁴⁴ A némitással egyértelmű, hogy a zene „elvonásra” kerül a játék egészéből, így annak mint audiovizuális műnek az egysége megtörik, a szellemi mondanivaló sérül, és az egész játékról alkotott kép is negatív irányba fordul át. Ugyanez a szakvélemény mondja ki azt is, hogy „a torzítás fogalmilag azokat a durva változásokat jelenti, amelyek a művet a hallgató, néző, általában az érzékelő számára alapvetően – azaz az átlagos fogyasztó számára is nyilvánvalóan – sértő módon megváltoztatják”.¹⁴⁵ Ezzel a megállapítással az SZJSZT tulajdonképpen egymaga lefektette egy mű élvezhetősé-

¹⁴⁰ CPDA Section 80 (2).

¹⁴¹ Julian Stein: Authorship and Moral Rights in Video Games. Press Start, 2. évf. 2. sz., 2015, p. 13–14.

¹⁴² Michela Fiordo: Moral Rights and Mods: Protecting Integrity Rights in Video Games. U.B.C. Law Review, 46. évf. 3. sz., 2019, p. 740.

¹⁴³ Fjordo: i. m. (142), p. 741.

¹⁴⁴ SZJSZT-18/10.

¹⁴⁵ Uo.

gének jogilag releváns alapjait, ami, ha sérül, egyet jelent a mű integritásának sérelmével. Azért is jelentős ez az állítása, mert ezzel a fogyasztó érdekeit is bevonja mint esetleges vizsgálati szempontot a mű egységét érintő sérelem megállapítása során. A fogyasztó oldaláról nézve pedig egy felhasználás során kulcsfontosságú a műnek az élvezhetősége, és amikor a videójáték integritássérelemről beszélünk a streaming okozta némitási szükséghelyzet miatt, nem a játékos vagy a platform, hanem a néző mint fogyasztó az, akihez már „sérülten” jut el a mű, így elveszítve élvezhetőségét.

A mű élvezhetőségének hangsúlyozása és annak az integritással való szoros kapcsolata került bemutatásra a WIPO által rendezett, a videójátékok és a szellemi tulajdon-jog kötelékéről szóló konferencia keretein belül is. A panel során a játékon belüli csalás mint integritás- és élvezhetőségsérelem volt a fő motívum, azonban érdekes analógia fedezhető fel ebben a témában a videójáték zenéinek némitásával kapcsolatban is. A játékfejlesztők tisztában vannak vele, hogy sikerességük garanciája az, hogy a játékosközösséget egyben tartsák, és hogy a fogyasztói oldal maximális játékélményben részesüljön. A csalások és a videójáték különböző módosításai pont ezt a közösségi és individuális élményt sértik, legyen arról szó akár a közvetlen játék során, akár egy streamer műsorának fogyasztása közben. Az élvezhetőség a csalással tehát megtörik, és ugyanezek az észrevételek és következmények applikálhatók a zene némitása miatti helyzetre is. Hiába egyértelmű viszont a jogsértés, a játékfejlesztők nem érvényesítik szerzői jogi igényeiket, hiszen tudják, hogy az az egy „PR-aknamezőre” lépnének, legyen szó akár a csalásokról, akár a zenék némitásáról.

Mindennek ellenére tényként kell kezelni azt, hogy az elismerés, amit a szerző a művével erkölcsileg nyer a személyhez fűződő jogok által, szinte kivétel nélkül csak akkor mutatja meg a vagyoni oldalát annak minden nyereségével együtt, ha a személyhez fűződő oldal sérül.¹⁴⁶ Mindemellett elismerendő az is, hogy a videójátékoknak mint szerzői műveknek a hasznosítása egy szoros gazdasági-műszaki versenyszférában történik, és emiatt valamennyi érdekösszemérés és rugalmasság óhatatlanul szükségszerű.¹⁴⁷ Már csak amiatt is, mert az interneten való felhasználás miatt a személyhez fűződő jogok egyébként is veszíthetnek a garanciális jellegükből, egyrészt a fogyasztói gyakorlat, másrészt a szolgáltatókat övező szabályok miatt is. Azonban ennek az érdekösszemérésnek sem szabadna azt eredményeznie, hogy a szerző személyhez fűződő joga ily módon alárendelődjön a gazdasági viszonyoknak, a szóban forgó streamermód alkalmazásával azonban pontosan ez történik. A játékfejlesztők inkább „feláldozzák” saját alkotásuk integritását, minthogy ellehetlenítsék azokat a közvetíthetőségtől, még azzal együtt is, hogy mire a streamerek nézőihez, a fogyasztókhoz eljut, addigra a játék a kívánt jelentéstartalmát, hatását elveszíti, az élvezhetősége és az egy-sége pedig emiatt megtörik.

¹⁴⁶ Sági: i. m. (132), p. 169.

¹⁴⁷ Pogácsás Anett: A digitális mű integritásvédelmének aktuális kérdései. In: *Grad-Gyenge Anikó, Kabai Eszter, Menyhárd Attila* (szerk.): *Liber Amicorum – Studia G. Faludi Dedicata*. Ünnepi tanulmányok Faludi Gábor születésnapja tiszteletére. Eötvös, Budapest, 2018, p. 332.

Idén megreformálta a videójátékok és a zene kapcsolatát a The Outsiders svéd fejlesztő-csapat váratlanul nagy sikert arató, ritmikus FPS játékával, a Metal: Hellsingerrel. A játékban a zene egyébként nemcsak az élvezhetőséget és a plusz audiovizuális élményt adja, hanem végig mint funkcionális elem van jelen: a játékos csak úgy tud eredményesen haladni a játékmenettel, ha a zenék ritmusára használja a fegyverét, így tulajdonképpen a játék épül a zene köré, és nem a zene egészíti ki a játékot. A készítők egy interjúban elmondták: nem lett volna meg a szükséges költségvetésük egy teljes hangsávot lefedő licenelési folyamat finanszírozására, és egyébként is egy olyan mély és összetett technikai rendszerről van szó, amiben a játékmenethez való illeszkedés érdekében a zenék rétegekre bontására volt szükség, hogy ezt már létező, licencelt számokkal nem is tudták volna megoldani.¹⁴⁸ A fejlesztők ezzel utat törtek annak is, hogy a megfelelő szerződés megkötésével nem kell lemondani a mű egységéről a nyilvánossághoz közvetítéshez lehetővé tétel javára. A custom score szerződéstípus, amit a zeneszerzőkkel és az előadókkal kötöttek, lehetővé teszi, hogy a zenék a streamek során is hallatszódjanak, és ezt bizonyítja a játék kiadójának end user license agreementben foglalt kikötése is: „a játék hangsávjai felhasználhatóak játékstreamek során is, azonban a felhasználás esetén az egyes zenék előadóját és zeneszerzőjét is fel kell tüntetni mint jogosultat”.¹⁴⁹

Az audiovizuális elemeket ötvöző videójátékokon, amelyek irodalmi, filmművészeti és zenei alkotások bonyolult kombinációi, ugyanúgy érvényesítendőek az egyes, személyhez fűződő jogok, jelen esetben a kérdéses mű integritásához fűződő jog, mint egy könyvön vagy egy színpadi előadáson,¹⁵⁰ amelyeknél hiába szoros a szerző és az alkotás közötti kapcsolat, az a digitális világba és az óriási közönség elé kerülésével mégis a mai napig számos akadályba ütközik,¹⁵¹ amit egyelőre nem igazán akar egyik fél sem megoldani. Ez a sokszereplőség és a piaci kényszer is alátámasztja azt, hogy az internet elterjedése, a szellemi alkotások egyre sokszínűbb felhasználási lehetősége, és az ezzel járó teljesen új dimenziók számos nagyon sokrétű, összetett és a mai napig megoldatlan problémát gördítenek a szerzői jog útjába.¹⁵² Az internet szupersztrádája viszont számos új üzleti modell létrehozását is lehetővé tenné, hogy a streaming ne kerüljön a videójátékok egyes szellemi értékeibe és azok egységébe.

¹⁴⁸ Jess Wells: Metal Hellsinger's original music is both excellent and convenient. The Loadout, 2022. szeptember 2.: <https://bit.ly/3sWMmSa>.

¹⁴⁹ Funcom End User License Agreement 4. pont: <https://bit.ly/3fD4WvO>

¹⁵⁰ Fiordo: i. m. (142), p. 758.

¹⁵¹ Pogácsás: i. m. (147), p. 324.

¹⁵² Gubicz Flóra Anna: Fényképek az interneten, avagy a fényképek világhálón való megjelenéséhez köthető szerzői jogi problémák. Infokommunikáció és jog, 2017. 14. sz., p. 19.

7. A ZENEI CONTENT ID-TŐL A KÖZÖS JOGKEZELÉS FELÉ

A közös jogkezelés intézményének célja, hogy a különböző jogkezelő szervezetek által a jogosultak vagyoni jogai megfelelően kezelve legyenek, és az érdekeik is a szükséges védelemben részesüljenek. Így meghatározott esetekben, vagy a jog által kötelezően, vagy akár a jogosultak döntése által képviselőjükben a közös jogkezelők gyakorolják és érvényesítik jogaikat, és gondoskodnak arról, hogy a különböző felhasználások után az őket megillető jogdíjak kifizetésre kerüljenek.¹⁵³ Ez a jogosultakat segítő és képviselő intézmény főként aköré az érdek köré szerveződve jött létre, hogy minden olyan helyzetben, ahol a jogosultak számára a saját jogaik képviselete, az őket megillető jogdíjak beszedése a felhasználások tömegessége miatt nehézkes, sőt egyes esetekben önállóan eljárva lehetetlen.¹⁵⁴

A videójátékok zenéinek közvetíthetősége a különböző platformokon hasonló pontokon ütközik akadályba, mint eredetileg a közös jogkezelés történelmi kialakulásához vezető kávéházi zenelejátszás: nincs egységes módja az engedélyek beszerzésének, és ha a streamermód nem némítaná le a játékok zenéit, a zeneszerzők akkor sem látnának viszont jogdíjat a közvetítések után, legalábbis nem a Twitch csatornáin. A cél tehát egyértelműen a jogosítás lenne, hogy egy helyről lehessen megszerezni a jogokat, és nem a szűrés, ami most történik a YouTube-on kívül bármelyik online tartalommegosztó felületein keresztül.

A jogosítás mint célkitűzés vezet a közös jogkezelés intézményéhez. Nehézségét jelentheti az online jogosításnak az a „zenei mátrix”, ami a szerzői jog területi alapja miatt keletkezik. Eszerint a szükséges engedélyeket az adott állam joga szerint kell megszerezni, az online tér viszont határon átnyúló. A YouTube mint platform azonban egy olyan rendszert dolgozott ki, amivel áthidalja ezt a problémát, és a szűrés mellett a jogosítást is megvalósítja. Ez a modell igazolja, hogy a platformok és a közös jogkezelők közötti út átjárható, és a jelenlegi eszközök alapján talán a legigazságosabb is minden résztvevő számára. A YouTube platformján keletkezett zenei szerzői jogdíjak Magyarországon az Artisjuson keresztül jutnak el a szerzőkhöz, aminek az útja azonban sokkal szerteágazóbb, több feltétellel, mintha egy rádióban elhangzott zeneszámról lenne szó. Azokat a zeneműveket, amelyek rendelkeznek a megfelelő ISRC-kóddal (International Standard Recording Code, a zeneműről készült konkrét hangfelvétel azonosítására szolgáló egyedi kód¹⁵⁵), mind az Artisjus, mind pedig a YouTube hivatalos partnere azonnal azonosítani tudja lejátszásuk esetén, történjen az akár önállóan, akár egy tartalom részeként.¹⁵⁶ Így nem jelent különösebb problémát a videójáték mint közvetett elem jelenléte, és a szükséges engedélyek hiánya a fejlesztők részéről. Hiszen ha a

¹⁵³ Pogácsás Anett, *Ujhelyi Dávid: Szellemi alkotások joga*. Pázmány Press, Budapest, 2022, p. 169.

¹⁵⁴ Grad-Gyenge Anikó, *Sarkady Ildikó: Közös jogkezelés az audiovizuális médiában*. Médiaudományi Intézet, 2014, p. 96.

¹⁵⁵ Légy jó gazdája szerzeményednek: pótolod az ISRC kódjait online! Dal+szerző blog, 2021. október 5.: <https://bit.ly/3xVsph3>.

¹⁵⁶ Szerzői jogdíj a YouTube-ról? Így termelnek bevételt a szerzőknek is a megtekintések. Dal+szerző blog, 2021. december 8.: <https://bit.ly/3EGilw5>.

zenét tartalmazó videó a megtekintések által bevételt termelt, akkor a csatornatulajdonosok üzenetet kapnak az Artisjustól a díjigényről, ezt követően pedig az Artisjus tartalomkezelője bekéri az érintett zenék szerzői jogdíját a YouTube-tól, ami később a jogdíjfelosztások során kiutalásra kerül a jogtulajdonosoknak.¹⁵⁷

A Content ID és az ISRC-kódolás a YouTube sajátja, és egy általánosabb, széles körű megoldást jelenthet nemcsak együttműködni az illetékes jogkezelőkkel, hanem egyszerűen a különböző online tartalmegosztók tevékenységét (ha azok monetizálhatók, és a kereskedelmi küszöböt meghaladják) közös jogkezelés alá terelni.

A közös jogkezelők „egyablakos hozzáférést” biztosítanak a felhasználók számára a különböző művekhez, így közvetítőként járnak el a jogosultak és a felhasználók között.¹⁵⁸ Korábban már kifejtésre került, hogy a Twitch mint felhasználó felel a rajta keresztül közvetített, egyébként jelentős mennyiségű tartalomért. Ez a tömeges felhasználás szinte lehetetlenné teszi, hogy a platform mint felhasználó egyesével felkutasson minden egyes jogosultat, és engedélyt kérjen tőle.¹⁵⁹ A Twitch által alkalmazott, jogsértések azonosítására szolgáló algoritmus hasznosnak bizonyulhat egy esetleges megoldási javaslat keretein belül. Kihasználva azt, hogy a rendszer felismeri az egyes licencelt zenéket a közvetítések során a játékok elemeiként, a jogsértések azonnali jelzése helyett egy statisztika készítésére is alkalmazható lehet, hogy hányszor hangzottak el egyes zeneművek, milyen nézettséggel. Ezek alapján az átfogó statisztikák alapján a platformok a közös jogkezelőkkel együttműködve engedélyt szerezhetnek, és arányosan a szükséges jogdíjak a jogkezelőn keresztül kifizetésre kerülhetnek mind a zeneszerzőknek, mind az előadóművészeknek és a hangfelvétel-előállítóknek.

A szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény (továbbiakban: Kjkt.) a közös jogkezelés módja szerint háromféle jogkezelést határoz meg: a közös jogkezelés lehet önkéntes, előírt vagy kötelező.¹⁶⁰ A kötelező jogkezelés körébe tartozik a Kjkt. alapján az „olyan felhasználási mód, amellyel kapcsolatban az engedélyezési jog vagy az engedélyezési jog nélkül fennálló díjigény az Szjt. előírása alapján kizárólag közös jogkezelés útján érvényesíthető”.¹⁶¹ A videójátékokban megjelenő mindkét zeneműfajta esetén megállapításra kerülhet a kötelező közös jogkezelés szükségessége. Egyrészt az eredeti zene végett, ami a korábbi fejezetben tett megállapítás alapján akár kereskedelmi célból kiadott hangfelvételnak is minősülhet, amelynek a sugárzásáért a jogosultak a díjigényüket a közös jogkezelő szervezetek útján érvényesíthetik.¹⁶² A másik zenetípus, a licencelt zenék esetén az Szjt. 27. § vehető irányadónak, miszerint többek között a zeneszerzők már nyilvánosságra hozott műveik sugárzásának engedélyezése és az ennek

¹⁵⁷ Uo.

¹⁵⁸ Lánchidi Péter: Zenei közös jogkezelés és versenypolitika az Európai Unióban. PhD-értekezés, 2010, p. 5.

¹⁵⁹ Uo.

¹⁶⁰ Grad-Gyenge, Sarkady: i. m. (154), p. 116.

¹⁶¹ Kjkt. 4. § 6. pont.

¹⁶² Szjt. 77. § (1)–(3) bekezdés.

fejében fizetendő jogdíjak mértéke vonatkozásában a közös jogkezelő jár el a felhasználóval szemben.¹⁶³

A közös jogkezelés megoldásként való alkalmazása esetén a zeneművek jogtulajdonosai is megkapnák a nekik járó jogdíjakat, és így a streamermód mint beépített beállítás szükségessége is elenyészne. Ezzel harmóniába kerülne a személyhez fűződő jogok védelme és érvényesíthetősége a vagyoni jogokkal szemben, hiszen így a játékfejlesztők könnyebben léphetnének fel a játékok integritássérelme esetén is, mivel a platform így már nem tudna kibújni az engedélyek beszerzése és a jogdíjak kifizetése alól. E harmónia szükségességét megalapozza az a tény, hogy a game-streaming és a zeneművek kapcsolódásából adódó személyhez fűződő jogi sérelmekért pusztán a kereskedelmi erők és a nyilvánossághoz közvetítés rendkívül előnyös piaci szerepe okolható. Vitathatatlan, hogy a szerző személyhez fűződő jogai és vagyoni jogai nem érvényesülnek, és nem is fognak érvényesülni korlátozás nélkül, azonban ezt olyan érdekek alapozzák meg, mint például az oktatás, a művészet, a kulturális élet szabadsága, vagy akár mások alaptörvényben biztosított jogai.¹⁶⁴ Míg ezek az okok leginkább a társadalom jogos érdekeiként azonosíthatók, és igénylik azt, hogy ne legyen minden esetben a szerző kizárólagos döntésének kiszolgáltatva a művek közönséghez való eljutása,¹⁶⁵ addig a nézettségnövelés mint cél, és ezáltal a játékok monumentális mértékű monetizálása esetén nem feltétlenül megengedhető, hogy a piaci érdek megalapozza a súlyos integritássérelmet, a személyhez fűződő jogok alárendeltségét.

8. KONKLÚZIÓ

A kutatás eredményeképpen általánosságban kimondható, hogy hiába került felülvizsgálatra uniós szinten a nyilvánossághoz közvetítéshez kapcsolódó szabályozás a CDSM-irányelv által, a videójátékok összetett elemeinek, kiemelt jelentőséggel a zenének a dilemmája nyitva maradt. Tény, hogy nem minden játék esetén jelentkezik a probléma, hiszen csak a legnívósabb alkotások esetén van a stúdiónak megfelelő költségvetése már létező zeneművek licencelésére, viszont pont ezek a játékok azok, amik a legösszetettebb struktúrával rendelkeznek, amelyeknek a legnagyobb a marketingértéke, és amelyek mindig óriási közönségnek örvendenek a streamingplatformokon – mindezt teszik az alapvetően szerves részüket képező zene nélkül. Fontos azonban kiemelni, hogy a kutatás gerincét képező helyzet a piac és a jogosultak döntési jogköre miatt alakul így, ezen pedig a szerzői jog csak nagyon nehezen tudna érdemben változtatni; hiszen az a szerzők és a jogosultak érdekeit helyezi előtérbe, és emiatt gyakori, hogy a hátrány végső soron a végfelhasználókat érinti. A CDSM-irányelv 17. cikke is a szerzők érdekeit szem előtt tartva készült: hogy műveik végfelhasználók általi

¹⁶³ Szjt. 27. § (1) bekezdés.

¹⁶⁴ Grad-Gyenge, Sarkady: i. m. (154), p. 96.

¹⁶⁵ Uo.

felhasználása után a megfelelő díjazásban részesüljenek. A szerző vagyoni jogának túlzott (de valahol érthető) védelme a piacon a személyhez fűződő jogok sérelmébe került, hiszen a nézőhöz a szerzői alkotás sérült integritással és élvezhetetlenül kerül.

A fejlesztői oldalról közelítve a játékon belüli zenék közvetítésére adott ugyan egy világos, követhető megoldás – az „új” engedélyek beszerzése –, azonban nincs meg az ehhez szükséges üzleti modell, ami ezt az utat járhatóvá, sőt kívánatosná tenné, főleg azért, mert a fejlesztők az ezzel járó költségeket nem vállalják.

A zeneszerzők részéről talán túl nagy elvárás lenne megoldást várni, de érdemes ezen az oldalon is körbejárni egy lehetőséget. Egy átfogó kimutatás a számukra megmutatná, hogy a zenéik videójátékstreamekben való felhasználásának akár ingyenes engedélyezése, akár az eredeti licencben ennek külön pontba foglalása, és ezáltal a zeneművek elérhetővé tétele a közvetítések során olyan nyilvánossági értékkel bírna, amivel ugyan közvetett módon, de több bevétellel is szert tehetnének, mint közvetlenül a jogdíjakból.

A probléma reális megoldása a három szereplő közül a platform oldalán keresendő. Hiába került ugyanis a CDSM-irányelvvel a platformok vállára a felületükön fellelhető tartalmakért való felelősség, az irányelv tartalmaz egy olyan kikötést, hogy ha a felhasználás kereskedelmi jelleget elérő módon történik, akkor onnantól a felhasználó, vagyis maga a streamer kell, hogy megszerezze a jelen esetben egyes licencelt zenék közvetítéséhez szükséges engedélyt. Ma már a streamingoldalakon történő nyilvánossághoz közvetítés mint felhasználás nagyon csekély számban történik a kereskedelmi küszöb alatt. Így az egyik legkézenfekvőbb megoldást az jelentené, ha ettől a küszöbtől eltekintve, minden esetben a platform vállát terhelné az engedélyek megszerzésének felelőssége. A CDSM-irányelv online tartalommegosztókat érintő felelősségének kiterjesztése esetén egy járható út lenne, ha egyfajta „alternatív” one stop shop modellel a platformok mint közvetítők járnának el a tartalomgyártók és a jogtulajdonosok között. Alternatív, mert nem a licenc adója lenne maga a „bolt”, hanem a platform, mint a licenc szerzője. Talán nincs is már messze egy hasonló struktúrára épülő megoldás, ugyanis a YouTube az USA-ban már hasonlóval kísérletezik: a próbamodell lényege, hogy ő maga mint platform szerzi meg a streamer által kérvényezett zenének az engedélyét, a tartalomgyártóval pedig egy bevételi megosztást kötnek, így a zeneművek jogtulajdonosai a videó bevételeinek függvényében kapják meg a díjakat.

A YouTube saját jogkörében eljárva bővíti lehetséges eljárásainak a körét, ezzel próbálva megoldani az egyenlőtlenséget, amit a különböző műveknek a felületén történő felhasználása okoz. Az egy másik kérdés, hogy ez mennyire eredményez majd arányos díjazást, viszont megfontolandó a jogalkotó részéről, hogy mennyire hagyja a piaci szereplők általi behatárolását az egyes művek élvezetének. Ez a lépés megmutatja azt is, hogy a jogalkotónak is célszerű lenne a végfelhasználói és fogyasztói igényeket is szem előtt tartva figyelemmel lennie a piaci trendekre. Érdemes lenne mindezeket alapul véve a jogalkotó részéről a CDSM-irányelv 17. cikkének teljes körű, uniós szintű felülvizsgálata immáron

olyan szemszögből, hogy milyen mértékben lehet annak körét jobban tágítani, ezúttal a végfelhasználói és fogyasztói érdekeket is szem előtt tartva.

A kutatás utolsó lépcsőjeként kifejtett közös jogkezelés akár mint lehetőség, akár kötelező jelleggel is megoldást jelenthet a videójátékok modern nyilvánossághoz közvetítésének zenék okozta problémájára. Azon felül, hogy a platformok ezen az úton könnyen beszerezhetik a szükséges engedélyeket, és nem kell az így már elkerülhető jogsértésekért való felelősséget a tartalomgyártókra hárítani, ezáltal helyreállításra kerülhet a szerző személyhez fűződő és vagyoni jogainak érvényesülése közötti harmónia is.

SZÓCIKKEK AZ IJOTEN INTERNETES JOGTUDOMÁNYI ENCIKLOPÉDIA SZERZŐI JOG ÉS IPARJOGVÉDELEM ROVATÁBÓL

Dr. Keserű Barna Arnold

A BIOLÓGIAI TALÁLMÁNYOK JOGI VÉDELME*

1. A BIOTECHNOLÓGIA FOGALMI KÖRE

A biológia tudománya kezdetben nehezen volt összeegyeztethető a szabadalmi rendszerrel, mivel sokáig az az általánosan elfogadott nézet érvényesült, hogy a szabadalmaztatható technológiák területe csak az élettelen, a fizika és a szintetikus kémia eszközei segítségével hasznosítható és ellenőrizhető dolgokra vonatkozó találmányok számára áll nyitva. Azonban számos olyan technológiai eljárás ismert, amelyben a kémiai eljárások lefolytatására élő szervezetet hasznosítanak, és ezek ipari alkalmazhatósága és műszaki jellege megkérdőjelezhetetlen.¹ A biotechnológiai találmányok jogi védelme az 1970-es és 1980-as évektől egyre inkább előtérbe kerül. Azóta pedig egyre hangsúlyosabbá és jelentősebbé váltak a biotechnológiával és biodiverzitással összefüggő gazdasági, etikai és jogi kérdések is, hiszen a biotechnológia az informatika mellett korunk egyik leggyorsabban fejlődő iparága.²

A biotechnológia születése az 1970-es évekre tehető, amikor is 1972-ben egy hónapon belül az USA Tudományos Akadémiájának hivatalos szakfolyóiratában nyolc gensebészettel kapcsolatos cikk jelent meg. E cikkek olyan kísérleteket írtak le, amelyek alapján „az élet alapkövének tekinthető, F. H. C. Crick és J. D. Watson (Nobel-díjas angol és amerikai kutatók) által 1953-ban kémiaiilag és térszerkezetében ismertetett, DNS (deoxi-ribonukleinsav) örökítőanyag hasíthatóvá és újra összekapcsolhatóvá vált”.³ A szintén Nobel-díjas Paul Berg ugyanebben az évben a genetika új korszakát nyitotta meg, amikor két gént sikerült bio-

* A tanulmány a nyílt hozzáférésű IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia (szerk. Jakab András és Fekete Balázs) Szerzői jog és iparjogvédelem rovatának (rovatszerkesztő: Grad-Gyenge Anikó, Pogácsás Anett) önálló szócikként is megjelenik. Az IJOTEN szócikkeinek létrehozását és széles körű elérhetőségét az SZTNH a folyóiratban való közléssel is támogatja. Az enciklopédia elérhetősége: www.ijoten.hu.
¹ Szarka Ernő: A biotechnológiai szabadalmakkal kapcsolatos követelmények Magyarországon. Magyar Tudomány, 37. (99.) évf. 10. sz., 1992, p. 1262.

² Farkas Szabolcs: A biotechnológiai ipar fejlődését befolyásoló körülmények áttekintése. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 108 évf. 1. sz., 2003. február: <http://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/200302/03-farkas-szabolcs.html>; Sümeghi Pálné: Milyen munka folyik a Szellemi Tulajdon Világszervezetében (WIPO) a biotechnológiai találmányokkal kapcsolatban? Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 105. évf. 2. sz., 2000. április: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/kiadv/ipsz/200002/sumeghi.html#vx68>.

³ Petzné Stifter Mária: A biotechnológiai tárgyú találmányok szabadalmazhatóságának kérdései Magyarországon és az Amerikai Egyesült Államokban. Iparjogvédelmi Szemle, a Szabadalmi Közlöny és Védjegyértéktő melléklete, 97. évf. 4. sz., 1992. augusztus, p. 49.

kémiai módszerrel összekapcsolnia. Ezek a kutatások alapozták meg a biológia ipari célú hasznosítását, és ezáltal a biotechnológia létrejöttét.

A biotechnológia fogalmi körének meghatározása nem egyszerű feladat, már csak azért sem, mert a jogi és biológiai fogalmak nem feltétlenül esnek egybe. A biotechnológia tulajdonképpen gyűjtőfogalom, amely a biológiai kutatások során kifejlesztett módszerek és eszközök ipari alkalmazását jelenti.⁴ Általános értelemben a biotechnológia alapvető célja, hogy élő sejteket és ezeknek a részeit felhasználja valamilyen termék előállítására vagy eljárás kifejlesztése érdekében. Az ilyen eljárások nem új keletűek, hiszen az emberiség már évezredek óta használja ezeket a sör, bor vagy sajtok készítésekor. A modern értelemben vett biotechnológia – a DNS-rekombináció megszületésével – azonban már nemcsak a hagyományos mikrobiológiai megoldásokat alkalmazza, hanem a legújabb molekuláris mikrobiológiai eredményeket is. A biotechnológia területét tehát akként foglalhatjuk össze, hogy magában foglal minden olyan technikát, technológiát, amely tetszés szerinti biológiai anyagnál (állati és növényi sejteknél, sejtvonalaknál, enzimeknél, plazmidoknál, vírusoknál) a szerves élő anyagban szerkezeti változásokat eredményez. A biotechnológiai eljárások mikroorganizmusok, növények és állatok előállítására, tulajdonságai lényeges megváltoztatására irányulnak, illetve biológiai eszközökkel nem szerves anyagok változását befolyásolják. Idetartozik a DNS-rekombináció, a génátültetés, az embriómanipuláció, az embrióátadás, a növények megújítása, a sejt kultúrák, a monoklón antitestek és a biológiai jellegű eljárásokra vonatkozó technikai ismeretek.⁵ A biotechnológia elsődlegesen az egészségügyben és a gyógyszeriparban jelentős, de a gyártástechnológiában és a mezőgazdaságban is egyre nagyobb a jelentősége.

2. A BIOTECHNOLÓGIAI TÁRGYÚ TALÁLTMÁNYOK SZABADALMAZTATÁSÁNAK KEZDETEI ÉS FŐBB KÉRDÉSEI

Az 1970-es évek közepéig a biotechnológiai szabadalmaztatás lényegében csak a fermentációs iparra korlátozódott, ettől kezdődően jutott nagyobb szerephez az antibiotikum-ipar és a szteroidtranszformációs eljárások. Az 1980-as években az immunológia és a molekuláris biológiai rohamos fejlődése volt az, ami a szabadalmi rendszert egyre nagyobb kihívások elé állította.⁶

Az 1980. december 2-án az Amerikai Egyesült Államokban megadott, 4 237 224 lajstromszámú szabadalomban a Cohen-Boyer klónozási technika és idegen DNS-bakteriális gazdaszervezetben való kifejeződése került leírásra. Ugyanebben az évben az USA Legfelsőbb Bírósága mondta ki a Chakrabarty-ügyben, hogy az élő, ember által alkotott mikroor-

⁴ Turcsány József: Génbitorlók. A genesis joga. Profiterol, 2006. 6. sz., p. 41.

⁵ Tattay Levente: A biotechnológiai találmányok jogi oltalma az Európai Közösségben. Külgazdaság, Jogi Melléklet, 1999. 10. sz., p. 128–129.

⁶ Petzné: i. m. (3), p. 49.

ganizmus is lehet szabadalom tárgya.⁷ Az így oltalmat nyert mikroorganizmus egy nyersolajlebontó, szintetikus plazmid-injektálással létrehozott *Pseudomonas* sp. volt. A bíróság úgy találta, hogy önmagában az a körülmény, hogy a szabadalmi törvény elfogadásakor még csak fel sem merülhetett a géntechnológiai találmányok problematikája, még nem jelenti azt, hogy a mikroorganizmusok kizárólag erre irányuló jogalkotás útján válhatnak szabadalmazható találmánnyá. E precedensértékű döntés teremtette meg a mikroorganizmusok szabadalmaztathatóságát, ám ennek ellenére ekkor még eltérő nemzeti álláspontok alakultak ki az oltalmazhatóságot illetően.⁸

A világ legtöbb országában a technika gyors fejlődésével nem tudott lépést tartani a jogalkotás, így nem került sor a biotechnológia igényeinek megfelelő speciális szabadalmi intézkedések bevezetésére. Ezért a már meglévő rendszerbe kellett a törvények megfelelő értelmezésével beilleszteni a biotechnológiai találmányokat. Ez könnyebb volt ott, ahol a szabadalmi jog viszonylag liberális szabályrendszere tág teret engedett a jogalkalmazásnak, és nehezebb volt azokban az államokban, ahol a piacvédelmi vagy más okokból jogilag túlkorlátozott szabadalmi törvények miatt a biotechnológiai találmányok nem, vagy csak nehezen voltak beszoríthatók bármely szabadalmi kategóriába.⁹

A biotechnológia területén alapvetően kétféle szabadalomtípusról beszélhetünk. Az első kategóriába sorolhatóak azok a technikák és módszerek, amelyek a rekombináns DNS-technikáról vagy ennek továbbfejlesztéséről íródtak, és ezen esetekben az eljárás termékének magasabb hozamú kitermelésére vagy annak tenyészetből való kinyerésére vonatkoznak. Ebbe a körbe tartozik a biotechnológiai eljárások nagy többsége. A másik kategóriába pedig a biotechnológiai úton előállított termékek tartoznak. E két kategória szabadalmazhatósága – vagyis a biotechnológiai eljárások és biotechnológiai termékek szabadalmazhatósága – kapcsán azonban jelentős eltérések mutatkoztak.¹⁰

Korábban több ország szabadalmi joga, így a magyar szabadalmi jog is kizárta az oltalomból a gyógyszereket, a vegyi úton előállított termékeket és az emberi, illetve állati élelmezésre szolgáló termékeket.¹¹ A tilalom csak magára a termékre vonatkozott, az ezek előállítására irányuló eljárások azonban oltalomképesek voltak.¹² Emiatt a mikroorganiz-

⁷ U.S. Supreme Court *DIAMOND v. CHAKRABARTY*, 447 U.S. 303 (1980): http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/prINTER_friendly.pl?page=us/447/303.html.

⁸ *Olasz Katalin*: Mikroorganizmusok oltalma a biotechnológiai találmányokban. Iparjogvédelmi Szemle, a Szabadalmi Közlöny és Védjegyértesítő melléklete, 101. évf. 5. sz., 1996. október, p. 27.

⁹ *Petzné*: i. m. (3), p. 50.

¹⁰ *Petzné*: i. m. (3), p. 50.

¹¹ A találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1969. évi II. törvény 6. § (3) bekezdés.

¹² A hazai joggyakorlatból ehhez kapcsolódóan megemlíthető a BH 1987.6.199 számú eseti döntés, amely kimondta, hogy a régi Szt. 6. § (3) bekezdésében felsorolt találmányok nem oltalmazhatóak, azonban a létrehozásukra irányuló eljárás igen, ha maga az eljárás is megfelel a szabadalmaztathatóság kritériumainak. A szabadalmi bejelentésben leírt I. általános képletű fahéjsav-hidroklorid-mono-hidrát ugyan új vegyületnek minősült, előnyös hatások is kapcsolódtak hozzá, azonban az előállítására irányuló eljárásban semmilyen új, alkotó jellegű találmányi megoldás nem volt, így sem a termék, sem az eljárás nem részesülhetett szabadalmi oltalomban.

musok oltalma kizárt volt, mivel a génszélesztet egyes lépései enzimek útján történnek, így a mikroorganizmusok vegyi úton előállított termékeknek minősülnek, céljukat tekintve pedig gyógyszernek, vagy emberi vagy állati élelmezésre szolgáló termékeknek tekinthetők.¹³ A növény- és állatfajtákhoz és a mikroorganizmusokhoz képest külön kategóriát képeznek az ún. köztes termékek és egyéb mikroszkopikus és szubmikroszkopikus molekulák,¹⁴ amelyeket a szabadalmi joggyakorlat analógia útján mikroorganizmusnak tekintett, így az oltalmazhatóság kérdésében osztották azok sorsát.

Azokban az országokban, ahol a termékoltalmi tilalom miatt maguk a mikroorganizmusok nem részesülhettek védelemben, csak a létrehozásukra irányuló eljárások, ott a találmány tárgyának megvalósíthatósága kapcsán az eljárás lépéseinek teljes részletességgel történő leírására volt szükség, mivel a megvalósíthatóságot egyedül az eljárás reprodukálhatósága támaszthatta alá. Ezzel szemben azokban az országokban, ahol a biotechnológiai termékek önmagukban is oltalomképesnek bizonyultak (lásd fentebb az USA példáját), ott a termék meglelte már önmagában bizonyítéka a találmány megvalósíthatóságának és reprodukálhatóságának, így az eljárás egyes lépéseit elegendő vázlatosabban ismertetni a leírásban.¹⁵

Ez általában véve is a szabadalmi jog egyik kulcspontjához, a feltárási kötelezettség terjedelmének kérdéséhez vezet, amely a biotechnológiai tárgyú találmányok szempontjából fokozott jelentőséggel bír. Főszabályként a találmányok megfelelő feltárása jellemzően írásbeli leírással történik, amelyet szükség esetén rajzok egészítenek ki. A nyilvánosság számára nem hozzáférhető biológiai anyag felhasználásával járó találmányok esetében azonban előfordulhat, hogy a bejelentő nem tudja az ilyen találmányt a leírásban olyan mértékben ismertetni, hogy az megfeleljen a feltárási kötelezettségnek. A biológiai anyagokkal kapcsolatos találmányok tekintetében az ilyen anyagok letétbe helyezése egy, az alkalmazandó jog által engedélyezett intézménynél a bejelentők számára rendelkezésre álló hagyományos eszköz volt a találmány elégséges feltárási kötelezettségének teljesítésére. A letétbe helyezés a leírás részének tekintendő, annak kiegészítéseként, amennyiben a feltárássra vonatkozó követelmények más módon nem teljesíthetők. A nemzeti szabályok általában előírják, hogy a leírásban a letétre megfelelően hivatkozni kell. Önmagában azonban a letét ténye még nem feltétlenül elegendő, az nem helyettesítheti a leírást. Ezért sok ország szabadalmi joga megköveteli, hogy a bejelentő a leírásban ismertesse a biológiai anyag jellemzőit, vagy a biológiai anyag kinyerésére vagy felhasználására szolgáló eljárást, mivel ezen megoldások pusztán a letétbehelyezésből még nem derülnének ki. Ugyanakkor arra is található példa,

¹³ Petzné: i. m. (3), p. 52; Szarka: i. m. (1), p. 1264.

¹⁴ Ezek közé tartoznak egyes élő szervezetek (pl. sejtvonal, szövettényészet, vírus, fág) és az élő organizmusok önmagukban nem életképes elemei (plazmidok, gének stb.) – Szarka: i. m. (1), p. 1264.

¹⁵ Petzné: i. m. (3), p. 52.

amikor egyes jogrendszerek nem követelik meg a letétbe helyezést, amennyiben az érintett biológiai anyag a szakember számára könnyen hozzáférhető.¹⁶

Meg kell jegyezni, hogy a biotechnológiai találmányok szabadalmaztatásának határvonalai még mindig nem jutottak nyugvópontra. Ezt jól illusztrálja több amerikai jogeset is. Az USA Legfelsőbb Bírósága a Mayo v. Prometheus-ügyben egy gyógyszer anyagcsereszintjei és a páciens egészsége közötti összefüggés kapcsán arra a megállapításra jutott, hogy a szabadalmazáshoz több kell a természeti törvények egyszerű felhasználásánál, mert azokat új módon kell alkalmazni. A bíróság szerint a Prometheus szabadalmának érvényben tartása a természeti törvények felhasználásának akadályát képezné, korlátozva azok felhasználását további felfedezések létrehozásában.¹⁷ A Prometheus szabadalma egy diagnosztikai eljárásra irányult. Az ügy azóta is bizonytalanságot okoz biotechnológiai szakmai körökben – és emiatt számos kritika is érte a döntést –, mivel nem egyértelmű, hogy a diagnosztikai találmányok esetében hol húzódik a szabadalmazhatóság határa, mivel ha az a természeti törvények felhasználásán alapul, akkor az amerikai szabadalmi jog alapján kizárt az oltalomból.

A biotechnológiát érintő másik, mérőldkönek számító döntés az USA Szövetségi Kerületi Fellebbezési Bírósága által a Myriad-ügyben¹⁸ hozott ítélet, amely az emberi génszekvenciák szabadalmazhatósága kapcsán váltott ki komoly vitákat. A bíróság úgy találta, hogy „a Myriad egy fontos és hasznos gént talált, azonban ennek a génnek a környező genetikai anyagtól való elkülönítése nem feltalálói tevékenység”.¹⁹ Azaz a bíróság ítélete szerint egy DNS-szegmens akkor lehetne szabadalom tárgya, ha a természetben megtalálható jellemzőitől jelentős mértékben eltérne. Viszont a természetes úton keletkező DNS-részlet a természet részének tekinthető, ezáltal pedig közkincs, és önmagában nem válik szabadalmazhatóvá attól, hogy elkülönítették.²⁰

¹⁶ SCP/34/5 Further Study on the Sufficiency of Disclosure (Part I.), Genf, World Intellectual Property Organization Standing Committee on the Law of Patents, 2022: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/scp/en/scp_34/scp_34_5.pdf.

¹⁷ Mayo Collaborative Services, DBA Mayo Medical Laboratories, et al. v. Prometheus Laboratories, Inc., 566 U.S. 66, Supreme Court, *Palágyi Tivadar*: Külföldi hírek az iparjogvédelem területéről. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 11. (121.) évf. 6. sz., 2016. december, p. 120.

¹⁸ Association for Molecular Pathology v. Myriad Genetics Inc. 569 U.S. (2013). U.S. Supreme Court: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/569/576/>.

¹⁹ *Palágyi Tivadar*: Az Amerikai Legfelsőbb Bíróság Myriad-döntése. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 8. (118.) évf. 4. sz., 2013. augusztus, p. 24: <https://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/201304-pdf/02.pdf>.

²⁰ *Domokos Klarissza*: Gének szabadalmazhatósága. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 8. (118.) évf. 5. sz., 2013. október, p. 27: www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/201305-pdf/02.pdf.

A fenti ügyek nyomán kialakult amerikai joggyakorlat²¹ a szabadalmazhatósági feltételeket meghatározó általános szabály²² fokozatos szűkítését eredményezi azzal, hogy a természeti törvények, a természeti jelenségek és az absztrakt gondolatok felfedezését kizárja az oltalomból. Az USPTO a Myriad-döntést követően arra utasította a vizsgálókat, hogy utasítsák el azokat a szabadalmi bejelentéseket, amelyek kizárólag a természetben megtalálható DNS-szekvenciákra vonatkoznak, akkor is, ha ezeket izolált formában kívánják szabadalmaztatni. Egyes szerzők szerint a Mayo- és a Myriad-döntés együttesen arra vezet, hogy a személyre szabott gyógyítási módszerek sem lesznek szabadalmaztathatóak, pedig ezek a biotechnológiának jelenleg rohamosan fejlődő ágazatát képezik, így a szabadalmaztathóságuk egyre inkább előtérbe kerül. A szabadalmi joggyakorlatban kialakult bizonytalanságok kezelésére az USPTO új vizsgálati módszert vezetett be, ezzel remélve a konzisztens gyakorlat kialakítását. A módszer szerint elsőként meg kell vizsgálni, hogy az adott találmány egy természeti törvényt határoz-e meg, és amennyiben igen, annak megállapítása szükséges a szabadalmazáshoz, hogy a meghatározáson felül a találmány ezt olyan módon alkalmazza-e, amely felülírja azt a kitélt, hogy alapvetően természeti törvény nem képezheti szabadalom tárgyát. Ez azonban csupán soft-law megoldás, az USA-ban azóta törvény-módosítási kezdeményezésekkel próbálják meg a jogbizonytalanságot megszüntetni, ezek a folyamatok azonban 2022 végére megtorpantak.²³

3. A NÖVÉNYFAJTA-OLTALOM ÉS A SZABADALOM EGYMÁSHOZ VALÓ VISZONYA A BIOTECHNOLÓGIA TÜKRÉBEN

A biotechnológia szempontjából jelentős terület a mezőgazdaság, ahol a növényvédőszer-rezisztens és kórokozórezisztens növények létrehozása számottevő gazdasági és társadalmi kihatásokkal jár. Az USA-ban a növényfajták számára nemcsak a növényfajta-oltalom, hanem a szabadalmi oltalom és a használatiminta-oltalom is rendelkezésre áll. Az amerikai gyakorlat szerint ugyanis a szabadalmazhatóság szempontjából nem az élő-élettelen elhatárolás a döntő, hanem hogy ember által alkotott, vagy önmagában a természetben jelen lévő termékről van szó. A növényfajta-oltalom és a szabadalom elhatárolása körüli viták kibon-

²¹ Ariosa Diagnostics, Inc. v. Sequenom, Inc., 788 F.3d 1371, 1376 (Fed. Cir. 2015), Vanda Pharmaceuticals Inc. v. West-Ward Pharmaceuticals International Limited, West-Ward Pharmaceuticals Corp. No. 2016-2707, 2018, Exergen Corporation v. Kaz USA, Inc. No. 16-2315 (March 8, 2018), The Cleveland Clinic Foundation, Cleveland Heartlab, Inc. v. True Health Diagnostics LLC 859 F.3d 1352, 2019, Athena Diagnostics, Inc., Oxford University Innovation Ltd., Max-Planck-Gesellschaft Zur Förderung Der Wissenschaften E.V. v. Mayo Collaborative Services, LLC, DBA Mayo Medical Laboratories, Mayo Clinic, 2019.

²² 35. U.S. Code 101. cikk: „Aki feltalál vagy felfedez bármilyen új és hasznos eljárást, gépet, gyártmányt vagy anyagösszetételt vagy ezek bármilyen új és hasznos fejlesztését, szabadalmat szerezhet.”

²³ Geyer-Hirt Dóra: A kivétel kivétele, avagy hogyan szabadalmazható ma egy természeti törvényen alapuló találmány az Egyesült Államokban? Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 7. (127.) évf. 5. sz., 2022. október.

takozása az 1970-es évek végére tehető, amelyek a géntechnológia fejlődésével egyre több kérdést vontak be a vizsgálat körébe. Alapvető kérdés volt, hogyan viszonyul egymáshoz a szabadalmaztatott gén és az azt tartalmazó növényfajta-oltalommal védett növényfajta esetében a kétféle oltalom eltérő tartalma, valamint a szabadalmas és a növényfajta-oltalom jogosultja.²⁴

Az 1961-ben Genfben elfogadott, az új növényfajták oltalmára létesült Nemzetközi Egyezmény (a továbbiakban UPOV) elfogadásakor, és még 1978. évi felülvizsgálatakor is a jogi helyzet egyértelmű volt a kettős oltalom tilalma miatt. Ez a szabály 1991-ig kizárta, hogy ugyanazon növénytani nemzetség vagy faj vonatkozásában egyaránt lehetséges legyen a növényfajta-oltalom és a szabadalmi oltalom. A biotechnológia fent vázolt fejlődési tendenciái a kettős oltalom tilalmát megkérdőjelezték, és az UPOV 1991. évi módosítása azt meg is szüntette anélkül, hogy a szabadalom és a növényfajta-oltalom elhatárolásáról rendelkezett volna. A legfőbb különbség, hogy míg a növényfajta-oltalom által megkívánt megkülönböztethetőség, egyneműség és állandóság követelményeit fajtakísérletben kell vizsgálni (amely a fajta több évig tartó és a már ismert fajtákkal való összehasonlító kitermesztését jelenti), addig a szabadalmi oltalom keretében erre nincs szükség.²⁵

Magyarországon 2003-ig a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban Szt.) Negyedik Része szerint a növényfajták és az állatfajták is szabadalmi oltalomban részesülhettek, speciális szabályok szerint. A növényfajták szabadalmazhatóságának feltétele a megkülönböztethetőség, egyneműség, állandóság és újdonság volt. Az állatfajták szabadalmazhatóságának feltétele pedig a megkülönböztethetőség és az újdonság volt, valamint az állattenyésztésről szóló törvény hatálya alá nem tartozó állatfajok esetén a reprodukálhatóság követelményét írta elő a törvény. Az Szt. 2002. évi XXXIX. törvénnyel elfogadott módosítása, amely 2003. január 1-jén lépett hatályba, a növényfajták szabadalmi oltalmát átalakította sui generis növényfajta-oltalommá, a növényfajták és az állatfajták szabadalmazhatóságát pedig megtiltotta az 1973. évi Európai Szabadalmi Egyezmény (a továbbiakban EPC) rendelkezéseivel összhangban. Az indokolás felhívja a figyelmet arra, hogy az állatfajták szabadalmazhatóságának gyakorlati jelentősége nem volt Magyarországon, mivel egyetlen hatályos állatfajta-szabadalom sem volt 2002-ben, és nemzetközi jogi kötelezettség sem írja elő az állatfajták számára bármilyen oltalom fenntartását.

Nem állatfajként, hanem állatként az Szt. 6. § (3) bekezdése szerint (összhangban az EPC-vel és az alább bemutatandó bioirányelvvel) kizárólag akkor szabadalmaztatható egy genetikailag módosított állat, ha ez nem okoz szenvedést az állatnak, vagy ha szenvedést okoz számára, akkor az jelentős gyógyászati előnyt nyújt az emberek vagy állatok számára.

²⁴ Kókai-Kunné Szabó Ágnes Katalin: A növényfajta-oltalomtól az eredetvédelemig. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2021, p. 178–179.

²⁵ Kókai-Kunné Szabó: i. m. (19), p. 181.

4. A BIOTECHNOLÓGIAI TALÁLMÁNYOK SZABADALMAZTATHATÓSÁGA A BIOIRÁNYELV ALAPJÁN

Az Európai Parlament – közel tizenhárom évi előkészítő munka után – 1998. július 6-án fogadta el a Biotechnológiai találmányok oltalmáról szóló 98/44/EK irányelvet (a továbbiakban bioirányelv), amely számos olyan kérdésre ad választ, amelyre az USA bíróságai fentiekben leírtak szerint jelenleg is csak jogértelmezéssel keresik a választ. A Közösségen belüli egységes szabályozás iránti igényt számos tényező motiválta. Az emberiséget egyre több és súlyosabb globális probléma fenyegette akkor és fenyegeti ma is, különösképpen járványok és inségek, amelyek megoldására hatékony eszközöket kínálhat a biotechnológia. Emellett teljesíteni kellett az 1994-ben kelt Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi Vonatkozásairól Szóló Megállapodásból (a továbbiakban TRIPS) fakadó kötelezettséget, miszerint a technika minden területén ki kell alakítani a termékekre és eljárásokra vonatkozó szabadalmi jogi szabályozást.²⁶ A közösségi előírásokat szükséges volt összhangba hozni az UPOV felülvizsgált szövegével, az EPC-vel, és kiváltképpen a mikroorganizmusok szabadalmi eljárás céljából való letétbe helyezésének nemzetközi elismeréséről szóló, 1977. évi Budapesti Szerződéssel (a továbbiakban Budapesti Szerződés). Az irányelv megalkotásának további célkitűzése volt a tagállami bírói gyakorlatok harmonizálása, a szabadalmi oltalomból való kizárások hatékony biztosítása, a környezetvédelmi kihívások kezelése, a felfedezések és a biotechnológiai találmányok elhatárolása, valamint a felmerült etikai és emberi méltósággal összefüggő kérdések megoldása.²⁷

Az irányelv 2. cikke két alapfogalmat definiál. Eszerint biológiai anyag bármely olyan – genetikai információt tartalmazó – anyag, amely önmagában képes a szaporodásra, vagy biológiai rendszerben szaporítható. Mikrobiológiai eljárásnak pedig az az eljárás minősül, amelyet mikrobiológiai anyag felhasználásával vagy ilyen anyagon hajtanak végre, vagy amely mikrobiológiai anyagot eredményez.

A 3. cikk határozza meg a szabadalmazható biotechnológiai találmányokkal szembeni kritériumokat. Eszerint ezek olyan találmányok, amelyek újak, feltalálói tevékenységen alapulnak és iparilag alkalmazhatóak (tehát a klasszikus szabadalmazható találmány feltételeinek megfelelnek), és emellett biológiai anyagból álló vagy azt tartalmazó termékre vagy olyan eljárásra vonatkoznak, amelynek révén biológiai anyagot állítanak elő, dolgoznak fel vagy alkalmaznak. A korábban kialakult joggyakorlatot vette alapul az irányelvnek az a rendelkezése, miszerint a természetben egyébként előforduló biológiai anyag is találmánynak minősülhet akkor, ha azt műszaki eljárással vagy izolálással állítják elő.

Az irányelv 4. cikke kizárja a szabadalmi oltalomból a növényfajtákat és az állatfajtákat, valamint a növények és állatok előállítására szolgáló, lényegében biológiai eljárásokat. A

²⁶ TRIPS 27. cikk. 1. pont.

²⁷ Tattay: i. m. (5), p. 127.

növényekre vagy állatokra vonatkozó találmány azonban szabadalmi oltalom alá helyezhető abban az esetben, ha megvalósíthatósága nem korlátozódik egyetlen növény vagy állatfajra.²⁸ A növények és állatok előállítására szolgáló biológiai eljárásokra vonatkozó tilalom nem érinti azoknak a találmányoknak a szabadalmazhatóságát, amelyek mikrobiológiai vagy más műszaki eljárásra vagy ilyen eljárással előállított termékekre vonatkoznak.

A bioirányelv 5. cikke elvi élel mondja ki, hogy kialakulásának és fejlődésének egyetlen szakaszában sem lehet szabadalmazható találmány tárgya az emberi test, sem pedig az emberi test bármely részének pusztá felfedezése, ideértve valamely gén szekvenciájának vagy részszekvenciájának felfedezését is. Tartalmilag ebbe a körbe sorolandóak a csírasejtek is, illetve ezek szekvenciái és részszekvenciái. Az irányelv 16. preambulumbekzdése e rendelkezést az emberi méltóság és az ember sérthetlenségének alapelveire vezeti vissza, s teszi azt követendő zsinórmértékké a biotechnológiai találmányok szabadalmi eljárásaiban. Az Európai Parlament pedig akként definiálta a biotechnológiai felfedezést, mint az ismert anyag vagy ismert termék új tulajdonságának megállapítását.²⁹ Abban az esetben viszont nem számít felfedezésnek az emberi test része, ideértve a génszekvenciát és részszekvenciát is, ha azt izolációval vagy más műszaki eljárással állították elő, ily módon pedig szabadalmi oltalom tárgya lehet.

A bioirányelv 6. cikke kizárja továbbá az oltalomból azokat a biotechnológiai találmányokat, amelyek kereskedelmi célú hasznosítása közrendbe vagy közérkölcsebe ütközne, külön is nevesítve az ember klónozására szolgáló eljárást, az ember csíravonalának genetikai azonosságát módosító eljárást, az emberi embrió ipari vagy kereskedelmi célú alkalmazását és az állatok genetikai azonosságát módosító eljárást, ha az szenvedést okozhat az állatoknak anélkül, hogy bármilyen jelentős gyógyászati előnyt nyújtana az emberek vagy az állatok számára (ideértve az ilyen eljárással létrejött állatokat is). Ezen cikk értelmezéséhez köthdik az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban EUB) a C-34/10. számú Brüstle

²⁸ Az állatfajták oltalmára nézve nem létezik európai unió szintű oltalmi forma, így annak nincs konszenzuson alapuló fogalommeghatározása sem, szemben a növényfajtákkal. Az Európai Szabadalmi Egyezmény 53. cikk (b) bekezdése alapján is kizárt az állatfajták szabadalmazhatósága, azonban ahogy arra az Európai Szabadalmi Hivatal fellebbezési tanácsa a T 19/90. számú, ún. onkoegér-ügyben is rámutatott, az egyezmény különböző nyelvű, egyaránt hiteles változatai alapján sem egyértelmű az állatfajták tartalmi köre. A német szövegváltozatban szereplő „Tierarten” kifejezést tágabbnak találta az angol „animal varieties” és a francia „races animales” kifejezésnél. A tanács visszautalta az ügyet az érdemi vizsgálatot folytató osztály elé, amely végül a tanács iránymutatásainak megfelelően úgy döntött, hogy míg az állatfajta kifejezés nem teljesen világos, maga az állat fogalma az állatoknak az állatfajtáknál jóval nagyobb csoportjára vonatkozik, így az erre irányuló igénypontok szabadalomképesek. – *Siobhán Yeats*: Esetjog a biotechnológia területén az Európai Szabadalmi Hivatalban. Iparjogvédelmi Szemle, a Szabadalmi Közlöny és Védjegyértéssítő melléklete, 101. évf. 4. sz., 1996. augusztus, p. 3. A fenti jogeset azért is különleges, mert ez volt az első olyan szabadalom, amely ún. transzgenetikus állat oltalmára vonatkozott. A transzgenetikus állatok létrehozása az orvoslás számára szinte korlátlan lehetőségeket nyújt, pl. a Cambridge-i Egyetemen létrehozott sertés, amelynek olyan „módosított emberi szíve van”, amely alkalmas emberi szervdonornak. Az állatok keresztezésével pedig a molekuláris állattenyésztés előtt nyíltak meg új lehetőségek.

²⁹ *Tattay*: i. m. (5), p. 135.

v. Greenpeace eV-ügyben 2011. október 18-án kelt előzetes döntéshozatal iránti kérelem tárgyában hozott ítélete. A német Bundesgerichtshof előtti ügyben izolált és megtisztított idegi elősejtekre, az azok embrionális őssejtekből történő előállítására szolgáló eljárásra és az idegi elősejtekre az idegi rendellenességek kezelésére történő alkalmazására vonatkozó német szabadalom megsemmisítéséről kellett határozni, azonban a bioirányelv 6. cikkének értelmezése vált szükségessé. Az EUB álláspontja szerint az emberi embrió fogalma több értelmezési tartománnyal is rendelkezik, így embriónak minősül minden emberi petesejt már a megtermékenyítés szakaszától kezdve, minden megtermékenyítetlen emberi petesejt, amelybe egy érett emberi sejtől származó sejtmagot ültettek át, valamint minden megtermékenyítetlen emberi petesejt, amelyet szűznemzés útján osztódásra és továbbfejlődésre ösztönöztek. Az EUB a nemzeti bíróságokra hagyta annak eldöntését, hogy a tudomány állására tekintettel az emberi embrióból a blastocytá-szakaszban nyert őssejtet emberi embrióként minősítik-e. Továbbá megállapította az EUB, hogy az emberi embrió ipari vagy kereskedelmi célú hasznosítására vonatkozó kizárás a tudományos kutatásokra is irányadó, mivel kizárólag az emberi embrió alkalmazott gyógyászati vagy diagnosztikai célú, és annak javát szolgáló alkalmazás lehet szabadalom tárgya. Szintúgy ebbe a kizáró okba tartozik bele az is, ha a szabadalmi bejelentés tárgyát képező műszaki információ megköveteli az emberi embriók előzetes elpusztítását vagy alapanyagként történő alkalmazását bármelyik szakaszban is kerül sor ezekre, még akkor is, ha a műszaki információ leírása nem említi az embriók alkalmazását.

Ha az érintett találmány tárgya olyan *biológiai anyag*, amelynek a találmány eredményeként sajátos jellemzői vannak, az oltalom kiterjed arra a biológiai anyagra is, amely szaporítás vagy többszörözés útján – azonos vagy eltérő formában – a találmány tárgyát képező biológiai anyagból származik, és azzal azonos jellemzőkkel rendelkezik. Ha pedig a találmány tárgya olyan *eljárás*, amellyel a találmány eredményeként sajátos jellemzőkkel rendelkező biológiai anyag állítható elő, az oltalom kiterjed az eljárással közvetlenül előállított biológiai anyagra, továbbá arra a biológiai anyagra is, amely szaporítás vagy többszörözés útján ebből származik, és ezzel azonos jellemzőkkel bír. Ha a találmány tárgya genetikai információt tartalmazó vagy abból álló termék, az oltalom kiterjed arra az anyagra is, amelyben a termék megtestesül, illetve amely a genetikai információt tartalmazza, és amelyben az ellátja funkcióját. Ennek során azonban figyelembe kell venni az 5. cikk alapján az oltalomból kizárt találmányokat.

A 10. cikk határozza meg a biotechnológiai találmányokra vonatkozóan a jogkimerülés szabályait, amely azonban az általános szabályokhoz képest speciálisan jelenik meg. Eszerint a szabadalmi oltalom nem terjed ki arra a biológiai anyagra, amelyet a biológiai anyagból szaporítással vagy többszörözéssel állítottak elő, és azt bármely tagállamban a szabadalmas által vagy az ő kifejezett hozzájárulásával más forgalomba hozott, feltéve, hogy a többszörözés vagy szaporítás szükségszerű eredménye annak a felhasználásnak, amelynek

céljára a biológiai anyagot forgalomba hozták, és az így előállított anyagot ezt követően nem használják másféle szaporításra vagy többszörözésre.

A 11. cikket a mezőgazdasági termelők kedvezményének vagy privilégiumának szokták nevezni, ugyanis az ebben foglalt rendelkezések alapján ha a szabadalmas vagy a hozzájárulásával más a növény szaporítóanyagát mezőgazdasági felhasználás céljából gazdálkodó számára adja el vagy értékesíti más módon, azt a gazdálkodó számára adott olyan engedélynek kell tekinteni (törvényi vélelem), amely alapján jogosult a betakarításból származó termény saját gazdaságában szaporítás vagy többszörözés céljából történő felhasználására. A (2) bekezdés ugyanezt a konstrukciót kiterjeszti a tenyészállatra, illetve egyéb állati szaporítóanyagra is, azzal a kitételrel, hogy ez a jogosultság csak a saját célú mezőgazdasági tevékenység során történő felhasználásra vonatkozik, és nem terjed ki a kereskedelmi jellegű értékesítésre.³⁰

A bioirányelv 16. cikke szerint a Bizottság ötvenként jelentést készít a Parlament és a Tanács számára az irányelv és az emberi jogok védelmének aktuális viszonyáról. A 2005-ben kiadott állásfoglalás³¹ figyelemmel volt az azt megelőző időszakban megadott és elutasított biotechnológiai tárgyú európai szabadalmakra is. Az állásfoglalás külön felhívta az Európai Szabadalmi Hivatalt és a tagállamokat, hogy emberi DNS-re vonatkozó szabadalmi oltalmakat csak konkrét alkalmazással kapcsolatban adjanak meg, és erre a konkrét alkalmazásra korlátozzák a szabadalom terjedelmét annak érdekében, hogy mások más célokra is alkalmazhassák ugyanazt a DNS-szekvenciát. Ezzel az Európai Parlament a célhoz kötött oltalom elvét fogalmazta meg. Az állásfoglalás kifejezetten megjelöli, hogy a csírasejtek bizonyosan nem találmányok, és ezért az EP1257168 számú európai szabadalom sérti a bioirányelvet, amire tekintettel felkérte a Bizottságot, hogy nyújtson be felszólalást a szabadalommal szemben. A Bizottságot ugyan más piaci szereplők megelőzték a felszólalással, de 2012-re az Európai Szabadalmi Hivatal megsemmisítette a szabadalmat.

5. A MIKROORGANIZMUSOK LETÉTBE HELYEZÉSÉNEK NEMZETKÖZI ELISMERÉSE

Míg a kémiai reakciók egzakt módon leírhatóak, és megegyező körülmények között ugyanarra az eredményre vezetnek, addig az élő rendszerek bonyolultsága és változékonysága

³⁰ Európában csak a növény- és állatfajtákat zárják ki a szabadalmi oltalomból, de egyes fejlődő országokban a biotechnológiai úton előállított transzgén növényekre és állatokra sem adnak oltalmat, mert a szabadalmi törvények általában nem biztosítják a termelői privilégium érvényesítését és a termés vetőmagként történő felhasználását, ami a fejlődő országok élelmezése szempontjából jelentős probléma. *Bobrovsky Jenő*: Az enyém, a tied és a miénk a szellemi tulajdonban. Áttekintés a közkincs és a szellemi magántulajdon egyes összefüggéseiről az Internet tükrében. Budapest, 2008, p. 42: http://www.mie.org.hu/pdf/Public_domain-Mie.pdf.

³¹ Az Európai Parlament állásfoglalása a biotechnológiai találmányok szabadalmi oltalmáról, P6_TA(2005)0407.

nagyobb kihívást jelent, ami különösképpen a szabadalmi leírást és a reprodukálhatóság kérdését érinti. Még ha a mikroorganizmusok kellő részletességgel le is írható, fizikai létrehozása nehézségekbe ütközhet. E technikai korlát miatt merült fel a mikroorganizmusok hozzáférhetősége iránti igény, amellyel természetszerűleg szemben áll a feltaláló abbéli jogos igénye, hogy értékes mikroorganizmusai kellő technikai és jogi védelemben részesüljenek. Annak érdekében, hogy ne legyen szükség minden egyes országban letétbe helyezésre, ahol szabadalmi oltalmat kíván szerezni a bejelentő, a letétbe helyezés nemzetközi elismerésének rendszerét teremtette meg a fentebb már említett Budapesti Szerződés.³² A Budapesti Szerződésnek 2023. január 1. napján 87 állam a részese, Magyarország az eredeti aláírók között szerepelt.

A Budapesti Szerződésben részes államok, amelyek megengedik vagy megkívánják a mikroorganizmusok letétbe helyezését, elismerik a bármely nemzetközi letéteményes szervnél történő letétbe helyezést, így a bejelentőnek elegendő egyetlen letétbe helyezést teljesíteni. A nemzetközi letéteményes szerv jogállását csak olyan intézmény nyerheti el, amely valamelyik szerződő állam területén helyezkedik el, és ez az állam (vagy helyette kormányközi iparjogvédelmi szervezet) felelősséget vállal a Budapesti Szerződésben foglalt szakmai szabályoknak való megfelelésért.

A Budapesti Szerződés 3. cikke alapján a tagállamok kölcsönösen elismerik az egymás nemzetközi letéteményes szerveinél történő letétbe helyezést, ami kiterjed egyrészt a letétbe helyezés tényére és időpontjára, másrészt arra, hogy ami mintaként kiadásra kerül, az a letétbe helyezett mikroorganizmus mintája. A szerződő államok a kölcsönös elismeréssel tulajdonképpen a mikroorganizmusok közhiteles letéteményét hozták létre.

Abban az esetben, ha az érintett szerv valamilyen okból nem tud mintákat kiadni (különösen akkor, ha az adott mikroorganizmus már nem életképes, vagy a minta külföldre juttatása akadályokba ütközik) köteles értesíteni erről a letevőt, aki jogosult arra, hogy a letétbe helyezett mikroorganizmust újból letétbe helyezze ugyanannál a nemzetközi letéteményes szervnél, feltéve, hogy az adott intézmény legalább az érintett mikroorganizmus vonatkozásában továbbra is rendelkezik a nemzetközi letéteményes szerv jogállásával. Ilyenkor a letevőnek nyilatkoznia kell arról, hogy az újonnan letétbe helyezett mikroorganizmus azonos az eredetileg letétbe helyezettel.

A Budapesti Szerződés arra vonatkozóan nem tartalmaz rendelkezést, hogy a mikroorganizmus letétbe helyezésének a szabadalmi eljárás mely fázisában kell megtörténnie, illetve mikor kell a mintának hozzáférhetővé válnia. Ezt a kérdést a nemzeti szabadalmi jogoknak kell rendezniük, ugyanis az eltérő eljárási szabályok miatt jelentős érdeksérelmet okozhat valamely eljárási szakaszhoz egységesen hozzárendelni a hozzáférhetőség bizonyítását.³³ A

³² Magyarországon kihirdette az 1981. évi 1. törvényerejű rendelet.

³³ *Petzné: i. m. (3), p. 53.*

leggyakrabban alkalmazott megoldás szerint már a szabadalmi bejelentés megtétele előtt szükséges a letétbe helyezést teljesíteni.

6. A BIOTECHNOLÓGIA TOVÁBBI FEJLŐDÉSÉVEL JÁRÓ HATÁSOK A SZABADALMI JOGBAN

A biotechnológia fejlődésével a szabadalmi jogviták egyre szaporodnak, az USA-ban 2022-ben a CRISPR-Cas9 génszerkesztési technológia körüli több éve húzódó pereskedés eredményét várják az iparági szereplők, mivel a per végkimenetele alapvetően kihat majd a nagy gyártók közötti szabadalmi licenciák érvényességére. A fentiekben bemutatott amerikai esetjog nyomán hozott döntések alapjaiban alakíthatják át a piaci erőviszonyokat, szabadalmak megsemmisítésével kizárólagos jogok szűnnek meg, és új szereplők előtt nyílik meg a piacra lépés lehetősége.

A 2020-as évekre a biotechnológiai szabadalmak licenciagyakorlata is jelentősen megváltozott. Egyre jobban elterjedtek az opciós ügyletek, amelyeknek a lényege, hogy a nagy gyógyszergyártók kutatás-fejlesztési költségeiket kiszervezik azzal, hogy a kisebb, innovatív biotechnológiai vállalkozásoktól úgy szereznek kizárólagos licencijogokat, hogy kezdetben csak kisebb összeget fizetnek, majd, ha a fejlesztések és tesztelések elérték a kívánt fázist, az opciós jognál fogva fizetik meg a lényegesen magasabb licenciadíjakat. Ezzel a nagy gyógyszergyártók K+F kiadásai drasztikus növelése nélkül képesek több innovatív folyamatban is érdekeltként részt venni. A licenciaszerződésekben – főként a nagy gyártók érdekeit védve – egyre többször jelenik meg az az alternatív igényérvényesítési záradék, amely súlyos szerződésszegés esetére a szerződés fenntartása mellett a sérelmet szenvedett fél által fizetendő szerződéses ellenszolgáltatás drasztikus csökkentését írja elő. A bonyolult technikai háttér és a piaci viszonyokat befolyásoló sok jogvita egyre inkább arra ösztönzi a licenciatvevőket, hogy minél erősebb jogszavatossági kikötéseket építsenek be a szerződésekbe. Ez a szerződéskötési folyamatokat annyiban lassítja, hogy a licenciadó nagyon alapos kutatásokat kénytelen lefolytatni annak érdekében, hogy az általa fejlesztett technológia nem sért-e egy korábbi szabadalmat (freedom-to-operate kutatás).³⁴

³⁴ Lucie Ellis-Taitt: Pharma-Biotech Licensing Trends To Watch For In 2021. In Vivo Pharma Intelligence, 2021.04.13.:<https://invivo.pharmaintelligence.informa.com/IV124754/Pharma-Biotech-Licensing-Trends-To-Watch-For-In-2021>.

VÁLOGATÁS AZ IPARJOGVÉDELMI SZAKÉRTŐI TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNY FORMATERVEZÉSIMINTA-OLTALOM KÉRDÉSÉBEN

ISZT-1/2022

I. Megbízás és a tényállás

1. A megbízó – képviselője útján – szakértői vélemény elkészítését kérte az Iparjogvédelmi Szakértői Testülettől (a továbbiakban: ISZT) közösségi formatervezésiminta-oltalommal védett alufelnik bitorlási ügyével kapcsolatban.
2. A megbízó az alábbi iratokat bocsátotta az ISZT rendelkezésére:
 - meghatalmazás,
 - összehasonlító táblázatok,
 - felszólító levelek,
 - egyéb levelezés,
 - közjegyzői ténytanúsítvány,
 - lajstromkivonatok,
 - fotók.
3. Az ISZT-hez benyújtott kérelemben előadottak alapján az alábbi tényállás állapítható meg.

A www.***.hu üzemeltetője [személy1]. A megbízó álláspontja szerint a honlap olyan hamis alufelniket ajánlott megvételre a fogyasztóknak, amelyek vagy nem az adott modell-hez valók, vagy olyan színűek, amilyeneket a megbízó nem gyárt, vagy a méretük tér el az eredeti alufelnik méretétől.

2020 novemberében a megbízó felszólító levelet küldött [személy1]-nek, melyben az EM..., az EM..., az EM..., az EM..., az EM... és az EM... lajstromszámú közösségi formatervezésiminta-oltalmak bitorlásának abbahagyására és a hamis áruk megsemmisítésére hívta fel [személy1]-et. A levélben megjelölte az internetes oldal bitorló termékeket ajánló oldalait, és felszólította [személy1]-et, hogy távolítsa el a bitorló termékeket a honlapról, illetve minden internetes felületről, valamint adjon információt az értékesített és még raktáron lévő termékek mennyiségéről, továbbá az érintett üzleti partnerekről.

A felszólító levélre adott válaszában [személy1] vitatta, hogy bitorolná a formatervezésiminta-oltalmakat, és azt is, hogy hamis alufelniket forgalmazna. Válaszleveléhez a BMW által alkalmazott gyári számokat tartalmazó fotókat csatolt a vitatott alufelnikről, amelyek – véleménye szerint – igazolják a termékek eredetiségét. Egyúttal jelezte, hogy a felniket használtan vásárolta, eredetüket igazolni tudja. Véleménye szerint ezért méretük nem tér-

het el a megbízó által gyártott alufelnik méretétől, színük pedig csak javítás, felületkezelés miatt lehet más, mert a semmiféle színezési eljárást nem végez.

2020 decemberében a megbízó újabb felszólító levelet küldött [személy1]-nek, amelyben rögzítette, hogy a megjelölt alufelniket sohasem bocsátotta kereskedelmi forgalomba sem a feltüntetett színekben, sem a feltüntetett méretekben, ezért bitorlásra vonatkozó álláspontját fenntartotta.

[Személy1] viszontválaszában ismételten vitatta, hogy jogsértő magatartást folytatna. Állítása szerint az általa forgalmazott alufelniket a megbízó bocsátotta forgalomba, amelyeket [személy1] használtan vásárolt meg. Csatolta továbbá a szervizüzem által kiállított igazolást, amely szerint a kérésére bevizsgált alufelnik gyári eredeti gyártásúak, de használtak.

[Személy1] módosította a honlapon megtalálható alufelnik adatait, aminek következtében a méreteltérések megszűntek, de megmaradtak a színbeli különbségek és a nem az adott modellhez való alufelnik ajánlása.

2021. szeptember 1-jén a közjegyző próbavásárlást tartott [személy1] székhelyén. A megvásárolt alufelniket – fényképek alapján – bevizsgálták a megbízó szakértői, és megállapították, hogy azok az adott típusú alufelnit reprezentálják (EM... lajstromszámú formatervezési minta). Rögzítették továbbá, hogy az alufelnik mérete és betétje azonos az eredeti felnikével, de a megbízó kizárólag ezüst színben gyártja és forgalmazza ezt a típusú alufelnit.

II. A feltett kérdések

A megbízás alapján a szakértői vizsgálatnak a következő kérdésekre kell választ adnia:

1. Megvalósul-e a formatervezésiminta-oltalom bitorlása alufelnik esetében (azaz nem esnek-e a „javítási” záradék hatálya alá) akkor, ha a feltételezett bitorló olyan alufelniket ajánl megvételre a fogyasztóknak, amelyek
 - vagy nem az adott autómódelhez gyártott formatervezésiminta-oltalommal védett alufelnik,
 - vagy más színűek, mint a formatervezésiminta-oltalommal védett eredeti alufelnik, és ilyen színű alufelniket a formatervezésiminta-oltalom jogosultja nem gyárt,
 - vagy pedig azok mérete eltér az eredeti, formatervezésiminta-oltalommal védett alufelnik méretétől?
2. Megvalósul-e a formatervezésiminta-oltalom bitorlása abban az esetben, ha a megbízó azt nem tudja megállapítani, hogy az adott felni eredeti-e vagy sem, de a feltételezett bitorló által eladásra kínált felni más színben kerül felajánlásra a végső felhasználónak, mint a megbízó által gyártott és formatervezésiminta-oltalommal védett felni, azaz önmagában a színmódosítás bitorlásnak minősül-e?
3. Megvalósítják-e az EM... lajstromszámú formatervezésiminta-oltalom bitorlását a közjegyzői próbavásárlás során megvásárolt alufelnik, amelyekről azt meg lehet állapítani, hogy az eredeti formatervezési mintától teljesen eltérő színben árusítja a [személy1]?

III. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület eljárása

1. A testület az Iparjogvédelmi Szakértői Testület szervezetéről és működéséről szóló 270/2002. (XII. 20.) Korm. rendelet által meghatározott feladatkörben, szervezeti és eljárási rendben, valamint a tényállásra irányadó jogszabályok, így elsősorban a közösségi formatervezési mintáról szóló 6/2002/EK tanácsi rendelet vonatkozó rendelkezései alapján alakította ki az alábbiakban kifejtésre kerülő álláspontját.
2. A kormányrendelet értelmében az ISZT a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt; a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást. A jelen szakértői vélemény megállapításai és következtetései tehát a megbízó által benyújtott iratok által ismertetett, illetve az azokból megismerhető tényeken alapulnak; a konkrét ügyre nézve levont következtetései csak erre a tényállásra nézve helytállóak.
3. Ez a szakértői vélemény az ügyben eljáró bíróságokat és hatóságokat nem köti.

IV. Az Iparjogvédelmi Szakértői Testület álláspontja

Az ISZT a megbízó által feltett iparjogvédelmi vonatkozású kérdésekre nézve kialakított álláspontját az alábbiakban fejt ki.

A közösségi formatervezési mintákra, illetve az ilyen minták oltalmából eredő jogokra vonatkozó rendelkezéseket a 6/2002/EK tanácsi rendelet állapítja meg.

A 10. cikk (1) bekezdése szerint a közösségi formatervezésiminta-oltalom kiterjed mindazokra a formatervezési mintákra, amelyek a tájékozott használóra nem tesznek eltérő összbemnyomást.

A közösségi formatervezésiminta-oltalom tartalma tekintetében a 19. cikk (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a lajstromozott közösségi formatervezésiminta-oltalom alapján a mintaoltalom jogosultjának kizárólagos joga van a minta hasznosítására és arra, hogy a mintát engedélye nélkül hasznosító harmadik személyekkel szemben fellépjen. Hasznosításnak minősül különösen annak a terméknek az előállítása, forgalomba hozatalra való felkínálása, forgalomba hozatala, behozatala, kivitele, használata és e célokból való raktáron tartása, amelyre a mintát alkalmazzák, illetve amelyben a minta megtestesül.

A 6/2002/EK rendelet 110. cikk (1) bekezdése – az ún. „javítási záradék” – értelmében a közösségi formatervezésiminta-oltalom nem terjed ki az összetett termék alkotóelemét képező termék mintájának a 19. cikk (1) bekezdése értelmében történő hasznosítására, ha az az összetett termék eredeti megjelenésének helyreállítására irányuló javítását célozza.

Elsőként az ISZT a közösségi formatervezési minták oltalmi helyzetét vizsgálta meg. Az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala által vezetett közhiteles nyilvántartás alapján megállapítható volt, hogy a megbízó a jogosultja az EM..., az EM..., az EM..., az EM..., az EM... és az EM... lajstromszámú közösségi formatervezési mintáknak, amelyek mindegyike „kerekek gépjárművekhez” termékekre áll oltalom alatt.

A csatolt K12-es mellékletből megismerhetők a [személy1] által forgalmazott alufelnik külső jellegzetességei, amelyek rendre megegyeznek a megbízó fent felsorolt lajstromszámú mintáinak külső jellegzetességeivel. Az ISZT jelen esetben eltekint a forgalmazott termékek és a minták külső jellegzetességeinek részletes összehasonlításától tekintettel arra, hogy az érintett felek között ez nem képezi vita tárgyát.

Ahhoz, hogy megállapítható legyen, hogy a közösségi formatervezésiminta-oltalmat bitorolja-e a [személy1], meg kell vizsgálni, hogy az oltalom egy összetett termék alkotóelemére vonatkozik-e, és azt is, hogy a hasznosítás az összetett termék eredeti megjelenésének helyreállítására irányuló javítását célozza-e. Amennyiben a feltételek fennállnak, a rendelet 110. cikk (1) bekezdése az oltalmat kizárja, azaz bitorlás nem áll fenn.

A rendelet 3. cikk b) és c) pontjából következik, hogy „termék” lehet bármely ipari vagy kézműipari árucikk, ideértve azokat a részeket is, amelyeket valamely összetett termékben való összeállításra szántak, az „összetett termék” pedig az olyan alkotóelemekből álló termék, amelyek eltávolításával a termék szétszedhető és utána újból összeállítható. Ennek megfelelően a gépjármű-keréktárcsát összetett termék alkotóelemének kell tekinteni, mivel az ilyen keréktárcsa az összetett terméknek minősülő gépjárműnek az összetevője, amelynek hiányában a termék nem használható rendeltetésszerűen. Ahhoz, hogy a bitorlás ne álljon fenn, az alkotóelem hasznosításának az összetett termék javítását kell céloznia, azaz az alkotóelemnek szükségesnek kell lennie a meghibásodott összetett termék megjavításához, különösen az eredeti alkotóelem hiánya vagy károsodása esetén. Az alkotóelem mindenfajta kedvtelési célú vagy pusztán a kényelmet szolgáló hasznosítása, mint például az alkotóelemnek az esztétikai okokból vagy az összetett termék egyedi kialakítása céljából való lecserélése, nem tartozik az úgynevezett „javítási záradék” hatálya alá, azaz az ilyen célú hasznosítás bitorlásnak minősül.

A megbízó által a megbízásban idézett, az Európai Unió Bírósága C-397/16. és C-435/16. számú egyesített ügyekben hozott ítéletének 74–78. pontja kimondja, hogy „az úgynevezett „javítási” záradék kizárólag az összetett termék azon alkotóelemeire vonatkozik, amelyek vizuálisan azonosak az eredeti alkotóelemmel, valamint hogy nem tartozik a javítási záradék hatálya alá az alkotóelem olyan hasznosítása, „amelynek nem az a célja, hogy az összetett terméknek helyreállítsák azt a megjelenését, amely azt a forgalomba hozatalakor jellemezte. Ilyen hasznosítás áll fenn többek közt abban az esetben, ha a cserealkatrész a színét vagy a méretét tekintve nem felel meg az eredeti alkotóelemnek, vagy ha az összetett termék megjelenése annak forgalomba hozatala óta megváltozott.”

A fentiek alapján az 1. kérdésre az ISZT válasza a következő:

- Az összetett termék, azaz egy adott gépjárműmodell megjavításához az adott modellhez gyártott alufelnik használhatók. Amennyiben a hasznosítás az eredetitől eltérő, formatervezésiminta-oltalommal védett alufelni értékesítésére vonatkozik, a formatervezésiminta-oltalom bitorlása megvalósul.

- Ha a forgalmazott felnik más színűek, mint a formatervezésiminta-oltalommal védett eredeti felnik, akkor azok hasznosítása nem az összetett termék eredeti megjelenésének helyreállítását célozza, így a formatervezésiminta-oltalom bitorlása megvalósul.
- Ha a forgalmazott felnik mérete eltér a formatervezésiminta-oltalommal védett eredeti felnik méretétől, a bitorlás szintén megvalósul, mert a hasznosítás ebben az esetben sem az összetett termék eredeti megjelenésének helyreállítását célozza.

A 2. és a 3. kérdésre az ISZT válasza a következő:

Tekintve, hogy a felni egy összetett termék alkotóeleme, hasznosítása akkor és csak akkor nem ütközik a formatervezésiminta-oltalomba, ha az az összetett termék javítását célozza. Az alkotóelemnek az esztétikai okokból vagy az összetett termék egyedi kialakítása céljából való lecserélése nem tartozik az úgynevezett „javítási záradék” hatálya alá, azaz az ilyen célú hasznosítás bitorlásnak minősül. Ilyen hasznosítás áll fenn többek közt abban az esetben, ha a cserealkatrész a színét vagy a méretét tekintve nem felel meg az eredeti alkotóelemnek.

Az összetett termék formatervezésiminta-oltalommal védett alkotóelemének hasznosítása bitorlásnak minősül, ha színe eltér az eredeti alkotóelem színétől.

A testületnek az alufelnik eredetiségére vonatkozóan nincs lehetséges véleményt alkotni.

Összefoglalás

Az ISZT az alábbiakban összegzi a szakvélemény készítésére irányuló megbízásban foglalt kérdésekre vonatkozó megállapításait.

[Személy1] bitorolja a formatervezésiminta-oltalmat, ha egy adott gépjárműmodellhez az eredetitől eltérő, formatervezésiminta-oltalommal védett alufelnit értékesít, mert ebben az esetben a hasznosítás nem az összetett termék eredeti megjelenésének helyreállítását célozza. Szintén bitorolja a formatervezésiminta-oltalmat, ha a forgalmazott felnik más színűek, mint a formatervezésiminta-oltalommal védett eredeti felnik, mert azok hasznosítása ebben az esetben sem az összetett termék eredeti megjelenésének helyreállítását célozza. Bitorolja a formatervezésiminta-oltalmat [személy1] akkor is, ha a forgalmazott felnik mérete eltér a formatervezésiminta-oltalommal védett eredeti felnik méretétől, mert ebben az esetben a hasznosítás szintén nem az összetett termék eredeti megjelenésének helyreállítását célozza.

Dr. Baticz Csaba, az eljáró tanács elnöke

Jámbor Eszter, az eljáró tanács előadó tagja

Dr. Cserhádi-Füzesi Krisztina, az eljáró tanács szavazó tagja

Összeállította: dr. Cserhádi-Füzesi Krisztina

VÁLOGATÁS A SZERZŐI JOGI SZAKÉRTŐ TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

ÉPÍTÉSZ NÉVFELTÜNTÉSI JOGA

SZJSZT-24/2021

A megkereső törvényszék által feltett kérdés

1. Állapítsa meg a szakértő, hogy a
 - i. Honlap1
 - ii. Honlap2
 - iii. Honlap3
 - iv. folyóirat online (Honlap4) és a nyomtatott folyóirat 2020/3. számában megjelent közleményekben az I. rendű alperes nevének feltüntetése az építésszakma szabályainak, valamint a közlemény terjedelmének és jellegének megfelelően [Sztj. 12. § (1) bekezdés] megtörtént-e, figyelemmel arra, hogy
 - a) az elsőrendű alperes nevét nem Építész1, Építész2 és Építész3 „felelős építésztervezők” neve mellett, velük egy sorban tüntették fel, továbbá
 - b) az elsőrendű alperes nevét a „projektvezető építész”, illetve az „építész projektvezető” címmel látták el.
2. A szakértő a fenti kérdés megválaszolása keretében válaszolja meg az alperesnek a 24. számú beadványában feltett kérdéseit is:
 1. Megfelel-e a szerzői névfeltüntetés általános szerzői jogi gyakorlatának, ha a szerzőtársak neve nem egymáshoz kapcsolódóan – közvetlenül egymás mellett vagy esetleg közvetlenül egymás alatt – kerül feltüntetésre egy művön, illetve a művel kapcsolatban, hanem valamelyik szerzőtárs neve a többi szerzőtársétól különválasztva, más tevékenységet végző személyek nevei között szerepel? Eltérnek-e az építészeti szerzői művekkel kapcsolatos szerzőtársi névfeltüntetés szabályai az általános szerzői jogi gyakorlattól?
 2. Az A/2/11–A/2/5 szám alatt csatolt cikkekben a felvezető projektinformációk és a stáblisták megtekintése alapján meg lehet-e állapítani, hogy Építész4, Építész3, Építész2 és Építész1 egyenlő arány szerinti szerzőtársak? Továbbá, az A/5–A/8 alatt csatolt dokumentumokat is figyelembe véve az Építész4 nevének feltüntetése mellett szereplő „projektvezető építész”, illetve „építész projektvezető” kifejezés megfelelően jelöli-e Építész4-et mint a perbeli oktatási épület vezető építész tervezőjét?

Tényállás

Az eljárás tárgya az alábbiakban foglalható össze

A felperes mint generáltervező megbízta Építész4-et az egyetem engedélyezési tervével kapcsolatban az oktatási épület alaprajzai és homlokzati építészeti kialakításának tervezésével, valamint a campus többi épületével kapcsolatos építészeti konzultációs szolgáltatás nyújtásával. A felek által kötött építész tervezői szerződés szerint Építész4 feladata a felperes által kidolgozott vázlattervek továbbtervezése. A szerződés rögzíti azt is, hogy az építészeti terveken a felperest „felelős tervezőként”, Építész4-et pedig az oktatási épülettel kapcsolatban „vezető építész tervezőként”, a campus további épületeivel kapcsolatban pedig „tervező építész konzulensként” tüntetik fel.

A vita a felek között az oktatási épületről megjelent szakirodalmi közleményekkel kapcsolatban alakult ki. Ezek Építész4-et projektvezető építészként tüntetik fel, a felperest generáltervezőként, a felperes építészeit (Építész1, 2 és 3) pedig felelős építész tervezőként.

Építész4 szerint ez az elnevezés nem tükrözi azt, hogy ő tervezőként is részt vett az épület terveinek megalkotásában, és ezért megsértették szerzői jogait, azon belül is a névfeltüntetéshez való jogát.

Előzetes megállapítások

Az eljáró tanács a kapott iratokat és hivatkozásokat áttekintve megállapítja, hogy szakvéleményének kialakításához ez elegendő.

Az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakította ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást.¹

Az eljáró tanács szakvéleménye

Az eljáró tanács az alábbiak szerint válaszolja meg a kérdéseket

1. Állapítsa meg a szakértő, hogy a
 - i. Honlap1
 - ii. Honlap2
 - iii. Honlap3
 - iv. folyóirat online (Honlap4) és a nyomtatott folyóirat 2020/3. számában megjelent közleményekben Építész4 nevének feltüntetése az építészsakma szabályainak, valamint a

¹ 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendelet a Szerzői Jogi Szakértő Testület szervezetéről és működéséről (R.) 8.§ (1) bek.

közlemény terjedelmének és jellegének megfelelően [Szjt. 12. § (1) bekezdés] megtörtént-e, figyelemmel arra, hogy

- a) Építész4 nevét nem Építész1, Építész2 és Építész3 „felelős építész tervezők” neve mellett, velük egy sorban tüntették fel, továbbá*
- b) Építész4 nevét a „projektvezető építész”, illetve az „építész projektvezető” címmel látták el.*

A Szerzői Jogi Szakértő Testület megállapítja, hogy a fent idézett közleményekben Építész4 nevének feltüntetése mint „projektvezető építész”, illetve „építész projektvezető” az építész szakma szabályainak és a közlemény terjedelmének és jellegének megfelelően történt.

A szerzői jogról szóló LXXVI. törvény (a továbbiakban: az Szjt.) 12. §-ának (1) bekezdése szerint a szerzőt megilleti a jog, hogy művén és a művére vonatkozó közleményen – a közlemény terjedelmétől és jellegétől függően – szerzőként feltüntessék. A szerzőt a mű részletének átvétele, idézése vagy ismertetése esetén is meg kell jelölni. A szerző a neve feltüntetéséhez való jogot a felhasználás jellegétől függően, ahhoz igazodó módon gyakorolhatja.

Az Szjt. tervezőkre vonatkozó speciális névfeltüntetési szabálya a fenti általános rendelkezést tovább pontosítja: „[a] tervezőnek joga van meghatározni, hogy az épületen vagy a műszaki létesítményen a nevét és a tervezés idejét hol és hogyan tüntessék fel. E jogát azonban csak a tulajdonos, illetve a használó vagy az üzemeltető jogainak és törvényes érdekeinek indokolatlan vagy aránytalan sérelme nélkül gyakorolhatja.” [Szjt. 67. § (2) bek.]

Az építészeti alkotás és annak terve, valamint az épületegyüttes terve – a felek között nem vitatottan – szerzői jogi védelem alatt áll [l. Szjt. 1. § (2) bek. k) pontja]. Annak megalkotóját tehát az Szjt. fenti rendelkezései alapján és keretei között megilleti a névfeltüntetés joga. A felek között nem volt vita abban a tekintetben sem, hogy az Építész4 által megalkotott tervek egyéni, eredeti jelleggel rendelkeznek, ez nem is volt a megkeresés tárgya. Az eljáró tanács ezért ezt a kérdést nem vizsgálta, szakvéleménye kialakításánál feltételezte, hogy úgy az iroda építészei, mint Építész4 tervei is szerzői jogi védelem alatt állnak.

A fenti kérdés megválaszolásánál tehát a törvényszék azt kérdezte az eljáró tanácstól, hogy az építész szakma szabályai szerint Építész4 nevét a „Felelős építész tervezők” nevével egy sorban kellett volna-e feltüntetni, illetve, hogy a „Projektvezető építész” kifejezés tükrözi-e Építész4 tervezői szellemi tevékenységét.

Az eljáró tanács megállapítja, hogy válaszát elsősorban a szakmai gyakorlatra alapozza.

Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény (Étv.) 33. §-a rendelkezik arról, hogy egy tervező miért tartozik felelősséggel. A tervező felelős:

- a) az általa készített építészeti-műszaki dokumentáció (ideértve a kivitelezési dokumentációt is)*
- aa) műszaki tartalmának szakszerűségéért,*
- ab) valós állapotnak megfelelő tartalmáért,*

- ac) építészeti minőségéért, a tervezéssel érintett védett építészeti és természeti örökség megóvásáért,
- b)
- c) az építészeti-műszaki dokumentáció készítésében (részben vagy folyamatosan) részt vevő, a tervezői feladat szakmai tartalmának megfelelő szakismerettel és jogosultsággal rendelkező szakági tervezők kiválasztásáért,
- d) a szakági tervezők közötti egyeztetések koordinálásáért, terveik összehangolásáért.

A felelős tervező fogalmát sem a törvény, sem vonatkozó egyéb jogszabályok nem határozzák meg. Ebből az következik, hogy az a felelős tervező, akit a fenti felelősség ténylegesen terhel.

Az eljáró tanács megjegyzi, hogy gyakori az építészeti szakmában, különösen a kérdéses projekthez hasonló nagyszabású projekteknél, hogy a felelős tervező elsősorban kapacitáshiány miatt további tervezőket bíz meg bizonyos részfeladatok ellátásával. A felelősség kérdését ilyen esetben a felek megállapodásukban rendezhetik.

A szakmai gyakorlat bemutatása körében az eljáró tanács utal a Magyar Építész Kamara etikai-fegyelmi szabályzatának („MÉK EFSZ”) II. rész 15. § vonatkozó rendelkezéseire:

- (1) Az építészeti alkotás, – amelybe beletartozik a terv és a terv alapján megvalósult épület, a tervezője (tervezőinek) szellemi terméke. Az építészeti tervdokumentáció jogszerű aláírója – bármilyen tervezési konstrukció esetén – a felelős tervező, aki egyedül vagy tervezőtársi viszonyban a tervet megalkotta.
- (2) Az építészeti tervdokumentáción – a vonatkozó jogszabály szerint – fel kell tüntetni valamennyi felelős tervező, tervezőtárs, szakági társtervező, valamint a jogosultságok és kötelezettségek szempontjából mértékadó munkatárs nevét és a tervezésben viselt szerepét.

Az eljáró tanács az iratokból, elsősorban a felek szerződéséből és az oktatási épületre vonatkozó „Kiviteli Terv” aláírólapjából azt állapította meg, hogy az építészeti tervekért a felperes építészei (Építész1, 2 és 3) feleltek, míg Építész4 építész tervezőként működött közre. Ezért nem felel meg a valóságnak, ha a neve a „felelős építész tervezők” között szerepelne. Az építész szakmai gyakorlat az, hogy a különböző, egymástól elkülöníthető tervezői funkciókat egymástól elkülönítve tüntetik fel. Az eljáró tanács álláspontja szerint ez a gyakorlat nem sérti az Szjt. 12. §-ában szabályozott névfeltüntetési jogot.

A „projektvezető építész” kifejezés kizárólag szakmai fogalom, ennek jogszabályi háttere nincs. Az építészeti szakmában ezzel a kifejezéssel olyan építészt illetnek, aki tervezési és koordinációs feladatokat is ellát. A projektvezető építész elkészíti az építészeti terveket, az építészeti munkálatokat vezeti, összefoglalja, irányítja. A „projektvezető építész” kifejezés az eljáró tanács megítélése szerint a szakmai szabályok szerint hűen tükrözi az Építész4 által végzett munkát, és lefedi a szerzői jogi szempontból releváns tervezési munkát is. A tervezési szerződés 1. pontja szerint ugyanis a felek „az oktatási épület alaprajzai és homlokzati

építészeti kialakításának tervezésére, valamint a campus többi épületével kapcsolatos építészeti konzultációs szolgáltatás nyújtására” kötöttek szerződést.

A fentiek fenntartásával az eljáró tanács megjegyzi azonban, hogy a felek közötti szerződés a fentiektől eltérően úgy rendelkezett, hogy Építész4-et az oktatási épülettel kapcsolatban „vezető építész tervezőként” tüntetik fel. Annak megítélése, hogy ez hogyan hat ki a fenti általános szakmai szokásokon túl a felek viszonyára, túlterjeszkedik az eljáró tanács kompetenciáján. Az eljáró tanács megjegyzi, hogy az Szjt. 67. § (2) bekezdésében szabályozott lehetőség, hogy a tervezőnek joga van meghatározni, hogy az épületen vagy a műszaki létesítményen a nevét hogyan tüntessék fel, magára az épületre korlátozódik, és nem terjed ki az Szjt. 12. §-ában szabályozott általános szabályokra, ami lefedi a műre vonatkozó közleményeket is.

Összefoglalva megállapítható, hogy az építész szakma szabályai szerint a „projektvezető építész” és a „építész projektvezető” kifejezi, hogy Építész4 tervezési munkát (is) végzett, az elnevezés azonban nem egyezik meg a felek által megállapodott „vezető építész tervező” kifejezéssel.

2.1. Megfelel-e a szerzői névfeltüntetés általános szerzői jogi gyakorlatának, ha a szerzőtársak neve nem egymáshoz kapcsolódóan – közvetlenül egymás mellett vagy esetleg közvetlenül egymás alatt – kerül feltüntetésre egy művön, illetve a művel kapcsolatban, hanem valamelyik szerzőtárs neve, a többi szerzőtársétól különválasztva, más tevékenységet végző személyek nevei között szerepel? Eltérnek-e az építészeti szerzői művekkel kapcsolatos szerzőtársi névfeltüntetés szabályai az általános szerzői jogi gyakorlattól?

Az Szjt. 12. § (1) bekezdés 3. mondata értelmében „[a] szerző a neve feltüntetéséhez való jogot a felhasználás jellegétől függően, ahhoz igazodó módon gyakorolhatja”. Ez a törvényi kifejeződése annak, hogy „[a] szerzői név műveken való feltüntetésének mikéntjére – műtípusonként és felhasználási módokként eltérő –, esetenként igen következetes gyakorlat alakult ki”² Az Szjt. ezen rendelkezése a szerzői döntést korlátozza. Hasonlóan, a műre vonatkozó közlemény esetében is a „közlemény terjedelmétől és jellegétől függően” [Szjt. 12. § (1) bek. 1. mondat] kell a szerző nevét feltüntetni. Ahogy arra az eljáró tanács az előző kérdés megválaszolásánál rámutatott, azon tervezők neve, akik felelős tervezőnek minősülnek a tervekkel kapcsolatban, ilyenként kerültek feltüntetésre. Nem felelne meg a valóságnak, ha itt tüntetnék fel annak a tervezőnek a nevét, aki a tervekért az Étv. értelmében felelősséggel nem tartozik. A hivatkozott közleményekben azonban a többi tervező neve is feltüntetésre került tervezői minőségükben is. A névfeltüntetés tehát az eljáró tanács szerint megfelelt az

² Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest 2014, p. 134.

Szjt. 12. §-nak abban a tekintetben, hogy az a közlemény terjedelmével és jellegével összhangban a szakmai szokásoknak megfelelően történt.

2.2. *Az A/2/1-A/2/5 szám alatt csatolt cikkekben a felvezető projektinformációk és a stáblisták megtekintése alapján meg lehet-e állapítani, hogy Építész1, 2, 3 és 4, egyenlő arány szerinti szerzőtársak? Továbbá, az A/5-A/8 alatt csatolt dokumentumokat is figyelembe véve az Építész4 nevének feltüntetése mellett szereplő „projektvezető építész”, illetve „építész projektvezető” kifejezés megfelelően jelöli-e Építész4-et mint a perbeli oktatási épület vezető építész tervezőjét?*

Az A/2/1–A/2/5 szám alatt csatolt cikkekben a felvezető projektinformációk és a stáblisták megtekintése alapján nem állapítható meg, hogy Építész1, 2, 3 és 4 egyenlő arány szerinti szerzőtársak. Az eljáró tanács megjegyzi, hogy a négy építész szerzőségi aránya a csatolt iratokból nem állapítható meg. A közlemények a szerzőségi arányra nem utalnak, így azokból sem az nem állapítható meg, hogy az építészek egyenlő arány szerinti szerzőtársak, sem ennek az ellenkezője.

A „projektvezető építész”, „építész projektvezető” és „vezető építész tervező” fogalmakkal kapcsolatban az eljáró tanács utal az 1. kérdésre adott válaszára, ott ezt részletesen kifejtettük. Az A/5–A/8 alatt csatolt dokumentumok az eljáró tanács fenti álláspontját megerősítik.

3. *A szakértőnek az ügy megítélésével kapcsolatos egyéb megállapításai*

Az eljáró tanácsnak nincsenek egyéb megállapításai.

*Dr. Győri Erzsébet, a tanács elnöke
Dr. Lendvai Zsófia, a tanács előadó tagja
Vadász Bence, a tanács szavazó tagja*

CIKKEK, PUBLIKÁCIÓK, MŰRÉSZLETEK JOGOSULATLAN FELHASZNÁLÁSA

SZJSZT-25/2021

I. A megkereső által feltett kérdések

1. A rendelkezésre bocsátott dokumentumok alapján a honlapon megjelentetett, a szerzőtől idézett írárok szerzői jogokat sértenek-e, avagy azok a szabad felhasználás körébe tartoznak?
2. A megjelentetett írással, idézésekkel kapcsolatban kiket és milyen jogok illetnek meg, kikkel szemben milyen jogsértések valósultak meg?
3. A szakértő egyéb észrevételei.

II. Előzetes megállapítások, észrevételek

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI törvény (a továbbiakban: Szjt.) 1. § (2) bekezdése szerint „[s]zerzői jogi védelem alá tartozik az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása”. Az Szjt. 2. § (3) bekezdése alapján „[a] szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg. A védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől.” A mű egyéni, eredeti jellegének megítélése tekintetében tehát nincs sem minőségi, sem mennyiségi minimális követelmény, amelynek való megfelelés automatikusan garantálná az alkotás fennállását. Ugyanakkor e kérdésben a Szerzői Jogi Szakértő Testület (a továbbiakban: SZJSZT) több szakvéleményében is egységesen kifejtett álláspontja alapján „elegendő az, hogy a műben az egyéni jelleg valamilyen minimuma megnyilvánuljon, azaz ne legyen teljesen meghatározva a körülmények vagy az alkalmazott eszközök által; legyen legalább minimális tere a különböző megoldások közötti emberi választásnak, továbbá, hogy ne egy meglévő alkotás szolgai másolásáról legyen szó”. (SZJSZT-18/2004, -24/2004 valamint -19/2005 számú szakvélemény) Mindezekre tekintettel az eljáró tanács rögzíteni kívánja, hogy álláspontja szerint a csatolt DVD-lemezen rendelkezésre bocsátott weboldalon található, a szerzőtől származó művek mint az Szjt. 1. § (2) bekezdésének a) pontja szerinti irodalmi (pl. szépirodalmi, szakirodalmi, tudományos, publicisztikai) művek rendelkeznek egyéni, eredeti jelleggel, és az Szjt. hatálya alá tartoznak.

III. Az eljáró tanács válaszai

1. *A rendelkezésre bocsátott dokumentumok alapján a honlapon megjelentetett, a szerzőtől idézett írások szerzői jogokat sértenek-e, avagy azok a szabad felhasználás körébe tartoznak?*

Az Szjt. 4. § (1) bekezdése alapján „[a] szerzői jog azt illeti, aki a művet megalkotta (szerző)”. A szerzőt megillető vagyoni jogok örökölhethetők, és róluk halál esetére rendelkezni lehet [Szjt. 9. § (4) bek.]. Az iratanyag alapján a szerző törvényes örökösei a szerzői művek tekintetében jogosultnak minősülnek. Az Szjt. 16. § (1) bekezdése szerint „[a] szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére. E törvény eltérő rendelkezése hiányában a felhasználásra engedély felhasználási szerződéssel szerezhető.” Ennek értelmében a szerző halála után műveit jogszerűen az örökös jogosultak (a továbbiakban: jogutódok) használhatják fel vagy adhatnak másnak engedélyt a felhasználásra. Minthogy a 2011. június 30. napján a szerző és a felhasználó által kötött jogátruházási szerződés az iratanyag alapján nem jött létre, ennek okán a felhasználó és a későbbi felhasználó által kötött ajándékozási szerződés sem válthat ki joghatást, a felhasználónak sem a szerzőtől, sem a jogutódoktól nincs és nem is volt érvényes felhasználási engedélye a szerző műveinek felhasználására. Abban az esetben nem szükséges a jogutódok engedélyének kikérése és a részükre történő díjfizetés, ha a felhasználás maradéktalanul megfelel valamely szabad felhasználási mód követelményeinek (Szjt. 33. §, 34–41. §).

Az Szjt. meghatároz bizonyos szabad felhasználási módokat, amelyek nem engedélykötelesek és díjtalanok.

Ilyen szabad felhasználási módnak tekinthető az idézés. Az Szjt. 34. § (1) bekezdése szerint „[a] mű részletét – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző megnevezésével bárki idézheti”. A jogszerű idézés érdekében a következő szempontokat szükséges figyelembe venni:

- Idézési célnak kell a felhasználás háttérében állnia, vagyis az idézett résznek illusztrációs, kiegészítő jelleggel kell megjelennie. Az idézett rész terjedelme így az átvevő mű jellegéhez, céljához kell, hogy igazodjon. Az idézés útján felhasználható műrészlet terjedelmével kapcsolatban nincs általános zsinórmérték annak jogszerűségét illetően, az esetileg megítélendő. Az azonban általánosságban elmondható, hogy idézni teljes művet nem, csak annak részletét lehetséges.
- Szükséges egy átvevő mű is, amely tartalmának alátámasztását szolgálja az idézés. Idézni csak műben lehet, vagyis az átvevő műnek is alkotói tevékenység eredményeként létrejött egyéni, eredeti jellegűnek kell lennie.
- Utalni kell az idézett forrásra, a mű megjelenési helyére és a szerzőre is.

- Az idézett résznek szöveghűnek kell lennie, vagyis szerzői jogi védelem alatt álló műből jogszerűen idézni csak változtatás nélkül lehet.
- Az idézett résznek el kell különülnie az átvető mű többi részétől, például idézőjelek útján.

A rendelkezésre bocsátott, 2020. 06. 11. napján mentett honlap szemrevételezése után az eljáró tanács álláspontja szerint a szerzőtől származó művek vagy műrészletek felhasználásai – különösen az első két szempont teljesülésének hiánya miatt – nem felelnek meg az idézés szabályainak.

Az Szjt. nevesít egy másik, az iratanyagban is hivatkozott olyan esetet is, amikor a szerzői jogi védelem az adott tartalom kifejezésére nem terjed ki. Az Szjt. 1. § (5) bekezdése kimondja, hogy „[a] szerzői jogi védelem nem terjed ki a sajtótermékek közleményeinek alapjául szolgáló tényekre vagy napi hírekre”. E kizárás csak egyértelműsítő funkcióval bír, egyrészt mert a tények vagy napi hírek, események esetében a szerzői jogi védelem fennállásához szükséges egyéni, eredeti jellegről nem beszélhetünk, azok nem művek, és ilyen módon nem is monopolizálhatók, másrészt mert a hírek, események ilyen kisajátítása indokolatlanul vonná meg a társadalomtól az információhoz való hozzáférés jogát. E kizárás természetesen nem jelenti azt, hogy a hírt, eseményt tartalmazó, egyéni, eredeti jelleggel rendelkező közlemény – például a hír ismertetése, annak megszövegezése – irodalmi, tudományos vagy audiovizuális műként ne részesülhetne védelemben. Az ilyen típusú, híreket és tényeket tartalmazó művek felhasználásának engedélyezésével kapcsolatban – éppen az információ gyorsabb áramlásának elősegítése miatt – azonban a szerzői jogi törvény meghatároz bizonyos tájékoztatási célú szabad felhasználásokat. Az Szjt. 36. § (2) bekezdése szerint „[n]api eseményekhez kapcsolódó, időszerű gazdasági vagy politikai témákról megjelentetett cikkek vagy e témákról sugárzott művek a sajtóban szabadon többszörözhetők, nyilvánossághoz közvetíthetők – ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt [26. § (8) bek.] is –, feltéve, hogy a szerző nem tett az ilyen felhasználást megtiltó nyilatkozatot. Ilyen felhasználás esetén a forrást – a szerző nevével együtt – fel kell tüntetni.”

E rendelkezés alapján a szabad felhasználás tárgya, alanya és módja tekintetében is szűkített. A szabad felhasználás tárgya csak a tényekhez, hírekhez kapcsolódó cikkekre vagy az ezekről sugárzott (nyilvánossághoz közvetített) művekre terjed ki. A szabad felhasználás helye (alanya) – vagyis ahol (és akik) alkalmazhatják e szabad felhasználási esetkört – kizárólag a sajtóban lehetséges, arról azonban, hogy mi tekinthető „sajtónak”, az Szjt. nem rendelkezik. A felhasználási módokat pedig a többszörözésre (Szjt. 18. §) és nyilvánosság-hoz közvetítésre (Szjt. 26–27. §) szűkíti a rendelkezés. Mindezek a tényezők betartásának vizsgálata azonban csak akkor bír relevanciával, ha a szerző (vagy jogutódja) az ilyen felhasználást kifejezetten nem tiltotta meg. A rendelkezésben helyet kap továbbá a forrás és a szerző neve feltüntetésének kötelezettsége, azonban ez a szerző személyhez fűződő jogaiból egyébként is következik. A rendelkezés gyökere az Európai Parlament és a Tanács az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehan-

golásáról szóló 2001/29/EK számú irányelvének (a továbbiakban: Infosoc-irányelv) 5. cikk (3) bekezdés c) pontja. Az Infosoc-irányelv hatására történt 2003-as Sztj.-módosítás máig hatályos, és nem előzmények nélküli a magyar szerzői jog történetében.

Arról, hogy pontosan mi értendő az Sztj. 36. § (2) bekezdésében használt időszerű kifejezés alatt, sem a hatályos Sztj., sem a szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény (a továbbiakban: régi Sztj.) nem rendelkezik – és a rendelkezésekhez fűzött miniszteri indokolások is hallgatnak e tárgyban. Mindazonáltal némileg támpontot adhat, hogy a korábban hatályos Sztj. 37. §-ával kapcsolatban rendelkezett az „időszerűségről”, ugyanis a 37. § (3) bekezdése úgy szólt, hogy „[i]dőszerű az a műorszám, amely egy adott időponthoz fűződő, meghatározott eseményről ad tájékoztatást vagy ismertetést, és csak ennek keretében, járulékosan használja fel egyes művek kisebb részleteit”. Továbbá, a régi Sztj. 20. §-ának (1) bekezdése – e szabad felhasználási mód előzményeként – már használta az „időszerű” kifejezést, és indoklásában pedig hathatós segítséget nyújt az „időszerű” kifejezés értelmezésében. Ennek alapján „[a] hír- és ismeretközlés szemléletességéhez fűződő követelmény indokolja a szabad felhasználásnak azokat az eseteit, amikor például a televízió napi híreiben egy tárlat megnyitásáról számol be, és átadását a tárlatról készült képek bemutatásával színezi... E szabad felhasználás azonban csak az alkalmiság, az időszerűség határáig terjed.” Az eljáró tanács e ponton megjegyzi, hogy álláspontja szerint a „napi eseményekhez kapcsolódó”, valamint az „időszerű” kifejezés a szerzői jogi szempontú értelmező összevetést tekintve rokon értelmű, és az adott hír vagy esemény aktualitásához kötődik.

Mindezek alapján az érintett szabad felhasználás alkalmazhatóságához az eljáró tanács álláspontja szerint három releváns időpontot vagy cselekményt szükséges figyelembe venni és együttesen értékelni: a) a szerzői mű megalkotásának alapjául szolgáló esemény időpontját vagy idejét, b) a szerzői mű megalkotásának időpontját vagy idejét, c) a szerzői mű felhasználásának időpontját vagy idejét. A tárgybeli szabad felhasználás esetén nélkülözhetetlen e három (összefüggő) esemény bekövetkezésének szoros egymásutánisága, vagyis az, hogy a releváns események kis időtávval kövessék egymást, ugyanis az eseménypontok közti nagyobb időtáv a szabad felhasználás gócpontjában álló időszerűséget alapjaiban kérdőjelezi meg. Nehéz ugyanis az alkotásban időszerűséget feltételezni [együttal az Sztj. 36. § (2) bekezdését alkalmazni] akkor, ha a szerző egy évvel ezelőtti politikai eseményről ír cikket, és ugyanígy problematikus az időszerűsége hivatkozni akkor is, ha a szerző ugyan közvetlenül az esemény után alkotott, de az így létrejött mű felhasználása csak évvel később történik meg.

A honlapon megjelentetett, a szerzőhöz köthető írárok felhasználása az eljáró tanács álláspontja szerint nem sorolható a napi eseményekhez kapcsolódó, időszerű gazdasági vagy politikai témákról megjelentetett cikkekkel kapcsolatos szabad felhasználások közé az alábbiakra tekintettel:

- A művek keletkezésének időpontja és a felhasználás időpontja között jelentős, esetenként több éves eltérés van. A tanács álláspontja szerint a mű megalkotásának alapjául szolgáló esemény időszerűségén túl, ahhoz kapcsolódóan a felhasználásnak is – az eseményre tekintettel – időszerűnek kell lennie.
- Egy adott, korábban aktuális kérdésben kialakított szerzői szemlélet, látásmód vagy vélemény kifejezése nem válik időszerű napi közleménnyé pusztán azért, mert a műben eredetileg megfogalmazott álláspont alapjául szolgáló körülmények újra időszerrűvé válnak, vagy a mű alapját vagy ihletését adó korábbi és az újabban kialakult körülmények tekintetében párhuzam vonható. A tanács álláspontja szerint ilyen szabad felhasználás esetén a szerzői alkotói tevékenységnek a mű megalkotásának alapjául szolgáló eseményt időben szorosan követnie kell.
- A szerző írásainak megjelenése periodikus, ami szintén arra utal, hogy a művek felhasználása során nem a napi eseményekről való olvasói tájékoztatás a cél, hanem a szerző korábban kinyilatkoztatott véleményének, álláspontjának általános, ciklusosan visszatérő ismertetése, és a szerző ismertsége okán a meglévő olvasóközönség megtartása vagy új közönség szerzése.

A rendelkezésre bocsátott, 2020. 06. 11. napján mentett honlap szemrevételezése után az eljáró tanács álláspontja szerint a szerzőtől származó művek vagy műrészletek felhasználásai nem felelnek meg az Szjt. 36. § (2) bekezdés szerinti feltételeknek.

Továbbá mind az Szjt. 34. § (1) bekezdése, mind az Szjt. 36. § (2) bekezdése tekintetében irányadóak a szabad felhasználásnak az Szjt. 33. § (1)–(3) bekezdésében foglalt általános szabályai, miszerint „(1) ... Csak a nyilvánosságra hozott művek használhatók fel szabadon e törvény rendelkezéseinek megfelelően. (2) A felhasználás a szabad felhasználásra vonatkozó rendelkezések alapján is csak annyiban megengedett, illetve díjtalan, amennyiben nem sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit, továbbá amennyiben megfelel a tisztesség követelményeinek és nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra. (3) A szabad felhasználásra vonatkozó rendelkezéseket nem lehet kiterjesztően értelmezni.” Az érintett felhasználások a tanács álláspontja szerint ezen alapvető követelményeknek sem feleltek meg.

Az eljáró tanács álláspontja szerint egyéb szabad felhasználási esetnek [például átvétel: Szjt. 34. § (2) bek.; magáncélú másolás: Szjt. 35. § (1) bek.] nincs relevanciája, így azok lehetőségeinek átfogó vizsgálatát a tanács mellőzte.

Összegzés: Az eljáró tanács álláspontja szerint amennyiben a honlap üzemeltetőjének a szerző műveinek (írásainak) felhasználására érvényes engedélye nem volt, úgy a vizsgált weboldalon valamennyi, a szerzőtől származó, halála után megjelentetett önálló írás, ajánló, szemelvény és a weboldal archívumából online elérhető cikkek esetében szabad felhasználás sem állapítható meg.

Az eljáró tanács e ponton rögzíti, hogy bár a hatóság kirendelő végzésében nem szerepelt, a szakértői vélemény tárgya – összhangban az iratanyaggal – a szerző halála utáni felhasználásokkal kapcsolatos szakvélemény kialakítása.

2. *A megjelentetett írásokkal, idézésekkel kapcsolatban kiket és milyen jogok illetnek meg, kikkel szemben milyen jogsértések valósultak meg?*

Az Szt. 4. § (1) alapján „[a] szerzői jog azt illeti, aki a művet megalkotta (szerző)”. A szerzőt a mű létrejöttétől kezdve megilleti a szerzői jogok – a személyhez fűződő és a vagyoni jogok – összessége. A szerző személyhez fűződő jogai (Szt. II. fejezet) közé tartozik a mű nyilvánosságra hozatalához való jog, a névfeltüntetés joga, illetve a mű egységének védelme, a vagyoni jogok pedig többek között a mű nyilvános előadása, többszörözése, terjesztése és annak nyilvánossághoz közvetítése (Szt. 17. §). Az Szt. 16. § (1) bekezdése szerint „[a] szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére. E törvény eltérő rendelkezése hiányában a felhasználásra engedély felhasználási szerződéssel szerezhető.”

A szerzőt megillető vagyoni jogok örökölhethetők, és róluk halál esetére rendelkezni lehet [Szt. 9. § (4) bek.]. Az iratanyag alapján a szerző törvényes örökösei gyermekei, Jogutód1, Jogutód2 és Jogutód3, akik a szerzői művek tekintetében vagyoni jogosultnak minősülnek. A szerzői jogok törvényes öröklése esetén a hagyatékba beletartozik

- a felhasználás és a felhasználás engedélyezésének joga [Szt. 16. § (1) bek.]. A felhasználási és az engedélyezési jog magában foglalja az Szt. 17. §-a által – nem taxatívan – felsorolt felhasználási módokat;
- az engedélyezési jogból eredő díjazás iránti igény [Szt. 16. § (4) bek.];
- az engedélyezési jog nélkül fennálló díjigény [Szt. 16. § (5) bek.];
- továbbá az esetlegesen átruházott vagy átszállt vagyoni jogok fejében járó, a halál után esedékes díjakra való igény.

Több személy öröklése esetén az örökösök jogállása osztatlan jogközösség, amely harmadik személyek irányába együttes engedélyezési jogot eredményez azzal, hogy az Szt. 9. § (5) bekezdésnek megfelelően az örökösök egymás javára rendelkezhetnek.

Az Szt. a nyilvánossághoz közvetítés egyik altípusaként nevesíti az ún. lehívásra hozzáférhetővé tétel vagyoni jogát. Az Szt. 26. § (8) bekezdése szerint „[a] szerzőnek az is kizárólagos joga, hogy művét – másként, mint sugárzással vagy a (7) bekezdésben szabályozott módon – a nyilvánossághoz közvetítse, és hogy erre másnak engedélyt adjon. E joga kiterjed különösen arra az esetre, amikor a művet vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy teszik a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.” A megjelentetett írások online elérhetővé tétele tipikusan e felhasználási cselekményt valósítja meg.

Összegzés: Az eljáró tanács álláspontja szerint a szerző műveinek (írásainak) a honlapon történő közzétételével – érvényes felhasználási szerződés híján – megvalósult a mű nyilvánossághoz közvetítése (lehívásra hozzáférhetővé tétele), amelynek engedélyezésére az örökösök (jogutódok) lettek volna jogosultak.

3. A szakértő egyéb észrevételei.

Az eljáró tanács egyéb észrevételt nem tesz.

Dr. Lehóczki Zsófia, a tanács elnöke

Dr. Sulyok Ádám Miklós, a tanács előadó tagja

Arday Géza, a tanács szavazó tagja

Összeállította: dr. Szilágyi Zsombor Máté

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Tim Marshall: A földrajz jövője. Hogyan változtatja meg világunkat a hatalom és a politika a világűrben? Park Könyvkiadó, 2024; ISBN 9789636330606

Különösen kényes időszakban született ez a könyv. Ha úgy vesszük, igen jelentős optimizmusról tanúskodik most a földrajz, valójában az emberiség jövőjéről beszélni. Marshall a tőle megszokott, nagyon alapos és körültekintő elemzéssel sorakoztatja fel az e jövőt formáló tényezőket és szereplőket, miközben senki sem lehet igazán biztos abban, mit hozhat a könyvében is tárgyalt ukrajnai háború, s nem veheti-e elejét egy drasztikus fordulattal mindennemű jövőnek.

Tim Marshallt már ismerjük. A Falak – Életünk kerítések árnyékában (Park Könyvkiadó, 2021) és A földrajz hatalma – Tíz térkép, amely rávilágít világunk jövőjére (Park Könyvkiadó, 2023) c. könyvéről az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2024/1. számában szoltunk.

A szerzőről a Wikipediából: „Szül. 1959, brit újságíró, szerző, rádió- és tévéműsor-vezető és kommentátor, külpolitikai ügyekre és nemzetközi diplomáciára szakosodva. Vendégkommentátor világeseeményeknél a BBC-ben és a Sky News-ban, korábban utóbbinál a diplomáciai és külügyek szerkesztője. Hét könyvet írt, köztük A földrajz fogságában – Tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes a globális politikai folyamatokról (Park Könyvkiadó, 2018), amely New York Times és Sunday Times #1-bestseller lett. E könyvét megírta illusztrált változatban gyermekek számára is. A földrajz hatalma Sunday Times #2-bestseller lett.

24+ év alatt a Sky News-nál 30 országból tudósított, benne 12 háború eseményeiről. Dolgozott Európában, az USA-ban – három elnökválasztást követve – és Ázsiában. A terepen tudósított Boszniából, Szerbiából és Horvátországból a '90-es balkáni háborúból. Belgrádban egyike volt a kevés ott maradt nyugati újságíróknak, akik az 1999-es koszovói válságról és a NATO-bombatámadásokról tudósítottak, s Koszovóban volt a NATO-csapatok pristinai bevonulása napján. A frontvonalból tudósított Afganisztán inváziójánál, jelentett egy ideig Irakból az ország demokratikus átalakulásáról, s az arab tavasz idején Líbiából, Egyiptomból, Szíriából és Tuniszból a felkelésekről. A Sky News jeruzsálemi székhelyű középkeleti tudósítójaként 2005-ben tájékoztatott az izraeliek gázai kivonulásáról. Vezette a Sky News európai tudósítójaként annak brüsszeli sajtóirodáját. Több esetben is a döntőig jutott rangos sajtódíjaknál, így 2004-ben az iraki háborúról való tudósításáért, 2004-ben A Sivatagi Királyság dokumentumfilmjéért és az exkluzív riportért Abdullah koronahercegről és palotáiról, 2007-ben a mudzsaheddinekről készített riportjáért.”

A világszerte csúcskategóriás szónokokat közvetítő London Speaker Bureau a Falak ... eredeti kiadójának egyik vezetőjét idézi: „Marshall 30 év riporteri és műsorkészítői munka

után otthagyta a főállású újságírást, hogy az írásra és elemzésre összpontosítson. Világos előadásmódja és éleslátása világszerte az olvasók kedvencévé tették.”

Nézzük, miként indítja a mondandóját! (Kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

„Felfedeztük a Földet, és rájöttünk, hogy véges. Most, amikor területeink és erőforrásaink kezdenek elfogyni, rádöbbenünk, hogy az a nagy és gyönyörű golyó az égen – a Hold – tele van ásványi kincsekkel és olyan anyagokkal, amelyekre szükségünk van. *Ez az égitest egyben ugródeszka is:* ahogy egykori őseink szigetről szigetre hajózva keltek át az óceánokon, úgy a Hold lehetővé teszi számunkra, hogy kilépjünk a Naprendszerbe és azon túlra is. Nem meglepő tehát, hogy új űrverseny kezdődött. A zsákmány a győzteseké. A kihívást az jelenti, hogy az egész emberiség legyen a győztes.” – Az utolsó mondat elgondolkodtat: az ember eddig a Földön sem törekedett ilyen helyzetekre – a világűrben miért tenné? Különösen, hogy annak kiaknázásában a költségek is, a tétek is sokszorosai lehetnek a földieknek, másrészt mindinkább sorsdöntővé válik az erőforrások feletti uralom.

„Napjainkban minden eddigénél inkább kiterjesztjük a Föld földrajzát a világűrre: nemzetállamainkat, vállalatainkat, történelmünket, politikánkat és konfliktusainkat az égbe emeljük. (Persze, most kezd lenni ehhez technikánk. Más kérdés, hogy egyes országok és transznacionális szervezetek tevékenységeinek 'földrajzát' terjesztjük ki – mindig csak az erősekét – Osman P.) Ez viszont forradalmasíthatja életünket itt, a Földön. A világűr már eddig is sok változást hozott mindennapjainkban. Központi szerepe van a kommunikációban, a közgazdaságtanban és a katonai stratégiában, és egyre fontosabb a nemzetközi kapcsolatokban. Emellett éppen napjainkban válik az intenzív emberi versengés legújabb színterévé.

Egy ideje gyűlnek az arra utaló jelek, hogy *a huszonegyedik század meghatározó geopolitikai története a világűrben íródik.* Az elmúlt években ritka fémeket és vizet találtak a Holdon; egyes magáncégek pedig, mint például Elon Musk SpaceX-e, jelentősen csökkentették a világűr elérésének költségét; miközben a nagyhatalmak rakétákat indítottak a Földről, hogy új fegyvereiket tesztelve megsemmisítsék saját műholdjaikat. Mindezek az események *egy kibontakozó nagyobb történet részei.*

A történet megértéséhez hasznos, ha a világűrt földrajzi helynek tekintjük: vannak utazásra alkalmas folyosói, kulcsfontosságú természeti adottságokkal rendelkező régiói, szilárd felszínű területei, amelyeken építkezni lehet, de akadnak elkerülendő, veszélyes helyek is. *Az elmúlt néhány évtizedben mindezt az emberiség közös tulajdonának tekintették* – egyetlen állam sem zsákmányolhatta ki vagy tarthatott rá igényt saját birtokaként. *Ez az elképzelés azonban, amelyet számos nemes célokat megfogalmazó, de elavult és végrehajthatatlan dokumentum rögzít, súlyosan idejétmúlttá vált.* A Föld országai mind arra töreksenek, hogy amit csak lehet, a saját javukra hasznosítsanak. Az írott történelem során az elég szerencsés, a természeti erőforrások hasznosítására képes civilizációk olyan technológiákat fejlesztettek ki, amelyek elősegítették megerősödésüket és végső soron a mások feletti uralmukat. (S

ahogy Marshall is, a továbbiakban magunk is utalunk rá, a rablóversenybe már beszálltak az új órásvállalatok is – Osman P.)

Ennek nem kell szükségszerűen így lennie. (Csak annyira nem, ahogy háborúknak, más országok fegyveres vagy gazdasági leigázásának és kizsákmányolásának sem kellene lennie – Osman P.) Számos példánk van az együttműködésre a világűrben, és számos, az űrrel kapcsolatos, jelenleg fejlesztés alatt álló technológia – például az orvostudomány és a tiszta energia terén – mindannyiunk javát szolgálja. Több ország dolgozik azon, hogy a hatalmas, a világ elpusztítására képes égitesteket letérítsék felénk tartó pályájukról – mi szolgálná ennél inkább a javunkat? Ahogy Larry Niven tudományos-fantasztikus író megfogalmazta: 'A dinoszauruszok azért haltak ki, mert nem volt űrprogramjuk.' Kínos lenne még egy ilyen csapást elszenvedni."

Nézzünk néhány mértékadó reagálást, amelyet e könyv kiváltott:

Lawrence Freedman, a King's College London hadtudományok emeritus professzora a New Statesmannek írt igen alapos recenziójából: Freedman felvezetésül vázolja – ahogy Marshall is e könyvében –, miként lépett ki a nagyhatalmak katonai versengése az űrbe, hogy erősítse földi képességeiket, beleértve a felderítést és a hírszerzést. Így jutottak el a felderítő repülőgépektől a műholdakig, amelyek különleges sajátossága, hogy az országoknak a légtereikhez fűződő jogai nem terjednek ki a világűrre, ahol e műholdak közlekednek. Szól a műholdas felderítés fejlődéséről és szerepéről a katonai tömbök és az országok közötti viszonyok alakulásában, majd a műholdak növekvő szerepéről a polgári alkalmazásokban, egyebek közt hogyan függünk tőlük a helymeghatározásban, a navigációs (GPS) és a mobiltelefon-rendszereinkben. „Minthogy a bennük rejlő gazdasági lehetőségek épp oly fontosak, mint a katonaiak, *már több műholdat bocsátanak fel magáncégek, mint kormányzatok.* Ugyanakkor, számos ország akar jelen lenni az űrben. Izrael és az Egyesült Arab Emírátsuk is azt mutatja, hogy egy országnak nem kell méreteiben nagynak lennie, hogy jelentős hatású űrprogramja legyen.” *Innen tér rá Marshall e könyvére.* Helyzetleírásai és –értékelései sokban annak tartalmát idézik.

„Marshall jól írja le új könyvében a mai helyzet összetettségét. Ez az előző műveire támaszkodik, amelyek a földrajznak a nemzetközi ügyek vitelére gyakorolt hatásával foglalkoznak. Most a mennyek felé fordítja tekintetét, és *figyelmeztet, hogy a pillanatnyi geopolitikai versengések miként alakítják az új űrversenyt.* Aggodalmát fejezi ki, hogy a Nemzetközi Űrállomás által jelképezett együttműködési törekvések helyébe az erőforrásokért és stratégiai pozíciókért erősödő versenyfutás lép, amelyhez az 1967-es Világűr Egyezmény nem ad megfelelő útmutatást.

Marshall lebilincselő író, igen jó mind a tudomány, mind a politika magyarázatában, s a tények előadásában. Szemlélteti, milyen forgalmassá vált az űr, s ismerteti az ebben érintett országok sorát. Úgy érvel, hogy csak kevesük képes a nagy stratégiai zsákmányra menni – egy település a Holdon vagy épp a Marson, ritka ásványok bányászata vagy a képesség leszedni

műholdakat, amelyek ellenséges hadakat irányíthatnának. A szovjet program örököseként Oroszország még fontos játékos, de ez is egyike a területeknek, ahol kihívókénti jelentősége halványul, ahogy a szerencsétlen ukrainai háború elszívja erejét. (Alighanem a mai helyzet ebben is összetettebb egy ilyen következtetés bizonyosságánál – Osman P.) A nagy verseny az USA és Kína közt folyik – a későnjövő most energikus és becsvágyó résztvevő.

Marshall kiáll a kooperatív megközelítés újraélesztése mellett. Nem csak azért, mert az űrtevékenységeket szabályzó egyezmények gyatrán kimunkáltak és megújítást igényelnek, hanem szintúgy mert nagy kihívások előtt állunk, amelyekhez együttes cselekvések kellenek. (Marshall józan ésszerűséget feltételez a nemzetközi kapcsolatokban, ám mennyi alapot ad erre a múlt és a jelen? – Osman P.) Aggódik az űrben folytatott hadviselés miatt is, szcenáriókat hozva fel arra, miként támadhatják a nagyhatalmak egymás műholdjait, megakadályozandó, hogy azok segítsék a földi haderőket. Műholdromboló fegyverek fejlesztése folyik, és ha lenne egy nagy háború, nagy lenne a kísértés azok használatára. Ám, amint azt láttuk a 2022. februári orosz műveletekben Ukrajna inváziójánál, a leglogikusabb hely az űrbéli támogatás megzavarására ott van, ahol az földet ér. Az oroszok ezt tették zavarással és kibertámadásokkal, hogy működésképtelenné tegyék a Viasat műholdas kommunikációs rendszerhez kapcsolódó modemeket, amely rendszerre az ukránok támaszkodtak.

Ekkor jött segítség Elon Musk SpaceX cége formájában, amely mintegy tízezer nagybességű terminált küldött az alacsony pályán keringő Starlink műholdakhoz való kapcsolódáshoz. Hamarosan az ukránok ezeket használták a katonai műveleteikhez, valamint hogy a kormányzatot és más létfontosságú szolgáltatásokat online tarthassanak. Ezek felderítési információkat is adtak, amelyek gyakran amerikai műholdaktól származtak, és a Starlink-terminálokkal irányították a drónjaikat, valamint vezették a tűzérésüket. Az orosz próbálkozások ezek megzavarására kudarcot vallottak. Ámde *a Starlink fontossága arra is rávezette Muskot, hogy aggódják a maga szerepe miatt a konfliktusban.* Korlátozásokat vezetett be Ukrajna képességeire, hogy egyéb célokra is használhassa a műholdjait, mint a saját területének védelme.

Musk kiemelkedő szerepet kap Marshall könyvében. Akik aggódnak a Twitter (ma X – Osman P.) felett szerzett ellenőrzése miatt, felfigyelhetnek az űrüzletben szerzett befolyására. 2010-ben a SpaceX lett az első magáncég, amely felbocsátott, működtetett és vissza is hozott űrjárművet. Most járatot működtet amerikai űrhajósoknak a Nemzetközi Űrállomáshoz, és Musk már egy modulban gondolkodik, amely le tud szállni a Marson. A SpaceX-nek jelenleg háromezernél több műholdja működik, Musk pedig 42 ezerre tervezi növelni a számukat.

A The Washington Post nemrég arról írt, milyen fenyegetésnek tekinti Kína a SpaceX-et. Ukrainai szerepe arra indítja Pekinget, hogy kutatást finanszírozzon, miként lehet a cég szerepét korlátozni egy háború esetén. Kína technológiai lemaradásban van a SpaceX mögött, és 13 ezer saját, alacsony pályán mozgó műhold felbocsátását tervezi. Az űrnek ez a része azonban zsúfolt mind a Starlink, mind pedig más programok miatt, mint amilyeneket

az Amazon és a Boeing vezet. Ez azt jelenti, hogy Kínának esetleg már nem jut elegendő szabad frekvencia e műholdjaihoz.” – Einstein híres mondása a végtelenről, nagyon úgy tűnik, kiegészítésre szorul. Ő még így mondta: „Két dolog végtelen: az univerzum és az emberi ostobaság – bár az előbbiben nem vagyok biztos.” Alighanem a harmadik végtelen a technológiák fejlődésében rejlő lehetőségek. Az Amazont mindössze 30 éve online könyvkereskedő céggént alapította Jeff Bezos (l. Richard L. Brandt: Egyetlen kattintás – Jeff Bezos és az Amazon.com felemelkedése – HVG Könyvek, 2012; Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2012/5. sz.). Online piacterét mind áruválasztékában, mind technológiai képességeiben szinte ősrobbanásszerűen bővítette, ma pedig már igen jelentős szereplője az úrvállalkozásoknak is. Mondhatnánk, hogy „határ a csillagos ég”, de hiszen most már azt kezdi ostromolni, miközben a tervei közt szerepel – ahogy Freedman is említi, és Marshall ír itt róla – a Föld körül keringő, hatalmas, boltozatos városok építése a Holdtelepülések alternatívájaként.

A Simon and Schuster Kiadó idézi a könyv fogadtatásából:

- „Éles elméjű, reményteli és mindvégig megragadó.” – *Daily Express*
- „Kimagasló elmésséggel és éleslátással megírt mű, alapvető vélemény hatalomról, politikáról és az emberiség jövőjéről a geopolitikával foglalkozó legnépszerűbb brit írótól.” – *Daily Telegraph*
- „Lebilincselő... Könyve fontos hozzájárulás az úr hatalmi kérdéseinek vizsgálatához, olvasmányos, intelligens és előretekinő. Gyakorlatias víziót ad szükségszerű jövőnk-ről az űrben, s javasolom elolvasni.” – *The Times Irodalmi Melléklete*, szerző – Brandon J. Weichert, korábbi USA kongresszusi szaktanácsadó, MA-fokozattal államvezetési és nemzetbiztonsági tudományokból a Washington DC-i Világpolitikai Intézetből
- „Marshall bátran behatol oda, ahová geopolitikai gondolkodó eddig nem merészkedett.” – *Business Post*
- „Egy lebilincselő betekintés az úr hatalmi politikájába.” – *Irish Independent*
- „Remek áttekintés a planetáris politikáról.” – Bryan Appleyard, *The Sunday Times* (Appleyard újságírói munkásságáért megkapta a legmagasabb brit birodalmi rangot: Commander of the Order of the British Empire)
- „Gondolatébresztő és hasonlóképp nyugtalanító is.” – *Popular Science*
- „Gyorsan pergő elbeszélésmód és üdítően világosan szól, ezzel egy nagyon olvasmányos leckét ad a történelmi geopolitikáról – mélységesen gondolatébresztő.” – *BBC Sky at Night*
- „Lebilincselően információgazdag olvasmány, Marshall a szellemesség felvillanásaival ötvözi a tárgy mélyreható ismeretét. Alaposan megkutatott, éles elméjű, és magával ragadóan lelkesítő könyv.” – *Kirkus Reviews*
- „A maga jellemző stílusában, remek jól megírva, Marshall tökéletesen élvezhető, szédítően elgondolkodtató és technológiailag nyilvánvaló utazást kínál a naprendszer

térségén át. Útközben megmutatja, milyen visszavonhatatlanul egybefonódottá vált az emberiség a világűrrel, és az űrbéli jövőnkhez vezető utakat. Irigylem – ez az a könyv, amelynél örülnék, ha én írtam volna. Szerencse, hogy olvashattam.” – *Everett Dolman*, az összehasonlító katonai tanulmányok és a stratégia professzora, US Air Force's Air Command and Staff College (ACSC), az Asztropolitika: klasszikus geopolitika az űrkorszakban szerzője

- „Marshall ismét tanúbizonyságot adja kivételes képességének, hogy csodálatosan megnyerő, okvetlenül elolvasandó könyveket ír, amelyek meglepő tényeket tárnak fel. E könyve izgalmas és elképesztő utazásra visz, amelyben hozzáértően és gyakran szórakoztatóan kalauzol az űr felfedezésében és ennek mélyreható következményeiben mindannyiunk számára, akik itt maradtunk a Földön.” – *Ian Goldin*, a globalizáció és a fejlesztés professzora, University of Oxford, és a Terra Incognita: 100 térkép, hogy miként éljük túl a következő évszázadot szerzője
- „Asztropolitika olyan szó, amelyről sohasem gondoltam, hogy bekerül a szótáramba – ez a lenyűgöző könyv azonban megfogott.” – *Dr. Becky Smethurst*, asztrofizikus, University of Oxford, és A fekete lyukak rövid története szerzője

Ideje visszaadnunk a szót a könyvnek!

Lássuk elsőként a mondandó ívét a tartalomnak a Bevezetőt követő három részével és fejezetcímeivel, amit végül az Epilógus zár:

- Első rész: *Út a csillagok felé*: Az égre nézők / Út a mennyekbe
- Második rész: *Itt és most*: Az asztropolitika kora / Törvények odakint / Hosszú menetelés... a világűrbe / USA: Vissza a jövőbe / Oroszország leszálló ágban / Futottak még
- Harmadik rész: *A jövő múltja*: Űrháborúk / A holnap világa

Első fejezete az univerzum kutatásának kibontakozásáról szól. Az ősi kultúráktól indul, s az ismeretek és tudás kibontakozása sokszínű – bár szükségképp röviden összefoglalt – története végén megjelenik minden eddigi idők legerőtelenebb jelensége, a modern fizika még nem teljesen igazolt feltevése, a kvantumos összefonódás. (L. Christophe Galfard: Kezeden az univerzum – Park Könyvkiadó, 2021, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2022/5. sz.) „A kvantumos összefonódás elmélete azt sugallja, hogy az egyik részecske *azonnal* befolyásolhatja a másikat, *még akkor is, ha több százmillió kilométerre van tőle*. A kulcsszó itt az *azonnal*. De ez egyszerűen nem egyeztethető össze azzal az elfogadott elképzeléssel, miszerint léteznek a tudomány egyetemes törvényei. Például, ahogy Einstein megmutatta, semmi sem haladhat gyorsabban a fénysebességnél.” – Ezért is nevezte Einstein „kísérteties távolhatásnak”. Ha létezése nemcsak igazolható, hanem gyakorlati használatba is vehető, az ma még elképzelhetetlen lehetőségeket nyitna a távközlésben és a távvezérlésben.

A fejezet indítása: „Az első feljegyzett hiedelmek a teremtsérről, az istenekről és a csillagképekről minden bizonnyal a történelem előtti korig visszanyúló szájhagyományból

származnak. Minden ősi kultúra az égbolt látványából merítette elképzelését arról, mi teremthette őket, kik ők, mi a szerepük a világ dolgaiban, és hogyan kellene viselkedniük. Ha léteznek istenek – és mi más magyarázhatná a látottakat –, logikus azt hinni, hogy közülük néhányan odafenn, a mennyben élnek.” Záró gondolata pedig, amely akár mottója lehet a könyvet is életre hívó megismerésre törekvésnek: „A kvantummechanika és a téridőelmélet eredményei arra vonatkozóan, hogy mi lesz vagy nem lesz lehetséges az űrutazásban, egyelőre ismeretlenek, de a távoli jövőben talán új utakat nyithatnak meg. Mert az évezredek során tett felfedezések sokasága ellenére még mindig több a kérdés, mint a válasz, és még több az olyan kérdés, amelyet még fel sem tudtunk tenni. Ezeknek a kérdéseknek és válaszoknak egy részét csak akkor találjuk meg, ha egyre távolabbra kerülünk a Földtől. A vágy, hogy tájékozódjunk, egyre többet tudjunk meg – és mi magunk is elutazzunk az űrbe –, ellenállhatatlannak bizonyul.” A témakörben kevésbé járatosak igen jó tudománytörténetet kapnak belőle, dióhéjba sűrítve.

A második fejezet is történelemről szól. Indítása: „Alig egy évszázaddal ezelőtt léptük át először a világűr határát. Több ezer évig tartott a lassú fejlődés, amelyet egy elképesztő sprint követett a huszadik század csodáinak évtizedeiben. Végül a földi konfliktusok segítettek eljutni az űrbe. A technológia, amely az égbe repített, a hidegháború fegyverkezési versenyéből származott.” A fejezet a holdra szállással zárul, és röviden említi „a tágabb értelemben vett űrversenynek köszönhető tudományos eredményeket is – mindkét oldalon”. (L. Norman Mailer: MOONFIRE – Tűz a Holdon – Az Apollo-11 hősies útja – Vince Kiadó, 2010; Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2010. 6. sz.)

A harmadik fejezet indítása: „Az űrverseny a felszállásról és az odajutásról szólt. Most viszont meg akarjuk szerezni, ami ott van. Ahogy egyre több ország válik űrutazó nemzetté, történelmi tapasztalataink alapján arra kell számítanunk, hogy útközben a versenynek és az együttműködésnek egyaránt helye lesz. (Vajon ami épp 'itt és most' megy végbe a világban, tényleg ad elegendő okot az optimizmusra, hogy széles, táborokat is átfogó együttműködésre is számíthatunk? – Osman P.) 'Befolyási övezetek' kijelölését, sőt területi követeléseket is jelent majd, ahogy a földi rivalizálás, szövetségek és konfliktusok kiterjednek a világűrbe. Mind a katonai, mind pedig a civil szereplők figyelik a lehetőségeket – a műholdak keringési zónájától a Holdig és azon is túl. Az asztropolitika korszakát éljük.

A tizenkilencedik és huszadik század nagy geopolitikai teoretikusai figyelembe vették az elhelyezkedést, a távolságot és az erőforrásokat, amikor felmérték, mit érhet el egy ország, és mit nem, és mi ennek a nemzetközi kapcsolatokra gyakorolt hatása. A völgyek, a folyók és a hegyek teremtik meg azokat a feltételeket, amelyek között kereskedünk, néha pedig harcolunk egymással. Az 'asztropolitika' hasonló elveken alapul. A geopolitikához hasonlóan ennek is a földrajz az alapja. A világűr nem jellegtelen massa – vannak régiói, ahol nagyon erős a sugárzás, ezeket jobb elkerülni, hatalmas óceánjai, amelyeken keresztül lehet haladni,

szupersztrádái, ahol a bolygók gravitációja felgyorsíthatja az űrhajókat, stratégiai folyosói, ahol katonai és kereskedelmi felszerelések helyezhetők el, valamint természeti erőforrásokban gazdag földterületei. Mindez felkelti a nagyhatalmak figyelmét, amelyek megpróbálnak előnyre szert tenni, és meg is tartani azt. Ez fontos kérdéseket vet fel, miközben az országok felkészülnek arra, hogy előnyösen helyezkedjenek a világűrért folyó tülekedésben. Mely stratégiai helyek a leghasznosabbak a világűrben? Melyik bolygón lehet víz vagy ásványi kincs? Mekkora a légkör sűrűsége? Van-e az élet számára alkalmas bolygó, amelyet gyarmatosíthatnánk? Értetni kell a világűr földrajzát, ha meg akarjuk érteni az asztropolitikát.”

S a fejezet zárógondolata: „Eltűnőben van az az elképzelés, hogy a világűr közjő. (Fentebb már érintettük, hogy soha nem is volt több üres, netán hazug frázisnál, amely addig maradhat fent, amíg valamely kellően erős hatalomnak útjában nem áll – Osman P.) A tét nagy. *Új szabályokra van szükségünk, és jobban meg kell értenünk az ezek mentén irányított világűrt.* Ennek 8 milliárd oka van. A Földön minden ember érdekelt a világűr szabályokon alapuló rendjében és a kozmikus kérdésekben való globális együttműködésben. Enélkül háborúba keveredhetünk a világűr földrajzáért, éppúgy, ahogyan tettük a Földéért is.” – Épp ez az! Hány ember van a nyolcmilliárdból, vagy volt a korábbiakban, aki személyében érdekelt abban, hogy háború dúljon a Földön? És csak 1945 óta hány olyan év volt, amikor nem ölték háborúk az embereket? „Szabályokon alapuló rend” – már a Népszövetséget is arra hozták létre 1919-ben, hogy „gyönyörű képességünk a rend” (József Attila: A város peremén) ki- zárja az újabb világégés lehetőségét.

A *negyedik fejezet* címe *Törvények odakint*, és mottója: „Onnan, a Holdról nézve a nemzetközi politika olyan kicsinyesnek tűnik.” A fejezet fő mondanója ott áll, tömören, az elején: „*A világűrhez űrtörvényekre van szükség.* Ezeket azonban nem könnyű létrehozni. A törvényeket és a megállapodásokat még a Földön is elég nehézkes megalkotni, pedig itt világosabbak a határok, és vannak ismert precedensek. *Ráadásul a nagyhatalmaknak a világűrben nem áll érdekükben feladni előnyüket.*” – A Földön sem! Annál inkább, hogy lerombolják, ha tehetik, mások előnyét. Ennek sok lehetséges jelképének egyike a gázvezetékroncs a tenger fenekén. A fejezet tankönyvre elegendő példát hoz és kérdést vet fel az elavult vagy eleve alkalmatlan szabályozásokról és a megoldandó kérdésekről. Ezek egyik nézőpontból jogi csemegék, sokkal fontosabb viszont, hogy köz- és életveszélyes konfliktusforrások halmaza.

A kiindulás egyszerű: „*A meglévő űrtörvények borzasztóan elavultak, és a jelenlegi körülményekhez képest túl homályosak.* A legtöbb elsősorban a hidegháború terméke, a főbb szereplők tárgyalásainak eredménye. Ma már nem felelnek meg a célnak. Az 1967-es Világűrszerződés (Outer Space Treaty) például, amelyen a világűr használatára vonatkozó szabályok többsége alapul, kimondja: 'A világűrt, beleértve a Holdat és más égitesteket, sem a szuverenitás igényével, sem használat vagy foglalás útján, sem bármilyen más módon egyetlen nemzet sem sajátíthatja ki.' Továbbá: 'A világűr kutatását és felhasználását, beleértve a Holdat és más égitesteket, minden ország javára és érdekében kell folytatni, tekintet nélkül

az országok gazdasági vagy tudományos fejlettségének szintjére, és azt az egész emberiség közös vállalkozásának kell tekinteni.”

Marshall rögvest sorol kardinális kérdéseket: „Ha egy ország bázist építene a Holdon, meghatározott területet kijelölve, ahol más nemzetek számára nem biztonságos a működés, akkor ez megszállást és/vagy szuverenitást jelentene? Ha egy ország a Holdon kitermeli a Földön eladható erőforrásokat, akkor ezt az egész emberiség érdekében teszi? A szerződés tiltja tömegpusztító fegyverek elhelyezését a világűrben, de nem említi a hagyományos fegyvereket. Ráadásul a dokumentum nem tartalmaz végrehajtási intézkedéseket.” Talán nem túl cinikus megkockáztatni, hogy e vitathatatlanul szép elvek kodifikálhatóságát a tudomány akkori állása, magyarán az űrtechnológiák fejletlensége adta: a legerősebbeket kivéve még nem tartottak ott a szereplők, hogy e szabályok valóban érvényesíthető érdekeiket sérthették volna. S a továbbiakra is: tudjuk és a nemzetközi gyakorlat is gyászos egyértelműséggel bizonyítja: minden szerződés csak annyit ér, amennyit a felek önként betartanak belőle, vagy az abban érdekelt fél érvényesíteni tud. Hétköznapi esetekben utóbbira szolgálhat a bíróság. Vajon eleve építhető-e a tartós béke reménye az eszkalálódás eshetőségével fenyegető űrkonfliktusokkal szemben is ilyesfajta szerződésekre?

„A Hold-egyezmény (1979) hasonlóan elavult, és túl kevés aláírója van ahhoz, hogy hatékony legyen – érdemes megjegyezni, hogy az Egyesült Államok, Kína és Oroszország egyike sem ratifikálta. *Ezek a szerződések nem tükrözik a nemzetállamok által elérhető technológia változásait, mint ahogy azt a tényt sem veszik figyelembe, hogy napjainkban több tucat olyan, alacsony és közepes nemzeti jövedelmű ország veszi ki részét az űrtevékenységből, amelynek a szabályok kidolgozásába kevés beleszólása volt.* Ahogy John Bew professzor, a Downing Street 10. külpolitikai tanácsadója megfogalmazta: 'A világűr a nemzetközi rend egyik új színtere, ahol az erőegyensúly vitatott, és a szabályokat még nem teljesen rögzítették.'” – Tipikus angol understatement! Az erőegyensúly gyorsan változik, az pedig finoman szólva erősen kétséges, alkothatók-e olyan szabályok, amelyeket a résztvevők mind be is tartanak, vagy a betartásukra rákényszeríthetők.

„Új szerződésekre van szükség a technológia által teremtett új realitások kezelésére, és nem csak azért, hogy megakadályozzuk a 'biztonsági zónák' háborús övezetökké válását. A *probléma az, hogy ehhez az összes érintett fél részvételére szükség lenne.* Tekintettel azonban arra, hogy egyelőre még abban sem tudunk megegyezni, hogy a világűr nyolcvan vagy száz kilométer magasan kezdődik – és ott az államok szuverenitása véget ér –, hosszú út áll még előttünk.” – „Új realitás”, hogy az űrverseny és a térfoglalás már nem csak országok között folyik, hanem olyan óriásvállalatok is benne vannak, amelyek gazdaságilag számos országnál erősebbek – márpedig a gazdasági erő bármikor katonaira is váltható. „Az összes érintett fél” sem kisebb probléma: miként határozható meg, hogy ki jogosult az asztalhoz ülni, mit kezdenek az új feltörekvőkkel, akik részt követelnek a már elosztott tortából, s azokkal, akik nem törődnek az egésszel, csak mennek az érdekeiknek és erejüknek megfelelően?

A fejezet záró megállapítása: „A világűrre vonatkozó jogrendszerünk közel sem olyan átfogóak, mint más területeken, például a tengerjogban. Drasztikus frissítést igényelnek, és olyan is van, amelyet hatályon kívül kell helyezni, és helyette újakat készíteni. *A technológia túllépett a törvényeken. Törvények nélkül a geopolitika – újabban pedig az asztropolitika – átláthatatlan dzsungel.*”

Az ötödik fejezet ékesszóló címe, Hosszú menetelés... a világűrbe, Kína űrprogramjáról szól. A bevezető részből mintha valamelyest az érződne, hogy Marshall a jó elemzőtől elvárható abszolút semlegességnél talán egy kicsit több ellenszenvvel él a mai Kínával szemben, más-ként mondván erősebben nem kedveli ott azt, amit másutt kevésbé. Mércé kérdése persze az egész... Az érdemi nyitány: „A kínai elnök régóta hangoztatja, hogy Kína űrprogramja nem jelent veszélyt senkire; valójában nemzetközi keretek között folyik, és az emberiség javát szolgálja. Tehát az az űrprogram, amelyet teljes mértékben és közvetlenül a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg (PLA) irányít, az egész emberiség javát szolgálná? Nem azt szolgálja – éppannyira nem, ahogy más országoké. Csakhogy Kína űrprogramja sokkal militarizáltabb, mint bármely más államé. (Kína az egész működésében, annak intézményi és hatalmi szerkezetében más utat követ, mint a Nyugat által kanonizált értékrend. Ez segítette abban, hogy még a kulturális forradalom rombolásaiból is – történelmi léptékekkel – ’pillanatok alatt’ kilábalva oda jusson, ahol most tart, s nem is csak a belső életszínvonala látványos emelésében, a többszáz milliós középosztály létrehozásában, hanem a geopolitikai helyfoglalásában is. L. Henry Kissinger: Kínáról – Antall József Tudásközpont, 2014; Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2014/4. sz.; Peter Hessler: Kína országútjain – Az újjászülető birodalom mindennapjai – Park Könyvkiadó, 2013, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2013 3. sz.; Yukon Huang: A Kína-talány megfejtése – Miért nem helytálló a konvencionális gazdasági bölcsesség? – Pallas Athéné Books, 2018, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2019/2. sz. – Osman P.)

A Kínai Nemzeti Űrugynökség (CNSA) a Nemzetvédelmi Tudományos, Technológiai és Ipari Igazgatóság alá tartozik. Honlapján az áll, hogy ’a katonai erők megerősítésére’ hozták létre, és ’a honvédelem, a katonai erők, a nemzetgazdaság és a katonai jellegű szervezetek igényeit szolgálja’. A rakéták indítóhelyeit közvetlenül a PLA irányítja a Stratégiai Támogató Erőn keresztül, amely az űr-, a kiber- és az elektronikus hadviselésért felelős. A kínai űrhajósokért (az úgynevezett tajkonautákért) felelős osztály a Központi Katonai Eszközfejlesztési Osztály alá tartozik. Ezen információk egyike sem titkos, de Kína a jelek szerint nem szeretné nagydobra verni. *A kínai nyelvű kormányzati weboldalak nyíltan írnak arról, hogyan és mennyiben irányítja a hadsereg az űrprogramot, közzéteszik magas rangú, egyenruhás vezetők képeit is, de az oldalak angol nyelvű változatai kevés említést tesznek erről.*”

A záróakkord: „Egyelőre úgy tűnik, hogy Kína és az USA a következő évtizedet többnyire egymástól elszigetelten tölti a csúcstechnológiájú tudományok és mérnöki munka területén, amely két terület azonban kulcsfontosságú az emberiség előtt álló kihívások ke-

zelésében mind a Földön, mind az ember számára leginkább ellenséges környezetben, a világűrben. Az együttműködés lehetséges. A hidegháború végét követően Oroszország és az USA közötti együttműködés az ISS-en olyan híd volt, amelyet kihasználva legalább megpróbálhattunk jobb kapcsolatokat építeni. A visszatérés a Holdra újabb lehetőség lenne. Az, hogy bármelyik fél képes vagy hajlandó lesz-e megtenni ezt a nagy ugrást a világűrben, földi viszonyaikon múlik.”

Hatodik fejezet: USA: vissza a jövőbe. „Utoljára több mint fél évszázaddal ezelőtt jártak emberek a Holdon. A kérdés, hogy vissza kell-e menni, azóta is napirenden van Amerikában. A vitában sokféle érv hangzik el. Vannak, akik úgy vélik, hogy az űrkutatás egyszerűen túl drága, és az emberiségnek inkább a földi problémákra kell összpontosítania. Mások azal érvelnek, hogy egyből a Marsot kellene célba vennünk, és annak kellene a prioritásnak lennie, hogy mielőbb odaérjünk. Újabban a vita azok javára látszik eldőlni, akik azt mondják, hogy több okból is vissza kell mennünk a Holdra, többek között azért, mert a Hold az ugródeszka a vörös bolygó felé; márpedig a szándékunk az, hogy az évtized végére oda is eljussunk. (Az eredeti amerikai holdprogramnál nem voltak ilyesfajta kérdések – katonai verseny és presztízsharc a világ szemében és magában Amerikában a Szovjetunióval, ez mindent indokolt – Osman P.)

Kínában nincs ehhez hasonló vita. Ott *adottnak tekintik, hogy az űrkutatás az ország fejlődésének létfontosságú része. Világos a cél, amit Hszi Csin-ping elnök nyilatkozata is jól példáz, miszerint országa azt tervezi, hogy 2045-re minden nemzetet megelőz, és vezető úrhatalommá válik.* Pekingben a Politikai Bizottságot természetesen nem terhelik olyan zavaró tényezők, mint a közvélemény-kutatások, az ellenzéki politikai pártok és a költségvetés demokratikus felügyelete. Ennek megfelelően a kínai űrprogram stabil. És az amerikai megfelelője? Nem túlságosan.” – Marshall elemzői pártatlansága itt talán megcsúszott, de mindenképp értékek sajátos csatáját mutatja – hasonló, mint hogy szabad-e a sajtószabadság jegyében az országra valamely téren veszélyes információt is közreadni.

„Az USA katonai kapacitása a világűrben évről évre nő. 2019-ben a kormány létrehozta az Űrhaderőt, az USA fegyveres erőinek öt addigi fegyverneméhez hatodikként csatlakozó fegyvernemet. Az Űrhaderő felelős a globális helymeghatározási rendszert biztosító GPS-műholdakért, és olyan földi zavaróállomásokat működtet, amelyek blokkolhatják az ellenséges műholdak rádióadásait. Az Űrhaderő feladata az űrszemét követése is. Megalakulása óta vita folyik a szerepéről. Amikor az Űrhaderőt létrehozták, néhány kritikus azt mondta, hogy ezzel 'militarizálták' a világűr, ők azonban megfeledkeztek arról, hogy a világűr attól a pillanattól kezdve militarizálódott, hogy az emberiség először áttört a légkörön. Az Űrhaderőt az Egyesült Államok Légierijében már hasonló munkát végző egységekből állították össze, és ahogy korábban láttuk, a Szovjetunió és az USA műholdak segítségével már a hidegháború idején is kémkedett egymás után. A 'világűr hadszíntér' kijelentést agresszívnek is lehetne nevezni, valójában azonban pusztán ténymegállapítás.

Gyakorlati szempontból kérdés, hogy az Űrhaderőnek feladata-e a katonai erő kiterjesztése a távoli világűrbe, vagy elég, ha a hagyományos háborús feladatokat támogatja a megfigyelés, a rakétaindításokra történő figyelmeztetés, a kommunikáció, a helymeghatározás és a navigáció révén. Az utóbbi megközelítés jelenleg elfogadottabbnak tűnik.

Katonai értelemben az USA egyértelműen előnyben van Kínával szemben – egyelőre. 2021-ben David D. Thompson tábornok az Egyesült Államok Űrhadereje részéről arra figyelmeztetett: 'Az a tény, hogy lényegében átlagosan kétszer gyorsabban építik fel, vetik be és frissítik űrképességeiket, mint mi, azt jelenti, hogy nagyon hamar megelőznek, ha nem kezdjük el felgyorsítani fejlesztési és szállítási képességeink erősítését.' Thompson tábornok előrejelzése igaznak bizonyulhat, de Kínának még ahhoz is hosszú utat kell megtennie, hogy egyáltalán megközelítse az Egyesült Államok képességeit. A kínai katonai űrtevékenység költségvetése átláthatatlan, de szinte biztosan lényegesen kisebb, mint az Egyesült Államoké." – Vajon van-e ebben lényeges különbség a költséghatékonyság terén, s ha igen, kinek a javára? Ez is sokat számíthat!

„Az Űrhaderő merész terveket szövöget” – írja Marshall, ahogy a NASA és más szereplők is, beleértve a már említett nagy magánvállalatokat. Erről szól a fejezet további része.

A hetedik fejezet: Oroszország leszálló ágban. Hogy érdemben ez mit jelent és mit ígér a jövőre, a földrajz és az emberiség jövőjére nézve, annak megismerését meghagyjuk az Olvasónak.

Dr. Osman Péter

Rolf Dobelli: Ne olvass híreket! Avagy miért mondj le a hírekről a testi és lelki egészség érdekében? Libri Könyvkiadó, 2024; ISBN 9789636042257

„Ez a könyvecske bőséges érveket kínál a hírfogyasztás ellen, kutatási eredményeket arról, mit művelnek velünk a hírek, és tippeket arra, miképpen fékezhetjük meg és irányíthatjuk a híréhségünket”
– Dobelli könyvbeli bevezetőjéből.

Dobelli bemutatkozásából, honlapjáról: „Svájcban született 1966-ban. A St. Gallen Egyetemen szerzett MBA- és PhD-fokozatot filozófiából. Sorozatvállalkozó, gondolkodó és író. Létrehozta A Világ Elméi közösséget, amely magában foglal számosat a világ legkiemelkedőbb gondolkodóiból, tudósaiból és vállalkozóiból, köztük: a Nobel-díjas Joe Stiglitz, Henry Kissinger, a történész Niall Ferguson (A tér és a torony – Hálózatok, hierarchiák és harc a globális hatalomért – I. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2021/6. sz. és Civilizáció – A Nyugat és a többiek – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2022/5. sz.), David Petraeus tábornok, a CIA volt igazgatója, és mások. Rendszeres szerzője Európa legrangosabb újságjainak.

E könyve születését így írja le annak bevezetőjében (kiemelések a recenzió szerzőjétől): „2013. április 12-én a The Guardian c. újság meghívott, hogy mutassam be a Gondolj bele, hogy ne ess bele! című könyvemet (magyarul Akadémiai Kiadó, 2013 – Osman P.), ami nem sokkal korábban jelent meg angol fordításban. A lap minden héten lehetőséget ad egy szerzőnek, hogy beszéljen a könyvéről – most rám esett a választásuk. Alan Rusbridger, a főszerkesztő összehívta a szerkesztőség munkatársait. Előttém álltak a világ egyik vezető újságjának legnagyobb munkatársai, én pedig esélyt kaptam arra, hogy néhány gondolkodástudományi észrevételemet megosszam velük. Rusbridger megköszönte a torkát, aztán felállt, és szárazon ennyit mondott: – Épp a weboldalán jártam, elolvastam azt a szentelen cikkét. Nos, arról beszéljen, ne a könyvéről.

A cikk, amit Rusbridger megtalált a weboldalamon, a legfontosabb érveket szedte össze pontosan az ellen, amit ő és világszerte nagyra tartott profi csapata nap mint nap létrehozott: a hírek ellen. Hát, jól-rosszul belevágtam, és felsoroltam érveimet, hogy miért is kellene szakmájuk legközkedveltebb termékének, a híreknek a fogyasztását egyszerűen abbahagyni. Próbáltam megőrizni a nyugalمامat, és elviselni a vasvillatekinteteket. Húsz perc alatt felsoroltam az érveimet, és ezzel a mondattal zártam: – Legyenek őszinték, hölgyeim és uraim: az, amit önök csinálnak, alapjában véve szórakoztatás.

Rusbridger körülnézett a teremben, és azt mondta: – Azt szeretném, ha közzétennének Dobelli érveit. Még ma. Négy órával később előadásom rövid változata már meg is jelent a The Guardian weboldalán. Pillanatok alatt összegyűlt alatta 450 olvasói komment – ennyi a technikailag megengedett maximum. A „News is bad for you” (A hírek ártanak neked) pa-

radox módon az év legolvasottabb cikkei közé került. (Paradox? A cím remek, abszolút profi, figyelemfelkeltő! – Osman P.)

Ez a könyvecske pontosan ezen a 'szemtelen' cikken alapul. De ennél többet is kínál: további érveket a hírfogyasztás ellen, több kutatási eredményt arról, hogy mit művelnek velünk a hírek, és több tippet arra, miképpen fékezhetjük meg és irányíthatjuk a híréhségünket. A digitalizálással ugyanis a hírek ártalmatlan szórakoztató médiumból az egészséges emberi értelmet fenyegető tömegpusztító fegyverré váltak. Egy olyan veszéllyé, amittől szükséges lenne megvédenünk magunkat.

Egyvalami nagyon fontos: *az, hogy korlátozzuk a hírfogyasztásunkat, nem keserves lemondások sorát jelenti. Épp ellenkezőleg: fejedelmi ajándékot kapunk cserébe: rengeteg időt, és egy új látásmódot, amely segít észrevenni azokat a dolgokat, amelyek igazán fontosak, és amelyek boldoggá tesznek.*

Legyünk igazságosak! A „hírek” már messze a digitalizálás előtt is szolgáltak agymosó szellemi fegyverként, amióta csak léteznek a tömegeket elérni képes médiumok. A digitalizálás „csupán” meghatározta a hatékonyságukat, különösképp azzal, hogy mind nagyobb tömegeket érnek el a nap és éj minden órájában, s olyan hírözönnel árasztják el őket, amire a nyomtatott média nem volt képes. Még a televízió sem, hiszen abban is ott vannak a kényserű megszakítások, amikor műsorral kell szolgálni.

A *The Guardian* kemény felütéssel indítja Dobelli érvelésének közlését: „A tízezer hírekkel szolgáló történet közül, amelyeket az utóbbi 12 hónapban olvashatott, akadt akárcsak egy is, amely segítette, hogy jobb döntést hozzon élete egy fontos dolgában – kérdi Dobelli.” Ő pedig a mondandóját – amelyet e könyvében részletez, ott ezzel zárja: „A társadalomnak szüksége van az újságírára, de másként: az oknyomozó újságírás mindig helyénvaló. Szükségünk van olyan tudósításokra, amelyek biztosítják intézményeink korrekt működését, és feltárják az igazságot. Immár négy éve nem fogyasztok híreket, s látom, érzem, és első kézből jelenthetem a hatásait ennek a szabadságnak: kevesebb zilahtság, kevesebb aggodás, mélyebb gondolkodás, több idő, több éleslátás. Nem könnyű, de megéri.”

Könyvében Dobelli így vág bele a lényeg kifejtésébe: „*A hír az a szellemnek, ami a cukor a testnek*” (fejezetcím).

„*A hírműfaj* – mondjuk, a könyvekkel összehasonlítva – *viszonylag új találmány.* Alig háromszázötven éves. Az első napilap 1650-ben jelent meg, ez a lipcsei Einkommende Zeitung volt. *Pár évtizeddel később azonban már napilapok százai árasztották el Európát. A hírből végérvényesen üzlet lett.* Ettől kezdve a kiadók mindent megjelentetésre érdemesnek minősítettek, ami csak feltűzelte az olvasók érdeklődését, és ezzel növelte a példányszámot, teljesen függetlenül attól, hogy az valóban fontos volt-e, vagy sem. És ez az alapvető csalás – hogy ami új, az egyszersmind fontos is – máig semmit sem változott. *Máig ez maradt a domináns modell,* és teljesen egyre megy, hogy nyomtatott újságról, online híradásról, a közösségi médiában megjelenő hírekről, rádió- vagy tévéhíradóról van-e szó.

Ami az első újság óta felerősödött, az a gátlástalanság, a vehemencia, a hangerő, amellyel az újdonságot fontosnak állítják be. Az utóbbi húsz évben pedig, az internet és az okostelefonok elterjedésével, a hírek utáni vágy veszedelmes mániává erősödött. Már szinte el sem lehet menekülni a hírek elől. És legfőbb ideje, hogy átgondoljuk a híráradathoz való hozzáállásunkat. Legfőbb ideje, hogy a hírfogyasztásunk betegességét felismerjük, és elvonókúrára vonuljunk.

A következő fejezetekben bemutatom, hogy miképp lehet megszabadulni a toxikus hírecskéktől. Ami kétségtelen: a napi kishírfogyasztás nemcsak tökéletesen értéktelen, hanem egyenesen káros is. Az utóbbi évtizedekben már sok olyan veszélyt felismertünk, amelyek a rossz táplálkozással hozhatók összefüggésbe: az inzulinrezisztencia, a túlsúly, a gyulladásos betegségekre való hajlam és a fáradtság. Azt is tudjuk, hogy mindez korai halálhoz vezethet. Megtanultuk megváltoztatni az étrendünket, ellenállunk a cukor és a hasonló szénhidrátok csábításának. A hírfogyasztás tekintetében ma ott állunk, ahol a cukor és a gyorséttermi ételek szempontjából húsz éve voltunk – ugyanis a hír az a szellemnek, ami testünknek a cukor. *A hírek étvágygerjesztők, könnyen emészthetők, ám ugyanakkor hihetetlenül kártékonyak.* A médiumok apró falatkákban etetik velünk a triviális történetkéket, azokat az apró csemegéket, amelyek a tudásszomjat csekély mértékben sem csillapítják. Ahogy egy könyv vagy egy jól felépített, alaposan előkészített újságcikk esetében jóllakottságot, kielégülést érzünk, a hírfogyasztással ezt sohasem érjük el. Ezekből mérhetetlen mennyiséget el tudunk nyelni, ám csak annyi a hatásuk, mint az olcsó cukorbonbonoknak. És itt is megmutatkoznak a mellékhatások, akárcsak a cukor, az alkohol, a gyorskaják és a dohányzás esetében – csak éppen kicsit lassabban.

Az egészséges táplálék fontos a szervezetnek, de épp olyan fontos az egészséges szellemi táplálék is. Ezt a kis röpiratot ellenprogramnak szánom a napi híráradat svédasztala ellenében. Egyébként pedig: akinek ezt a könyvecskét sikerül végigolvasnia, máris boldog lehet. Akkor ugyanis még nem tartozik a hírfüggők közé, akik már annyi apró hírt fogyasztottak, hogy elvesztették az összpontosító képességüket. Kitartás! Egy elvonókúra mindig kemény. De megéri végigcsinálni!”

A *World of Books* az Egyesült Királyság legnagyobb használtkönyv-kereskedője számos kritikát idéz az ajánlójában. Ezekből:

- Dobelli világosan, intelligensen és meggyőzően ír – Gerhard Schröder.
- Kihívó, ám az újságírás jövőjére mutathat – Sydney Morning Herald.
- Dobelli művei informatívak, éleselméjűek és jól érthetők. Az ostoba celebek korában ő egy valódi értelmiségi a nyilvánosságban – Lou Marinoff, a City College of New York filozófiaprofesszora.
- Dobelli kimagasló tehetséggel ötvözi az eszméket. Szellemességgel, elegánsan és precízen vegyíti a tudományt és a művészetet a bölcsességnek ebben az örömteli keresésében – Joshua Greene, a Harvard University pszichológiaprofesszora.
- Dobelli briliáns, ahogy a tudományos kutatás megállapításait gyakorlati lépésekké alakítja, amelyek a személyes eredményeket javítják – Robert Cialdini, az Arizona

State University emeritus pszichológia- és marketingprofesszora, a Stanford University marketing, üzlet és pszichológia visiting professzora. Előhatás – A meggyőzés forradalma c. könyvéről az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2017/5. számában szóltunk.

Nézzünk egy kicsit bele, hírekről szólva, miről is beszélünk!

Dobelli meghatározása: „De pontosan mik is azok a hírek ('news')? A legegyszerűbb meghatározás: 'Rövid híradások a világ minden tájáról.' Buszszerencsétlenség Ausztráliában. Földrengés Guatemalában. A állam elnöke találkozott B állam elnökével. C színésznő elvált D-től. Olaszországban átalakították a kormányt. Észak-Korea rakétát indított. Egy app minden rekordot megdöntött. Egy texasi férfi ötkilónyi élő kukacot evett meg. Egy világcég kirúgta a vezérigazgatóját. Egy politikus tweetje. Az ENSZ-nek új főtitkára van. Egy ember leszúrta a nagyanyját. A Nobel-díj várományosai. Egy békemegállapodás. Egy cápa leharapta egy bűvár lábát. Kína új repülőgép-hordozót épít. Zsarolási botrány. Az Európai Központi Bank recesszió közeledésével fenyeget. A G7, G8, G20, G87, G123 csúcstalálkozója. Argentína fizetéseképtelen. Egy vállalkozó börtönbe vonul. Egy kormány megbukik. Puccs. Hajószercsétlenség. A Dow Jones záróárfolyama. A média ezeket a rövid híreket nagyvonalúan 'rendkívüli hírek' vagy 'legfontosabb híreink' címmel vezeti be. Ám ez mit sem változtat azon, hogy ezek a mi saját világunkban jórészt teljesen irrelevánsak. Sőt, *akár abból is kiindulhatunk: minél inkább 'rendkívüli' valami, annál kevésbé fontos.*”

Encyclopaedia Britannica: „Újságírás: hírek és kapcsolódó kommentárok, valamint a témát jellemző anyagok gyűjtése, feldolgozása és közreadása olyan nyomtatott és elektronikus médiumok révén, mint az újságok, magazinok, könyvek, blogok, internetes közvetítés, podcastok, közösségi hálók alkalmazása és közösségimédia-oldalak, továbbá emailek, szintúgy rádió, film és televízió útján. Az újságírás szót eredetileg a folyó eseményekről nyomtatott formában, különösképp újságokban történő tudósításokra használták, de a rádió, televízió, majd az internet 20. századi beköszöntével a kifejezés használata kibővült minden nyomtatott és elektronikus kommunikációra, amely folyó ügyekkel foglalkozik.”

A Britannica kapcsolódó szócikkből: „*Sárga újságírás:* szenzációhajhász jellemzők és szenzációként tálalt hírek alkalmazása az újságokban az olvasók bevonására és a példányszám növelésére. (Az interneten ma ez a kattintásvadászatnak mondják – Osman P.) A kifejezést az 1890-es években alkották arra a taktikára, amelyet az egymás közti vad versengésben alkalmazott két New York City-i újság, a World és a Journal.”

Mi is valójában a hír? „A hír szent, a vélemény szabad”, ámde a hír csak akkor lehetne „szent”, ha megfelel a döntő követelménynek: „az igazságot, csak az igazságot, és a teljes igazságot!” Ugyanakkor milyen általános érvényű, objektív kritérium létezik arra, hogy mi számít a „teljes igazságnak” (található ilyen valahol is? – Osman P.), és ki van birtokában mindannak az információnak, amelyek valóban kiteszik a teljes igazságot? Olykor pedig még az is nézőpont – vagy épp értelmezési tartomány – kérdése, mi is az igazság.

Régi tanmese volt a hírek erejére a következő: „Görög szabadságharc a törökök ellen. A görögök mindenütt veszítenek. Egy francia újságíró felkeresi a vezetőjüket: – Főméltóságú Uram, ha akarják, én napi tízezer frankért biztosítom Önöknek a győzelmet. – ??? – Nézze, Főméltóságú Úr, én számos világlap tudósítója vagyok. Beszéljünk nyíltan: olvasóik mit sem tudnak az itteni történésekről, csak amit a lapokban olvasnak róluk. Történjék bármi, én azt írom meg, hogy Önök dicsőséggel harcolnak és győznek.

És a világ sokáig úgy tudta, hogy a görögök győztek, csúfos vereséget mérve a törökökre.”

Ma már persze ez nem működne, hiszen a világ a közlések özönében fuldoklik – ami *az ellenkező problémát hozza magával*: kiostálni a magokat a pelyva tengeréből.

Érdemes azon is elgondolkodni, miként juttathatók el modern korunkban a hírek a célközönséghez, s milyen óriási anyagi ráfordítást igényelnek ennek intézményes eszközei, mechanizmusai. Korunkban, amikor az egyik legfőbb „szentség” a befektetések nyereséges megtérülése, épp a hírszolgáltatás lenne kivétel ez alól? Meghatározó, hogy miként, mi által teljesül be a megtérülés.

„Eladó az egész világ” – kezdődik Mefisztó rondója Gounod operájában, mai modern társadalmakban pedig ez úgy működik, hogy lényegében mindenben kőkemény verseny megy a „vevőért”, a hagyományos kereskedelembe éppúgy, mint a közéletben, s a hatalom egyéb piacain. Az embereket rá kell venni, hogy a versengő kínálatból mit vegyenek meg a fogalom közvetlen értelmében – fogkrémtől az ingatlanokig, járművekig, a szórakozás, üdülés lehetőségeiig és minden másig, amire rávehetők – ahogy átvitt értelemben is, különösen, hogy milyen erőket és képviselőiket válasszanak maguknak a politikában és a különféle képviseleti szinteken. A befolyásolás egyik legerősebb és -hatékonyabb eszköze ebben hírekbe csomagolt ráhatás, ha el tudják juttatni a célközönséghez – lehetőleg úgy, hogy az észre se vegye, hogy épp manipulálják. A „csomagolástechnika” kritikus jelentőségű lett a tömegmédiában.

Hír, eredj, légy pártharcos! (Bocsáss meg, József Attila!) Igazából gyakran segít eligazodni, hogy egy-egy hír puszta tartalmából már meglehetősen egyértelmű, a szembenálló politikai oldalak közül melyik adhatta közre.

A tömegmédiá híradóit is a maga képére formálta a piacgazdaság, a nézettségi mutatók gazdasági jelentősége, és ezzel megjelent az *infotainment*, gyakran a hitelesség rovására. S a hírek sajátos természete megjelenik a szólásmondásokban is.

A Goodreads ajánlásából: „E könyv létfontosságú eszközkészlet, hogy a hírek özönében, a káosz és bizonytalanság idején is megtaláljuk a lelki egyensúlyunkat és megőrizzük nyugalunkunkat. 2013-ban Dobelli nagy felzúdulást keltett újságírók között a kijelentésével, hogy ő már nem olvas híreket. A bestseller Gondolj bele, hogy ne ess bele! – A hétköznapi gondolkodás 52 csapdája (Akadémiai Kiadó, 2013) szerzője végre részletesen is kifejti filozófiáját. S ő teszi is, amit mond: tíz éve nem olvas híreket.

Ez *Dobelli kiáltványa az információk legmérgezőbb formája, a hírek ellen*. Megmutatja, milyen kárt okoznak a koncentrációnknak és a jólétünknek, és – ami a legfontosabb –, útmutatást kínál, miként éljünk hírek nélkül, s élvezzük ennek sok lehetséges nyereségét: kevesebb zűrzavart, aggodást, több időt, zavartalanabb élelétét a dolgoknak. A növekvő zűrzavar és bomlasztás e világában e könyv a nyugalom és bölcsesség üdvös hangján szól.”

A *Goodreads* 14 idézetet emel ki a könyvből. Ezek egy részét már fentebb említettük. A továbbiakból:

- „Akik a napirendet meghatározzák, hatalmukba kerítik a megbeszélést és vitát. Ha engeded, hogy a híreket közlő újságírók döntsék el, min gondolkodsz, túlságosan nagy hatalmat adsz nekik az életed felett.”
- „A hírekkel a mentális egészségünket célozzák. Ki kell tértünk az útból.”
- „Mindezekért, mielőtt nekiállnék egy könyvnek vagy hosszabb cikknek, pár percre megálllok, és kényszerítem magam, hogy végig gondoljam a saját álláspontomat a kérdéses témában.”
- „Ha engedjük, hogy eláraszsanak az új kulturális jelenségek, mint a hírek özöne, ez átalakítja a mentális apparátusunkat, s szó szerint átmossa az agyunkat.”
- „Agyunk mintegy nyolcvanhét milliárd idegsejtéből áll, amelyeket több mint százbililió szinapszis köt össze egymással. A tudomány hosszú időn át abból indult ki, hogy agyunk a felnőttkort elérve nem fejlődik tovább. Ma azonban már tudjuk, hogy állandó alakulásban van. Az idegsejtek rutinszerűen szakítják szét a régi kapcsolatokat, és újakat alakítanak ki. Ha hagyjuk, hogy az olyan új kulturális jelenségek, mint például a hírátadás, eláraszsanak bennünket, akkor átformálódik a gondolkodásunk is. Ez szó szerint agymosást jelent. A hírözönhöz történő alkalmazkodás valóban a biológiai szinten zajlik. A hírek áthuzaloznak bennünket. Ennek következményeképpen elménk másképp fog működni, mint eddig, még akkor is, ha abbahagyjuk a hírfogyasztást. Másképp – és ugye sejtethető –, nem jobban.”
- „A hírek folyamatosan készenlétben tartják a szimpatikus idegrendszert, a vegetatív idegrendszer egyik részét. Amikor híreket fogyasztunk, stressznek tesszük ki a szervezetünket. A krónikus stressz emésztési és növekedési gondokhoz vezet (a sejtek, a haj és a csontok szintjén), továbbá idegessé tesz, és fogékonyabbá a fertőzésekkel szemben. A hírfogyasztás további esetleges mellékhatásai lehetnek a félelemérzet, a megnövekedett agresszivitás, a csöklátás és az érzelmi tompultság. Röviden: a hírek veszélyeztetik a testi és lelki egészségünket. Az American Psychological Association egy kutatása értelmében a felnőttek mintegy fele szenved olyan stresszhatásoktól, amelyeket a hírek fogyasztása eredményez.”
- „Szakmai sikereket manapság már csak egy kis területen érhetünk el (néhány kivételtől eltekintve). És minél nagyobb a szaktudásunk ezen a kis területen, és minél jobb képességekkel rendelkezünk ezen a területen, annál nagyobb sikereket fogunk ott elérni. Ha pedig mi vagyunk a legjobbak azon a bizonyos területen, akkor el is értük a célt.”

Ezt az idézetet érdemes folytatnunk: „Ez azzal a bizonyos 'a győztes mindent visz' elvvel áll szoros kapcsolatban, amiről az Egy jobb élet művészete című könyvemben írtam. Röviden és tömören *a választás így szól: vagy szakbarbárokká válunk – vagy vesztesé.* Az első pillantásra a 'szakbarbár' szó förtelmesen hangzik. De nevezhetjük úgy is: a szakma mestere. Ez már szebben hangzik, nemde? Beethoven is szakbarbár volt, de milyen! Világelső volt, ha szimfóniák komponálásáról volt szó. Ha szigorúan meghúzzuk a kompetenciakörünk határait, hamar eldönthetjük, hogy mely híreket engedjük be az elménkbe, és melyeket hajítsuk a kukába. Ha szívsebészek vagyunk, akkor nyilvánvalóan fókuszba kell kerülniük bizonyos szakmai folyóiratoknak. Esetleg még a csapatvezetői szakcikkeknek és könyveknek, ha egy csapatot irányítunk. Minden egyebet nyugodtan átugorhatunk. Nem kell tudnunk, melyik államfő melyik másikkal fogott kezét. Azt sem kell tudnunk, hogy valahol a világon épp egymásba rohant-e két vonat. Hiszen már amúgy is tele van az agyunk. És minél inkább megterheljük fölösleges információkkal, annál kevesebb hely marad a valóban fontosak számára.”

- „Mindannak, ami az életünkben fontos lehet, semmi köze a hírecskékhez. Ezek a legjobb esetben is csak szórakoztatóak, ám egyébként haszontalanok. Ennek a gondolati lépésnek a megtételéhez nagy elszántságra van szükség, és sokan nem is képesek rá. Persze most biztosan lesznek, akik ezt gondolják: 'Nem lehet ennyire feketén-fehéren látni a dolgokat. Biztosan létezik középútas megoldás: a tartalmak megválogatása. Csak azokat a híreket kell elfogyasztani, amelyek valóban értékesek, s a többit a szemétre dobni.' Ez rendben is volna, de vajon meg tudjuk-e állapítani egy hír értékét az elfogyasztása előtt? Hiszen el kell olvasnunk ahhoz, hogy ezt megítélhessük – és máris rághatjuk át magunkat az egész hír-kásahegyen. Vajon átengedhetjük-e a hírek szelektálását a profiknak? Mennyire jók az újságírók a tényleg fontos események kiszűrésében? Az első internetes keresőmotor 1993. november 11-én került piacra – valószínűleg ez volt a huszadik század legtöbb következménnyel járó találmánya, mindjárt az atombomba után. Feltalálásának híre nem jutott el a hírcsatornáig. Tehát sem a hírek írói, sem a hírek olvasói nem rendelkeznek hatodik érzékkel, amellyel egy esemény relevanciáját felmérhetnék. Sőt, a relevancia és a médiamegjelenések között kifejezetten fordított az arány: minél harsányabb egy hír, valószínűleg annál kevésbé fontos. Az évek során arra a meggyőződésre jutottam, hogy gyakran épp az a fontos hír, amiről nem számolnak be.”
- „A relevancia igen személyes ügy. Senki sem adja meg a definícióját, sem az állam, sem a pápa, sem a főnökeink vagy a terapeutáink. (Valójában lehetetlen is lenne! A relevancia nem valami általános érvényű tulajdonsága az adatnak vagy információnak. A következő pontban jön Dobelli vonatkozó meghatározásvázlata – amint abból is világosan kiérződik, céltól, helyzettől, többnyire nagyon sok külső és belső tényezőtől és összefüggéstől függ, épp mennyire releváns egy-egy adat, információ, azt jól-rosszul

tartalmazó hír – Osman P.) És nem összekeverendő a média által kiemelt ügyekkel! A média számára minden releváns, ami felkeltheti a figyelmet. Az egész zsurnalisztapiarág üzleti modelljének ez a hazugság képezi a gerincét. Olyan hírekkel tömik tele a fejünket, amelyek egyáltalán nem fontosak. A fontosság az újdonsággal szemben – ez a mai ember alapvető harca.”

- „Nézzük, pontosan mit is jelent a relevancia! Van itt két definíciónk. Szorosabb értelemben akkor tekinthetünk relevánsnak valamit, ha az hozzájárul ahhoz, hogy jobb döntéseket hozzunk. Tágabb értelemben mindent relevánsnak tekinthetünk, ami lehetővé teszi, hogy jobban megértsük a világ összefüggéseit. A következőkben mindkét definíciót alkalmazni fogom. Nem is érdekes, melyik tűnik jobb meghatározásnak. A hírek ugyanis sem az egyik, sem a másik meghatározás szerint nem férnek bele a releváns dolgok körébe. Vagyis akár így, akár úgy, de mindenképp megéri megszabadulni a hírektől.”

Egy furcsa tétele: „A hírek hatékony ellenszerei a hosszú olvasmányok: nagylélegzetű újság- és folyóiratcikkek, esszék, feature-ök, riportok, dokumentumműsorok és könyvek. Ezek sok értékes új felismerést vagy háttér-információt tartalmaznak.” – Vajon miért is ne lehetne ezekben ugyanúgy ártalmas tartalmakat eladni, mint a hírekben? Még jobban el is lehet bűjtatni azokat. Másrészt, az ilyenek hatóköre messze-messze elmarad a hírekétől, hiszen amíg az utóbbiakat az ember felkapja, mint egy szem cukorkát, netán egyszerűen ráragadnak, mint a bogáncs, a hosszú olvasmányokhoz idő kell, energia és lelki elszántság, hogy az ember akár keményebb gondolkodás árán is birtokba vegye a tartalmukat. Ma épp ellenkező irányba megy a világ, s erre szoktatja az embereket – mindent könnyen és azonnal, erőfeszítés nélkül vehessünk birtokba! Jellemző példa erre az eredetileg igen komoly mondanivalójú elemző művek képregénnyé átdolgozott kiadása, ami ugyebár sokkal kevésbé dolgoztatja meg az olvasó elméjét! Vajon a célközönség mekkora hányada olvas még hosszabb tanulmányokat, horrorile dictu komoly mondandójú, netán elemző könyveket? Dobelli a következőképp folytatja:

„Ám vigyázat: ezek a formák önmagukban még nem jelentik azt, hogy fontosak is. Mindaddig, amíg olyan médiumokban jelennek meg, amelyek legfőképp reklámból tartják fenn magukat, fennáll annak a veszélye, hogy az újdonság értéke (vagy a reklámbevétel! – Osman P.) felülírja a fontosságát. És ha nem akarom minden egyes esetben hosszas fejtörés árán eldönteni, hogy egy hosszabb cikk fontos vagy nem fontos, akkor teljes egészében lemondok az újságolvasásról, akár nyomtatott, akár online újságról van szó, valamint a rádióról és a tévéről is. Arról nem is beszélve, hogy a legtöbb hosszú cikket hóvivatarként kavarogja körül egy csomó tartalmatlan ’kis színes’ – másképp fogalmazva, ezek ’hírfertőzöttek.’”

Előttünk a klasszikus kérdés: „mit tegyünk?” Dobelli javaslata a 4. fejezet címével „A radikális hírdiéta”.

„Ha már ennyi is elég volt, hogy felébredjünk, akkor akár le is tehetjük ezt a könyvecskét. Ám amit most azonnal meg kell tennünk, az a következő: száműzzük az összes hírt az életünkéből! Oldozzuk el magunkat! Radikálisan. Amennyire csak lehet, nehezítsük meg a hírportálokhoz való hozzáférést. Jelentkezzünk le minden híroldalról, hírlevélről. Most rögtön töröljük az összes hírapportot a mobilunkon és a tabletünkön is. Adjuk el a tévénket (még hozzá minél hamarabb), mert a jövőben nemigen vesznek már tévét az emberek. Töröljük ki a keresőmotorunk kedvenc listájából és a könyvjelzőkből is az összes hírportált. És semmiképp se illet válasszunk kezdőoldalnak! Helyettük valami olyasmit keressünk, ami nem változik; minél kevésbé látványos, annál jobb. Az enyém például a Wikipédia.

Ha mindenképpen fenn akarjuk tartani a jólétesültség illúzióját, azt javaslom, hogy fussuk át hetente egyszer a The Economist heti kétoldalas összefoglalását, a 'The world this week'-et. Ez hetente pontosan öt percünket veszi el. Én is ezt csinálom. És néha le is mondok róla. (Amiben benne van a feltevés, hogy a The Economist mindig az igazat, csakis az igazat írja, kötéds és részrehajlás nélkül. Vajon ez igaz? Egyáltalán, van ilyen? Volt valaha is? – Osman P.)

Mindenekelőtt a legfontosabb: ne riadjunk vissza az olyan könyvek vagy folyóiratok olvasásától, amelyek a maga komplexitásában mutatják be a világot, és amelyek alaposan körül is járnak a témát. Értékesek még az úgynevezett szakfolyóiratok, tehát az olyan újságok és folyóiratok, amelyek szakemberek hozzászólásait gyűjtik össze egy-egy témában. A világ nagyon összetett dolog. *Próbáljunk meg minden héten elolvasni egy könyvet.* (A szóban forgó, tartalmas és új tudással szolgáló, azaz komoly szellemi ráfordítást igénylő művek esetén, a mai szokásos munkaterhelés mellett ez nem kis feladat. Mintha nem teljesen passzolna az átlagember lehetőségeihez, akinek ebben a mai világban kell megkeresnie a maga, s gyakran részben-egészben az övéi napi megélhetését, még jó életet is szeretne maguknak, ami nem kevésbé költséges, no meg emberi kapcsolatokat és némi szórakozást – Osman P.) Ám ha az húsz oldal elolvasása után nem befolyásolta a világlátásunkat, nem tágitotta vagy változtat meg a látókörünket, vagy más módon sem kötötte le a figyelmünket, akkor nyugodtan tegyük le. De ha olyan könyvre bukkanunk, amely szinte minden második oldalon valami érdekes meglepetéssel szolgál, olvassuk csak végig! És akár kétszer is olvassuk végig egyhuzamban, ne iktassunk közbe más olvasmányt. A másodszori olvasás hatékonysága nem kétszerese az elsőnek, hanem – tapasztalataim szerint – kereken tízszerese. Persze a hosszú cikkek elolvasására is vonatkozik ez a javaslatom.

Néha-néha tankönyveket is olvassunk. Nincs is ennél jobb szellemi táplálék. A jó tankönyv olyan intenzív és tápláló, mint egy egyetemi alapvizsga-felkészítés. Hiszen mindenkinek szüksége van egy olyan stabil alapra, amelyből kiindulva megértheti a világot. Erre pedig a tankönyvek igencsak alkalmasak. Tudom, nem hangzik túl szexinek, de akkor is így van. *Csak azokat a dolgokat értjük meg, amelyeket hozzá tudunk kapcsolni az általunk már tudott, megértett dolgokhoz.*

Hát persze, a Google-keresés egyáltalán nem tilos! Az internet tele van elsőrangú tudásforrásokkal. Amikor itt keresgélünk, óhatatlanul is rá fogunk bukkanni egy-egy híroldalra. Ez önmagában még nem tragédia. Csak vigyázzunk, nehogy a hírfolyam magával ragadjon minket, mert az bizony mindent elkövet, hogy magára vonja a figyelmünket. Ám mi határozzuk meg, hogy mit keresünk. Ne engedjük át a hírmédiumoknak az irányítást! *Tíz éve folyamatosan alkalmazom a hírdiétát. Hatása az életminőségemre és a döntéseimre egyszerűen látványos.*

„Reducing to practice” – avagy a módszer gyakorlati megvalósításához

„A harmincnapos program” (az előzőekre következő fejezet címe)

„Hírdiétánknak az első hete lesz a legrosszabb. Nagy önfegyelmet igényel, hogy ne keressünk rá a hírekre. Kezdetben abban a feszült várakozásban fogunk élni, hogy bármelyik pillanatban elszalaszthatunk valami világrengetőt. Bizsergést, feszültséget fogunk érezni, mivel úgy gondoljuk, hogy nem készültünk fel a közelgő katasztrófára. Azt gondoljuk majd, hogy a többi emberrel szemben hátrányba kerültünk. Akár úgy is érezhetjük magunkat, mint akit kizártak, sőt kiközösítettek. Minden pillanatban érezni fogjuk a kísértést, hogy csak egy pillantást vessünk valamelyik kedvelt hírportálunkra. De álljunk ellen a kísértésnek! Tartsuk magunkat az eredeti tervhez: a radikális hírdiétához. Élünk harminc napig hírek nélkül. Mondjuk azt magunknak: 'Harminc nap után, ha akarok, visszatérhetek a régi életmódomhoz. De ezt a harminc napot kibírom.' Miért éppen harminc napot? Azért, mert akkor fogjuk először megérezni a belső nyugalmat és az oldottságot. Akkor fogjuk megállapítani, hogy sokkal több lett az időnk, hogy jobban tudunk összpontosítani, és jobban meg is értjük a világot. (Talán inkább arra jövünk rá, hogy hírek nélkül sem érthetetlen a világ – bár itt azért felmerül egy sajátos kérdés: hírek nélkül egyáltalán mit tudunk róla? Még ha fel is emeljük a fejünket és kinyújtjuk a nyakunkat, meddig látunk, s honnan tudjuk, mi van azon túl? Dobelli érdekes magyarázattal szolgál – azzal folytatjuk – Osman P.)

„A harminc nap fontos küszöb. Harminc nap elteltével be fogjuk látni, hogy a hírabstinenencia ellenére sem szalasztottunk el egyetlen fontos eseményt sem – és ezek után sem fogunk. Épp idejében meg fogunk tudni mindent – a szaksajtóból, a barátoktól, az anyóstól, vagy bárkitől, akivel beszélgetésbe elegyedünk. Ha összefutunk a barátainkkal, kérdezzük csak meg őket, történt-e valami fontos a világban. Azt fogjuk tapasztalni, hogy leggyakrabban ez lesz a válasz: 'Nem igazán.'” – A kérdések azért rút makacssággal ütik fel a fejüket? Honnan tudjuk meg, hogy valóban nem szalasztottunk el egyetlen fontos eseményt sem – és ezek után sem fogunk? Ehhez tudnunk kell, mi történt a világban. „Barátoktól, az anyóstól, vagy bárkitől, akivel beszélgetésbe elegyedünk” – s honnan tudhatjuk, hogy a tőlük kapott hírek, információk nem épp abból a szellemi junk foodból valók, amelyet a hatalmas önmegtartóztatással kerülünk, s csak félrevezetnek? Konstruált példák: Olvasta a barát, hogy a kínaiaknak sikerült százmillió Celsius fokot előállítani – azt már nem, hogy ez egyszer összejött pár pikosce, s azóta sem. Olvasta, hogy olyan autóakkumulátort

alkottak, amely tízperces töltéssel 500 km útra elegendő energiát vesz fel. Azt már nem, hogy a harmadik töltésnél felrobbant, ill. hogy a sorozatgyártás technológiája még teljesen megoldatlan.

Zárjuk mindezt a fejezetcímekkel, amelyek a gondolatmenet felépülését is mutatják, jó néhány hajmeresztő állítással (a teljesség kedvéért ismételve a már idézetteket is):

Utam a hírdiétához – 1. és 2. rész / A hír az a szellemnek, ami a cukor a testnek / A radikális hírdiéta / A harmincnapos program / A kíméletes hírdiéta / A híreknek nincs jelentőségük – 1. rész és 2. rész (utóbbi gondolat kísérlet) / A hírek nem tartoznak a kompetenciakörünkbe / A hírek hamisan értelmezik a kockázatokat / A hírfogyasztás időpazarlás / A hírek beszűkítik az értelmet / A hírek megmérgezik a testet / A hírek megerősítenek bennünket a tévedéseinkben / A hírek megerősítik a visszatekintési torzítást / A hírek megerősítik a hozzáférhetőségi heurisztikát / A hírektől fortynogni kezd a véleményvulkán / A hírek akadályozzák a gondolkodást / A hírek megváltoztatják az elménket / A hírek hamis hírnevet hoznak létre / A hírek miatt kisebbnek érezzük magunkat, mint amekkorák valójában vagyunk / A hírektől passzívakká válunk / A híreket az újságírók gyártják / A hírek manipulálnak bennünket / A hírek megölik a kreativitást / A hírek erősítik a vacakságot – Sturgeon törvénye / A hírek az együttérzés hamis érzetét keltik bennünk / A hírek támogatják a terrorizmust / A hírek megzavarják a lelki nyugalmunkat / Nem voltam elég meggyőző? / És a demokrácia? – 1. és 2. rész / A „hírlöncs” / A hírek jövője / Milyen érzés / Utószó és köszönet / Visszavonás (!!)

Aki ezek után híreket olvas, az magára vessen! Van azonban ebben egy alapvető probléma: a modern társadalomban hosszú hosszú ideje arra vagyunk programozva, hogy nagy legyen az információigényünk. Másokkal való kapcsolatainkban is zavarónak, netán szégyelni valónak érezhetjük a „tájékozatlanságunkat”.

Dr Osman Péter

SUMMARIES

CHALLENGES OF THE MODEL CHANGE OF THE UNIVERSITIES: REGULATION OF THE MANAGEMENT OF INTELLECTUAL PROPERTY IN HIGHER EDUCATION

Bence Tóth

In knowledge-based societies, third mission of universities becomes essential. To support their technology transfer, it is obligatory to have a detailed IP regulation, which has also been a legal requirement since 2014 in Hungary. Between 2019–2023, the University Innovation Ecosystem (2019-1.2.1-UNIVERSITY ECOSYSTEM) program funded by the National Research, Development and Innovation Fund aimed to professionalize the innovation supporting activities of universities. Based on the results, the study reviews the IP regulations of 22 Hungarian universities.

RECENT CHALLENGES OF THE PATENTING OF PHARMACEUTICALS

Judit Beck

In this paper EU and US pharmaceutical regulation and green solutions in the pharmaceutical industry are examined. The Covid-19 pandemic has greatly affected and transformed many aspects of our lives, and the field of pharmaceutical patenting is no exception, so the patent issues related to Covid-19 vaccination and medicines and looking for a legal solution that can create a win-win situation between the parties are analysed. In analysing the economics of patentability of medicines throughout their life cycle particular attention is paid to arguments and interests beyond the law, perhaps best justified in this context by the sad fact that 30% of the world's population has no access to medicines.

OPTIONS TO REVIEW FOR THE SUPREME COURT IN TRADEMARK CASES AIMING TO CHANGE THE DECISIONS OF THE HUNGARIAN INTELLECTUAL PROPERTY OFFICE

Dr Barna Arnold Keserű

The new Hungarian Code of Civil Procedure has significantly reformed the rules of review by the Curia. The paper investigates how these changes affect the possibilities of judicial review against decisions of the HIPO in trademark cases. The study analyses the latest decisions of the Curia which clearly indicate an emerging case law which has basically made it impossible to appeal to the Curia in these trademark cases.

NEW GENERAL COPYRIGHT EXCEPTION ON THE HORIZON? PASTICHE BEFORE THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION

Péter Mezei

In its request for a preliminary ruling, the German Federal Supreme Court (BGH) asked the Court of Justice of the European Union (CJEU) to interpret the meaning and scope of pastiche exception under the InfoSoc Directive. As such, the BGH referred the quarter century old *Metall auf Metall* case back to Luxembourg. The present article reviews the most recent case law and scientific literature in various Member States of the European Union to clarify the boundaries of the pastiche exception. As such, the paper tries to predict, first, the outcome of the new CJEU case; second, whether sampling of sound recordings can fit into the scope of the pastiche exception; and, third, to review whether the Hungarian legislator has transplanted the relevant provision of the Copyright in the Digital Single Market Directive the best possible way.

SILENCE OF THE GAMES – MEETING OF GAME-STREAMING AND COPYRIGHTED MUSIC IN THE LIGHT OF COPYRIGHT

Anna Marján

The thesis explores the different copyright situations of musical works and the possible circumstances of their use, or the problems associated with their use within video games. In today's world, it is not only video games themselves that are becoming increasingly popular, but also live broadcasts of video games, so-called video game streams, in which, without exception, various music tracks are always played. These are subject to copyright in different ways, and for example the live streaming of licensed tracks via video games raises a number of copyright issues. The most prominent of them is the infringement of the right to integrity. The thesis explores this issue and tries to highlight a problem that is not yet widely known, but is all the more serious in the light of copyright law.